

فهره نگی زمانه وانی ناو خوش

یه که م فهره نگی زمانه وانی ئینگیزی کوردیه

سه لام ناو خوش

چاپی یه که م

باشووری کوردستان - 2014

یۆدابه‌زاندنی جۆرمها کتیب: سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پەڕەي دانلود کتایبهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتيب (کوردی ، عربي ، فارسي)

فہرہ نگۂ زمانہ وانی

ناو خۇش

یه کهم فهرهنگی زمانهوانی ئینگلیزی کوردیه

چاپی یہ کہم

سەلام ناوخۇش

ياريدهدەرى پروفېسسور لە زانكۆى سەلاحەدىن

باشووری کوردستان-۲۰۱۴

- ناوی کتیب : فهره‌نگی زمانه‌وانی ناوخوش
- ناوی نووسەر : سه‌لام ناوخوش
- بیت لیدان : نووسەر
- ده‌ره‌ینانی هونه‌ری ناوه‌وه : جمعه صدیق کاکه
- شوینی چاپکردن : چاپخانه‌ی هیڤی
- تیراژ: ۱۰۰۰ دانه
- نۆره‌ی چاپ: یه‌که‌م ۲۰۱۴
- نرخ: (۵۰۰۰) دینار
- له به‌ریوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتیب‌خانه گشتیه‌کان ژماره‌ی
سپاردنی (۲۵۱۴) ی سالی ۲۰۱۳ ی پی‌دراوه.

پیشکشه تهنیا و تهنیا به گیانی ناوخوشی باوکم

لێكسۆلۆژیەت و گلوڤه‌ری - مانای وشەى ئینگلیزى به كوردى به‌لكو نه‌زموونى ٢٢ سالییم له مامۆستایه‌تیم له ئاماده‌یی و زانكۆ له‌و بواره‌وه هانی دام له به‌رامبه‌ر هه‌ندى ديارده‌ی زمانه‌وانیه‌وه چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌ك به پالپشتى هه‌ندى سه‌رچاوه‌ی په‌سه‌نى ئینگلیزیه‌وه بنوسم.

كه‌واته تایبه‌تى سه‌ره‌كى فهره‌نگى به‌رده‌ستان ته‌نها وشەى ئینگلیزى به‌رانبه‌ر وشەى كوردى نییه ، به‌لكو قسه‌كردنه له سه‌ر ئه‌و ديارده زمانه‌وانیانه له زمانى ئینگلیزى و زمانى كوردى بۆ ئه‌وى خوێنه‌رى وێنه‌یه‌كى روون و ئاشكرا و پوختى ده‌رباره‌ی زاراوه‌كه یان قوتابخانه‌كه هه‌بێت. هیوادارم له‌م كۆششه‌ زمانه‌وانیه‌ تاكه كه‌سیه سه‌ركه‌وتوو به‌م هه‌روه‌ها ئه‌و هه‌ول‌ه‌شم وه‌ك هه‌ول‌ى فهره‌نگى ئوكسفۆرد و فهره‌نگى ئوكسفۆردى یاسایی بۆ قوتابى كورد به‌ هه‌رمێن بێت. سه‌باره‌ت به‌ فهره‌نگه‌كه‌وه، ئه‌و فهره‌نگه‌ له سه‌ر سیسته‌مى به‌كارهێنانى نه‌بجه‌دى زمانى ئینگلیزى دامه‌زراوه هه‌روه‌ها ئه‌و كاره مه‌عریفیه‌ كارى ده‌سته‌جهمعیه ، نه‌ك تاكه كه‌سى به‌لام كه‌مى كه‌سى شاره‌زا له هه‌ردوو زمان و تیۆر و قوتابخانه زمانه‌وانیه‌ ئه‌وروپیه‌كان ، ناچارى كردم به‌ ته‌نیا شان به‌مه‌ ئه‌و كاره سه‌خته‌وه بێنگومان كارى وا سه‌خت بێ كه‌موكوپى نییه ، به‌لام هه‌رچۆنێك بێ شكاندنێ ترسى كورده ده‌رباره‌ی قوتابخانه‌ زمانه‌وانیه‌كانى ئه‌وروپا و ئه‌مريكا .ئه‌فسوس له‌و چاپه‌دا نه‌متوانی ئاماژه‌ به‌ هه‌ول‌ى زمانه‌وانى موسلمان و رۆژه‌لاتیه‌كان بكه‌م ، كه‌یه‌ قینم هه‌یه پێشى رۆژئاوا له‌ زۆر ديارده‌ی زمانه‌وانى له سه‌ر ئاستى تاكه كه‌سى و قوتابخانه‌ی زمانه‌وانى وه‌ك قوتابخانه‌ی به‌سرا و كوفه ...دواون. هه‌روه‌ها له‌ زۆر بواردا وه‌ك وتاریكى جیاواز

له سه‌ر دیارده‌که دواوم و له هه‌ندیکی تر به کورتی دواوم. هیوادارم توانیبیتم
تا رادهیه‌ک وینه‌یه‌کی رووم ده‌باره‌ی زاراوه‌که پیشانداییت.
سه‌باره‌ت به ناوی فهره‌نگه‌که " فهره‌نگی زمانه‌وانی ناوخۆش " ده‌مه‌وی بلیتم
عه‌وله‌مه و کاریگه‌ر و ساید نیفکتی عه‌وله‌مه و خه‌ریکه و پهره‌رده‌مان ده‌کات
شکۆی باوک له کۆمه‌لگا ون بکه‌ین ، جا بۆ نه‌وه‌ی شکۆ و پایه‌ی باوکی نه‌خوینه‌وار "
ناوخۆش به‌کر ناوخۆش " له تاشوویی عه‌وله‌مه ون نه‌که‌م، هه‌رده‌م به‌رانبه‌ر په‌نج و
تی‌کۆشانی نه‌ر بارکه وه‌فاداریم ، ناوی فهره‌نگه‌که‌م به‌ ناوی باوکی کۆچکردوو ده‌بی‌ت و
ناوی خۆم دوور ده‌گرم له‌و پرۆسه‌ی ناولینه‌نه ، چونکه نه‌وه‌ی بۆ نه‌ته‌وه‌که‌م ده‌که‌م به‌
ته‌رکی خۆم ده‌زانم.

سه‌لام ناوخۆش

٢٠١٣-٥-١

پیتی

A

Abstract _____ **پوخته**

Abstract

ئه‌بستراکت- کورته- پوخته

وشه‌ی کورته به زۆر واتا به‌کار دێت:

١. له‌ کۆتایی یان سه‌ره‌تای توێژینه‌وه‌یه‌ك به‌کار دێت . ئه‌گه‌ر توێژینه‌وه‌كه به‌ ئینگلیزی بێت ، کورته‌كه‌ی به‌ کوردی یان عه‌ره‌بی یان به‌ هه‌ردوو زمانه‌كه‌ ده‌بێت . پێویسته‌ کورته له‌ ده‌روازه‌ جیابکریته‌وه ، که‌واته‌ نابێت له‌ کورته‌دا ئاماژه‌ به‌ به‌شه‌کانی توێژینه‌وه‌كه‌ بکری‌ت .
- کورته‌ ته‌نیا قسه‌کردن له‌ سه‌ر ناوێشان و هۆ و گریمان و به‌رجه‌سته‌کردنی گریمانەکان له‌ چهند خاڵێك ئاماژه‌ی پێده‌گری‌ت .
٢. کورته‌ی پۆمانه‌كه‌ که‌ په‌گه‌زێکی به‌ئاره‌زووی پۆمانه‌كه‌یه‌.
٣. مه‌عنه‌وی وه‌ك پێچه‌وانه‌ی کۆنکری‌ت: ناوی مه‌عنه‌وی وه‌ك براهیه‌تی ، نازادی...
٤. ته‌جری‌دی : له‌ هونه‌ری ته‌شکیلیدا ئاماژه‌ به‌ پێبازی ته‌جری‌دی ده‌کری‌ت.

Academic information vs Media information

زانىيارى مىدىيى و زانىيارى ئەكادىمى

ھەردوو زانىيارى-مىدىيى و ئەكادىمى- پەھا نىن لە راستى و چەوتىتىدا ، بەلكو دەكەونە قاوغى تىۋرى پىژەيىەۋە . نەبى ئەۋە لە بىر بىكەن ، بەلام ھەر يەكە بە تەنبا شوناسى خۇي ھەلەگىرى ، بە واتاى ھەروەك چۆن (تىۋر) و (زانست) لە يەك جىاوازن ، ھەردوو ك جۆرى زانىيارى لە يەك جىاوازن .

زانىيارى مىدىيى

ۋەك لە بەرايى وتمان زانىيارى مىدىيى لە راستىتى و چەوتى پەھا نىيە ، بەلكو پىژەيىە . ئەۋ نەدگار و سىمايە زەنىكى لاي ۋەرگەر دروستكردوۋە ، كە ئەۋ جۆرە زانىيارىيە يەكسەر ۋەرنەگىرى . دەۋلەتى دەرەۋەي مەدەنىيەت ، ھەر مۇۋل بوۋە بە كەمكردنەۋەي بەھاي . كەسىكى ۋەك موبارەك لە سەردەمى حوكمرانىدا دەيوت : " دە كلام جرائد - ئەۋەي دەگوتىرى قسەي پۇژنامەكانە و جىنگاي متمانە نىيە " . زانىيارى مىدىيى زياتر لە ھەلمەتى پىژاگانە دەچىت ، نەك زانىيارى دروست . جارىك پۇژنامەيەك بۇ ئەۋەي زياتر دانەي لىبفرۇشرىت ، تايىلى سەروتارەكەي كىردە " انقلاب عسكرى " ، لە پۋالەتدا ناوئىشانى وتارەكە واتاى " كودەتاي سەربازى " دەبەخشىت ، كەچى ناۋەپۇكى وتارەكە ھىچ پەيۋەندى بە كودەتاۋە نىيە، بەلكو تەنبا باس لە ۋەرگەرپانى سەرباز دەكات لە سەر ولاغەكەي!!

ئەمە واتاى ئەۋە ناگەيەنىت ، كە زانىيارى مىدىيى زانىيارى دروستى تىدا نىيە ، بەلكو ئەۋ جۆرە زانىيارىيە تەلخە ، تەۋاۋ جىنگاي متمانە نىيە ، ئەۋە ناھىنى پىشتى پىببەستى و قسە ھەلنەگر بى!

زانىارى ئەكادىمىيى

زانىارى دىنى ، بە تايىبەتى زانىارى قورئانى بە موتەلەقى دروستە و ھەرۋەھا بەشىكە لە زانىارى ئەكادىمىيى ، چۈنكە كەلامى يەزدانىيە و ھېچ ھەلەيەك ھەلناگرى . ئەو زانىارىيە تەواو جودايە لە زانىارى پۇژنامىيى و بە نىازى پۇپاگندە نووسرايىت . نووسىنى تايىبەت بە ياسا ، بايۇلۇزى - كىمىيى و فىزىيى... سەلىتراو بەشىكەن لە زانىارى ئەكادىمىيى .

كۆرۈتە

زانىارى مىدىيى و زانىارى ئەكادىمىيى تەواو لە يەكجىياوزن ! مەۋقى ئەمەۋ زىاتەر گوى لە ھەۋارى كۆمەلەيتى ، نابوورى ، سىياسى ، كەلتورى لە زانىارى مىدىيى دەگەن ، كەچى چاك دەزانن كە زانىارى ئەكادىمىيى تەواو دروستە ، چۈنكە زانىارى ئەكادىمىيى لە سەر باۋەر و لۇژىك ، زانست و تۇزىنەۋە دامەزراۋە ، كەچى زانىارى مىدىيى لەۋانەيە دروست يىت لەۋانەيە يىبنەچە يىت .

Accent

شىۋەئاخوتنى دەۋەرىيى يان ەشەيتى

ئاكسىنت و دايەلىكت دوو دياردەي زمانەۋانى سىروشتىن. ھەرچى زمانى نەتەۋەيىيە ھەم لە شار دروستدەيىت ۋە ھەم دياردەيەكى دەستكردە . ئاكسىنت برىتيە لە ئەدگار و سىماي شىۋەي گۆكردن ، كە بەو شىۋە گۆكردنە دەتوانن ناماۋە بە دەۋەرى يان چىنى كۆمەلەيتى ئاخىۋ بىكەين. ئاكسىنت بەشىكە لە دايەلىكتىكى دياركراۋ ھەرۋەھا لە پرووى ژمارەۋە چەند ئاكسىنتىك لە نىۋ دايەلىكتىكدا ھەن . لە نىۋ قسەكەرانى كرمانجى ناۋەرەست بە شىۋە زارىان

دەزانىن كى سورچىيە ، خۇشناۋە ، دزەيىيە... ھەرودھا دەتوانىن بزانىن قسەكەر
رەشۈككىيە يان رۆشنىبىرە.

ھەرچى دايەلىكتە لە سنوورى دەنگ و شىۋەى قسەكەردن دەردەچىت پەيۋەندى
بە رېزمان و دانەوشەۋەيە. ئاكسىنت جىاۋازەكانى ناۋ يەك دايەلىكت زۆر باش لە
يەك دەگەن ھەرودھا ئاخىۋەرانى نىۋان دوو دايەلىكتى يەك زمان تىكەدەگەن ،
چونكە ئەو دياردەى ھەبوۋنى ئاكسىنت و دايەلىكتى لە نىۋ يەك زماندا
سروشتيىيە.نوسەرانى بيانى باۋەريان وايە كە دابەشكردنى زمان بۆ زمان و
دايەلىكت پۆلىنىكى سىياسىيە ! لەوانەيە ئەو رايە دروست يىت دياردەى زمانى
ستاندەر دياردەيەكى پەرودەردە ئامىزە و دەسكردى ھزرى مرۆڭە.

چونكە ھەردوو دياردەى ئاكسىنت و دايەلىكت پەيۋەندى بە دەنگ و شىۋە
ئاخاۋتنى ئاخىۋەرى سروش ئامىزە دژۋارە بە ئاكسىنت و دايەلىكتى تر
بگۆردىتەن.ھەرچى زمانە لە شار بە زۆرى لە دايك دەيىت و لە ئەنجامى ھەبوۋنى
زمانى تر لە كۆمەلگا گۆرپانى بە سەردا دىت.

Acoustic nerve

دەمارى بىستىن

دەمارى ھەشتەمى بىستىن كە لە مېشكەۋە سەرچاۋە دەگرىت ھەرودھا ئەو
دەمارە پەيۋەندى بە ناۋچەى وىرنىكاۋە ۋەيە.ئەو دەمارە ھەلدەستىت بە
گۆيزانەۋەى دەنگ و ئاخاۋتنى ئاخىۋەرەۋە ھەرودھا گومان دەبرىت ئەو دەمارە
بارگاۋى كرابىت بە پرانىسيپەكانى زمانىكى تايىبەتەۋە.ھەر بەو دەمارەش زمانى
تايىبەت دەگۈزىتەۋە بۆ كەسى بەرانبەر يان گۆنگەر.

Acquired language disorder

تێکچوونی زمانی

مه‌به‌ست له تێکچوونی زمان یان شپ‌رزه‌بوونی زمان دیارده‌یه‌کی سروشتی نییه. ئه‌و له پێده‌رچوونه‌ زمانیه له نه‌نجامی برینداربوونی هه‌ردوو ده‌قهری برۆکا و وی‌رنیکای می‌شکێ، که ئه‌وه‌ی یه‌که‌م کاریگه‌ری له سه‌ر ناخاو‌تنی ناخپه‌وه‌ر هه‌یه ، ئه‌وه‌ی دووه‌میش کاریگه‌ری له سه‌ر بیستنی ناخپه‌وه‌ر هه‌یه یان خودی له پێده‌رچوونه‌ په‌یوه‌ندی به‌ جۆری نه‌خۆشیه‌که‌وه هه‌یه . ئه‌و دیارده‌ په‌یوه‌ست نییه به‌ دره‌نگ به‌ قسه‌کردنه‌وه یان په‌یوه‌ندی به‌ هه‌ر حاڵه‌تێکی ناسروشتی نییه .

ئه‌و دیارده‌یه‌ جودایه له‌ ره‌وتی په‌ره‌سه‌ندنی زمانی ناخپه‌و ، چونکه ئه‌وه په‌یوه‌ندی به‌ بنیاتی نه‌ندامی ناخپه‌وه‌ر وه‌یه ، که له‌ منداڵیه‌وه‌ تووشی بووه هه‌رچی تێکچوونی زمانه‌ په‌یوه‌ندی به‌ رو‌داوه‌وه هه‌یه وه‌ک دیارده‌ی ئه‌فاسیا .

Acquisition of language

زمان‌گرتن

زمان‌گرتن - زمان وه‌رگرتن له‌ ده‌وره‌یه‌ر- دیارده‌یه‌کی سروشتیه . زمان وه‌رگرتن له‌ دایک زمانی دایک له‌ کۆمه‌لگا دروسته‌کات . هه‌بوونی ئامی‌ری وه‌رگرتنی زمان له‌ منداڵا توانایه‌کی سه‌یری به‌ منداڵ به‌خشیوه . دیراسه زمانه‌وانیه‌کان ئه‌وه ده‌رده‌خه‌ن که هه‌موو منداڵێکی ساغ له‌ ته‌مه‌نی ۶ سالی زمانی پاراو ده‌بی‌ت. زمان وه‌رگرتن هیچ په‌یوه‌ندی به‌ پرۆسه‌ی فی‌زکردنی قوتا‌بخانه‌یه‌وه . هه‌روه‌ها به‌ ئاستی سروشتی و رو‌شنی‌یری دایکه‌وه‌ وه‌نییه ، منداڵ زمانی دایک له‌ ده‌وره‌یه‌ر فی‌رده‌بی‌ت . ئه‌و زمانه‌ی منداڵ فی‌ری ده‌بی‌ت یان له‌

کۆمهڵگا وهریدهگریت له چوارچۆیهی دایهلیکت و ئاکسینت دایه ، زمانی دهسکردی مامۆستا نییه. له عهقلی منداڵدا ههموو شتهکانی دهبرارهی زمان پێساییه ، بۆیه منداڵ له بنهڕهتدا وا حالتي بووه که به زیادکردنی ئیس بۆ ههموو ناویک دهبنه کۆ ههروهها به ئی دی ههموو کرداریک دهبنه رابردوو! مامۆستا له قوتابخانه ئهو زمان وهگرته بۆ منداڵ دژوار دهکات ، ئهگهرا خودی زمانی سروشتی له مێشکی منداڵدا نهوفا ئالۆز نییه.

Acronym

پیتی سههرتای دوو وشه یان زیاتر

ئهکرونیم پێگایه که له پێگاکانی وشه پۆنان له زمانی ئینگلیزیدا .ئهو دیاردیه له زمانی ئینگلیزی جۆریکه له کورتبۆی ههروهها ناوهندیکه بۆ دروستکردنی وشه ی نوێ له زماندا .

خودی پرۆسه که بریتییه له بڕینی پیتی سههرتای وشهکان و گۆکردنی پیتهکان ، وهك ،

United nations , united states of America , central intelligence Agency.... , un , USA,CIA .ئهو وشه

نوێیانه له وشه پهسهنهکان له لای تاکهکان باو ترن.

Active

بکهردیار

جگه له نهڕیی و پرسپاری و سهرسوهرمانی پرسته ، پرسته له حالتهی بکهردیار و بکهردیار دهییت . ئهگه پرستهیهک ئاکتیف فۆیس بێ ، به واتای ئهوه بکهرد

دیاره و نه‌وه بکهره‌که‌یه کرداره‌که راده‌په‌پیتیت ، وهک : نازاد په‌نجه‌ره‌که‌ی شکاند
له‌م جوړه پرسته‌یه ، جگه له هه‌بوونی بکهر ، به‌رکاریش بوونی هه‌یه هه‌روه‌ها
تینس و ناسپیکتی کرداره‌که ناماده‌گیان هه‌یه : نازاد په‌نجه‌ره‌که ده‌شکینیت .
نازاد وا په‌نجه‌ره‌که ده‌شکینیت . نازاد به‌یانی په‌نجه‌ره‌که ده‌شکینیت .

Address

ناویشان

ناویشان — ناویشانی ناخوتن یان ده‌ق

Addressor

ناخوتن‌بیر

قسه‌کهر ، ناخوتن ناراسته‌کهر .

Addressee

گړیگر-ناراسته‌کراو

قسه له سهر بوونی که‌سینک ده‌کات که ناخوتنی ناراسته ده‌کریت .

Ad hoc

بۆ نه‌مه

له وشه‌ی لاتینی وه‌رگراوه به واتای بۆ نه‌مه دیت. نه‌و ده‌سته‌واژه له
شه‌سته‌کانی سه‌ده‌ی بیست له نیو نویسن هه‌یه به تایبه‌تی نویسنی نه‌کادیمی .

ياسايەكى پېشنىيازكراو دەتوانرېت ۋەك ئەد ھۆك تەماشاشا بىكرېت ئەگەر ھەندى
داتا داپۇشېت بۆيە رەخەنگر ئەۋەندە دايا بە پەيۋەست دەبىنىت.

Adjective

ئاۋەلئائى

ئاۋەلئائى بەشىكە لە بەشەكانى ئاخاوتن. ئاۋەلئائى لە پېكھاتەى پستەى
ئىنگىلىزىدا ۋەسفى ناو ، ئاۋەلئائى تر دەكات . زۆرىەى ئاۋەلئائىكانى ئىنگىلىزى
دەكەۋنە پېش ناو ۋ ھەندىكى كەم دەكەۋنە پاش ناو ھەرچى زامانى كوردىە بە
پېچەۋانەىە ، زۆرى ئاۋەلئائى دەكەۋنە پاش ناو ۋ كەمىكى كەمىش دەكەۋنە پېش
ناو . ئاۋەلئائى جۆرى ھەىە : ئاۋەلئائى رەنگ ، ئاۋەلئائى تەمەن ، ئاۋەلئائى
نەتەۋە ، ئاۋەلئائى بەھا... لە دۋايەكھاتنى ئاۋەلئائىكان پەيۋەستە بە ماناى
ئاۋەلئائىكان.

جگە لە ھەبۋونى ھالەتى نەرىى يان بەراۋردى سفر ئامىز ، ئاۋەلئائى ھالەتى
بەراۋرد ۋ باشترىن ھەىە ۋەك جوان جوانتر جوانترىن .

Adjective phrase

گرى ئاۋەلئائى

ھەبۋونى گرى بە واتاى ھەبۋونى زىاتر لە ۋشەىەك . گرى ئاۋەلئائى برىتىە
لەۋەى كە سەرەى گرىتەكە ئاۋەلئائى بىت . پېكھاتەكەشى برىتىە لە رادە +
ئاۋەلئائى ، ۋەك زۆر زىرەك .

Adverb

ئارەلکردار

ئاوہلکردار بەشیکی ئاخاوتنە. لە جۆرە باوہکانی بریتییە لە ئاوہلکرداری شوین ، ئاوہلکرداری کاتی ، ئاوہلکرداری چۆنیەتی.... ئاوہلکردار وەسفی کردار دەکات . لە سەرەتا و ئاوہراست و کۆتایی پستە دیت.

Adverb phrase

گری ئاوہلکرداری

گری ئاوہلکرداری بریتییە لەوہی کە سەرہی گرییە کە ئاوہلکردارە . لە پووی پیکھاتەوہش بریتییە لە پادە +ئاوہلکردار ، وەك زۆر بە جوانی ، زۆر دلیرانە.....

Affirmative

ئەرێی

پستە ی ئەرێی بەواتای پستە کە نەرێ و پرسیار و داخوای نییە. ئەرکی سەرەکی پستە ی ئەرێی بریتییە لەوہی حالەتی ئەرێی پەوشە کە پیشان دەدات.

Affix

گرە

گرە ئەو وشانەن مانای دروستیان نییە . ئەو وشانە لە سەرەتا و ئاوہراست و کۆتایی وشەتر دین. ئەو گرییانە ی لە پیش پەگی وشە دین پێیان دەوتری پیشگر ،

ئەو گەڕانی ئەو پەنگی وشە دین ، پێیاندەوتریت ناوگر ، ئەوانە لە پاش
پەنگ دین ، پاشگر .

ئەو پێشگر و پاشگرانی لە پێش و پاش پەنگی وشە دین واتای وشە
دەگۆڕن .

Agent and patient

کارا و وەرگر

ئەو پەنگەزە پستەیه که گوزارشت لە کهسیکی زیندوو (مرۆ و گیانه‌وهر)
دەکات که به‌پرسته له کاریکی تایبەت ، وەك پشیلە که به‌دوای مشکە که کهوت .
هەردوو فۆرمی ئیجینت و پەیشینت لە شروقه‌کردنی پەنگەزەکانی پستە
به‌کار دین . کردار یان کار یان حاله‌تی مه‌سه‌له‌کان ده‌خاته‌پوو . به‌شداربوونی پستە
کردار و بکه‌ر و به‌رکارن . کردار دوو ه‌که‌ی تر دیارده‌کات : کرداری ده‌نووت ، ته‌نیا
بکه‌ری ده‌ووت و به‌رکاری ناووت ، چونکه کرداری ده‌نووت تی‌نه‌په‌ره‌ به‌لام نه‌گه‌ر له
پستە باسی پۆلی سیماتیکی یان سیماتیکی بکه‌ین ناوی تر بۆ بکه‌ر و به‌رکاری
پاسته‌وخۆ و ناپاسته‌وخۆ به‌کارده‌هێنین ، وەك
کاوه دیواره‌که‌ی پوخاند .

نازاد نامه‌که‌ی ده‌داته‌ من . نازاد نامه‌که‌ی بۆ من ده‌نیریت .
پۆلی سیماتیکی یان سیماتیکی له‌ سه‌ر نه‌رکی پێزمانی دروستده‌بیت .
که‌واته له‌ پستە یه‌که‌مدا کارا و کردار و به‌رکار (وهرگر) هه‌یه ، به‌لام له
پستە دووهمدا کارا و وەرگر و گۆل (به‌رکاری ناپاسته‌وخۆ یان به‌رکاری به‌ یاریده
) و کردار هه‌یه . به‌لام له‌ پستە خواره‌وه
-تۆیه‌ که له‌ سه‌ر گرده‌که غلۆربۆوه .

تۆپه‌که بکه‌ره ، به‌لام کارا نییه ، چونکه ناتوانیت رۆلی سیماتیکی ببینیت.

Agrammatism

نه‌گراماتیزم-

نه‌گراماتیزم په‌یوه‌ندی به‌ تیکچوونی می‌شکه‌وه هه‌یه .ئه‌و پروداوه‌ی به‌ سه‌ر می‌شکه‌وه هاتوو ، په‌یوه‌ندی به‌ زمانه‌وه هه‌یه .که‌واته نه‌گراماتیزم تیکچوونیکی زمانیه‌یه له‌ ئاکامی سرپه‌وه‌ی ئه‌و په‌گه‌زانه ده‌بیت که‌ گوزارشت له‌ په‌یوه‌ندی پرێزمانی ده‌که‌ن ، وه‌ک پاشگره ئینفلیکشنه‌کان ، ئامرازه‌کان ، پرپۆزشنه‌کان.هه‌روه‌ها پێی ده‌گوتری ئاخواتنی نه‌گراماتی ، ئه‌و جوهره ئاخواتنه‌ش له‌و که‌سانه به‌ده‌رده‌که‌وی که‌ ئازاری می‌شکیان کێشتوو و تووشی نه‌فاسیا بوونه .

Agreement

رێکه‌وتن- نه‌گرمه‌نت

رێکه‌وتن بریتیه له‌گه‌ڵ یه‌ک سازانی بکه‌ر و کار ، ناوه‌لناو و ناو ، حاله‌تی کۆ له‌گه‌ڵ کۆ ، تاک له‌گه‌ڵ تاک ، زایه‌ند له‌گه‌ڵ زایه‌ندی وه‌ک خۆی.له‌ زمانی فه‌ره‌نسیدا پێویسته هه‌موو به‌شه‌کانی ئاخواتن له‌گه‌ڵ یه‌ک بسازێن. له‌ زمانی کوردیش رێکه‌وتن هه‌یه ، وه‌ک کۆره‌کان هاتن . پشيله‌ گۆشته‌که‌ی خوارد.

Airstream

جۆگەي ھەوا سىرستىمى

جۆگەي ھەوا يان بۆرى ھەوا سەرچاۋىيەكى ھىز و توانايە بۆ بەرھەم ھىنانى دەنگى ئاخوتن ھەروھە پىنى دەگوتىت مىكانىزىمى بۆرى ھەوا. زۆربەي ئاخوتن بەرە دروست دەپىت بەۋەي ھەوا لە سىھكەنەۋە بەكاردەھىنىت.

Allomorph

ئەلۇمۇرپ

بى باسكردنى مۇرپىم لە ئەلۇمۇرپ ناگەين ، بۆيە كە باسى مۇرپىمان كرد ، ئامازە بە ئەلۇمۇرپ دەكەين.

Allophone

ئەلۇفۇن

ئەلۇفۇن لە فۇنىم جىاۋازە . گۆرىنى فۇنىم بە فۇنىمىكى تر ، واتا و فۇرمى وشەكە دەگۆرپىت . ھەردوۋ دەنگى ر و پ فۇنىم چۈنكە لە ھەردوۋ وشەي كەر و كەر واتا و فۇرمى جىاۋاز دەدەن ، بەلام ئەو دوۋ دەنگە لە زىمانى ئىنگىلىزى ئەلۇفۇن ، چۈنكە واتاى وشەكان ناگۆرپ .
كەۋاتە ئەلۇفۇن لە نىۋان دوۋ وشەي ئىنگىلىزى ۋەك لامى سووك و لامى قەلەۋ تەنيا لە چۈرچىۋەي دەنگ دەرنەچىت و واتاى وشە ناگۆرپىت ، بەلام ئەو دوۋ لامە لە زىمانى كوردىدا فۇنىم ، نەك ئەلۇفۇن.

ئه‌لفبای

ئه‌لفبای له زماندا زۆر گرینگه. سێ ئه‌لفبای زۆر گه‌نگه‌شه‌ی له سه‌ر ده‌کری :

١. ئه‌لفبای سریانی — عه‌ره‌بی ،

٢. ئه‌لفبای لاتینی ،

٣. ئه‌لفبای سلاقی .

هه‌رسی ئه‌لفبای هه‌لگری حاڵه‌تی سیاسین :

یه‌که‌م ، ئه‌لفبای عه‌ره‌بی

ئه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب و غه‌یره‌ی عه‌ره‌بی موسلمان به‌ هۆی ئه‌و ئه‌لفبایه‌وه‌ زمانی عه‌ره‌بی ده‌پاریژن ، به‌ به‌هانه‌ی ئه‌و زمانه‌ی قورئانه . ئه‌و پرایه‌ هه‌ر بۆ فریودانی غه‌یره‌ی عه‌ره‌به : خودا له‌ قورئان به‌ ئینی داوه‌ ئه‌و قورئانه‌ی بپاریژیت . عه‌لمانیه‌تی عه‌ره‌بی دژ به‌ هه‌موو به‌هایه‌کی ئیسلام ده‌هسته‌یتته‌وه‌ له‌ مه‌سه‌له‌ی سووریا و میس‌ر خۆیا بوو .

دووه‌م ، ئه‌لفبای لاتینی

تورکی عه‌لمانی وه‌ک به‌هایه‌ک بۆ کۆکردنه‌وه‌ی تاکی ئیشی له‌ سه‌ر ده‌کرد . شه‌ش کۆماره‌ی تورکیه‌که‌ی سۆقیه‌ت له‌ ١٩٩٠ ، تورکیا ته‌به‌نیکردنی ئه‌لفبای لاتینی کرده‌ مه‌رج له‌ پیشیان .

بۆ کورد ته‌به‌نیکردن و داکوکیکردن له‌ ئه‌و ئه‌لفبایه‌ به‌شداریکردنه‌ له‌ داگیرکردنی باکووری کوردستان . ئه‌فسووس بزووتنه‌وه‌ی پزگاریخوازی له‌ باکوور هه‌تا ئیستا عه‌لمانی بووه ، بۆیه‌ مه‌سه‌له‌ی ئه‌و ئه‌لفبایه‌ی به‌ گرینگ وه‌رنه‌گرتوه‌ .

سێیه‌م ، ئه‌لفبای سلاقی

ئەو ئەلفبايە لە ناسنامەيەكى نەرسەدۆكسى بېو ئەلفبايە ئايديۆلۇزى
كۆمۆنىستى . ئەو ئەلفبايەش بۆ كۆكردنەۋدى كۆمۆنىستەكانى كۆمارەكانى
سۆڧىەت بوو .

Ambiguity

لېلى

لېلى لە تېڭەيشتىنى واتاي دوو رستە دروست دەيىت ، بەلام ئەو واتايانە بە
ھەبوۋنى دەۋرۋبەرى زمانەۋانى يان نا زمانەۋانى نامىتن . سى جۆرى سەرەكى لە
لېلى ھەيە :

۱ . لېلى لېكسىكى : كە وشەيەك ، لېكسىمىك زياتر لە واتايەكى دەيىت ،
ۋەك

-I saw you at bank.

لە قەراخ رۋبارەكە دەتېنىم .

لە بانق دەتېنىم .

ھەردوو جۆرى كۆنتىكست ، يارمەتيدەر دەبن ، كە ناخىو مەبەستى كام
واتايە : قەراخ رۋبار يان بانق ؟

۲ . لېلى پېكھاتەيى يان سىنتاكسى

پېكھاتەي رستەكان نەك واتاي جياۋازى وشەكان ، نەم جۆرە لېلىە
دروستدەكەن .

۳ . لېلى سكۆپى

لېلى سكۆپى لە ناكامى ھەبوۋنى پاناۋ لە رستەكەدا دروست دەيىت ، نازانى
ئەو پاناۋەكەرەكەيە يان كەسيكى دى ، ۋەك :

تۆم نازانى ئەو يارىه كه ده باته وه.

ئەو "ئەو" ە بۆ تۆم دەگەرپتەو ە يان كەسكى دى .

نه گهر ليټه که له نيوان دوو رسته زياتر بوو ، نه و له ټينگليزي پي

vague	دہ‌گو‌تریّت
-------	-------------

Am bilingualism

دوو زمانزانی

ئەم پرۆسەدە پەيوەستە بە قابیلیەتی زمانی ناخۆ ، کە دەتوانییت دوو زمان بە هەلگرتنی کەلتورەوه دەزانیت . تەواو شارەزایە لە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی، ئینگلیزی و هیندی ، فەرەنسی و ئیسپانی.

American Sign language

زمانی ہیماپی نہ مریکی

ھەممۇ زامانىك بە پىت و ھىل دەرناپرېت. لە كۆمەلگاي بەرايى و نەخوينەوا
زمانى ھىما تاكە نىۋەندى لە يەكتىگەيشتنى تاكەكانى كۆمەلگا بوو . بەلام
زمانى ھىما لە كۆمەلگاي مۆدرىندا پەيوەست نىيە بە ھەموو تاكەكانى
كۆمەلگا ، بەلكو تەنيا پىۋەستە بە كەسانى خاۋەن پىۋىستى تايبەت .
زمانى ھىمايى ئەمريكى وەك يەكەم زمان بەكاردىت بۆ كەرەكانى
كۆمەلگاي ئەمريكى.

جوړيکه له زمانې هيمایې له لای کهسانی خاودن پيداويستی زمانين و له لای
ماجه سکیلی نه خوشهوانی ثاخاوتنی نه مریکی داهینراوه. نهو جوړه زمانه
هیمایه له لای خینلی نه مریکی و هیندی له گورانی چرین په یرو ده کریت .

هەرچه‌نده هه‌ندی سەرچاوه سه‌باره‌ت به هه‌بوونی ئه‌و قوتابخانه زمانه‌وانی و ده‌روونی ، ناماژه به کاتی پیش بلۆمفیلد ده‌کهن، کهچی ئه‌و قوتابخانه‌یه له‌گه‌ڵ سه‌ره‌له‌دانی کتییی بلۆمفیلد به ناوی زمان له ئه‌مریکا سه‌ریه‌له‌دا. ئه‌و تیروانیه بۆ زمان ، چۆمسکی ناچار کرد که دژی ئه‌و بزاقه زمانه‌وانیه به جواب بێت و په‌که‌م کتییی زمانه‌وانی خۆی له ۱۹۵۷ چاپبکات .

زمانه‌كان له يهك جودا نه‌بن به پيښي پيښه‌تاهه و موږفيم و سينتاكس نابنه
زمانی جودا.سره‌كيترين ريڼگا بو پوئينكردنی زمانه‌كان بو گروپي جودا ، ده‌كړي
ثامازه به چهند ريڼگايه‌ك بكه‌ين:

۱. په یوه ندى میژوویي یان په یوه ندى جینیټیکي
ټینګلیزی و لاتینی و روسی.... هه موو له یهك باوكه گه وړه وه پاش
كه ووتون ، یانی سهره تا یهك زمان بوونه.

۲. پىكچوون لە پىكھاتە .ئەو جۆرە پىكچوونە لە نىۋان ھەندى زاماندا ، بە تايىبەتى زامانە ئەسكەندنافىەكان سويدى و نەروىجى و دانىماركى.ئەم رېنگايە ناسراوہ بە تايىۋلۇجى. باوترىن تايىۋلۇجى لە سەر پىزىبوونى وشەكان دامەزراوہ .

۳. پىكھاتەى ناوہوہى .ھەندى زامان ھەن لە سەر پىكھاتەىى ناوہوہىى وشەكان دامەزراوہ.زمانى وەك لاتىنى و ەدرەبى بە شىۋەكەن وشەكان فۆرمەكانىان دەگۆرپ بۆ ئەوہى ئەدگارەكانى رېزىمانى دەرېخەن.بۆ نمونە ناو كۆتايى خۇيان دەگۆرپ بۆ ئەوہى حالەتى كۆ دەرېپەن. ئەم جۆرە زامانە ناسراون بە سىنسىيىتىك يان دارىژراو .

۴. زمانى شىكارىي

زمانى وەك چىنى پىكھاتەى ناوہكى كەمە يان نىيە.لەو زامانە وشەكان ھەمان فۆرم و زانىارى رېزىمانىان ھەيە.ئىنگىلىزى ئەدگارى ھەردوو جۆرە زمانى ھەيە .

۵. ھەندى زامانەوان جۆرە زمانىكى تر دەناسىنن بە ناوى پۇلىسىيىتىك وەك زمانى ئەسكىمۆ و مۇھاوك .

Anaphora

ئەنافورىي

پەيوەندى نىۋان پانا و و يەكەيەكى دى لە رستەيەكدا پىتى دەگوتىرى ئەنافورىي .ئەگەر تەم ومژىك لە سەر ناسنامەى پاناوى دووہم ھەيىت ، ئەوا لىلى سىكۆپى دروستدەيىت .

– مارى خۇي گۆرى .

– بىل پىتى خۇشە بخواتەوہ ، بەلام ئەو ھەولیدا نەخواتەوہ .

Animal communication

ئاخاوتنى ئاۋەل

مرۆڭ تاكە مەخلوقاتە كە بە دروستى دەدوئىت. زىان و لىتو پىبەخشىن ، كە دوو ئامىرى ئۆرگانى دەرپرې ئاخاوتنىن خودا بە مرۆڭى بەخشىو .
ئاۋەل زمانى تايبەت بە خۇيان ھەيە و بە پىتى قورشان دەتوانن ھەم لە يەك بگەن و ھەم لە زمانى مرۆڭىش تىبگەن. بە واتاى بە پىتى پەيامى قورشان زمانى ئاۋەل دوو سەرەيە ھەم دەتوانن لە زمانى يەكتر بگەن (وەك ھەبوونى دارستان)
و لە زمانى مرۆڭىش بگەن .

زمانى ئاۋەل لە جىھانى ئىمەدا وەك زمانى منداڭ وايە زۆربەى وشەكانى مەفھوم نىيە ھەروەھا سەبارەت بە لاسايىكردنەوۋى زمانى مرۆڭ دەتوانن تەنيا ھەندى وشە لاسايىكەنەوۋە بەواتاى زمانى ئاۋەل بە زۆرى لە رىڭگاي پرۆسەى فېرېوونەوۋە دروستدەيىت ، زمانى تايبەت بە خۇيان تەمەن كورتە . ھەندى ئەدگار ھەن وەك قسەكردن دەرېارەى داھاتوو ، دەرېرېنى ئىش و ژان ... لە زمانى ئاۋەلەوۋە دوورن .

Anthropological linguistics

زمانەوانى مرۆناسى

ئەو زمانەوانىيە زياتر پەيوەندى بە زمانى خىلە ھىندىيەكانى ئەمىرىكا وەيە ھەروەھا بەشىكە لە پرۆسەى بنىاتگەرى ئەمىرىكى ھەروەھا بەشىكە لە ھەر كارىكى زمانەوانى كە لە روانگەى ئەنسرۆپۆلۆجى تەماشاي زمان دەكات .

Antonym

ئهنتۆنیم-دژمواتا

بریتیه له په یوهندی لیکسیکی له نیتوان نهو وشانهی پیچهوانه ی یه کترن. وشه دژهکانی وهک درێژ و کورت ، بهرز و نوی بهشیکن له پرۆسهی ئهنتۆنیمی.

Aphasia

ئهفاسیا

له دهستدانی یان بریندار بوونی میشکی مرۆڤ ، بهشی برۆکا و ویرنیکای میشکی مرۆڤ کاریگهری له سهراخاوتن و بیستنی مرۆڤ ههیه. کهواته برینداربوونی نهو شوینانه له میشک ، نهخۆشیهکی میشک-زمان دروست دهکات . که پیتی دهگوتریت ئهفاسیا.

Argument

ئارگومینت

ههبوونی ئارگومینت و تیگه‌یشتن لێ نویسنهکەت ئهکادیمی دهکات . ههموو کردارهکان داوای ژمارهیهک ئامادهبوونی پهگهزی دی له پرسته دهکەن. ئارگومینتهکانی کردار به زۆری دهلالهت له بهشداربوون له چالاکیهکان یان پوداویک دهکەن ، که له لایهنا کردارهکهوه وهسفکراون. چالاکی نووستن تهنیا یهک بهشداربوو له خۆدهگریت : نهو کهسهی دهنویت. کهواته کرداری دهنویت یهک ئارگومینتی ههیه. کرداری تر ، وهک دهگهزیت ، دوو ئارگومینتی ههیه کهواته کردارهکه دوو ئارگومینتی ههیه نهو دوو ئارگومینته بکهرا و بهرکاری پرستهن، کهچی کرداری دی ههنا سێ ئارگومینتی ههیه ، وهک -ئازاد سیوهکهی به شیرین دا.

نارگومینت دهکری گرتی ناوی یان گرتی ناوه لکرداری بن.

Assimilation

ناوتیه بوونی دوو دهنگ بۆ دروستکردنی دهنگی سییه

ئه سیمیله ییشن بریتیه لهو پرۆسه دهنگیه که دهنگیک هه ژمونی له سه دهنگی هاوسیی هیه بۆ نهوهی ههردوو دهنگه که بهیه که بچن. له زمانی عه ره بی و ئینگلیزی و کوردی ئه سیمیله ییشن هیه. untruthful و unbelievable و uncomfortable سی دهنگی جیاوازی هیه ههروه ها له کوردیدا هشت + ده = ده بته هه ژده. له خویندنه وهی قورنانی پیرۆزدا نهو دیارده دهنگیه هیه : من بعد ده بته میمه عد.

Aspect

ناسپیکت

زمان و کات په یوه نده کی هۆگرانه یان هیه. له زمانی ئینگلیزدا ته نیا دوو ده مکات هیه ، نهویش رابردووی ساده و رانه بردووی سادهیه، هه چی حاله تی بهرده وام و تهواو هیه ، ده مکات نیین ، به لکو ناسپیکتن . له نه سپیکتدا روداو تهواو نه بووه هیشتا له حاله تی بهرده وامی ده ژین و ماوه له نیوان روداوه کاند هیه ، وهک

- نهو هیشتا له سلیمانی ده ژی.

(نهو له رابردوو و ههتا حاله تی قسه کردن له سلیمانی ده ژین.)

- وا باوکت ده مریت.

(هیشتا نه مردووه ، ده توانی به ساغی بیبینیت.)

لە ھەندى زمانى تر دژوارە خەتتىكى لەيەكجياكەرەو لە نىوان دەمكات و ئاسپىكت بىكەى ، بۆيە زمانەوانان ناچار بوونە بىرۆزكەيەكى تاك بۆ ئەو ھالەتەنە بەكارىيەن ، وەك دەمكات-ئاسپىكت.

Auxiliary

ئۆزىلەرى

ھەبوونى ئۆزىلەرى لە زماندا بۆ پىويستىبوونى دەرپرېنى ھەندى ھالەتى زمانەوانىيە. لە زمانى ئىنگلىزىدا چوار جۆرى ئۆزىلەرى ھەيە:

۱. بەشىكىيان پىي دەوترى مۆدەل ، ئەوانە ناتوانن لە رستەدا بە تەنيا بىن.
۲. ئۆزىلەرى سەرەكى . لە ھەندى ھالەتدا دەبنە کردارى سەرەكى وەك توبى و توھاۋ.
۳. نىمچە ئۆزىلەرى
۴. ئزىلەرى بۆش وەك تو دو لە پرسىيار و نەرى بوونى ھەيە و لە دەرەوہى رستە دىت.

Auxiliary language

زمانى دەستگە

زمانى وەك ئىسپرانتۆ كە بۆ ئەو داهىنراوہ كە لە نىو خەلكدا بىتە نىوہندىك بۆ ناخوتن بىگويەدانە زمانى پەسەنى خەلكەكە.

Avesta language

زمانی ئافیتستا

ئافیتستا تایبه‌ته به زه‌رده‌شت ، زمانی هه‌موو نه‌ته‌وه ئاری نه‌ژاده‌كانه .له
دوای شه‌ری ئه‌رییلا ، ئه‌سكه‌نده‌ری مه‌كدونی به قسه‌ی سۆزانیه‌ك له‌گه‌ڵ هه‌موو
كه‌لتوری ئاریانی سوتاندی .ئهو ئافیتستایه‌ی به‌ر ده‌سته هه‌ی سه‌رده‌می
ساسانیه‌كانه .ئافیتستا به فۆرم به قیدیا ده‌جیت.

Azerbaijani-Azeri

ئازهربایجان و زمانی ئازهری

ئازهربایجان نزیکه به ده‌وله‌تی ئه‌رمینیا .زمانی ئازهری زۆر په‌یوه‌ندی به
زمانی تورکی و به شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له ئازهربایجان و ئازهربایجانی غه‌ریبی
قسه‌ی پیده‌کریت .له ئیران به عه‌جهم ناسراون .

پیتی

B

گههگف ————— Bablling

Baluchi

بهلوچی

زمانی بهلوچی زمانیکی ئاریانیه. خه لکی بهلوجستان کهسانی سووننه مهزه بن تهواو جودان له گه ل کهلتوری شیعه گه ری ئیرانی. زمانی بهلوچ له بهلوجستان و هه ریمه کانی سیندی پاکستان و له بهشه هاوسی کانی ئه فغانستان و بهشی باشووری رۆژئاوای ئیران قسه ی پیده کریت .

Barbarism

به ره ریسم

ئه و وشه یه له وشه ی به ره ری جودایه . به ره ریسم تیرمیکی کۆنه بۆ هه له یه ک له سه ر ناستی تاکه وشه . وشه که به وه جیاده کریت ه وه له سۆلسیزم نه وه ی قسه له سه ر تاکه وشه ده کات هه رچی سۆلسیزمه قسه له سه ر گروه وشه ده کات.

Bare

بی

وه ک چاووگی بی (تو) له ئینگلیزیدا:

They made him confess.

یان گرتی ناوی بی ئامراز و دیارخه ر :

-large houses are expensive.

Base

چاووگ له ئینگلیزدا ، وشه که هه لگری هه چ پاشگر و پێشگریکی تایبته به ده مکات ، ژماره و که سه وه نه بیت.

له پینکهاته‌ی سینتاکسی سالی ۱۹۵۷ وه‌لامی رایه‌کانی بلۆمفیلدی دایه‌وه.

Bengali

به‌نگالی

جیابونه‌وی پاکستان له هیند په‌یوهندی به‌جیاکاری دینی (ئیسلامی و هیندۆسی) هه‌بوو. ناسیۆنالیسته‌ هیندیه‌کان، به‌تایبه‌تی هندۆسه‌کان به‌و جیابونه‌وه دلخۆش نه‌بوون. په‌فتاری نا ئیسلامی ده‌سه‌لاتی پاکستانی و ریستی هیندۆسیه‌کان بوونه هۆکار بۆ دروستکردنی ده‌وله‌تی به‌نگه‌ده‌لاشیش له به‌راییی هه‌فتاکاندا. زمانی به‌نگالی زمانیکی هیندۆ ناریه.

هه‌تا سالی په‌نجاکان ده‌سه‌لاتی پاکستانی ده‌یانویست زمانی ئوردو به‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌ی به‌نگالی به‌سه‌پینن. زمانی به‌نگالی وه‌ك په‌وشی زمانی کوردی وایه زمانی به‌نگالی به‌پیتی سه‌رژمیری نۆه‌ته‌کان نۆوه‌د ملیۆن که‌س له به‌نگه‌لادیش قسه‌ی پیده‌کات و زمانی نیشتمانیه له‌وی. ئه‌و هه‌لوێسته‌ی ده‌سه‌لاتدارانی پاکستانی به‌رانبه‌ر به‌نگالی، وایکرد قوتابی و په‌وشه‌نبیری به‌نگالی له شوباتی ۱۹۵۲ خۆپیشاندانێک سازیکه‌ن، زۆر قوریانی زمانی بده‌ن، هه‌تا له یۆنسکۆ له سالی ۱۹۹۹ ئه‌و رۆژی شوبات بکریته‌ رۆژی زمانی دایک.

Benveniste, Emile 1902-1976

ئیمیلی بێنفیسته

یه‌ر زمانه‌وانه هیندۆ ئه‌وروپییه به‌شداریه‌کی فره‌ی هه‌یه له بواری زمانه‌وانی به‌تایبه‌تی زمانه هیندوئه‌وروپییه‌کان:

١. تیۆری جوانی دهرباره‌ی پینکهاته‌ی رهگ ١٩٣٥.
٢. دوا لیکدانه‌وه‌ی فۆرمی ناری ته‌مولک و کرده‌یی ١٩٤٨
٣. دوو به‌رگی هه‌لکه‌وتو دهرباره‌ی سروشتی کۆمه‌لگای هیندۆنه‌وروپی ١٩٦٩.

Bidialectism

جووتستانده‌ری

جووتستانده‌ری بریتیه له دوو شیوه‌ی ستانده‌ر له لایه‌ن تاکه‌کانی یه‌ك نه‌ته‌وه. كه‌سیكی وه‌ك ده‌یقید کریستال باوه‌ری وایه له سه‌ر ناستی نی‌وده‌وله‌تی گیروگرفت و ململانی له‌ نی‌وان ستانده‌ر و ناستانده‌ری زمانیک به‌رپایه. دوو ستانده‌ر له‌ زمانیکدا بوونی نییه، نه‌وه‌ی هه‌یه به‌ مه‌رامی سیاسی و زۆربوونی دانیشتوانی هه‌ردوو ده‌قه‌ره‌كه‌ مه‌یسه‌ر ده‌بی‌ت. خودی پرۆسه‌كه‌ زمانه‌وانی نییه، به‌لكو سیاسیه و بریتیه له‌ به‌ سیاسی کردنی مه‌سه‌له‌ زمانه‌وانیه‌كان، چونكه‌ دوو زمانی ستانده‌ر له‌ یه‌ك زمانی نه‌ته‌وه‌دا کاره‌سات به‌ سه‌ر نه‌ته‌وه‌ دینی‌ت، چونكه‌ زمانی ستانده‌ر زمانی په‌روه‌رده‌یه: نه‌گه‌ر تاکه‌کانی یه‌ك نه‌ته‌وه‌ به‌ دوو زمانی یه‌ك نه‌ته‌وه‌ له‌ په‌روه‌رده‌ گۆش بکری‌ت ده‌بی‌ته تاکیک‌ی نه‌ته‌وه‌یی خاوه‌ن دوو زمانی نه‌ته‌وه‌. كه‌واته پرۆسه‌ی جووتستانده‌ری جۆریكه‌ له‌ هه‌له‌وشانده‌وه‌ی گوتاری دروستی یه‌کنه‌ته‌وه‌یی.

Bilingualism

دهسهلاتی دوو زمان

بریتیه لهو کۆمه‌لگایه‌ی که دوو زمان دهسهلاتی موته‌قیان هه‌یه. نه‌وه‌ی له باشووری کوردستان هه‌بووه بریتیبووه له دیارده‌ی دوو زمانی پلۆگلۆتیزم تاک‌ی خوینه‌دار و وه‌زیفه‌داری کوردی هه‌تا راپه‌ڕینی به‌هاری ۱۹۹۱ ناچاربووه له پال‌ زمانی کوردی ، زمانی عه‌ره‌بیش بزانیته. نه‌و دیارده‌ش دووره‌ لهو دیارده‌یه‌ی له سويسرا هه‌یه. هاوسه‌نگبوونی دوو زمانه‌که له یه‌ک کۆمه‌لگا گوزارشت له گیانی بیلێگوالیزم ده‌کات .

Binarism

بیناریزم

تیۆریکه له سه‌ر نه‌وه دامه‌زراوه که مه‌یلیک له زۆر قوتابخانه‌کانی زمانه‌وانی بنیاتگه‌ری هه‌ن ده‌رباره‌ی که‌مکردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی بۆ جیاوازی دووانه‌یی . په‌یوه‌ندیه‌کانی نیوان هه‌ر سێ ئاستی قاول داخراو -ناوه‌ند -کراوه بۆ هه‌ردوو ته‌دگاری باینه‌ری +داخراو(نزیک) ، -کراوه.

Biolinguistics

زمانه‌وانی بایۆلۆژی

دیراسه‌که‌یه له باره‌ی به‌ری په‌وشی بایۆلۆژی په‌ره و نه‌شونم‌ای زمان و به‌کاره‌ینانی له په‌گه‌زه‌کانی مرۆڤ و تاکه‌کان ده‌دویت هه‌روه‌ها له حاله‌تی گه‌شه‌ی زمان و نیرۆفسیۆلۆژی ده‌دویت.

Block language

زمانی بلۆک

له بهشی کورتنوسین له زمانی کوردی ئاماژه بده جوړه حالته داوه . به کورتی بریتیه له به کارهیتانی پیکهاته کانی کورتکهروه له سیقینکی دیارکراو. به کارهیتانی تایبته بۆ وشه یان فریز له جیاتی کلۆز و پرسته ، بۆ نمونه زمانی پۆسته ر و ناویشان په دهی پیتدریت.

Bloomfield

لیۆنارد بلۆمفیلد

لیۆنارد بلۆمفیلد ۱۸۸۷-۱۹۴۹ زمانهوانیکی ئەمریکی بوو ، مۆرکی هه بوو له سهر بیرکردنهوهی قوتاییانی بواری زمانهوانی ، ئەو ههژمونهی بلۆمفیلد له سهر پوهتی په رسه نندی زمانهوانی سالانی سیه کان و په نجاکان . ناسینی بلۆمفیلد له دواي چاپکردنی کتییی زمان-۱۹۳۳ . زمانهوانی بلۆمفیلد ناسراوه به بنیاتگه ری ئەمریکی.

Boas, franz 1858-1942

فرانز بۆس

مرۆناسیکی ئەمریکیه و مامۆستای ساپیری زمانهوان و چهند زمانهوان و مرۆناسی تر بووه دامه زڕینه ری بواری زمانهوانیه له ئەمریکا باشتترین به شداری ئەو له بواری زمانهوانیدا بریتیه له دهروازهیهك بۆ یاریده ده ری زمانی ئەمریکی و هیندی ۱۹۱۱.

Body language

زمانی ناماژ

ئاخاوتنی بی دهنگ ، چونکه له ئاخاوتنه زمان به تهواری حزوری نییه .
ئاخاوتنیکه به دهم و چاو و دهست و سدر ...مهیسەر دهییت .کاتی خۆی له
ئاکامی نهبوونی خویندهواری دروستبووه ، بهلام نهمرۆکه تنیا له لایه ن کهر
و لاله کان گرنگی پیدهدریت .

Bokmal

بۆکمال

بۆکمال زمانی یه که مه له نهرویز.له سه دا ههشتای خه لکی نهرویز قسه ی
پیده که ن.ناسیۆنالیستی نهرویزی له باره ی هه ژموونی ئه و زمانه وه هه ره سی
هیناوه ، چونکه له بنه رته دا ئه و زمانه زمانی رهوشی داگیرکردن دروستی
کردوه ، نه ک زمانی ره سه نی نهرویز بیت بۆیه هه بوونی دوو زمان له نهرویز
په یوهندی به رهوشی زمانه وانی کوردی نییه ، چونکه له و ئ مملانی له سه ر
دوو زمان هیه ، نه ک دوو زاری یه ک زمان .له روانگه ی زمانه وانییه وه
ئه ژموونی زمانه وانی نهرویز ، که بریتییه له دیارده ی جووتستانده ری له
نیوان زمانی غه واره و داگیرکه ر له گه ل زمانی نه ته وه زمانی فۆلکلۆری
نهرویزی .ئه و بانگه شه یه ی له باشوور و باکووری کوردستاندا بۆ دیارده ی
جووتستانده ری زمانی کوردی ده کریت به ناوی ئه وه ی زمانی کوردی جیا له
هه موو زمانه کانی جیهان . زمانیکه به سروشت جووتستانده ریه ، قسه یه کی
سیاسیه ، نه ک زمانه وانی.ئه و هه وله ش بۆ سه پاندنی بیژکه ی دوو نه ته وه یه
له یه ک نه ته وه دا.ئه و دیارده ش عه ره بی عیراق له سییه کان هه تا سه ره تای

نۆوهدهكان ئیشی له سهر دهکرد، ئهمرۆ بهشیک له خۆینهواری کورد به خۆ ئیشی له سهر دهکات، بیئهووی ههست بکات سایکس-بیکوی زمان بینا دهکات.

Borrowing

وهرگرتن

ئهوانه ی باوهریان به پاککردنهوی زمان هیه، ناراستهوخۆ براؤ دهکەن بۆ دوورخستنهوی زمان له شارستانیەت. له سهر ئهو بنیاته وەرگرتن هیچ عهیب نییه. زمانیکێ وەك زمانی ئینگلیزی له سهدا پهنجای وشهکانی له زمانی دی وەرگرتوه وەرگرتنی دانه وشه له زماندا پییدهگوتریت وشه ی قهرز

Boundary Theory

تیۆری باوهندری

ئهم تیۆره بهشیکه له تیۆری دهسهلات و بهستنهوی چۆمسکی له سهر دیاریکردنهکانی سنوری یهکهکان له نیۆ چالاکی سینتاکسیدا.

Braille language

زمانی برایل

سیسته مینکی تایبهته بۆ مرۆفی کوێر داهینراوه تا بتوانیت زمان بخوینیتهوه. ئهو سیسته مه له سهدهی نۆزههههه له لایه ن لويس برايل ۱۸۰۹- ۱۸۵۲ داهینرا.

Broca's aphasia

ئه‌فاسیای برۆکا

تایبه‌ته به نه‌خۆشی قسه‌کردن . نه‌خۆشیه‌کی میتشکی زمانه‌وانییه له لای پۆل برۆکا له سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م دۆزرایه‌وه...

Brugmann , karl 1849-1919

کارل بروگمان

زمانه‌وانی‌کی هیندوئه‌وروپیه هه‌روه‌ها یه‌کیك له دامه‌زرانی بزاشی پێژماننوسی نوی‌مه‌زترین کاری ئه‌و زمانه‌وانه یاریده‌ده‌ری به‌راوردی زمانه‌وانی زمانی هیندۆئه‌وروپی.

Bulgaria

زمانی بولگاری

بولگاریا به‌وه ناسراوه که پێش ساڵی ۱۹۹۰ ده‌وله‌تیکی کۆمۆنیستی بوو. ئێستا نۆ ملیۆن زیاتر نه‌سه‌دا ۸۵ خه‌لکه‌که به بولگاری ده‌دوێت به‌شه‌که‌ی تر به زمانی تورکی ، ئه‌لبانی ئه‌رمینی ، و قه‌وقازی قسه‌ده‌که‌ن. له‌و ولاته‌ فره‌زمانی بوونی هه‌یه‌نه‌سین له‌ کتێبکدا ئاماژه‌ی به‌ زمانی ئه‌و که‌مایه‌تییه‌ تورکیه‌ له‌ بولگاریا کردووه‌ ئه‌وانی چواندووه‌ به‌ بوونی کورد له‌ باکووری کورده‌ستانی تورکیا.

Burkina faso

زمانی بورکینا فاسۆ

خه‌لکی ئه‌و ده‌قه‌ره له نۆ ملیۆن زیاتر ده‌بن. زمانی نیشتمانی له‌و ولاته‌ زمانی فره‌نسیه‌نزیکه‌ی ۷۰ زمانی لۆکه‌لی له‌و ولاته‌ قسه‌ی پێده‌کریه‌ت.

پیتی

C

گه‌ره‌لاوژئ — Cacophony

C بیستی

Cacophony گه‌ره‌لاوژی ده‌نگی

له‌ کۆمه‌لگایه‌کی بچووک یان کۆنتیستیک ده‌نگه‌ ده‌نگی ناساز دروستده‌بییت
ئه‌وه‌ ده‌نگه‌ زۆره‌ له‌ گه‌ل یه‌کتر ناگونجین و جوهره‌ گه‌ره‌لاوژییه‌کی ده‌نگی
پێکده‌هێنن. کریستال باوه‌ری وایه‌ ئه‌وه‌ هاشه‌ هاشه‌ و زیر دواندنه‌ ته‌نیا له‌ ئاخاوتن
به‌ریایه‌. له‌ نوسینیش نه‌گه‌ر که‌سیک ده‌ستخه‌تی زۆر ناخۆش بییت و
نه‌خویندریته‌وه‌ و نه‌توانی پهیامی خۆی به‌ وه‌رگر بگه‌یه‌نیت ، ئه‌وا وشه‌ی
به‌کار دیت. بێجگه‌ له‌وه‌ دوو وشه‌یه‌ وشه‌ی کاکۆلۆجیش هه‌یه‌ cacography
ئه‌ویش هه‌ر کاردانه‌وه‌یه‌ بۆ زمان چونکه‌ ئه‌ویش گوزارشته‌ له‌ به‌کاره‌ینانی
ناماقوولی زمان ده‌کات.

Caesura

سیژوره-وستان له شیعر

هه‌بوونی سیژوره له نیو ره‌زمی دیری شیعردا دیارده‌یه که له کۆن و نویدا بوونی هه‌بووه، به‌لام له ره‌زمی شیعرى نویدا بوونی زۆرتره‌زاره‌وه که له بنه‌ره‌دا لاتینییه به واتای برین یان پچران دیت‌ده‌کری سیژوره له هه‌ر شوینیکی شیعر بیټ ، بۆ ناسینه‌وه‌ی سیژوره نه‌وه به خالبه‌ندی جیا‌ده‌کریتته‌وه.

ئه‌و دیارده‌یه له شیعردا هه‌یه ، به لام له‌وه‌دا په‌یوه‌ندی به زمانه‌وه هه‌یه که به خالبه‌ندی له هه‌ر زمانیک ده‌ناسریتته‌وه. ئه‌م شیعره‌ی ته‌لیکزه‌نده‌ر پۆپ دیارده‌ی سیژوره‌ی تیدا‌یه :

For this plain reason ,man is not a fly

Cameroon

کامیرون

خه‌لکی کامیرون دوا‌زده ملیۆن زیاترن ولاتیکی فره‌زمانه هه‌ردوو زمانی ئینگلیزی و فره‌نسی زمانی ره‌سمین. گه‌لێک عه‌شیره‌تی له‌و ولاته هه‌ن و ئه‌و عه‌شیره‌تانه خاوه‌ن زمانی خۆیانن.

Cardinal number

ژماره‌ی کاردینال

ژماره‌ی کاردینال وینه‌یه‌کی ستانده‌ری شوینی بزۆینه له زماندا . ئه‌و تیۆره له لایه‌ن دانیال جۆنز دامه‌زراوه . به پیتی ئه‌و تیۆره زبان دابه‌شکراوه بۆ

: پێشهوه ، ناوه‌ند ، پشتهوه هه‌روه‌ها چوار ئاست بۆ به‌رزى زبان ديارىكراره :
داخراو ، نيمچه داخراو-ناوه‌نده داخراو - ،ناوه‌نده كراوه ، كراوه .
بزوينه‌كانى هه‌ر زمانىك به پى پى ئه‌و پۆلىنه ديارىده‌كرين .

Case

دۆخ

دۆخ له پرسته‌دا بۆ ديارىكردنى په‌يوه‌ندى پرێزمانى نىوان ناو و ئاوه‌لناو و
پاناوه .له زمانى هينۆنه‌وروپيدا گۆرانى كۆتايى وشه له خو ده‌گریت . هه‌ر
دۆخىك له هه‌ر زمانىكدا زنجيره واتايه‌ك له خو ده‌گریت ، حاله‌تى گىنىف ،
ته‌مه‌لوک ده‌گوازىته‌وه . هه‌ندىك بزچوون له زمانه‌وانيدا ئه‌و مانايانه
به‌كاردىنن بۆ شروقه‌كردنى زمانه‌كان .

Case Grammar

پرێزمانى دۆخ

نزيكبوونه‌وه‌يه‌كه بۆ شروقه‌كردنى پرێزمانى كه هه‌ندى ئه‌ركى سىنتاكسى
ده‌ناسىنىت له پرسته‌دا به‌مه‌ش ئه‌و ته‌فسىرانه‌يان پىنده‌ات به زاراوه‌ى رۆلى
سىمانتىكى ئه‌و ئه‌ركانه وه‌ك ته‌مولوك ، بارى پالپشت ، ئاوه‌لكردارى كاتى
ئه‌و جوژه پرێزمانه له لايه‌ن زمانه‌وانى ئه‌مريكى چارلز فيلمۆره‌وه له كۆتايى
شه‌سته‌كانى سه‌ده‌ى بيسته‌وه داهىنراوه .

Cavity

بۆشايى

بۆشايى لە فونىتىكىدا ھەر ژوورىكى پىناسەكراو لە ناوچەى دەنگىيە كە يارمەتى دەدات لە كاريگەرى خستە سەر كارەكتەرى دەنگ-زۆر بۆشايى لە ناو جەستەى مرۆڤدا بوونى ھەيە لە ھەموويان ناسراوتر برىتىن لە بۆشايى دەم و بۆشايى لووت.

Central sound

دەنگى ناوہراست

دەنگى ناوہند ئەر دەنگەيە كە لە ناوہراستى دەم دروستدەكرىت يان ئەر دەنگەيە بەشى ناوہندى زمان دروستدەكرىت.

Chest pulse

تريەى سينگ

كرژبوونى ماسولكەكانى سينگ بە مەبەستى گوشار خستە سەر ھەوا بۆ ئەرەى دەڤەرەكانى دەنگ بىت-ھەرەھا برىتيە لە بىرۆكەى ناوہندى لە تيۆرىكىدا بۆ بەرھەمەينانى برگە.

Chinese

زمانى چىنى

مەبەست لىنى كۆمەلە زمانىكى چىنيە ، كە لە بنەپەتدا دايلىكتى جياوازى چىنين ھەموو پىكەوہ لكى سينتيكى مالباتە زمانى سينۆ-تیبەتىن-زۆر پىتش ھوكمى دەسلەلتى كۆمۆنىستى ماندارين زمانى رەسمى

چینی.ئەو زمانە لە لایەن ملیاریک کەس زیاتر لە چین و سەنگاپورە و تیبەت و تایلەند و مالمیزیا....قەسە پێدەکرێت.لە نوسین زمانی ماندارین لە سەرەوێ بە‌خوارەوێه.

Chomsky

نۆم چۆم‌سکی ١٩٢٨-؟

زمانه‌وانیکی جوله‌کە‌ی ئەمریکیه‌دا هینەری تیۆری داھێنانی گۆزانه‌وێه لە زماندا.چۆم‌سکی لە پەنجاکانەو بە‌رەخنەگرتن لە تیۆری بنیاتگە‌ری بلۆمفیلد و رینگە‌ی رەفاراناسی سکینەر دەرکە‌وت. راستە کتیی پینکە‌تە‌ی سینتاکسی -١٩٥٧ وەرچەر خانیکی نوێ بوو لە‌ رەوتی زمانناسیدا ، بە‌لام چۆم‌سکی لە‌ سەر زانیاری نیو پینکە‌تە‌ی سینتاکسی ئۆقردی نە‌گرت و لە‌ کتیبە‌یە‌ک لە‌ دوا یە‌کە‌کانی خۆی بە‌ بە‌ردەوام دە‌سکاری لە‌ بێ‌ژکە‌ زمانه‌وانیه‌کانی دەرک‌رد ...لە‌ چاپە‌ جیاوازه‌کانی تیۆری ستاندر گۆزانه‌کاری لە‌ هە‌ندێ‌ بێ‌ژکە‌ی پینکە‌تە‌ی سینتاکسی دەرک‌رد .بە‌ تیۆری ستاندریش ئۆقردی نە‌گرت ، بای لە‌ دە‌سه‌لات و بە‌ستنه‌وه کرد لە‌وه‌ش نە‌وه‌ستا دوا بە‌رهه‌می زمانه‌وانی پرۆگرامی مینیمالیسته ، ئە‌وه‌ی دوا‌یی لە‌ باشووری کوردستان لە‌ ساڵی ٢٠١١ دکتۆرای لی‌هاتووه‌ بە‌شه‌کانی دیش چە‌نده‌ها ماستەر و دکتۆرای لە‌ کوردستان لی‌هاتووه‌.

وێ‌رای زمانه‌وانی ، چۆم‌سکی سیاسه‌تمه‌داریکی گە‌وره‌ی ئە‌مریکیه‌ و کتیییکی لە‌ سەر رە‌وشی کورد هە‌یه‌.

Chronogram

کرونۆگرام

بریتیه له گرتیهك یان پرستهیهك كه به پیتی رۆمانین ئه و پیتانه یهك دهگرن بۆ ئهوهی دهلالهت له میژووێك بکهن . کرونۆگرام به زۆری له سهر گلکزی گۆرێك یان بهردی دامهزراندنی دامهزراوهیهك ههه بۆ ئهوهی میژووی بجه نه پروو .

دیاردیهکی تر له سریانی و ههتا عه ره بی و کوردی کلاسیکی ههیه بهوهی له دوایه کهاتنی هه ندی پیت میژووێك ده رده برن .

زمان و هیمای ماتماتیکی

دهروازه

زمان زۆر نهینی هه لده گرێ به جوړێك له زۆر پرووه په یوهندی به ژماره و نیشانه و هیمای ماتماتیکی ههیه . که ی ئه و په یوهندیه سه ریه له داوه و قسه ی له سهر کراوه ، زۆر کاری ئه م نووسینه نییه . په یوهندی زمان و ژماره ئه وهنده کۆنه هه تا له سه رده می هیندیه دیرینه کان و یۆنان و رۆمانه کان قسه ی له سهر کراوه ، به لām هه بوونی ئه و دیاردیه له ئه ده بی عه ره بیدا ده گه رێته وه بۆ سه رده مانی لاوازی شیعی عه ره بی له پاشان گواسته نه وهی بۆ ناو ئه ده بی کلاسیکی کوردی . ئه وه ی ئیمه زیاتر ئاماژه ی پێبده یین بوونی ئه و دیاردیه له ده قی کلاسیکی کوردی ههروه ها هه بوونی ئه و دیاردیه له رێزمانی گواسته نه وهی چۆمسکی و یاساکانی واتاسازیدا .

بنه‌چه‌ی ئه‌و زانسته له ئه‌ده‌بی کلاسیکی کوردی

ئه‌ده‌بی کلاسیکی له سه‌دا نۆوه‌دی له لایه‌ن مه‌لا کورد نووسراوه. ئه‌و جوژه که‌سه‌ش باکگراوه‌ندیکی دینی هه‌یه‌ زۆر چه‌ز ده‌کات میژووی پروداوێک ، میژووی

بوون و وه‌فاتی که‌سیک به‌ چه‌ند پیتیک له ده‌قیکی شیعری ئاماژه‌ی پێدات. ده‌لێین ده‌قی شیعری کوردی، چونکه‌ تیکستی کلاسیکی کوردی به‌ زۆری شیعری بووه و دیارده‌که‌ش له نێو ده‌قی شیعری کوردی هه‌یه. ئه‌و دیارده‌یه باوه‌ر ده‌کرێ له ڕینگای شیعری کلاسیکی عه‌ره‌بی و فارسی هات بێته‌ ناو شیعری کلاسیکی کوردی. با بزانی ئه‌و دیارده‌ زمانه‌وانیه‌ چۆن هاتۆته‌ ناو شیعری کلاسیکی عه‌ره‌بی؟؟

نووسه‌ری ئهم چه‌ند دێره‌ باوه‌ری وایه که ئه‌و دیارده‌یه زاده‌ی هزری عه‌ره‌بی نییه ، به‌لکو له زمانی دی نزیک له زمانی عه‌ره‌بییه‌وه وه‌رگیراوه. هه‌رچه‌نده مه‌لای کورد وه‌ک جزیری شاره‌زای له فله‌سه‌فه‌ی یۆنانی هه‌بووه به‌لام ئه‌و دیارده‌یه عه‌ره‌ب و کورد له هیندی کۆن و یۆنان و ڕۆمان وه‌رینه‌گرتوه به‌لکو له زمانی سریانی وه‌ریگرتوه.

له زمانی سریانییدا هه‌ر پیتیک توانایه‌کی ژماره‌یی پێدراوه وه‌کو کۆدێکی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ کاری پێکراوه نۆ پیتی یه‌که‌م ژماره‌کانی خانه‌ی (ده‌یان: ۱-۹) بۆدانراوه به‌ک = ۱ ، ب = ۲ ، ج = ۳ هتد. نۆ پیتی دووه‌م ژماره‌کانی خانه‌ی سه‌دانیه‌ بۆدانراوه وه‌ک ی = ۱۰ ، ک = ۲۰، هتد. نۆ پیتی دواییش ژماره‌کانی هه‌زارانیان بۆ داندراوه وه‌ک :ق = ۱۰۰ ر = ۲۰۰، غ = ۱۰۰۰!

نهم شتوازه نهوها بووه له زمانى عهدهى ، به جوړتيك وهك نهوهى زمانى
سريانى بووه.جا بو نهوهى وردتر له بابتهكه بگهين ، ناماژه بهم ريسايه
دهكهين :

ابجد

۱۲۳۴

هوز

۵۶۷

حطي

۸۹۱۰

کلمن

۲۰۳۰۴۰۵۰

سعنص

۶۰۷۰۸۰۹۰

قرشت

۱۰۰۲۰۰۳۰۰۴۰۰

ثخذ

۵۰۰۶۰۰۷۰۰

ضظغ

۸۰۰۹۰۰۱۰۰۰

ھەر يەك لە پىستانە ژمارە يەك دەردە بېرىت ، بۇ نمۇنە :

ا	ب	ج	د
۱	۲	۳	۴
ذ	ض	ظ	غ
۷۰۰	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰

ژمارەكان لە چەپەو دەخویندريئەو.

ئەم شىيانەى سىريانى كارىگەرئىكى زۆرى لە زمانى عەرەبى و كوردیدا
 كردووە بەجۆرى زۆر لە شاعىرانى كلاسكى عەرەب و كورد سودىكى زۆريان
 لەو كۆدانە وەرگرتووە بۆ دياركردنى رووداوىكى مېژووى سالى بوون و مردنى
 كەسەك... ھەندى بۆ گەياندى مە سىحىت و زمانى سىريانى چەندەھا قوتابخانە
 كرانهوەر ئەو قوتابخانە رۆئىكى گرنىيان بىنى لە پەرەپىدانى زياتر
 بەسىريانى چونكە لەو قوتابخانە ئايىنى يانەدا وانەكان زياتر بەسىريانى بوون ،
 نەك زمانى تر ئەوانەى بە يۆنانىش بوون پەيتا پەيتا دەكرانه سىريانى.
 زۆربەى قوتابخانەكان لە كوردستان بوو ، قوتابخانە ھەرە ديارەكان ئەمانە
 بوون : قوتابخانەى ئۆرھای ، قوتابخانەى نىسبىن ، ، قوتابخانەى ماردىن
 ، ، قوتابخانەى مەلئىيە ، ، قوتابخانەى دىر زوقنىن نزيك نامەد ، ، قوتابخانەى
 دىر قرتىن _ گورى يدين ، قوتابخانەى دىر مەتى ، نزيك مۆسل ، قوتابخانەى
 دىر قنى نزيك بەغدا. لەمىيانى گرنىكى دان بە زمانى سىريانىدا ، ئەوا
 چەندەھا زانار پسپۆر لەو بوارەدا پەيدا بوون كە زۆرەيان پىاوى ئايىنى بوون
 وەك ئەفراھا ، ئەفرامى مەزن ، نەرسى ، ئەھومەد مە ، عەبد یشوع ماردىنى

، ئیشوعیا نه‌دیایی ، هه‌نا‌یشوع ، یه‌عقوب ره‌هاوی یو‌حه‌نا
بزم‌نکایی، یوسف ماردینی، ئیشوعیا نه‌دیایی، خامیس قه‌دا‌هی ، یو‌حه‌نا
ئاسیاوی...هتد

له‌سه‌ر ده‌ستی قه‌شه‌و مژده‌ ده‌رانی مه‌سیحی دا چهنده‌ها کتیب و نامیلکه
و وتار به‌ زمانی سریان‌ی له‌سه‌ر مه‌سیحیه‌ت و ریزمان و نه‌ده‌بی سریان‌ی
بلاوکرانه‌وه هه‌روه‌ها بۆ نه‌وه‌ی زمانی سریان‌ی هه‌ر زمانی دین و که‌نیسه‌ و
رئ و ره‌سمی دینی نه‌بۆ و بیته‌ زمانیکی نه‌ده‌بی و سیاسی و که‌لتووری
نه‌وا چهنده‌ها فهره‌نگ له‌ نیوان سریان‌ی و زمانی عه‌ره‌بی و ئینگلیزی
فه‌ره‌نسی و ئیتالی و تورکی و فارسی نووسران.

وه‌ك خۆیا ده‌بی ، زمانی عه‌ره‌بی و کوردی له‌و بواره‌وه سودی له‌ زمانی
سریان‌ی وه‌رگرتوه‌.

له‌ شیعریکی شیوه‌ کلاسیکدا نه‌و شینوازی زمان له‌ بریتی ژماره‌ به‌
کارهاتوه‌ :

شاعیر ده‌لی :

وه‌ك چیریکه‌ی بابلان الله اکبر ده‌نگی نه‌دا
بۆ که‌بار و بانگ و قامه‌ت و قیامه‌ت روو نه‌دا
بۆ نمونه‌ باغی جه‌نمه‌ت هاته‌ (شۆرش) ناوی‌دا
باخچه‌یی هه‌ولێر به‌هه‌شته‌ بۆنی میرووت بۆ نه‌د

۱۰۲۶ ۲۵۱ ۷۰۷ - ۱۹۸۴

نمونه له ئه‌ده‌بی کلاسیکی کوردی

تاریق العجاوی له کورته وتاریکدا به ناوی " میثرووی میثروو له شیعره‌ی عه‌ره‌بی "دا ، میثرووی ده‌رکه‌وتنی ئه‌و دیارده‌یه زۆر کورت ده‌کاته‌وه و جه‌خت له سهر ئه‌وه ده‌کات که ئه‌و دیارده‌یه وه‌ک به کاره‌یتان له ئه‌ده‌بیاتی عه‌ره‌بی ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ پروداوێکی ساڵی ۸۲۲ ی کۆچی به به‌لگه‌ی هه‌بوونی ئه‌و ده‌قه :

خیر بنا مع کمال العفة

$$۸۲۲ = ۵ + ۷ + ۸۱۰$$

به رای نووسهر ئه‌و دیارده‌یه له شیعر و په‌خشانی عه‌ره‌بی بوونی هه‌یه هه‌روه‌ها زیاتر له‌و شیعرانه هه‌یه ، که زۆر گرینگی به فۆرم ده‌دن و ناوه‌ڕۆک و مانا فهرامۆش ده‌که‌ن به رای ئیمه ئه‌وانه‌ی کار له سهر ئه‌و مه‌سه‌له‌یه ده‌که‌ن ، ده‌بیته ئه‌لفبای ئه‌و پرێسایه‌ی سه‌ره‌وه نه‌ک ئه‌لفبای زمان و فره‌هنگ ، باش بزانی ئه‌گه‌رنا ،

ئه‌و دیارده‌یه‌یه (پیت و ژماره‌ی به‌رامبه‌ری) کۆنترۆل ناکه‌ن نووسه‌ری پێشوو ئه‌و نیوه دێره وا شڕقه ده‌کات :

$$خ = ۶۰۰ + ۱۰ + ۲۰۰ = ۸۱۰$$

$$ب = ۲ + ۴ + ۱ = ۷$$

$$۸۱۷ = ۷ + ۸۱۰$$

$$ه + ۵$$

هه‌مووی ده‌کاته ۸۲۲

لایه‌نی تیۆری نه‌وه‌مان پێ ده‌لێ له گه‌ل هه‌ندێ گۆزانکاری له زمانى
سریانى هاتۆته ناو زمانى عه‌ره‌بى. له به‌ر نه‌وه‌ی سالى كۆچى به شىك له
كه‌لتورى عه‌ره‌ب پێكده‌هێنێت بۆیه سالى بوون و وه‌فات و رۆداده‌كه به
سالى كۆچى لێكدراوته‌وه.

له نه‌ده‌بى كلاسیكى كوردی به تایبه‌تى شیعیر شیعیری به‌رزیش به
پێچه‌وانه‌ی شیعیری عه‌ره‌بیه‌وه بپوونی هه‌یه‌ شاعیریکی به‌رزى وه‌ك (نه‌حمه‌دی
خانى) ماوه‌یه‌ك سالى وه‌فاتى جێی گومان بوو ، به‌لام شاعیریکی هاوچه‌رخى
خۆی له رێگای نیوه دێریکی عه‌ره‌بیه‌وه سالى وه‌فاتى خانى به‌و نیوه‌دێره
شیعیره‌ ده‌رده‌بریت :

طار خانى الى ربه

د. م. ف. خه‌زنه‌دار له به‌رگى دووه‌مى میژووی نه‌ده‌بى كوردی لاپه‌ره (٣٠٨
) ده‌نووسیت: "ئه‌و رسته‌یه‌ بۆ مردنی شاعیر دانراوه به‌ حسیی نه‌بجده‌ ده‌كاته
سالى ١١١٩ هـ ، ئه‌م ساله‌ به‌رامبه‌ر به‌ سالى ١٧٠٧ ی مه‌سیحیه‌ ، یا
راستى كه‌وتۆته‌ نیوان هه‌ردوو سالى (١٧٠٧ و ١٧٠٨) ی
مه‌سیحیه‌یه‌" كه‌واته‌ جیان الخضرى له وتاریكدا ئه‌و رسته‌یه‌ وا
شیده‌كاته‌وه :

ط-١- ر - خ - ا- ن-ي- ا- ل- ی- ر- ب- ه-
٩ + ٢٠٠ + ١ + ٦٠٠ + ٥٠ + ١٠ + ٣٠ + ١٠ + ٢٠٠ + ٢ + ٥ =

= ١١١٩ ی كۆچى

به‌م جوړه سالى كۆچكردنى خانى بۆ لای خودای گه‌وره‌یه‌ كهلاده‌بیته‌وه.

رێزمانی گواستنه‌وه‌ی چۆم‌سکی

سالی ١٩٥٧ به‌ وەرچه‌خانیکی گه‌وره‌ له‌ میژووی زمانه‌وانی داده‌نریت ،چونکه‌ له‌و ساله‌ نۆوم چۆم‌سکی به‌ کتیییک به‌ ناوی "پێکهاته‌ی سینتاکي" وه‌لامی قوتابخانه‌ی بونیاتگه‌ری بلۆمیفیلدی دایه‌وه‌.ئهو وه‌لامه‌ ته‌نها تایبەت نه‌بوو به‌ تێروانین له‌ چه‌مکی زمان و رێزمان به‌ لکو ره‌خنه‌ بوو له‌ قوتابخانه‌ی ده‌روونی ره‌فتاری.هه‌رچه‌نده‌ تێروانیی چۆم‌سکی له‌ "پێکهاته‌ی سینتاکي" هه‌تا "پڕۆگرامی بچووکتین" شایه‌نی ره‌خنه‌ و سه‌رنج‌ن.ئێره‌ وه‌ختی ئهو گفتوگۆیه‌ نییه‌ ، بۆیه‌ هه‌ر ته‌نیا ئاماژه‌ به‌و لایه‌نه‌نه‌ ده‌که‌ین که‌ په‌یوه‌ندی به‌ باته‌که‌مانه‌وه‌ هه‌یه‌!

چۆم‌سکی هه‌ندی یاسای دارشت ، که‌ ناسراون به‌ رێزمانی پێکهاته‌ی گری ، له‌ هه‌ندی ئهو یاسایانه‌ له‌ بریتی زمان نیشانه‌ یاخو هێمای ماتماتیکی به‌ کارهاتوون :

پسته _____ گری ناوی + گری کاری

گری ناوی-----دیارخه‌ر + ناو

گری کاری----فرمانی یاریده‌ده‌ر + به‌رکار + کار

له‌و هه‌موو یاسایه‌ چه‌ندین هێمای ماتماتیکی به‌ کارهاتووه‌.

پیش رێزمانی چۆم‌سکی له‌ نیتوان وشه‌ی پێچه‌وانه‌ له‌ زۆریه‌ی به‌شه‌کانی ناخوتن هێمای ماتماتیکی به‌ کارهاتووه‌ :

پیاو×ژن

زیندوو ×مردوو

ره‌ش ×سپی

گه‌وره‌ ×بچووک

Cleft sentence

پستهی دوو کهرت

پیکهاتهیه که که تاکه کلۆژیک دابه‌شده‌بیت بۆ دوو به‌ش که هه‌ریه‌که‌ی کرداری خۆی هه‌بیت.

Clinical linguistics

زمانهوانی نۆزینگه‌یی

پیاوه‌کردنی زمانهوانی له شروقه‌ی ناشووبی زمانهوانی —تیکچوونی زمانهوانی — زمان به تاییه‌تی ئه‌وانه‌یه‌یه‌یوستن به به‌رهم یان وه‌رگرتنی ناخاوتن.

Clipping

کورته‌کردنه‌وه‌ی وشه

جۆریکه له پۆنانی وشه، ئه‌و رینگایه بریتیه له کورته‌کردنه‌وه‌ی وشه‌ی تر. ئه‌و رۆنانه وه‌ک شتوازه‌کانی تر، پۆلی هه‌یه له ده‌وله‌مه‌ندکردنی زمان به وشه‌ی دارێژراوه‌به‌رچاوترین وشه له زمانی ئینگلیزیدا وشه‌ی ئینگزام (تاقیکردنه‌وه‌یه) — که له وشه‌ی ئینگزامینییشن، کورته‌کراوه‌ته‌وه.

Closed syllable

برگه‌ی داخراو

ئه‌و برگه‌یه‌یه که کۆتایی به نابزۆین دیت، ئه‌مه‌ش پێچه‌وانه برگه‌ی کراوه‌یه که کۆتایی به بزۆین دیت.

Context

کۆنتیکست — سیاق — چوارچینه

دوان له رۆلی ده‌ق — چوارچینه Context له دیارکردنی واتای وشه‌و فریز و رسته‌دا زۆر گرنگه‌، چونکه‌ پێش هه‌مووشتی ده‌ق لێلی — ambiguity له‌ زمان‌دا ناهێلی و زۆر هه‌رکاری خۆینه‌ر ده‌کات که‌ به‌ ئاسانی له‌ واتای ویستار Wanted Meaning بگاته‌ بابته‌تی کاریگه‌ری ده‌ق له‌ زیترۆشن کردن و دیارکردنی واتادا به‌ره‌و زانستی پراگماتیکس Pragmatics و واتا‌سازی Semantics له‌ نه‌زه‌ری زۆر زمانناسدا Linguists په‌یوه‌ندی یان به‌یه‌که‌ وه‌ هه‌یه‌، به‌لام ده‌بی هۆشیار بین په‌یوه‌ست بوونی هه‌ر دووک به‌ واتا Meaning و امان لێ نه‌که‌ن به‌یه‌ک دید له‌ هه‌ردووک بپوانین. چۆمسکی باهه‌ری وایه‌ که‌ له‌ زمان‌دا زانیاری زه‌ه‌نی له‌ به‌ره‌ی زمان هه‌یه‌، ئه‌و زانیاریانه‌ له‌ مێشکی مرۆڤدا پارێزراون راست و دروستن، به‌لام مرۆڤ که‌ ئه‌و زانیاری یانه‌ به‌ کار ده‌هێنی تووشی هه‌له‌ ده‌بی. له‌ واراوانگه‌ره‌، لێئینسۆن ده‌لی زانستی پراگماتیکس دیراسه‌ی بنه‌ما و شه‌نگه‌سته‌کانی به‌کارهێنانی زمان ده‌کات. (٢) کرۆڤه‌ر هه‌دسۆن — یش له‌ کتیی Essential Introductor Linguistics ده‌نوسی پراگماتیکس بریتی یه‌ له‌ په‌یوه‌ندی نیوان زمان و به‌کارهێنانی ده‌ق — ئه‌مه‌ و پراگماتیکس دیراسه‌ی ئه‌و په‌یوه‌ندی یه‌ی نیوان زمان و ده‌ق ده‌کات.

هه‌روه‌ها هه‌دسۆن له‌ به‌ره‌ی گرنگی پراگماتیکسه‌وه‌ ده‌نوسی: پراگماتیکس گرنگه‌ بۆ ئه‌وه‌ی مرۆڤ بزانی زمان چۆن کار ده‌کا، چونکه‌ به‌بی ده‌ق فۆرمی

زمانه‌وانی به ته‌نیا ناتوانی شروقه‌ی ئه‌و هه‌موو واتایانه بکات که ئیمه له‌زمان دا به‌ده‌ستی ده‌یین. (۳) ئالێرده‌ا بۆمان ئاشکرا ده‌بی که خویندنه‌وی سیماتیکی و خویندنه‌وی پراگماتیکی له‌زمان دا هه‌یه، بی گومان ده‌ق رۆلێکی زۆر گرنگ و کاریگه‌ر ده‌گیرێ له‌یه‌ک جیا‌کردنه‌وی ئه‌و دوو خویندنه‌وه‌یه‌دا.

له‌ خویندنه‌وی سیماتیکی دا جه‌خت له‌سه‌ر واتای وشه‌و فریز و رسته‌کان ده‌کری — به‌واتای له‌ رینگای فۆرمی زمانه‌ وانی دا وه‌ک وشه‌و فریز و رسته‌ دا مروف پیش بینی واتای و یستراو به‌دی ده‌یین. هه‌ر وشه‌و به‌پێی شوینی له‌ ده‌قه‌که‌دا واتای و یستراو به‌ خویننه‌ر ده‌به‌خشی، به‌لام له‌ خویندنه‌وی پراگماتیکی دا چه‌قی شروقه‌کردنه‌که‌ پا به‌نده‌ به‌ واتای وتنه‌که‌ی قسه‌که‌ر نه‌ک واتای پروتی وشه‌کان. (۴) به‌واتای ئه‌وه‌نده‌ی واتاکه‌ ده‌وه‌ستیه‌ سه‌ر ده‌قه‌که‌ یان ئا‌خا وتنه‌که‌ ئه‌وه‌نده‌ ناوه‌ستیه‌ سه‌ر واتای و وشه‌و فریزه‌کان لێره‌دا و‌اچاکه‌ نمونه‌یه‌ک به‌یینه‌وه‌ بۆ ئه‌وی هه‌ردوو خویندنه‌وه‌ و شروقه‌کردنه‌که‌ زیاتر له‌یه‌ک جیا بکه‌ینه‌وه‌:

ئه‌گه‌ر یه‌کی بلی: ئیره‌ ساره‌ . به‌‌گۆیره‌ی واتای وشه‌کان ئه‌و رسته‌یه‌، ئه‌م واتایه‌ ده‌به‌خشی: که‌ش و هه‌وای ئه‌م شوینه‌ ساره‌ (گه‌رم نی‌یه‌).
به‌لام به‌‌گۆیره‌ی شروقه‌کردنی پراگماتیکی ئه‌و رسته‌ یه‌ چه‌ند واتایه‌ک له‌ خۆی ده‌گری وه‌ک:

یه‌ک: (چونکه‌ ئیره‌ ساره‌) با له‌نان‌دین نان بخۆین.

دوو: سوپاکه‌ هه‌لبکه‌ (چونکه‌ ئیره‌ ساره‌).

سی: په‌نجه‌ره‌که‌ (ده‌رگا‌که‌) دا‌بخه‌ (چونکه‌ ئیره‌ ساره‌) (۵).

چوار: بابچینهوه ژورێ (چونکه ئیتره سارده).

سهیر دهکە، له لیکدانهوهی پراگماتیکی دا دهق — چوار چیوه — رۆلی زۆر گرنگ دهبینی — به گوێرهی لیکدانهوهی یه کهم نهوهی رستهی «ئیره سارده» دهتێ مه بهستی له «ئیره» (بۆ نمونه «ژوری دانیشتنه» بۆیه کهسی بهرامبەر ناندین، که گهرمه، به په سهند دهزانی. لههی دووهم وادیاره، وهرزی زستانه یان بهرو زستانه، بۆیه ژوره که پتویستی به سۆپایه، لههی سێ یهه درده کهوی که پهخهه یان ده رگای ژوره که کراویه وبۆ ته هۆی سارد بوونی شوینه که، بۆیه بۆ نهوهی ساردی یه که نه مینتی، نهوا کهسی بهرامبەر پتوهدانی پهخهه یان ده رگا که به چاره سهرده زانی. لههی چواره وادیاره قسه کهر گوێ گر له دهروهه یان له باخچهی مالهوه، بۆیه گوێ گر ههست دهکات که دهروهه ساردهو که لکی دانیشتنی نی یه، بۆیه چونه ژورهه به په سهند دهزانی.

رۆلی دهق له دیار کردنی هاوپیژو فرهواتادا

سهههتا با به کورتی له ههردوو زاراوهی هاوپیژو فرهواتا بکۆڵینهوه، چونکه نهو دوو زاراوه لهیه که نزیکن به جوړی نهو لهیه که نزیکی یه وای له ههندی نوسهه کردوه که جیاوازی له نیتوان ههردووکیان نه کهن نه مهو به حوکمی نهوهی نویسی سهر به خۆله سهر تهه بابتهه نی یه، بۆیه نهو ته گهرهش وای کردوه که ئاسان نه بی هتلی جیا که رهوه له نیتوان نهو زاراوهه دابهری. ههروهها لیتلی و تهه ومژی لهواتای نهو دوو زاراوهه داهههه دی، د. موحه مههه مهعرف هاوپیژی پۆلین دهکات بۆ سێ جوړ.^(٦)

۱- هاوده‌نگ: نه‌و وشانه‌ن که له‌وتندا له‌یه کتر ده‌چن به‌لام جیاواز ده‌نوسرین، نه‌و جوړه له نینگلیزیدا زۆره وهك Rite (بۆنه)، Write (ده‌نوسی) right (راست)، Wright (دروست که‌ری دار، دراما...).

۲- هاوپیټ: نه‌و وشانه‌ن که له‌نوسیندا وهك یه‌کن، به‌لام جیاواز ده‌وترین وهك هه‌مانه (هه‌یتمان — هه‌مبانه) ماوه (هیشتا نه‌مردووه، وه‌خت Period) هاویټی له‌م جوړه دا ئاوازه Intonation رۆلټکی گرنګ ده‌بینی له‌درکاندنی واتای ویستراودا.

۳- هاویټی ته‌واو: نه‌و وشانه‌ن که له‌نوسین وتندا وهك یه‌کن: ناش (جی ی هارین) ناش (چیشت). دکتۆر فه‌تاح مامه، باوه‌ری وایه، که له کوردیدا هاویټی هه‌ر ته‌نیا له‌وشه‌دا نابیی، به‌لکو فری‌زو رسته‌ش ده‌گریته‌وه، بۆ سه‌لماندنی رایه‌که‌شی ته‌م نمونانه ده‌هیټیه‌وه: (۷). ۸۹

له‌به‌رماران: له‌پیش مالان

له‌به‌رماران: به‌هۆی ماری خشۆکه‌وه (هاویټی فری‌زین)

که پیم لی‌نا: که به‌ته‌وم دروست کرد

که پیم لی‌نا: که‌دانم پیا‌نا (هاویټی پارسته‌یی)

که پیم لی‌نا: که به‌سه‌ری که‌وتم

لیم خو‌پیه‌وه: دو‌وباره‌خۆم له‌و تو‌ره‌کرد

لیم خو‌پیه‌وه: دو‌وباره‌هاژۆتمه‌وه (هاویټی رسته‌یی)

ده‌ق یان چوار چی‌وه ته‌م لیلی وته‌م و مژی یه‌ له وشه‌و فری‌ز وپارسته‌و رسته‌کاندا ناهیلی، بۆ نمونه‌ ته‌گه‌ر له‌پیش فری‌زی (به‌رماران) بنووسین: ئازادم له‌ به‌رماران دیت. نه‌وا (به‌رماران) واتاکه‌ی ږوون ده‌بی ته‌نیا

(به‌رمالان) ده‌به‌خشی نەك هەردوو واتا هەروەها ئەگەر بۆ پارستەى (كەپێم لى نا) ئەم رستەيه زياد بکەين: دەم و دەست مرد، ئەوا تەواوى رستە کەواى لى دى:

كەپێم لى نا دەمو دەست مرد.

لەم بارەش لە هەرسى واتای ((كەپێم لى نا)) لەورستەى سەرەویدا، تەنیا واتای سى يەم دەمىنى، ئەوانى تر نامىنى، هەروەها لەورستەى نەوزاد زۆرقەسەى نابەجى ي کرد، بۆ يە لىم خورپىه‌وه، ئەوا «لىم خورپىه‌وه» تەنیا واتای يە کەمى دەمىنى.

فره‌واتا

زاراوه‌ى فره‌واتا يان پۆلواتا بریتى يە لە بەکارهێنانى هەمان لىکسىم بە دوو يان زياتر لە دوو واتای جياواز — زماننا سانى وه‌ك پالمەر، لىچ، فرۆمکين و تۆ دمان وکریستەل باوهریان وایه‌ که لە فره‌واتادا يەك فۆرم هەيه‌ ئەو فۆرمەش چەنده‌ها واتای جياواز لە خۆى گەرد دەکاتەوه‌.(٨) لەمەش زياتر، گرێتەر و پێدمان و ئاتلەس و سو دەلێن واتا جياوازه‌کانى يەك فۆرم دەبى‌ هاوهره‌که‌زبن وله‌ هەمان سەرچاوه‌ سەر چاوه‌يان گەرت بى‌.(٩) لە زمانى کوردى، دیارده‌ى فره‌واتا لەناو بەشه‌کانى ئاخوتن بەرچاو ده‌که‌وى، بەلام لە نێو جۆره‌کانى ئاوه‌لناوى چۆنیه‌تى دا قەباره‌یه‌کى گەوره‌ داگیر ده‌کات لە نه‌زه‌رى دیکسۆن هەوت جۆرى ئاوه‌لناو هەيه‌، د. مه‌حه‌مه‌د مه‌عروف وای بۆ ده‌چى‌ که ئەو ناوچه‌ بېریانەى که پێویسته‌ وه‌سپى بکات لە کوردیدا به‌قه‌ده‌ر ئەوه‌ى ئینگلیزى نین،(١٠) بەلام به‌وه‌ردبونه‌وه‌ لە

جۆرەكانى ئاۋلناۋ لە پوانگەى سىمانتىكى يەۋە ئەۋە دەگەينە ئەۋ
ئەنجامەى كە بلىين گەرھەموو ئەۋ جۆرانە سەد لە سەد لە كوردى نەبن
ولەيەك ئاست نەبن (لە پووى زۆرى)، ئەۋا بەشىكى فراۋانى ئەۋ ناۋچا نە
دەگرنەۋە كە دىكسۇن نەخشەى بۆ كىشاۋە، لىرەدا بۆ ئەۋەى لە سنورى
باسەكەدا دەرئەچىن ۋاى بەچاك دەرزانين تەنيا ھەندى ئاۋلناۋ لە ھەندى
جۆردا بينين و بزائين دەق تا چەند دەتوانى رۆلى خۆى ببينى لە دياركردنى
ۋاتاي ھەر يەككىدا، ئاۋلناۋى تايبەت بەرەنگ روبەرىكى فراۋان لە بۆلۋاتا
پىككەھىنى ھەر بۆ نمونە ئاۋەلناۋى ((پەش)) لە كوردیدا لە ژىر
كارىگەرى دەق دا بەۋ ۋاتايانە دىت:

- ۱- كراسىكى رەشم ھەيە، (رەنگى رەش نەك سىپى).
- ۲- پىاۋىكى رەشە، (ناشرىنە جوان نى يە).
- ۳- پىاۋىكى دەست پەشە، (ئىدىيۈمى ((دەست رەش)) بەۋاتاي
پىاۋىكى بى خىرە - ھەر خراپەى لە دەست پودەدا)
- ۴- پىاۋىكى زگ رەشە، (پاقرنى يە - نىەتى باش نى يە).
- ۵- لە بازارى رەش كار دەكات، (ناياساىى غەيرشەرى).
- ۶- لە ئىشى رەش ۋاى بەسەر ھاتوۋە، (نارەسمى). لە دۋاى راپەرینی
۱۹۹۱، ھەرسى رەنگى زەردۈكەسك و سۆر، بىجگە لەۋاتاي خۇيان
چۈار چىۋەيەكى سياسىيشيان ۋەرگرتۈە: (۱۱)
- ئەۋ لەلىستى زەردە، (پارتى يە).
- ئەۋ لەلىستى كەسكە (يەكىتى يە). ئەۋ لەلىستى سۆرە (شىۋەى يە).

هه‌ندی ئاوه‌لئاوه‌هه‌ن له ژێر کاریگه‌ری ده‌ق دا نه‌ك هه‌ر واتایان ده‌گۆڕی،
 به‌لكو جۆری ئاوه‌لئاویشیان گۆپانی به‌سه‌ر دادی بۆ نمونه‌:
 پیاویکی ره‌قه‌: (ئاوه‌لئاوی ره‌ق وه‌سپی مڕۆڤ ده‌كات
 به‌واتای به‌ ئاسانی ئیقناع ناکری دی)
 - دیواریکی ره‌قه‌: (ئاوه‌لئاوی ره‌ق وه‌سپی شتیکی نازیندو
 ده‌كات به‌واتای به‌ «ئاسانی نا روخی دی).

- نانیکي ره‌قه‌: (بۆ خواردن ناشی پێویسته‌ بریشیندری تا بخوری).
 - وه‌لامیکي ره‌قه‌: (جوان نی یه‌، ریزی تیدانی یه‌) ئاوه‌لئاوی (وشك) و
 (نه‌رم) و (توند) و (ته‌پ) و (گه‌رم) و (سارد) و (سووك) و (گران) (گه‌وره‌)
 و (بچوك) و (خۆش) و (كۆن) هتد...

ل ژێر کاریگه‌ری ده‌ق دا وه‌ك ئاوه‌لئاوی ره‌ق چه‌نده‌ها واتا له‌ خۆ
 ده‌گرن، به‌لام له‌ زۆر بواردا ده‌ق نه‌و لیلی و ته‌م ومژی یه‌ له‌واتادا ناهیلی و
 واتای ویستراو به‌ خۆینه‌ر ده‌گه‌یه‌نی، نه‌گه‌ر ده‌رفه‌ت نه‌بی نمونه‌ بۆ نه‌و
 هه‌موو ئاوه‌لئاوانه‌ بینینه‌وه‌ نه‌وه‌ ته‌نها باس له‌ هه‌ردوو ئاوه‌لئاوی (گران) و
 (گه‌وره‌) ده‌كه‌ی

١- نه‌و باره‌ گرانه‌.

٢- پیاویکی گرانه‌.

٣- پرسپاریکی گرانه‌.

٤- گرانه‌.

٥- نه‌ختی گر

١- خانه‌كه‌ی گه‌وره‌یه‌ (بچوك نی یه‌ - قه‌سه‌ره‌).

- ٢- باوكم گه‌وره بووه .
 - ٣- كو ئخا عه‌لى، گه‌وره‌ى گوندى ئيمه‌ يه .
 - ٤- نا هه‌قت ناگرم، گه‌وره بووى .
 - ٥- ئه‌و گه‌وره بووه هه‌موو كه‌س ناىخوازى .
 - ٦- كچه‌كه‌م گه‌وره بووه .
- هه‌ر وه‌ك وتمان ديارده‌ى فره‌واتا هه‌ر ته‌نيا له‌ ئاوه‌لئاو دانى يه ، به‌لكو
 زۆر فرمان وناوى كوردى ديارده‌ى فره‌واتايان لى سهر هه‌لده‌دات ئاليره‌ش،
 ته‌نيا له‌ واتا جياوازه‌كاني فرمانى (ده‌گرى) ورد ده‌بينه‌وه له‌م هيلكاريه‌دا
 بۆمان ده‌رده‌كه‌وى، كه‌ فرمانى (ده‌گرى) يه‌كئ له‌و فرمانا نه‌يه كه‌ زۆر واتا
 له‌ خو ده‌گرئ، به‌لام زۆربه‌يان هه‌رواتاي (گرتن) به‌واتا گشتى يه‌كه‌ى
 ده‌به‌خش

- ١- ئه‌و ده‌گرى (ده‌گرئ).
- ٢- پۆليس دزه‌كه‌ ده‌گرئ، (گرتن).
- ٣- ئه‌م داره‌ سئو ده‌گرئ.
- ٤- ئه‌م په‌يتونه‌ چوار كه‌س ده‌گرئ.
- ٥- ئه‌و ئازايه‌ به‌رگه‌ ده‌گرئ.
- ٦- ئاوابه‌وات دوزمن ولات ده‌گرئ.
- ٧- ئه‌م وشه‌يه‌ دوو واتا له‌ خوئ ده‌گرئ.
- ٨- حيزب كۆنگره‌ى دووه‌مى ده‌گرئ.
- ٩- زووبن نه‌كه‌رنا پا سه‌وانه‌كه‌ ده‌رگاده‌گرئ.
- ١٠- ئه‌و زوو گه‌شكه‌ ده‌گرئ.

چۆنهتی جیاکر دهنهوی هاوبیژو فرهواتا

ههندی له زمانناسه بیانی یه کان ههولیان داوه ههردوو زاراوهی هاوبیژی و فرهواتا لهیهک جیا بکه نهوه، بهلام به حوکمی ئهوهی له زمانی کوردیدا ههردوو زاراوهکه به شیوهیهکی وا به ناویهکدا چووینه ئهسته مه بتوانی ئه وشه و فریز و رستانه ی هاوبیژی و فرهواتا دروست ده که ن به بی بوونی چه ند ریسایه کی جیاکه ره وه به ئاسانی له یه کتر هاویژ بکری، نوسه ریکی وه که جه مال بابان له به رگی یه ک ودووی گوڤاری کۆپی زانیاری کورد له ژێر ناو نیشانی ((هه ندیک له و زاراوانه ی واتایه ک زیاتر هه لده گرن)) (کۆمه له زاراوه یه کی زۆری کۆکردۆته وه و وای بۆ چوه که ئه و زاراوانه فره واتان، (٢١) به لام د. ئه و ره حمانی حاجی مارف له ((لیکسۆلۆژی زمانی کوردیدا)) ده نوی ئه و زاراوانه ی مامۆستا جه مال ناوی یان ده نی ((فره واتا)) ئه و زۆر به یان هاوبیژن فره واتا نین، (٣١) که سه یری ئه و هه موو زاراوانه ی مامۆستا جه مالم کرد، بۆم ده رکه وت که مامۆستا نه یتوانیوه، هه ردوو زاراوه ی فره واتا و هاوبیژی له یه کتر جیا بکاته وه، د. ئه و ره حمان له زۆر نوسینه کانی دا - ئه وه نده ی من بینیومه - لابه لا باسی هاوبیژی و فره واتای کردووه، به لام هه یچ ریسایه کی پێشنیار نه کردووه بۆ هاویژکردنی ئه و دوو زاراوه یه. پروفیسۆر د. موحه مه د مه عروف له کتیی ((زمانه وانی)) باسی له هه ردوو زاراوه که دا کردووه، به لام ئه ویش باسی له چۆنه تی جیاکردنه وه ی هه ردوو زاراوه که نه کردووه، د. فه تاح مامه عه لی له ماسته ر نامه که یدا به سود وه رگرتن له ژێده ره بیانی یه کاندا - ئه و حه وت

رِگه‌یه‌کی له لاپه‌ره (٨١) دا بۆ جیاکر دنه‌وه‌ی هاوبیژی و فره‌واتا تو‌مار کر دووه:

١- له رِگه‌ی ئیتیمۆلۆجیه‌وه.

٢- له رِگه‌ی فره‌هنگه‌وه.

٣- سروشتی قسه‌کردنی و بابه‌تی باسه‌که.

٤- به‌هره‌ی رۆله‌کانی نه‌ته‌وه.

٥- رِگه‌ی واتای سه‌ره‌کی و واتای لاوه‌کی.

٦- به‌هۆی یاساکانه‌وه.

٧- له رِگه‌ی سیتاکسه‌وه (پۆنانی سه‌ره‌وه‌و ژیره‌وه) (١٤).

له رِگاکانی ١ و ٢ و ٣ و ٤ و ٥ بنه‌چه‌ی وشه‌و ده‌ق ده‌وری سه‌ره‌کی ده‌بینین له جیاکردنه‌وه‌ی هه‌ردوو زاراوه‌که‌دا، به‌واتای ده‌کری ئه‌و حه‌وت خاله‌ له دوو سۆ خالدا کۆیکریته‌وه، له‌م نوسینه‌دا هه‌ول ده‌دین جه‌خت له سه‌ر سۆ خالدا بکه‌ین که تا پاده‌یه‌کی زۆر کاریگه‌ری خۆیان هه‌یه له جیاکردنه‌وه‌ی هه‌ردوو زاراوه‌که‌دا که ئه‌وانیش ئه‌مانه‌ن:

١- یه‌ک لی‌کسیم و فره‌لی‌کسیم:

له فره‌واتادا یه‌ک لی‌کسیم کۆمه‌له‌ واتایه‌کی جیاوازی هه‌یه، هه‌رچی له هاوبیژی یه‌ ئه‌وا به‌رِکته‌ رِیکه‌وتوه که ((کۆمه‌له‌ وشه‌یه‌ک)) هه‌مان رینوس و ده‌نگیان هه‌بی به‌لام له‌واتادا جیا‌بن، به‌ گوێره‌ی ئه‌و مه‌رجه‌ وشه‌ی ((گران)) فره‌واتایه، چونکه ئه‌و وشه‌یه‌ کۆمه‌له‌ واتایه‌کی جیاوازی هه‌یه، هه‌رچی هه‌ردوو وشه‌ی ((کار — نیش)) و ((کار — کارژۆله)) ئه‌وا

ته‌نیا هاو بیژن، چونکه ئەوا نه دوو وشه‌ن نه‌ك وشه‌ی ((كار)) دوو واتای
هه‌بیته.

٢- ئیتیمۆلۆژی:

به‌پای لیونزو ولیچ و کریستهل ئەگەر دوو وشه‌ هه‌مان ره‌گه‌ز - ژێده‌ر یان
هه‌بی ئەوا ئەو دوو وشه‌یه‌ فره‌واتای یه‌ك وشه‌ن، به‌لام ئەگەر ژێده‌ره‌که‌ یان
جیاواز بوو ئەوا هاو بیژن، (٥١) له‌ وێوانگه‌وه‌ ئەو جووته‌ وشانه‌ له‌ کوردیدا
ته‌نیا هاو بیژن، چونکه‌ به‌هیچ جوړی ژێده‌ره‌که‌ یان تێك ناکاته‌وه‌
ئازار: نیش.

ئازار: مانگی سی.

بیر: بیرى ئاو.

بیر: هزر.

شیر: شیرى مانگا (شله‌).

شیر: شمشیر.

هه‌ر چی وشه‌ی ((تان و پۆ)) یه‌ ئەوا فره‌واتایه‌ که‌ به‌واتای ((ته‌ونکاری
وماتماتیک و گری)) دی.

هه‌ر سی واتا له‌یه‌ك خالدا یه‌ك ده‌گرته‌وه‌ ئه‌ویش مه‌سه‌له‌ی
((ئالۆزی))یه‌.

٣- واتای له‌یه‌ك نزیک وله‌یه‌ك دور:

به‌ گوێره‌ی ئەم خالە ئەو کۆمه‌له‌ وشه‌یه‌ی که‌ هاو پیت و هاو ده‌نگن و
واتاکانی ئیستایان له‌یه‌ك نزیکه‌ ئەوا ئەو وشانه‌ به‌ فره‌واتای یه‌ك لێکسیم
داده‌نرێن، به‌لام ئەگەر وشه‌کان واتایان له‌یه‌ك دور بوو، ئەوا ئەو وشانه‌

به‌هاویژنی یه‌کتر داده‌نرین. زمانناسانی وه‌ک لیونزو لیچ وکریسته‌ل نه‌م مه‌رجه به‌په‌سه‌ند ده‌زائن، چونکه نه‌مه په‌یوه‌سته به‌ئاستی ئاسۆیی وشه نه‌ک ئاستی شاقولی به‌شیوازیکی تر مه‌سه‌له‌که زیاتر په‌یوه‌سته به‌واتای ئیستای وشه‌کان نه‌ک واتای کۆن و یان بنه‌چه‌ی وشه‌کان، له‌م پوانگه‌وه هه‌ردوو وشه‌ی ((خال – نوقته نیشانه)) و ((خال – برای دایک)) هه‌م واتایان له‌یه‌ک دووره و هه‌م واتای ئیستایان تیک ناکه‌وه، بۆیه نه‌م دوو وشه‌یه هاویژن نه‌ک فره‌واتا.

له‌ هه‌ردوو باردا – هاویژنی و فره‌واتا – نه‌وا ده‌ق – ته‌نها له‌ چه‌ند حاله‌تی که‌م نه‌بی – ناهیللی ته‌م ومژی تیکده‌ر له‌ زمان دروست ب‌بی، نه‌مه‌ش نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که‌ ته‌م ومژی له‌ هاویژنی و فره‌واتا هه‌یه به‌لام له‌پووی گرنگی یه‌وه هه‌ردوو له‌یه‌ک ئاست دانین، چونکه هه‌ردووکیشیان به‌قه‌د یه‌ک گرنگ نین له‌زماندا. فره‌واتا له‌زمان دا زۆر گرنگه به‌تایبه‌تی له‌بوار یه‌ره‌ه‌نگکاری بۆیه نه‌گه‌ر فره‌واتایی نه‌بیته ده‌بیته بۆ هه‌موو واتایه‌ک وشه‌یه‌ک هه‌بیته. (١٦)، پرۆسیسه‌ی دانانی فره‌ه‌نگ له‌لایه‌ک و فیزیوونی زمانی ئاوا گران ده‌کات، هه‌ر چی هاویژه هه‌ر وه‌ک پيشوو باسمان کرد، هینده پێویست نی یه له‌زماندا هه‌بیته.

پوخته‌ی باسه‌که

له‌م باسه‌دا چه‌ند ئارمانجیکی گرینگ پیکراون له‌وانه:

١ – نه‌گه‌ر فره‌واتا و هاویژنی له‌ ئاستی فۆنه‌تیکی دا وه‌ک یه‌ک بن نه‌وا له‌واتا له‌یه‌ک جیاوازن.

- ۲- بوونی فرهواتا له زمان دا زۆر پتویسته هه‌رچی هاوبیژی به به‌قه‌د فرهواتا بوونی گرنگ نیه.
- ۳- چه‌ند رتسایه‌ک هه‌ن بۆ جیا‌کردنه‌وه‌ی فرهواتا و هاوبیژی.
- ۴- ده‌ق ده‌وری سه‌ره‌کی ده‌بینی له‌لادانی لێ‌لی له‌وشه‌و فریزو رستانه‌ی هاوبیژی یان فرهواتا پێ‌کده‌هێنن.

Cryllic Alphabet

ئه‌لفبێ‌ی سلا‌فی

ئه‌لفبێ‌ی سلا‌فی یان کرێ‌لی‌کی زی‌اتر ئه‌لفبێ‌یه‌کی ئاییدی‌ۆ‌لۆ‌ژی‌ه. ئه‌و ئه‌لفبێ‌یه له‌ لایه‌ن سێ‌نێ‌ت کرێ‌لی‌ک و میتۆ‌دس له‌ سه‌ده‌ی نۆ‌زده‌هه‌م بۆ قسه‌که‌رانی سلا‌فی ئه‌رسه‌دۆ‌کسی رۆژه‌لاتی له‌ رې‌نوو‌سی زما‌نی یۆ‌نانی دا‌هێ‌نرا. پاش کو‌ده‌تای ۱۹۱۷ کۆ‌مۆ‌نیستە‌کان ده‌یانویست ئه‌لفبێ‌ی سلا‌فی بێ‌تته‌ کۆ‌که‌ره‌وه‌ی شیوعیه‌کان به‌ تاییه‌تی شیوعیه‌کانی شو‌ره‌وی. ئه‌و ئه‌لفبێ‌یه له‌ سۆ‌قیه‌ت و ئه‌وروپای رۆژه‌لاتی با‌وی هه‌بوو. پاش هه‌لۆ‌ه‌شاندنه‌وه‌ی سیسته‌می کۆ‌مۆ‌نیستی له‌ سۆ‌قیه‌ت و ئه‌وروپای رۆژه‌لاتی، تو‌رکه‌ عه‌لمانییه‌کانی تو‌رکیا ده‌یانویست هه‌ر شه‌ش کۆ‌ما‌ری سۆ‌قیه‌تی پێ‌شو‌و ته‌به‌نی لاتینی بکه‌ن، چونکه‌ وا زه‌نیان ده‌برد ئه‌لفبێ‌ی لاتینی ده‌بێ‌ته‌ کۆ‌که‌ره‌وه‌ی تو‌رک و تو‌رکه‌مانه‌کانی جیهان.

Cultic

مال‌باته‌ زما‌نی که‌لتی

له‌ بنه‌ر‌ه‌دا مال‌باته‌ زما‌نی که‌لتی هیندۆ‌ئه‌وروپین له‌ لایه‌ن کۆ‌مه‌له‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کی ئه‌وروپیی قسه‌ی پێ‌ده‌کرا که له‌ سه‌ده‌ی پێ‌نجی به‌ر له‌ میلاد له‌

باشوورى رۇژناۋاي ئەوروپا كۆچيان كىرد. كەلتىيەكان لە سەرانسەرى ئەوروپا
بلاۋبونەۋە بە شىۋەى زىغىرە شەپۇلىك ھەتا گەيشتنە دەرياي رەش و ئاسىيى
بچوك ، باشوورى رۇژناۋاي ئىسپانيا ، ناۋەندى ئىتالىا ھەروھە بەرىتانيا .
ئەمىرۇ ھىشتا زياتر لە يەك مىليۇن كەس ماون كە بە كەلتى قسەدەكەن.

Czech

چىك

زمانى چىك لە ماۋەى بالادەستى كۆمۇنىستى لەگەل زمانى سلۇڤاك زمانى
بالاۋبون لە كۆمارى چىكسلۇڤاكيا ، بەلام لە دواى دوور خستەۋەى سىستەم و
خىنۇى كۆمۇنىستى لە ولاتدا ولاتى چىكسلۇڤاكيا بە ناشتى بوونە دوو دەۋلەت.
زمانى چىك ئەندامە لە گروپە زمانى سلاۋى رۇژناۋا، ئەو زمانە لە كۆمارى
چىك زمانى رەسمىيە .ئەو زمانە نىيەكى پازدە مىليۇن قسەكەرى ھەيە.جگە لە
كۆمارى چىك، لە ئەمىرىكا و كەنەدا و سلۇڤاك ناخىۋەرى ھەيە.

پیتی

D

شروقه کردنی ناخاوتن DA_____

پیتی D

DA discourse Analysis

شرۆفه کردنی ناخاوتن

شرۆفه کردنی ناخاوتن تووژینه وهیه که نیش له سهر دهقی درێژی زمان دهکات نهک تهنیا رستهیهک -پرایه له کشاوهکانی زمان بهشیک لهو دیراسه زمانهوانیه پینکدههینیت. نهو جۆره تووژینه وهیه کار له سهر کهشفکردن و دیراسهی نهو پینکها ته گشتیهانی وهک بیرۆکهی گفتوگۆ ، نارگومینت، گێترانه وه ، نوکته دهکات.

Danish

زمانی دانی -دانیمارکی

زمانیکی جێرمانی باکووره و نهندامی گروپه زمانی رۆژههلاتی ئیسکهندناییه له لایه ن پینچ ملیۆن خه لک زیاتر له دانیمارک ههروه ها خه لک له فارۆ و دورگهی گرینلاند قسه ی پیده کریت. نهو زمانه ههتا له نهرویه و سوید فههم ده کریت ههروه ها دهوتری زمانی بۆکمال-ی نهرویه لهو زمانه وه رگهراوه.

Dead language

زمانی مردوو

زمان وهك مرؤڤ وايه سهردهمی زئیرینی ههیه ههروهه سهردهمی ههروههسی ههیه. مه بهستی تر له زمانی مردوو بریتیه لهو زمانهیی چی تر له هوکاره پوژانه سروشتیه کان له کو مه لگای زمانهوانی ناو کو مه لگا به کارنایهت. یونسکو سالانه باس له مردنی زمانیک دهکات |. به پای من چون سهرهتا یهك زمان هه بهوه ههروهه مرؤقایهتی بهرهو یهك زمانی ههنگاو داویت نهویش به نهمانی مرؤڤ نامینیت. زمانی مردوو زورن له نیو نهو هه موو لاتینی و ئاقیستا و په هلهوی له نیو کو مه لگای کوردی زور به ناویانگن.

Deep structure

ناستی ژیرهه-پینکهاتهی ژیرهه

به پیتی ریزمانی گوێزانهوی چۆمسکی هه ر پستهیهکی زمان ناستی ژیرهه و سهرهوهی ههیه. ناستی ژیرهه لایهنی نه بسترکتی نواندنی پستهیه ههروهه نهو لایهنهیی پسته هه لگای واتای پستهیه. دهکری پستهیه یهك ناستی ژیرهه هه بیئت و چهندها ناستی سهرهوهی هه بیئت ههروهه نهو پستانهیی لیلی ده نوینن دهکری چند ناستیکی ژیرهه هه بیئت.

Deixis

دایه کسپس

دایه کسپس کاتیگوریهکی ریزمانیه پیههسته به ژیدههیی راسته خو بو نهو نه دگارانیه قسه له سهر شوینی ناخوتن دهکهن. مانای ناخوتنی دایه کسپسی

- من نامەم بۆ تۆ نووسى. مەن بىكەرە ، تۆ بەركارى بەيارىدە.
-تۆ نامەت بۆ مەن نووسى. تۆ بىكەرە ، مەن بەركارى بەيارىدە.

اسپریندو

ناماڑا - نیشاںہ

ئەو كَتَبَ مَخُونَدو.

Y7

Denmark

دینمارک

له‌و ولاته‌ نه‌سکه‌ندناڤیه‌ هه‌موو تاکیکی دانیمارکی زمانی دانی- دانیمارکی ده‌زانیت. زمانی دانیمارکی به‌ شیوه‌یه‌که‌ له‌ نه‌رویژ و سوید مه‌فهومه‌. جگه‌ له‌ دانیمارکی ، زمانی فارۆ و ئەلمانی و ئینگلیزی هه‌یه‌.

Dental

ددانی

ده‌نگه‌کان له‌ هه‌موو زمانیک وه‌ک یه‌ک نیین ، پرۆسه‌ی ددانی بریتیه‌ له‌ وه‌سف کردنی ده‌نگیکی نابزوتین که‌ به‌ هۆی په‌یوه‌ندیکردنی نیتوان سه‌ری زمان یان تیغی زمان سه‌ره‌وه‌ی ددانی برنده‌ دروستده‌بیت. ده‌نگی ت له‌ کوردیدا ددانییه‌ ، به‌لام له‌ ئینگلیزیدا نه‌لڤیوله‌ره‌.

Derivation

دارپژراو

پرۆسه‌یه‌که‌ تایبته‌ به‌ دروستکردنی وشه‌ی نوێ له‌ زماندا ، که‌واته‌ دارپژتنی وشه‌ی نوێ به‌شیکێ سه‌ره‌کی رۆنانی وشه‌ به‌ هۆی پاشگه‌وه‌ پیکده‌هیتنیت. به‌زۆری وا رپیکده‌که‌وێ که‌ پاشگه‌که‌ به‌ ته‌نیا واتایه‌کی نه‌بیت ، به‌لام که‌ بۆ لیکسیکۆنه‌که‌ زیاد ده‌کریت واتایه‌ک ده‌به‌خشی. که‌واته‌ پاشگری دارپژراو رۆلێکی گرینگ ده‌بینیت له‌ دروستکردنی وشه‌ی تر له‌ زماندا.

Derivational morphology

وښه‌سازي دارژتراري

پروښه‌يه‌کي زمانه‌وانيه هه‌روه‌ها لقيکه له وښه‌سازي که تاييه‌ته به روښاني وښه‌وه . ښه‌و پروښه‌يه کار له سهر ښه‌وه ده‌کات که چوڼ وښه‌ي نوي له هاوکيښه‌ي دارژتن : وښه +پاشگر په‌يدا ده‌بيټ .

Descriptive grammar

ريژماني وه‌صفي

وښه‌ي وه‌صفي له چل و په‌نجاکان له ښه‌وروا وه‌ک کاردانه‌ويه‌ک به‌رامبه‌ر ريژماني عه‌قلي ريژمانووس و زمانه‌واني ميژووي په‌يدا بو . ښه‌و دوو جوړه ريژمانه‌ کاريان له سهر خودي زمان نه‌ده‌کرد ، به‌لکو زماني لاتيني و فاکتري ميژوو پارچه نووسينکي نوسه‌ريکي ناوداريان ده‌کرده بنچينه ، نه‌ک زمان خوځي . له ښه‌مريکاډا وښه‌ي وه‌صفي به‌رانبه‌ر وښه‌ي سينکروني ته‌ماشاده‌کرد دژ به ته‌ياري ريژماني ده‌ستووري و په‌چه‌ته‌ناميژي .

Devanagari

ريژنووسي ديټانگري

ښه‌و جوړه ريژنووسه ريژنووسي هه‌موو زمانه‌ نوي و کوڼه‌کاني هيندستانه . ښه‌و جوړه ديټانانگاريه نه‌لفبييه‌که بژ نووسينه‌وه‌ي زماني سانسکريتي و زماني هيندي و زماني دي هيندي . ناوه‌که له زماني سانسکريتي سه‌رچاوه‌ي کردووه . کريستال باوه‌ري وايه ښه‌و کوڼه‌له زمانه‌ي به‌و نه‌لفبييه‌ ده‌نووسن زياتر له ۲۰ زمانن ناسراون به زمانه‌کاني باشوور و روژه‌لاتي هيند .

Developmental linguistics

زمانهوانی په رهسه نندرو

لقتیکه له زمانهوانی گشتی تایبته به دیراسه کردنی چۆنیهتی زمان لای منډال ههروهه لای ههندی زمانهوان واتای قوناغهکانی زمان لای مروژ ده گه یه نیت.

Deviance

لادان

بریتیه له پابه نندنه بوون به یاساکانی ریژمانی زمانهکه، جا نهو لادانه له پینکها ته ی ریزه نندی وشهکانی زمانهکه له رسته دا : چوو نازاد بو بازار. لادانی سیمانتیکی ههیه که له گه ل ناوهزی مروژی ناسایی ناگوخیت شاعیر بو جوانی ، عه به سیهت ، لادان له باو به کاریده هیئت.

Diachronic linguistics

زمانهوانی میژوویی

هه رچی پرۆسه ی زمانهوانی ههیه له نهو روپادا پیش هاتنی دی سۆسیر بو ناو زمانهوانی ده کری به فیلۆلۆژی به راورد دابندری ، چونکه نهوسا زمانهوانی بریتی بوو له دیراسه کردنی زمان له خالیککی رابردوو بۆیه نهو جوړه ههولنه ناسرابوو به زمانهوانی میژوویی . دی سۆسیر باوه پری وابوو که زمان سیستمه ههروهه باوه پری وابوو که زمانهکان ده کری له نووخته یه کی دیارکراو دیراسه بکریت به بی گۆیدانه نهوهی که نهو زمانانه له رابردوو چ گۆرانکاریه کی به سه ر هاتوو .

Historical linguistics

زمانهوانی میژویی

ئهو جۆره زمانهوانییه ناوێکی تره بۆ زمانهوانی دایکروونی. بروانه سه رهوه.

Dialect

دایه لێکت - زار

دایه لێکت شیوهی زمانه یان پێکت دهتوانین بڵین له کۆمهڵگای کوردی زیاتر زاری ناوچهیی ههیه و ههرجی زاری کۆمهڵایهتیه زۆر دهگههه. وهك زمانهوانیك باوهرمان به پۆلینی زمان و دایه لێکت نییه ، چونكه نهو پۆلینه زیاتر سیاسیه لهوهی زمانهوانی بیت. باکگراوهندی کۆمهڵایهتی ناخێو یان نه دگاری زمانی ناخێو دوو دیاردهی زمانی گوند و زمانی شار لهیهك جیا دهکاتهوه.

Dialect atlas

ئهتلهسی دایه لێکت

ئهتلهسی دایه لێکت بریتیه له نهخشهیهك یان زنجیره نهخشهیهك زانیاری دهبرارهی دایه لێکت له ناوچهیهکی جیۆگرافی ده بهخشیت ههروهها یهكهم نهخشهیی زمانهوانی له ئهوروپادا سالی ١٨٨١ له ئهلمانیا دهركهوت دهبرارهی دایه لێکتی لۆكهلی.

Dialect continuum

بهردهوامی دایه لیکت

بریتیه له وهی زنجیره دایه لیکتیک له ناوچهیه کی جیوگرافی قسه یان پی بکریت ههروه ها ناسراوه به زنجیره دایه لیکت، له هه نووختهیه کی زنجیره که ناخیوه رانی دایه لیکتیک ده توانن له ناخیوه رانی دایه لیکتی تر نزیک به خویان بگهن ، به لام نه گهر له یه که دوور بوون نهوا پرۆسه ی له یه کدی گه یشتن دژوار یان نامومکین ده بیئت

Dialect geography

جیوگرافیای دایه لیکت

بریتیه له دیراسه کردنی جیاوازیه کانی ناخاوتن له شوینیکه وه بو شوینیک کی تر له نیو یه که ناوچه که زمانه که قسه ی پیده کریت.

Dialect mixture

ناویته بوونی دایه لیکتی

بریتیه له حازربوونی فۆرمی ناخاوتنیک که هه لگری چهند تاییه قه ندیه کی بیئت و رهنگدانه وهی نهو نه دگاران بهی لهو دایه لیکنه جیاوازانیه ناو میژوو.

Dialectology

دایه لیکناسی

زارناسی دیراسه یه که له زار ده کۆلیته وه به تاییه تی زاری ناوچه یی بۆیه هه ندی جار به جیوگرافیای زار یان زمانه وانی جیوگرافی ده ناسریت.

Dialectometry

سه‌رژمیری دایه‌لیکتی

بریتیه له میتۆدێکی ستاتیستیکی بۆ شروقه‌کردنی دایه‌لیکت. ئەو میتۆده کار له سه‌ر پێوانی دووری زمانهوانی نێوان شوینه‌کانی تاک له ناوچه‌ی دایه‌لیکته‌که ده‌کات به‌ پشتبەستن به‌ ژماره‌ی جیاوازیه‌ ناکۆکه‌کان له‌ سامپلی ئەدگاره‌ زمانه‌وانیه‌کان. له‌و میتۆده‌دا ده‌رده‌که‌وی که هه‌ندی دایه‌لیکت زۆر نزیکن له‌ یه‌که‌وه‌ وه‌ هه‌ندی دایه‌لیکتی تر زۆر له‌ یه‌ک جیاواز و دوورن له‌ یه‌که‌وه‌.

Dialogue

دایه‌لۆگ

Diglossia

دیگلوسیا

بریتیه له‌ ره‌وشی زمانه‌وانی کۆمه‌لگایه‌ک که‌ دوو فۆرمی جیاوازی هه‌مان زمان به‌کارده‌هێنن، که‌ یه‌کی له‌و فۆرمانه‌ له‌ په‌روه‌رده‌ تاک به‌ده‌ستی هێناوه‌ وه‌ ئەوی دی پێش‌ قۆناغی چوونه‌ په‌روه‌رده‌ به‌ده‌ستی هێناوه‌، بۆنموونه‌ ئەو ئەلمانانه‌ی به‌ سویسی قسه‌ده‌که‌ن له‌ سویسرا کۆمه‌لگایه‌کی دیگلوسی پێده‌هێنن. له‌وی شیوه‌ جیاوازه‌کانی ئەلمانی بریتین له‌ ستانده‌ری ئەلمانی و فۆرمه‌ لۆکه‌له‌کانی ئەلمانی سویسی.

له‌ نێو کۆمه‌لگای دیگلوسی شیواز و جۆری زمان وه‌ک فاکته‌ریکه‌ بۆ جیاکردنه‌وه‌ی چینی کۆمه‌لایه‌تی: زمانی فیتهر و زمانی دکتۆر!

Diminutive

ناوی بچوو ککراوە

فۆرمیکە بە زۆری بەهۆی هەبوونی پاشگریک گوزارشتی لێدەکریت بە شێوەیەکی گشتی واتای بچوو دەدات. هەروەها لە زمانی کوردی بۆ دوو جۆری تر بەکار دەهێنرێ:

۲. شکاندن نێرشی

۱. نازکیشان ننازی

Ding-dong theory

تیۆری دینگ-دۆنگ

ئەم تیۆرە یەکیەکە لەو تیۆرە ئەندێشە نامێژانە دەربارەی بنه‌چە‌ی زمان بە کورتی گومانێ ئەوە دەبات کە ئاخوتن وەك کاردانە‌وە‌یە‌کی م‌ر‌ۆ‌ڤ بۆ دە‌و‌ر‌و‌ب‌ەر پ‌ە‌یدا‌بو‌وە .

Diphthong

سێ‌ب‌ز‌و‌ئ‌ی

لە برگە یەك سێ دەنگی بزوین لە دوا یەك هەبێت.

Direct method

میتۆدی پاستە‌و‌خ‌ۆ

ئەم میتۆدە میتۆدێکە دەربارەی وتنە‌و‌ە‌ی زمان کە تێیدا تەن‌ها قوتابی لە زمانی ئارمانج لە پۆلدا قسە دەکات. مامۆستا پە‌ی‌و‌ە‌ندی بە ئاماژە بە شێ‌وا‌زێ‌کی پاستە‌و‌خ‌ۆ بە قوتابیان دەکات .

Disyllable

يەكەيەكى زىمانەۋانىيە بە تايىبەتى وشە كە لە دوو بىرگە پىكھاتى، كەۋاتە وشەكە دوو بىزىنى دەنگى ھەيە.

Double articulation

ئافراندى دوو سەرە

ئەو جۆرە ئافراندى بە دۋالىتى پىكھاتە ناسراۋە، ئەدگارنىكى پىشنىيازكراۋى زىمانى مەۋۇ كە زىمان ۋا دەبىنى كە لە روو پىكھاتەۋە دوو ئاستى ئەبىستراكتى ھەيە: لە ئاستىكدا زىمان ۋا شەۋقە دەكرىت كە كۆمەلنىك يەكەى ۋاتادارن ۋەك وشە لە رستەدا ، لە ئاستى دوۋەمدا ۋا شەۋقە دەكرى كە زىمان بىرىتە لە رىزبەندى بەشى فۆنۆلۇژى ھەندى وشە كە مانايان نىيە. گوزارشتى رووخسارىي ، ئامازە ، سىستەمى ئاخۋاتنى ئازەل دەۋترى كە دۋالىتى پىكھاتەيىان نىيە.

Double negative

دوۋ نەفى

ھەبۋونى دوو نەفى لە رستەيكدا ۋاتاي ئەرىنى دەگەيەنىت. ستاندىرى ئىنگلىزى ئەو پىكھاتەيە بەشتىكى نا-پەرۋەردىي دەزانىت: -ئازاد ھىچى بە نەۋزاد نەدا.

Drum language

زىمانى دىمىك

بىرىتە لە بەكارھىتەنى دىمىك بۇ پىشاندى رۋالەتى ئەدگارە ھەلېژىردراۋەكانى ئاخۋاتن بە تايىبەتى رەزم ۋ تۆن.

Dynamic linguistics

زمانهوانی داینیمیکی

وشه‌ی داینیمیکی ناماژه‌یه بۆ نهو ریڭگایه‌ی که نه‌دگاری‌کی زمانهوانی تایبەت له کۆمه‌لگای ناخاوتنیدا به ئاراسته‌ی جیاواز له نه‌دازه و خیرایی جیاوازا ده‌سوړێته‌وه لهو ریڭگایه‌دا کاریگەر ده‌بیّت به فاکته‌ری سینکس و ته‌مه‌ن و چین.

Dysathria

دیساسریا

په‌شیویه‌کی ناخاوتنی هه‌سبزوینه که وا له تاک ده‌کات که نه‌شیت ده‌نگی‌کی ناخاوتن به‌ره‌م به‌یئیت .نهو په‌شیویه ده‌ماریه به هۆی تیکچوونی سیسته‌می بووه که به نه‌ناسریا ناسراوه.نهو په‌شیویه له‌وانه‌یه کاریگه‌ری هه‌بیّت له سه‌ر هه‌ر به‌شیکی ناوچه‌ی ده‌نگی و هه‌ر لایه‌نیکی به‌ره‌مه‌یانی ده‌نگی ناخاوتن.

Dysgraphia

دیسگرافیا

هه‌ر په‌شیویه‌ک ببه‌ته هۆی نه‌وه‌ی تاک نه‌توانیّت بنووسیّت نه‌وا نهو په‌شیویه په‌یوه‌سته به توانای نووسین.

Dyslexia

دیسلیکسیا

بریتیه له ئاژاوه‌یه‌کی مکوړ له شیان بۆ خویندن.زاراوه‌که بۆ هه‌ردوو جوړ به‌کار دیت : یه‌که‌م ، بالقی خوینه‌وار که توانای خویندنه‌وه له ده‌ستداوه پاش

برینداربوونی میشتک.دووه م ، ئه منداڵانهی که پووبه پرووی دژواری تایبتهت بوونه که ههولدهن بخویننهوه له کاتی غیابی برینداری میشتک.

Dysphemism

دیسفیمیزم

به کارهێنانی تاوان له ناخاوتندا له جیاتی به کارهێنانی قسهی خوش و قسهی بیلایهنی .په یامبهه له خۆرا ناڵیت قسهی خوش سه دهقهیه، قسهی خوش په یوهندی به دهروونی مرۆڤ و که سایه تیه کۆمه لایه تیه که ههیه.

Dysphonia

دیسفۆنیا

له دهستدانی توانای به کارهێنانی ژێه دهنگیه کان بۆ به رهه مهینانی دهنگی نۆرمه ل.

Dysprosody

دیسپروۆسۆدی

له دهستدانی توانا بۆ به رهه مهینانی ناخاوتن له گه ل ئاواز و به رزی دهنگ و ریزم.

Dysrhythmia

دیسریمیا

بریتیه له دژواری ریزمی به ته نیا پیتی ده گوتری دیسریمیا. دیسپروۆسۆدی و دیسریمیا دوو زاراوه ن له کۆنتیکستی زمانهوانی کلینیکی به کاردین.

پیتی

E

زووه لېږتېر Early adopter

E

پیتی

Early adopter

زود وەرگر

یه کیتک له یه کهم کهسانیک که وشه ی وەرگیراویان له زمانی دی وەرگرتوو.

Ear training

مهشقی گوی

تهکنیکیکه له فونه تیکدا که ههولدهات گوی وها رابینیت بۆ ناساندنه وهی دهنگه کانی ناخاوتن. بینگومان نهو چالاکیه له غایشکردن دهرده کهویت ، نهویش بریتیه له کۆنترۆلکردنی جوله ی نۆرگانه دهنگیه کانی نهو دهنگانه بهرهمده هیئن.

Echo

زایه له - سه دا - دهنگدانوه

جۆریکه له پرسته که چند جاریک هه مووی یان به شیکی دووباره ده کریته وه، نه وهی و ترا له لایهن ناخیوئیکی تر.

Educational linguistics

زمانهوانی پهروهردیی

به کارهیتانی بنه ماکانی زمانهوانی له ههردوو پرۆسهی وانهوتنهوه و وانهوه رگرتن. چوونی زمانهوانی بۆ ناو قهله مپهوی پهروهرده خوی خۆیدا جۆریکه له زمانهوانی پیداکۆجی.

Egypt

زمانی مصری

مصر گه وره ترین ولاتی عه رهب نشینه له کیشوه ری نه فریقیا. زمانی ره سمی ولات عه ره بیه. له سه دا ۸۵ به زمانی عه ره بی - شتیه ی مصری - قسه ده که ن. بیجگه له زمانی عه ره بی زمانی تریش هه ن وهك دۆماری- زمانی موسلمان ه قه ره جه کان- ئارمی نی یۆنانی و قیپتی.....

Elaborated code

کۆدی ورد و ئالۆز

ئه و کۆده تا رێژه یه کی زۆر پوا له تیه . کۆد ئالۆزی بریتیه له به کارهیتانی پهروهردیی زمان یان ئه و مه سه له یه زنجیره و پله یه کی فراوانی ستره که چه ری زمانهوانی ده گریته وه که پێچه وانه ی چه مکی کۆدی سنووداره که زنجیره یه کی سنوورداری پێکهاته پێشانه دات.

Elicitation

وەرگرتن

مىتۆدىكە لە بارەى وەرگرتنى زانىيارىيەكى زامانەۋانى متمانەكراۋ لە خەللك.ئەو وەرگرتنە دوو جۆرى ھەيە وەرگرتنى پاستەوخۆ و وەرگرتنى نا پاستەوخۆ.

Elision

پەپاندنى قىپە بزوین يا بېرگەى وشەيەك لە پىژاندا

. كەۋاتە كرتاندن بىرىتيە لە كرتاندنى دەنگەكان ، بېرگەكان يان وشەى ئاخاوتن.لە لايەكى دى كرتاندن بىرىتيە لە ئەدگارنىكى سىروشتى و خۆلىدوورنەگرى ئاخاوتنىكى نافۆرمەل.ئەو جۆرە ئاخاوتنە بە ئاخاوتنىكى تەمبەل دادەنرىت لە لايەن رەخنەگرانى پەتى.

Ellipsis

كرتاندن-سپىنەۋە

بىرىتيە لە لابرندى چەند پىكھاتەيەك لە رستەدا بە ئامانجى ئابوررى ، جەختكردن، يان شىۋاز .لە رستەى بەستراۋدا بە بەستىنەر پەگەزە ۋەكىەكەكان ۋەك كردار ، بىكەر ، ئاۋەلئناۋ.....دەسپىنەۋە.

Elocution

ھونەرى وتاردان

ھونەرى ئاخاوتن بەۋە مەشق بىكرى بۆ ئاخاوتنى گشتى.

Elt:English language Teaching

وتنەۋەى زمانى ئىنگلىزى

Emotive language

زمانى سۆز دەرىپىن

ئەو زامانەيە كە ئەركى سەرەكى بىرىتتە لە گوزارشتكردن لە سۆزدەرىپىن. سۆيىندخواردن جوانترىن وئىنەى ديارى زمانى سۆز دەرىپىن.

Empty word

وشەى بەتال

بروانە مۆرفىمى بەتال لەۋى بەدرىۋى قسەى لە سەر وشەى بەتالكرادە.

Endoglossic

ئىندوگلوئىك

ئىندوگلوئىك بىرىتتە لە ۋەسفىكردى زمانىك بە تايىبەتى زمانى نەتەۋە كە زمانى خەلكانىكە لە دەۋەرىكى جيوگرافى ، بۆ نمونە زمانى ئىنگلىزى زمانى ئوسترالى و ئىنگلىزەكانە بەلام زمانى كىويىكى كەندا و سنگافورە نىيە.

Endophora

ئىندوفورا

ئىندوفورا بىرىتتە لە پەيۋەندىەكانى كۆھيۋن كە يارمەتى دەدەن بۆ پىناسەكردى سترەكچەرى تىكست ئەو ھالەتە بە ئانافورا و كاتافورا پۆلىن دەكرىت.

Enigma

ئینگما

ئینگما بریتیه له پرۆسه‌ی له بیربردنه‌وه‌ی زمان به‌ئه‌نقه‌ست هه‌روه‌ها ئینگما
وشه‌بازیه‌که له شیعردا فۆرمی مه‌ته‌ل وهرده‌گریت. ئینگما له سه‌ده‌ی ۱۸ و ۱۹
زۆر بلا‌وبوو، به‌لام ئیستا ته‌نها له شیعری ته‌قلیدی مندالان ده‌بیسری.

Entailment

گرته‌خۆ

گرته‌خۆ په‌یوه‌ندیه‌کی سیمانتیکی نێوان دوو پرسته‌یه .پاستبونی رسته‌ی
دووه‌م له پرسته‌ی یه‌که‌مه‌وه سه‌رچاوه ده‌گریت ، ئه‌و نمونه‌ی خواره‌وه ره‌شه‌که
روونده‌کاته‌وه

-من پشیل‌یه‌کم بینی.

-من گیانه‌وه‌ری‌کم بینی

پشیل‌ه گیانه‌وه‌ره.

Epiglottis

ئێپیگلۆتیس

ئێپیگلۆتیس ستره‌کچه‌ری ئه‌ناتۆمیه که قوورگ له کاتی قووتدان داده‌خات.له
ئاخاوتندا به ده‌نگ دروستکه‌ریکی چالاک هه‌رچه‌نده به‌شداری ده‌کات له
به‌ر هه‌مه‌یه‌نانی تریل-له‌رینه‌وه.

Epigram

ئێپیگرام

بەیان یان ئاخواوتنیکی کورتی پر حیکمەتە لە قەسیدە یان لە پەخشان.

Epigraph

ئێپیگراف

Epitaph

ئێپیتاف

نووسینی سەر بەردی گۆر-کیل-هەروەها سەر مۆنیۆمێنت.

Eponym

ئێپۆنیم

ناوی کەسیکە پاش داھێنان وەك ناوی ھاملیت ھەروەھا ناوی شوین وەك
ناوی پرووسیا ، ئەمریکا.....

Error Analysis

شرۆڤەکردنی ھەڵە

ئەو بابەتە لە وتنەو و فیروبونی زماندا قسە لە سەر دەکریت ، دیراسە
ئەو پەوشە نا مەقبولە لە پرۆسە فیروبونی زماندا ھەیە ، شرۆڤە ھەڵە بە
پرۆسە یەکی سیستماتیکی دادەنریت چونکە زانیاری مرۆڤ لە لایەك سنووردارە ،
ناتەواوە لە لایەکی دی بە پێی پرنسپەکانی پیرفۆرمەنس مرۆ ھەتا لە زمانی
نەتەوایی ھەڵە دەکات چ جایی زمانی دووھم و زمانی بیانی.

Ethnography of speaking

ئیسنوگرافی ئاخوتن

بۆچوونیکه له ناو زمانه‌وانی ئیسنوگرافی ئاخوتن که وهك داموده‌زگایه‌کی کۆمه‌لایه‌تی ته‌ماشای زمان-ئاخوتن ده‌کات ئه‌و ره‌وشه‌ی ئاخوتن به‌ ته‌کنیکی ئه‌سنوگرافی دیراسه‌ده‌کری.

Ethnolinguistics

زمانه‌وانی ئه‌تنیکی

زمانه‌وانی ئه‌تنیکی بریتیه له توێژینه‌وه له زماندا به‌ ئاماژه‌کردن به‌ لا یه‌نی که‌لتوری کۆنتیکست. زاراوه‌که‌ بابته‌ی ئه‌سنوگرافی و ئیسنوگرافی بۆچوونه‌کان بۆ زمان ده‌گریته‌خۆ.

Ethnosemantics

سیمانتیکی ئه‌تنیکی

بریتیه له دیراسه‌کردنی واتای گوزارشتی زمانه‌وانی به‌ ئاماژه‌کردنی تایبته‌ به‌ که‌لتوره‌کانی ناوخویی. ئه‌و بۆچوونه له شه‌سته‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌م له لایه‌ن ئه‌و مرۆناسانه‌ی له‌ بوا‌ری زانستی ئه‌تنیکی کاریان ده‌کرد.

Etymology

ئیتیمۆلۆژی-گه‌رانه‌وه بۆ بنه‌چه

ئه‌و زانسته بریتیه له‌ لیکۆلینه‌وه له بنه‌چه و میژووی فۆرم و مانای وشه‌کان.

Euphemism

یوفیزم

یوفیزم بریتیه له بهکارهیتانی لایهنی لیل و ناراستهوخۆی زمان و نهو دهستهواژانهی له بریتی نهوانی وا زهن دهبردرا که گوزارشتی شتی ناخۆش دهکهن. دهستهواژهی یوفیزم بریتین لهو دهستهواژانهی له بریتی ههندی وشهیی تهعبیر له نهوکی جهستهیی دهکهن یان نهو قسه و ئاماژهنانهیی به وشهیی ناخۆشی وهک مهرگ ، سینکسکردنی ناشهرعی دهکهن.

Extralinguistic

زمانهوانی زیده-دهربهی زمان

پروسه که قسهکردنه له سهر شتانی که دهروهی زمانن ، بهلام نهو شتانهی ناو جیهان به ناراستهوخۆ پهیههستن به زمانهوه ، بۆیه نهو شته پهیههستن به ناخاوتن دهکری وهک گوزارشتی دهموچاوی و شتانی جهستهیی ئامیز ئاماژهیان پیتبکری.

Eye dialect

ئای دایهلیکت

ئای دایهلیکت بریتیه له پینووسکردنی ههندی وشه به پیتی دهستوری ناوچه که ، کهواته خالی بنهپهتی له ئای دایهلیکت بریتیه له دوورخستنهوهی زمانی ستاندهر له خۆیندنهوهی زمانی ناوچهیی ههروهها له پینووسکردنی ناوچهیی خۆیندنهوهی ناوچهیی دروستدهبی.

Eye rhyme

ئای پرایم-قافیهی پوالتی

ئەو دیاردەیه زیاتر لەو زمانانە دەردەکەوێت کە پێنوووس و خوێندنەویان
جودایە وەک زمانی نینگلیزی|.کەواتە خودی مەسەلەکە ئەوێه کە دوو وشە لە
پوالتدا خۆیان واپیشاندهەن کە هەمان قافیهیان هەیه کەچی لە سەر ئاستی
خوێندنەوه خۆیا دەبێ کە ئەو جووتە وشەیه دوو خوێندنەوهی جیايان هەیه ،
و.ک:

Come-----home
Love-----prove

پیتی

F

فارۆس ----- Faeroese

F يېتى

Fabian society

كۆمەلگاي فاييەن

كۆمەلگاي فاييەن كۆمەلەيەكى سۆشالېستى ئىنگىلىزىيە سالى ۱۸۸۴ دامەزراۋە. ئامانچى بىنەرەتى ئەو كۆمەلەيە دامەززاندى سۆشالېزم بوو لە رېگەي ئاشتىيەۋە ، نەك شۆرش . ئەو كۆمەلەيە جودا بوو لە بلۆكى سۆشالېزمى مۆسكۆ كە باۋەرى بە شۆرش ھەبوو ھەتا لەيەكەلەۋەشاۋە . لە كۆمەلگەي رۆژئاۋايش نەتوانرا لە رېگەي ئاشتىيەۋە ، ھەريەكە بە زامانى خۆي گوزارشت لە خۆي بكات ، سۆشالېزم بەرپابكرىت، چونكە كۆمەلگاي رۆژئاۋاي بە پېچەۋانەي سۆشالېزمەۋە لە سەر بە يەكگرتنى تاك دامەزراۋە نەك دەۋلەت بە سەنتەر گرتن.

Faeroese

فارۇس

ناسراۋە بە زامانى گېرمانى باكوور كە ئەندامە لە گرۇپە زامانى سەكەندناڭى رۆژئاۋا . ئەو دوورگەيە دەكەۋىتە نيۋان ئايسلاند و شىتلاندى دانماركى ھەروەھا ئەو دوورگەيە كۆمەلگايەكى سەربەخۆيە و فارۇس زامانى رەسمى ئەو كۆمەلگايە لەگەل زامانى دانىماركى لە خويىندن دەخويىرى.

Falling tone

ئاوازی بهرهو خوار

وهسفرکردنی جولئی پیچ له بهرزى پێژهکى بۆ نزمى پێژهکى له برگه‌دا
ههروه‌ها تۆنى بهرهو خوار به زۆرى په‌یوه‌ندى به په‌یوه‌ست به نینگه‌رانى و گومان
هه‌یه .

False friends

براده‌رى ناپێك

له‌ بوارى زمانه‌وانى ئه‌و ده‌سته‌واژه‌یه‌ بۆ ئه‌و وشانه‌ به‌کارده‌یت كه‌ له‌ شه‌كلدا
به‌ یه‌ك ده‌چن به‌لام ده‌لاله‌ت له‌ واتای جیاواز ده‌کهن . له‌ کوردیدا وه‌ك ئه‌ستیره‌ی
کوژه‌ وان.

Family of languages

خێزانە زمانیه‌کان

دوو زمان كه‌ له‌ یه‌ك سه‌رچاوه‌ هاتبن. به‌ زمانه‌ سه‌رچاوه‌یه‌كه‌ پێیده‌وتری‌ت
دایك و باوك ، دوو زمانه‌كه‌ش پێیان ده‌وتری‌ت كچه‌ زمان چونكه‌ هه‌ردوو كچی
ئهو دایك و باوكه‌ .فیلۆلۆژی به‌راورد به‌ زۆرى كارى له‌ سه‌ر دۆزینه‌وه‌ی باوكه‌
زمان ده‌کرد ، زۆربه‌ی دیراسه‌ زمانه‌وانیه‌كانیان جه‌ختى له‌وه‌ ده‌کرد كه‌ زمانى
سانسكریتى باوكه‌ زمانه‌كانى هێندۆئه‌وروپیه‌.خودى دوو زمانه‌كه‌ش خوشكى
یه‌كترن.

Feedback

فېدبەك

فېدبەك لە زامانەوانى برىتتە لەوھى كە نىنەر پەيامىك بۆ وەرگەر دەنیرىت وەرگىش لە لای خۇيەو پەيامەكە تەواو شىدەكاتەو بۆ توانای نىنەر ھەلسەنگىنىت.

Female language

زمانى مېنە

فېمىنىستەكانى رۆژئاوا ھەول دەدەن يەكسانى ئافرەت بە پياو لە دىناي سەرمايەدارىدا نەك ھەر تەنبا بارگەواوى بکەن بە نايدۆلۆژياو ، بەلكو لە پىكۆلى ئەوەشدان ئەو كىشە كۆمەلایەتە بگوازەو ناو زمان .
لە رۆژھەلاتىش ، ئافرەتتىكى وەك نەوال سەعداوى دەيەوى كىشەي ئافرەتیش بگوازەو ناو پزىشكى و جورنەتى ئەو دەكات تايتلى يەكى لە كىتەبەكانى بکاتە " مېنە نەصل" -ە . بە واتاى لە سەرەتاي ئارىشەكە رەگىكى سىياسى ھەيە .

لە زۆر دىراساتى زامانەوانى قسە لە سەر ئەو كە زمانى مېنە ، زمانىكى جودايە لە زمانى پياو . زمانى مېنە زمانىكى ميانرەوى سۆزدارىە . فېمىنىستەكان بە قسە پرۆستۆي ئەو دەكەن ، كە بۆچى لە ھەندى زماندا راناوى ئەو بۆ ھەردوو سىكىسى پياو و ژن بەكاردىن . بۆ گوزارشت لە بىرۆكەي خۆياندا ، جورنەتى ئەو دەكەن كە لە ھۆي راناوى ئەوى نىر بۆ زاتى خودا بەكاردىت . زاتى خودا ، پاكى بۆ خودا ، بە نىر دەبينن ، بۆيە بەرانبەر زاتى خودا رەقن ، ھەروەك بەرانبەر پياو-نىر رەقن و دۆست نيين . ماركسىيەكى

وهك نهغلز پیاو له خیزان وهك چهوسینه ر ده بینیت. شهو دیتنه ههتا ململانی سی چینایه تییش ده به زینیت. شهو دکتاتوریه ی له چه مکی پرۆلیتاریا دروست بوو هه مان دکتاتوری سه رمایه داری و دکتاتوری عه سکه ریه کانی رۆژه لات بوو. رپایه که ی نهغلز ململانی له نیو خودی مالبات دروستده کات ، هه لوه شانده وه ی مالبات باجی به شیک لهو رپایانه یه.

سیکسی بایۆلۆژی و سیکسی ریزمانی

سیکسی بایۆلۆژی و سیکسی ریزمانی له هه ندی حاله تدا وهك یهك بن ، شهوه واتای شهوه نادات شته کانی بونه وه ر له سه ر بنیاتیکسی سیکسی پۆلینکراون ، به لکو شهوه دوو سیکسه له زۆر حاله تدا تهواو له یهك جیاوازن و له روانگی زمانه وانیه وه گوزارشت له یه کدی ناکهن:

سیکسی بایۆلۆژی له زمانی ئینگلیزی تهواو جیاوازه له سیکسی ریزمانی نیو هه ندی زماندا، جینده ری سروشتی له سه ر نیر و می دامه زراوه ، که چی جینده ری ریزمانی له سه ر جینده ری ناو دامه زراوه و هیچ په یوه ندی به سیکسه وه نییه. له هه ندی زماندا هه ر ناو هه لگری سیکس نییه ، به لکو نامراز و ناوه لئاو شیوه ی جیاواز وه رده گرن هه تا بگوئجین له گه ل یه کتر:

-هذه وردة جميلة.

له نیوان هه رسی وشه : تاماژه + ناو + ناوه لئاو ریکه کو تن هه یه.

له زمانی ئیسپانی دوو جینده ری ریزمانی هه یه ، نیر و می ، به لام له زمانی ته لمانی سی جینده ری ریزمانی هه یه ، نیر و می و بیلا یه ن. له وه زیاتریش

ههردوو زمان نامرازی تایهتیا ههیه. دهمانهوی دووباره جهخت له سه ره شهوه بکهین ، که جینهدهری پیرزمانی له سه ره سیکیسی بایۆلۆژی دانه مهزراوه : کچی گهنج له زمانی نهلمانی ، له پرووی سیکیسی سروشتیهوه میتیه، بهلام له پرووی جینهدهری پیرزمانیهوه بی لایه نه و نامرازی das له پیش به کاردیت. ههروه ها له زمانی فره نسیدا le livre - کتیب ، له پرووی بایه لۆژییهوه بی لایه نه و له پرووی سیکیسی پیرزمانیهوه نیره کهچی هه لگری هیچ نامارهیه کی نیری هه لئاگریت.

له لکی سۆزانی کرمانجی ناوه راست جینهدهر زۆر ده گمه نه ، بهلام له لکی بادینی کرمانجی سهروو له پرووی سیکیسی سروشتیهوه سی سیکیس ههیه نیر ، می ، بی لایه نه ، بهلام سهبارهت به ههندی خزمایه تی نیر و می نه بی ، زۆربهی ناوه بی لایه نه کان وه که بهر ، کتیب ، ژوور... له پرووی جینهدهری پیرزمانیهوه نیرن یان می.

زمانی مینه و بیژکهی فیمینیزم

لهوهی سهروهوه ده رکهوت که ههردوو جۆری جینهدهر هیچ په یوه ندیان به یه کهوه نییه. شه مه سه له جینهدهریه ده کریتسه پاساو بۆ هیرشکردنه سه ره پایه کانی نیسلام. له م دوایه له که نالی نین ئار تی باس له په ردهی کچینی کرا بهوهی کچ و ژن هیچ جیاواز نین شهوه عه قلی کۆمه لگایه شه و جیاوازیه دروستده کات! خۆی له بنه رته دا شه و پایه بۆ شکاندن شکۆی کچی کورده ، نه گه رنا هه مووان ده زانین شه و ههنگاوه هه ره بزاندن بایۆلۆژی جهسته نییه ، به لکو شیواندن که لتوری کوردیه. دیتنی کچی کورد وه ک ژنی کورد به زانندن هیللی سووری نایینی

کوردیه .

زۆریه ی ئافره تی ئیسلامی کورد ، نه و شتانه هه موو ده رباره ی به لای فیمینیزم ده زانی، به لام له ژێر فشاری سیکۆله ری کورد و به بی نه وه ی خۆی ناوی بنیت فیمینیزم ، وه ک فیمینیسیتیکی سه رسه ختانه کار ده کات. نه و ههنگاه پالی پتوه نام ئاهاژه به فیمینیسته موسلمانه کان بکه م به وه ی نه و فیمینیسته شوناس شاراوه بنه مای قورئان ده به زینن.

بابه ته که هینده ی قسه کردنه له سه ر دیدی فیمینیسته موسلمانه کان ، قسه کردن نییه له سه ر جیهانبینی فیمینیسیتی ده ره وه ی ئیسلام ، چونکه هه ندیک بنه مای فیمینیسیتی رۆژئاوایی و رۆژه لاتی هه ق دژن له گه ل پایه کانی باوه ری موسلمانان وه ک دیدی فیمینیزم به رانه ر زاتی خودا ههروه ها به حوکمی نه وه ی فیمینیزم په لداوێت بۆ وه سه نیه ت و سوپانه وه له دۆزی تاك ره گه زی-میاتی..... نه وه واما ن لێده که ن قسه له و بواره به مینچه نراوه نه که م!

له لایه کی دی فیمینیسته کانی ناو پارتیه عه لمانییه کان و ده ره وه ی پارتیه سیاسیه کان که سانیکی چه پره ی پاشخان مارکسی یان که سانی سیکۆله رن باوه ریان به پرانسیپه کانی قورئان نییه . نه و فیمینیسته وه ک چه پره وه کانی کوردستانن ، که ژماره و قه باره یان له کورسیه کی په رله مانی کوردستان په تناکه ن.

کێشه ی ئافره ت و هه رسی ماوه میژوه باشه که

گومان له وه دانییه که چه مکی "کێشه ی ئافره ت" سروشتی نییه ، به لکو هه ولێکی ده سکردی رۆژئاوایه بۆ هه لوه شانده وه ی کۆمه لگای ته با و نارام . تیکدانی هارمۆنییه تی سروشتی نیوان نێر و می یه کیکه له ستراتیژیه کانی

فیمینیزم ، ئه‌و وه‌همه‌ بۆته به‌شیک له‌ ستراتیژییه‌کانی فیمینیزمه‌ موسلمانانه‌کان. به‌ر له‌وه‌ی قسه‌ له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ بکه‌ین ، که‌ شاخۆ ئه‌و ده‌سته‌واژه‌یه‌ی پیشوو گوزارشت له‌ ئیسلام ده‌کات؟

پیغه‌مبه‌ری ئیسلام له‌ فهرمودیه‌که‌ ده‌فرموی: "باشترین سه‌رده‌م سه‌رده‌می من بووه‌ ، ئینجا سه‌رده‌می تر (سه‌رده‌می سه‌حابه‌) و سه‌رده‌می تر (سه‌رده‌می تابعین ئه‌وانه‌ی به‌ دیتنی سه‌حابه‌یه‌که‌ شادبوون)....." ئه‌و سی‌ ماوه‌ زه‌مه‌نیه‌ له‌ سه‌ر په‌زامه‌ندی خودا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی دروستبوون، ئه‌وانیش له‌ دادگه‌ری خودا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی رازیبوون . له‌و سی‌ کۆمه‌لگایه‌ به‌ پالپشتی گوتاری نیلاهی زاتی خودا، به‌ده‌ریبونه‌ له‌ نادادگه‌ری تاکه‌کانی هه‌روه‌ها ئه‌و سی‌ کۆمه‌لگایه‌ وه‌که‌ سه‌ید قوتب ناویانده‌نیّت: "ئه‌وه‌ی قورئانی بی‌هاوتا" هه‌روه‌ها به‌ده‌ر له‌ هه‌بوونی کیشیه‌که‌ به‌ ناوی کیشیه‌ی نافره‌ت. جا بۆ ئه‌وه‌ی ته‌واو له‌ ماهیه‌تی هه‌ردوو گوتاری قورئان و فهرموده‌که‌ بکه‌ین، پێویسته‌ خوێندنه‌وه‌یه‌کی په‌فتاری، نه‌که‌ هه‌ر ته‌نیا مه‌عریفی پرووتی، قورئان بکه‌ین، به‌واتایه‌کی دی له‌بری ئه‌وه‌نده‌ی له‌ کۆمه‌لگا فشار له‌ سه‌ر ته‌جويدی قورئان ده‌کەین ، با ئیش له‌ سه‌ر ته‌ده‌بوری قورئان بکه‌ین و فاکته‌ری ناکتیفکردنی تاک و کۆمه‌لگا فه‌راهم بینین ، چونکه‌ ته‌نیا به‌ ته‌ده‌بوری قورئان ده‌توانین دادگه‌ری نیلاهی له‌ کۆمه‌لگا دروستبکه‌ین . که‌واته‌ ئیتمه‌ فاکته‌ری هه‌بوونی کۆمه‌لگای بی‌ کیشیه‌ی نافره‌تمان له‌ میژووی ئیسلامیدا هه‌بووه‌ و هه‌وجه‌ی به‌رنامه‌ و پرۆگرامی رۆژئاوایی نیین.

فیمینیزمی ئیسلامی و ترمس له شوناس

وهك له بهرای و تاره كه مان گوتان چه مکی فیمینیزمی ئیسلامی بوونی نییه
له بهر چهند هۆیهك:

۱. فیمینیزم جه ختکردنه له سهر به شینکی کۆمه لگا ، ته نیا می و بهس،
۲. کوشتنی مه عهوی په گهزه کهی تر-نیر- نهو رقلیبوونه وه له نیر
سه ریکیشاوه بو

أ. رقلیبوونه وه له زاتی خودا،

ب. پتویسته بوونی په گهزه کهی تر هه تا وهك ریکپۆش ده لیت :"
له عابهیهك ده توانی ئه لته رناتیفتیکی باشر بی له سیکسی پیاو....
نوسینه کهی هه ریری "

ج. فیمینیزم به شینکه له وه سه نیهت . سه رکرده یه کی کورد له سهر
هه بوونی ژماره یه کی زۆر له ئافرهت له حیزیه کهی "ره خنه له
پتغه مبه ر ده گریت به وهی چۆن ده بیت ئیسلام دژی وه سه نیهت بی،
چونکه وه سه نیهت به شینکه له نازادی مرۆڤ."

نهو هه موو پرانسیپانه که سانیک ده یکه ن ، که له ده ره وهی ئیسلامن! بۆیه
که سی ئیسلامی، نهو که سه ی وابه سته ی ئیسلامه ، چۆن شاگه شکه بیت به
ده رچوون له چواچیوه ی بنه ما و پرانسیپه کانی ئیسلام؟؟

ئافره تی ئیسلامی ناو کۆمه لگای مه ده نی به عه قلیک بیر ده کاته وه شه رم له
ناسنامه ی خۆی ده کات، نهو نه ده ی وابه سته ی ئافره تی سیکوله ری کوردن نهو نه ده
وابه سته ی که لتور و دیدی ئیسلامی نیین. نهو شوناسه تریه له هه زری هه قده ژ به
پرانسیپه کانی ئیسلامی.

ئو دهرچونه به شه کییه له دهستدانی ناسنامهی به دوا دیت

ئو ئافره تانهی ناویان له خویان ناوه "فیمینیستی ئیسلامی"، له بنه پرتدا گالته بهو دوو چه مکه هه قذره ده کهن، چونکه ئو دوو به یه که وه کۆنابنه وه. ئو جوړه ئافره تانه به بیانوی ئه و دی پیاوی سهرده م پیاوی پیغه مبه ر نیین هه موو نیمتیازیکی ئیلاهی پیاو ره تده که نه وه!! له نیو ئو بیرکردنه وه یه دا ئافره تی پۆست بالا ههن، به وهش ناسنامه ی ئیسلامی و فیمینیستی له دهست ده دن چونکه خاوه نی ناسنامه یه کی دروستی هیچ لایه ک نیین.

چۆن قه بانچی به هه بوونی تایتلی "بیرمه ندی ئیسلامی" ده یه ویت گوتار و که لتور هه تا پرانسیپی ئیسلام بشیوینیت، فیمینیستی ئیسلامی فیلتیکی گومرا که ری سهرده مه سه ر له ئافره ت ده شیوینیت بجیتته "شه ریکی دۆراو" که نیر یان می تیدا سه رکه وتوو نییه. که واته پیکه وه ژیا نی هه ردوو ره گه ز له یه که یه کی به خۆشه ویستی چه نراو هه ولتیکی سازاندنی هه ردوو ره گه ز به یه که وه یه، نه ک به رزکردنه وه ی دروشی دایکسالاری یان پیاوسالاری به لکو به رجهسته کردنی مرزفسالاری.

Fiji

زمانی فیجی

خه لکی نیمچه دورگه ی فیجی، له رووی دانیشته وانه وه به زه حمه ت ملیوینیک که س ده بن. له نیو ئو دانیشته کۆمه لگایه کی چه ندزمانی هه یه. زمانی ره سمی له و نیمچه دورگه یه ئینگلیزیه و له سه دا ٤٠ ی به زمانی فیجی ده دوین. نیوه ی

دانیشتوانه که به پرهسن هیندین بویه زمانی هیندی به کاردینن وه سهدا ۲۰-
هکهی تر زمانی تر به کارده هیئن.

Finland

فینلاند

فینییه کان پینج ملیۆن زیاتر دهبن زمانی پهسمی له ولاتدا فینی و
سویدییه. زمانی سویدی وهک زمانی یه که می دانیشتوانه ههروه ها زمانی سامیش
له لای ۳۰۰ تا ۴۰۰ کهس به کاردیت.

First language

زمانی یه کهم

ئهو زمانه ی مندالی پینگوش ده کریت ، مهرج نییه زمانی یه کهم زمانی
دایک. بۆ ئه م جیاوازیه پروانه زمانی دایک. زمانی یه کهم جۆری کۆمه لگا وا ده کا
که هه مان شوناسی زمانی دایکی هه بیت. زمانی ئه و مندالانه ی زۆلن ، دایک و
باوکیان دیار نییه ، ده بنه کوپی حکومت بویه زمانی حکومت ده بته زمانی
یه که می ئه و مندالانه ، که دیارده یه کی به رچاو له کۆمه لگای پرووسی و ئه وروپی
پیکده هیئن.

Firthian linguistics

زمانهوانی فیترسی

بریتیه له بۆچینیکی تاییه تی زمانهوانی که له لایه ن جیمس روپیترت فیترس
۱۸۹۰-۱۹۶۹ . ئه و بۆچوونه ی زمانهوانی به ریتانی له ئاکامی ۱۲ سال

وانهوتنهوه له زانکۆ دروست ببوو. کورتهی زمانهوانیه که ی بریتیه له وهی زمان ناتوانریت به یهک سیستم گوزارشتی لئوه ناکریت به لام پیویسته سیستمی جیاواز فهراههه ییت بو شهوهی له شوینی جیاواز له نیو ناستیکی زمان گوزارشتی لیبکریت. نهوانه ی ناسراون به گروپی فیرسی نوێ گرنگیان به پیرۆکه کانی فیرس دا له بهریتانیا. له نیو شهو گروپهش زمانهوانی گهورهی وهک هالیدهی هه بوو.

Foot

په

له کۆندا فوت به کاردههات بو دیارکردنی کیشی قهسیدهیهک ، به لام له زمانهوانی گشتیدا گوزارشت لهو پاتینه کیشداره ی وشه یان فریزی ناخاوتن دهکات.

Foreigner talk

قهه ی بیانی

شیوازیکه له ناخاوتن که قسکه ری رهسه ن له گه ل شهو بیانیانه به کاردیتیت که هیئنده شارهزا نیین له زمانی خویاندا.

Foreign language

زمانی بیانی

زمانیکه زمانی دایکی ناخو نییه. زاراوه که به زۆری شهو کاته به کاردیت که جگه له زمانی دووهه زمانی سییه میسه هیه . له باشووری کوردستاندا زمانی

كوردى زامانى نەتەۋەيە ، زامانى غەرەبى زامانى دوۋەمە ، ئىنگلىزى زامانى
بيانييە .

Forensic linguistics

زامانوانى فۆرېنسىك

ئەو جۆرە زامانوانىە برىتيە لە تەكنىكە زامانوانىەكان بۆ لىكۆلىنەۋە لە
تاوانەكان كە داتاي زامان بەشيك لە بەلگەى تاوان پىكەدەھىنىت. بوارى فۆنەتىكى
فۆرېنسىك بەۋە دەناسرىتەۋە بەۋەى پاوانىكى سەرىەخۆى ھەيە لە مامەلەكردن
لەگەل بابەتى ئەۋھا ۋەك كايەكى دەنگى و ئاكسىنت و ناسىنەۋەى دەنگ.

Form

فۆرم — شىۋە

روالەتى دەق پىچەۋانەى بابەتى دەقە ، لە فۆرمدا جەخت لە سەر تەكنىك و
شىۋەى دەق دەكرىت.

Formal grammar

پىژمانى فۆرمەلى

بۆچوونىكە لە سەر توۋىنەۋەى پىژمانى دەكات كە جەخت لە سەر فۆرمى
ۋشە و پستە دەكات.

Formalist

فۆرمالیستی

بریتییه له وهسفکردنی بۆچوونیک له بارهی شروقه کردنی شیوازگهري که تهمهشای دهق دهکات وهک بابهتیکي فۆرمالی پیکهاتوو له ستراکچهريکی نهیینی دهق که دهکری له پروانگهیهکی بابهتی مامهلهی لهگهڵ بکری له دیارکردنی نهو سترهکچهري شاراو و ناوهخی.

Free form

فۆرمی ئازاد

Free translation

وهگێپانی ئازاد

بریتییه له وهگێپانیکی سهربهخۆ که ههندی کۆت و بهندی وهگێران دهبهزینیت. | بریتییه لهوهی که سترهکچهري زمانهوانی زمانی سهراوه له زمانی ئامانجدا دهبهزیندریت.

French

زمان و کهلتوری فهرهسی

نهو زمان و کهلتوره تهنیا له فهرهسا بوون و دهسهلاتی نییه ، بهلکو جگه له فهرهسا لهو مستعمره فهرهساویانهش بوونی ههیه وهک زمانی یهکهمی حکومهت و پهروهده دهسهلاتی به سهر زمانی نهتهوهیی ههریمه داگیرکراوه که وهک زمانی مستعمرهکانی نهفریقا.

Friction

ئىككىنچى

برىتتە لە كارىگەرى بىستىنى ئەو ھەوايدى بە ناو ناوچەى گرفت پەتەبىت بۆ دەنگە ژىيەكان.

Function

ئەرك

برىتتە لە پەيوەندى نىوان فۆرمى زمانهوانى و بەشەكانىتەرى پستە ، بۆ غوونە ئەركى گرىى ناوى لە پستەدا برىتتە لە بىكەر ، بەركار ، تەواوکار .

functional grammar

پىزىمانى ئەركى

برىتتە لە ھەسفىكردى بۆچوونىك كە بىرۆكەى ئەرك دەكاتە سىنتەر. ئەو رىزىمانە ھەك ئەلئەرناتىقنىك بۆ بىنىنى ئەبستراكتى زمان كە لە لايدەن رىزىمانى گواستەنەو پىشكەشەكرىت كە لە سەر بىنىنى پراگماتىكى بۆ زمان دامەزراو ھەروەھا زمان ھەك كارلىكردى كۆمەلايەتى دەبىنىت . جەخت لە سەر ياسانى كۆنترۆلكردى دەستەواژە زمانهوانىيەكان دەكات كە ھەك ئامپىرىك بۆ ئەو چالاكىيە بەكاردىن .

Functional change

گۆزىنى ئەركى

برىتتە لە بەكارھىنانى وشە لە رۆلى گرامەرى جىاوازى وشە. وشە ھەيە ھەر لە كۆنترۆلكىدا ئەركىكى ھەيە ھەك بىكەر و بەركار و پرىپۆزىشن.....

بیتی

G

Gabon ----- **گابون**

G پیتی

Gabon

گابون

ویلایه‌تیکه‌ی داگیرکراوی فره‌نسیه ، دانیش‌توانه‌که‌ی نزیکه‌ی سیّ ملیۆن ده‌بیّت. زمانه‌ی فره‌نسی زمانه‌ی ره‌سمیه هه‌روه‌ها له ولاتدا ۳۵ زمانه‌ی لۆکه‌ل هه‌یه .

Gambia

گامبیا

دانیش‌توانه‌که‌ی نزیکه‌ی دوو ملیۆن ده‌بیّت. زمانه‌ی ئینگلیزی زمانه‌ی ره‌سمی ولاته له‌گه‌ل ۱۵ زمانه‌ی لۆکه‌ل.

GB

زمانه‌وانی گی بی

کورت‌کراوه‌ی تیۆری ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه .
پێژمانه‌ی ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه به‌شیکی گرینگ له پێژمانه‌ی چۆمسکی پێکده‌هێنێت .

Gender

گیتندر

کاتیگۆریهکی ریزمانیه که نهو جیاوازیانه پیشاندهدات : ماسکولین - فیمینین - می ، بی لایهن ههروهها زیندوو بینگیان. زایهندی سروشتی جیاوازه زایهندی ریزمانی.

Generalization

به گشتیکردن

مهسهلهکه پهپوهندی به برپاری بهپویههر له دایهه نیه! له زمانهوانی دهروونیدا گیتنرهلهزیشن بریتی له پرۆسهیهکی فیکردن که کاتی مندالان بهکارهیتانی بهرای ههندی نهوگاری زمانهوانی به تاییهتی پاشگری وشهکان درێژدهکهنهو به نمونه مندالی ئینگلیز بهه بهه رادیت له بهکارهیتانی ئیسی کوتایی له کاتی به کۆکردنی ناوی ئینگلیزیدا. بهلام له ئینسانی بالهقدا نۆفه رگیتنرهلایه زیشن کاتی روده دات که نهوگاره که - سیمایه که درێژده کریتهوه له پشت سنوورهکانی ریزمانی پیگهیشتهوان وه به نمونه بهکارهیتانی ئیس له وشه وه ماوس و مان.

Generalized phrase-structure grammar

ریزمانی پیکهاتهی گیتی به گشتیکراو

چوارچیهیه که به نوسینی تهواو رۆشنی ریزمانی شیوهکی به زمانه سروشتیهکان، که له ههشتاکان پههه پیدرا که بیته بهدیلی راشه گۆیزانهوهی زمان.

General linguistics

زمانەوانى گشتى

زمانەوانى گشتى زياتر زمانەوانىيەكى تيۆريە و دەيەويت پرائىسپى يونىفىتسىل دامەزىنىت بۇ دىراسەکردنى زمان و ھەروھەا بۇ ئەوھى بىرپار بەدات لە سەر ديارکردنى تاييەتيەکانى زمانى مروؤ وەك دياردەيەك.

General phonetics

فونەتيكى گشتى

فونەتيكى گشتى جەخت لە سەر نامانجى دۆزىنەوھى پرائىسپى يونىفىتسىلەکان کە کۆنترۆلى سروشت و بەکارھيئەتەکانى دەنگى مروؤ دەکەن.

General semantics

سيمانتىكى گشتى

ئەو جۆرە سيمانتىكە بەرھەمى بزاڭىكى فەلسەفيە لە سىيەکانى سى سەدەى بىستەم لە لايەن زانا و فەيلەسوفى ئەمريكى-پۆلەندى ئەلفرېد کۆرزيبىسكى ۱۸۷۹-۱۹۵۰ پەرەى پيئەرا. خودى بزاڭەكە ھەولەدەدات خەلكى ئاگادار بکاتەوہ لە پەيوەندى ئاسايى نيوان وشەکان و شتەکان وەك ناوہندىك بۇ ريفۆرمکردنى سىستەمەکانى پەيوەندى و بىرکردنەوہى رۆن.

Generative grammar

رێزمانی بهرهمهههین

رێزمانی بهرهمهههین زۆر واتا ههڵدهگرێ :

۱. کۆمهڵێک یاسا له خۆ دهگریت،

۲. به راستهوخۆ دیار دهکا چ دهتوانی رسته بێت وه چ رسته نهبێت له زماندا،

۳. له پههجاکان چۆمسکی نهوانه ی سهروه ی وهک نامیرێکی نهبستراکت بۆ بهرهمهههینی رسته.

رسته لهو رێزمانه دا کۆمهڵه یاسایهکی سنورداره ژمارهیهکی بێ کۆتایان له رسته لی بهرهمه دی.

Generative phonology

فۆنۆلۆژی بهرهمهههین

ههر ژمارهیهکی فۆنۆلۆژی، له رووی مهدهنهوه ، تهبهنیکراوه له ناو رێزمانی بهرهمهههین.

Generative syntax

سینتاکسی بهرهمهههین

بریتیه له دهرواهوێشتهی تیۆری رێزمانی گواستنهوه له کۆتایی شهستهکان تا ناوهراستی ههفتاکان .لهو تیۆره دا وا پێشنیاز دهکری که بهشی بنکهی رێزمان دهبی سهربهخۆ نواندنی سیمانتیکی رستهکان بێنیتته بهرهمه ئهمهش تهنیا له ناستی سهروهه ههیه به بی دهستیوهردانی ناستی یان پیکهاتهی ژیرهوه.

Geneva school

قوتابخانهی جنیف

ئهو ناوانه له دوو چاووگ سهرحاوهی گرتووه یا ناویکی گشتیه بۆ زمانهوانانی جنیف یا لایهنگر و پهیرهوهنی سۆسیر دهگهیهنیت. کاری بالی له سهرحاوهی شیاوازهگری فهرهنگی له ۱۹۰۹ زۆر گرینگه له بارهی هزری سۆسهری.

Geographical linguistics

زمانهوانی جیۆگرافیا

بریتیه له دیراسهکردنی دایهلیکتی جیۆگرافی یان ناوچهیی

Geolinguistics

جیۆلینگویستیکس

جیۆلینگویستیکس لقیکه له زمانهوانی دیراسهی دابهشبوونی جیۆگرافی زمان له جیهان دهکات به ناماژهکردن به باری کهلتوری و نابووری و سیاسیان. زاراوهکه به کاردیت بۆ بۆچوونیک که دایهلیکتی جیۆگرافی و دیراسهی دایهلیکتی گوندیی دههستیتتهوه به جیۆگرافیای مرۆیی له نیو دیمهنی کۆزمانهوانیدا.

German

گیترمانی-ئهمانی

بریتیه له گیرمانی رۆژئاوا که به زۆری له ئهلمانیا و ئوستریا قسهی پێدهکری ههروهها زمانی رهسمیه له سویزهولاند و لوکسمبورگ وه فۆرمیکتی ناوچهیی له

تیرۆلی ئیتالیا. له پرووی میژووویه دهکری به دوو دایه لیکت ئەلمانی بهرز و ئەلمانی نوی .

Glossolalia

گلۆسۆلایا

بریتیه له تیخزانندی پراکتکی نایینی قسه کردن له زمانه کاندایا. دیاردیهکی بهریلاوه له نێو ترادیشنی پینتیکیۆسته لی پرۆستانی و کاریزمای کاسۆلیکی رۆمانی. کهواته ناخاوتنی به شیوهی گشتی وا شرۆفه دهکری و هه هیمایهك بۆ گوزارشتکردن له باوه پری ناخیتو یان وهك به لگهیهك بۆ گۆپین .
نهو دیاردیه وا خهریکه له نێو زانای ئیسلامی کوردی بلاوده بیت.

Goal

ئامانج

ئامانج نهو به کهیه که له شرۆفه کردنی رێزمانیدا کاریگهر ده بیت به کرداری کردار-فرمان. گۆل یان ئامانج به رانبهه بهرکاری رێزمانیه، وهك -دهرزیه که بالۆنه کهی تهقاندوه.

Government

دهسهلات - حکومهت

دهسهلات

جوړیکه له په یوه نندی سینتاککی که بهو بۆنه یه وه یهك وشه یان یهك بهشی ناخاوتن داوای هه بوونی وشه و بهشیکی دی ناخاوتن دهکات. مهسه لهی بیروکهی

ده‌سه‌لات : کۆنترۆلکردنی وشه‌یه‌ک له لای وشه‌یه‌که‌وه — له‌م حاله‌تانه‌ی خواره‌وه
شرۆفه ده‌کریت:

۱. په‌یه‌ه‌ندی نیتوان بکه‌ر و به‌رکار و ته‌واوکه‌ر: - من نه‌وم له پاریس یینی.

۲. په‌یه‌ه‌ندی نیتوان پرپیۆزیشن و پپ.

نه‌و مۆدیلله‌ی سینتاکس به‌ره‌و رێزمانی به‌ستنه‌وه و ده‌سه‌لات بردرا.

رێزمانی به‌ستنه‌وه و ده‌سه‌لات ئێرشنیکی تری رێزمانی چۆمسیکیه که
ناسراوه به تیۆری پرانسیپ و پارامیتره‌کان ، لایه‌نگرانی چۆمسیکی به هۆی
موحه‌زه‌رات له باره‌ی ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه‌وه ناویان له رێزمانه‌که‌وه‌نا رێزمانی
ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه.

Grammar

رێزمان

رێزمان بریتیه له شرۆفه‌یه‌کی سیستماتیکی پێکهاته‌ی زمان. له ناخی
رێزماندا دیارده‌ی رێزمانیی و قه‌بوولی کۆمه‌لیی هه‌یه. له ناو رێزماندا رێزمانی
وه‌سفی و رێزمانی په‌چیتیه‌یی هه‌یه ، نه‌وه‌ی یه‌که‌م نیش له سه‌ر زماندا ده‌کات ،
نه‌وی دووه‌م زیاتر کار له سه‌ر سیاسه‌ت و میژوو و پایه‌ی کۆمه‌لایه‌تی ده‌کات.

Grammar translation method

میتۆدی وه‌رگیرانی رێزمانی

نه‌و میتۆده له کوردستاندا کۆنه بریتیه له وه‌رگیرانی زمانی دووه‌م بۆ زمانی
یه‌که‌م یان وتنه‌وه‌ی زمانی دووه‌م یان بیانی به زمانی یه‌که‌م. وتنه‌وه‌ی زمانی

۱۲۰

Graphology

گرافولوژی

بریتیه له سیستمی نوسینی زمانیک یان بریتیه له له لیکۆلینهوهی زمانهوانی کردن له سهه شه سیستمه که لهه پرۆسهیه دا شه ته کنیاکه نه به کاردینیت که له فۆنۆلوژی به کاردین.

Grimm's law

یاسای گریم

شه یاسایه تایهته به سیستمی دهنگی. بریتیه له یاسای دهنگی یان زنجیره یاسای دهنگی له لایه نابزوینه که شه له زمانی گیرمانی که جیاوازه به شیهه سیستماتیکی له شیهه نافراندن-دروستکردنی دهنگ- لهه شیهه هاویشانه له زمانی دی هیندونه وروپی:

د دهته ت

له لایه کی دی وه ک کریستال ده نووسیت شه یاسا دهنگیه بۆ یه که عجار له سالی ۱۸۲۲ له لایه ن یاکوب گریم ۱۷۸۵-۱۸۶۳ شه کاری له سهه کرا ، شه یاسایه پیشاندهات که پښگای یاسایی سیستمی دهنگی گیرمهنی جیاوازه له زمانی هیندونه وروپی دی.

بیتۍ

H

دووبارمۍ ----- Habitual

H پیتی

Habitual دووباره‌یی

وه‌سفی فۆپم ، فۆپمی ناوه‌لکردار، که گوزارشت له دووباره‌بوونه‌وه‌ی کرداریک. بۆ نمونه زمانی ئینگلیزی به‌وه ناسراوه زنجیره‌یه‌کی به‌رفره‌ی ناوه‌لکرداری هیه که واتای دووباره‌یی ده‌گوازێته‌وه ، وه‌ک به‌زۆری ، دووجار له هه‌فته‌یه‌کدا .

Half-close

نیوه داخراو

بریتیه له نه‌دگاری ناوه‌ندی قاول.

Half-rhyme

نیوه قافیه

بریتیه له نابزوینی کۆتاییه .

Halliday, Michael

هالیده‌ی یه‌کیک له بزاقی فیرسی نوییه هه‌ر وه‌ها دامه‌زێنه‌ری رێزمانی ئه‌رکیه . ته‌مه‌شای زمانه‌وانی فیرسی بکه .

Hapax legomenon

کرتاندن له زنجیه

بریتیه له کرتاندنی له ههندی پیتی وهکیهک له ههندی وشه دا.

Harris , james 1709-1780

جیمس هاریس

هاریس نووسه‌ری گرینگی پێژمانی فلهسه‌فیه - ۱۷۵۱ ، نووسینه‌که‌ی هاریس ستوونی بوو و سه‌رچاوه‌ی گرتبوو له تیروانینی نه‌ریستۆ بۆ به‌شه‌کانی ناخاوتن. پێژمانه‌که‌ی هاریس وه‌ک کتێبه‌که‌ی سو‌سی‌ر له پاش مه‌رگی بلا‌ۆبۆوه به‌ نه‌لمانی - ۱۷۸۸ و فه‌ره‌نسی - ۱۷۹۵ .

Head

سه‌ره

سه‌ره دیارکه‌ری ناسنامه‌ی فرییزی کوردیه. سه‌ره به زۆر واتای جیاواز دیت: هه‌ر وشه‌یه‌ک یان یونیتی تر نه‌و یه‌که‌یه که ده‌توانی به‌ ته‌نیا بی‌ت. له‌ نه‌زه‌ر بلۆمفیلدی باوکی زمانناسی بونیاتگه‌ری نه‌مریکی دوو پێناسه هه‌یه بۆ سه‌ره .
أ. پێناسه‌ی مه‌ودا ته‌سك:

ئه‌گه‌ر گرێه‌ك (گ) سه‌ره‌یه‌کی هه‌بی‌ت ، ئه‌گه‌ر نه‌و سه‌ره‌یه هه‌ر نه‌ركێکی سینتاكسی هه‌لبه‌گری ، نه‌وا گ-ه‌یه‌كه‌ش هه‌مان نه‌ركی سینتاكسی هه‌لده‌گری: زۆر سارد ، سه‌ره‌كه ئاوه‌لئاوه كه‌واته گرێه‌كه‌ش گرتی ئاوه‌لئاویه هه‌روه‌ها ده‌توانین ته‌نیا سه‌ره‌كه -سارد- به‌ ته‌نیا به‌كاربه‌نین.

ب. پیناسه‌ی مه‌ودا فره‌واوان

ئه‌گەر گ-سهره‌یه‌کی هه‌بوو ئه‌و سهره‌یه به واتایه‌ک ده‌سه‌لاتی هه‌بوو
له ناو گرتیه‌که‌دا ئه‌و سهره‌یه سینتاکسی یه‌که‌یه‌که به شیکردنه‌وه‌ی
سینتاکسی نیکس بار سهره نه‌ندامه له کاتیگۆری لیکسیکی.

Heritage language

زمانی که‌له‌پور-میهات

زمانیکی پر به‌هایه یان زمانیکه وه‌ک به‌شیک له میژووی کۆمه‌لگه
وه‌رده‌گیریت ، به‌لام ئه‌و زمانه ئیستا مردووه.

Hindu-Urdu

هیندو-ئوردو

ئه‌و ناوه کورتده‌کریتته‌وه به هیردو هه‌روه‌ها به زۆری پییده‌وتری هیندوستانی
له‌مه‌زیاتر له‌و ناوه‌دا دووریه‌کی کهلتوری دیار هه‌یه .هیندو زمانی هیندۆسیه
،ئوردو بۆ موسلمانانی کیشوه‌ری هیندوستانه .

Hjelmslev, Louis 1899-1965

زمانه‌وانیکی دانیمارکی بوو هه‌روه‌ها یه‌کیک بوو له لیکده‌ره و روونکه‌ره‌وه‌ی
زمانه‌وانی بنیاتگه‌ری دوا‌ی سۆسیئر ، گرینکترین کاری تیۆری بریتی له
بنه‌ماکانی تیۆری زمانه‌وانی که له ۱۹۴۳ ده‌رکه‌وت. ئه‌و تیۆره‌ی هیلمیسیف
چه‌مکی سۆسیئر بۆ ئاماژه‌ی زمانه‌وانی گواسته‌وه بۆ ئاکامی لۆجیکی

Hyperbation

ھايپەرېەشن

زاراۋەيەكى كۆنە بۆ ھەر لادانىك و بەجىيشتىنىكى ھارمۆنى وشەى ريز
کردنى ئاسايى .

Hypercorrection

سەروو-راستى

ھەندى ناخىۋى ئىنگلىز ھەزدەكەن ھەندى فۆرمى ناراست بەكاردىنن ھەول
دەدەن خۇيان دوور بگرن لەو فۆرمانەى كە لەكەى شوورەيى بە دواۋەۋەيە .ئەو
وشەيە لە كۆزمانەۋانى واتاي زۆر بەكارھىتئانى فۆرمىك و دووركەۋتنەۋە لە
فۆرمى دى دەگەيەنيت .

Hypernymy

گرتنەۋە-ھايپەرنىمى

باس لە پەيۋەندى سىماتىكى لىكسىكەكان دەكات .ئەو زاراۋەيە پىچەۋاندەى
ھايپۆنىمىيە .گول :ئەلەيە :ئەلەش گولەباخە !

Hypocoristic

ھايپۆكۆرىستىك

ۋشەكە برىتيە لە لاسايىكردنەۋەى ناخاۋتنى منداڭ .ھەرۋەھا ئەو شىۋازە
ناخاۋتنە جۆرىكە لە ۋشەرۋان .

Hyponymy

ھايپونىمى

برىتتېيە لە پەيۋەندى سىمانتىكى نىۋان يەكە لىكسىكىيەكان بە جۆرىك واتاي
وشەى يەكەم لە وشەى دووہم دايە ، بۆ نمونە ھەر گولەباخ و ھەللايەك گولە ،
كەواتە گولەباخ و ھەللايە دوو كۆھايپونىمى گولن. كرىستال نمونەى تر
دەھىننيتتەۋە ۋەك سەگ ھايپونىمى ئازەلە ۋە ئازەلە ھايپەرنىمى سەگە. پشیلە ،
سەگ ، جورج ئازەلن ھەرۋەھا كۆھايپونىمى.

پىتى

I

ئىبېرىيەن ----- Iberian

پیتی

Iberian ئیبریەن

زمانیکی نا هیندۆنه وروپیه له بهشهکانی باشوور و باشووری رۆژههلاتی ئیبرۆ له سهردهمی پێش رۆمان قسهی پێدهکرا.

Iconicity

پهيوهنيهکی نزیکي فیزیکیه له نێوان ناماژهی زمانهوانی-و شه- و نهو شتهی له جیهان ناماژهی پێدهکات، بۆ نمونه وشهێ نهخشه که نه دگارهکان له جیهاندا پهيوهندی يهک بۆ يهک دهنوێنی. نایسوونیستی نه ئاخاوتنه نه نووسینه.

Ideograph

نوسینی یید دهبرپ

نهو هیمایهی له سیستهمی نوسین به کاردیت وهک دهبرپی تهواوی وشهیهک ، بپروکهیهک پیتی دهوتریت ئیدیۆگرام یان ئیدیۆگراف . نهو ئیدیۆگرافه له نوسینی وینهیی جودایه . نهو ئیدیۆگرامه مانایهکی نه بسترکتی ههیه به وینه ده رنابریت.

Idioglossia

ئیدیۆللۆسیا

فۆرمی داهینراو لهو ناخاوتنهی که واتهکهی تهنیا له لایهن داهینراو زانراوه.

Idiolect

ئیدیۆلیکت

سیسته می زمانهوانی ناخپهر ههروهها ناسراوه به دایهلیکتی کهسی.

idiom

ئیدیۆم

ئیدیۆم به کهیهکی سهربهخۆیه ، واتای ئیدیۆم له دوو وشه پیک دیت جیاوازه له واتای ناسراوی دوو وشه که به ته نیا. ریزبونی وشه گانه که له پرووی سیمانتیکی وه سینتاکی چوارچینه کراوه بۆیه وه کهیهکی سهربهخۆ کار دهکات. له نیتوان دوو زمان کهلتور و نابین جیاواز سی جۆری ئیدیۆم ههیه:

۱. وهک یهک له فۆرم و واتا،

۲. وهک یهک له واتا ،

۳. جیاواز له فۆرم و واتا.

Imitation

لاسی

له سیاقی زمانیکدا به له بهرگرتنه وهی فۆرمیکێ زمانهوانی که زمانیک فیژده بن. پرۆسهی لاسییکردنه وه له زمانی یه کهم و زمانی بیانی ههیه.

Immediate constituent

به‌شی راسته‌وخۆیی

ئەو بە‌شە سەر‌به‌خۆیە لێ ئەنجامی یە‌کەم ب‌پ‌ینە‌وه دروست‌ده‌بێت. ئەو دوو بە‌شە‌وه بە یە‌ک‌ه‌وه واتادارن هەروە‌ها یە‌ک‌ێک لێو دوو بە‌شە دە‌بێت بە‌شی سەر‌به‌خۆ بێت.

Imperative

داخوازی

ئەو جۆرە فۆرمە شی‌وه‌ی چا‌وو‌گ وەر‌ده‌گر‌یت هەروە‌ها لێ ر‌وا‌له‌ت‌دا ب‌کەر و بە‌ر‌کار دەر‌نا‌کە‌ون ، وە‌ک

-ب‌رۆ : م‌ن بە تۆ د‌ه‌ل‌ت‌یم ب‌رۆ

-سوار‌به: م‌ن بە تۆ د‌ه‌ل‌ت‌یم سوار‌ی ئە‌س‌پ بە .

لێ هە‌ند‌ی پ‌سته‌دا داخوازی و ر‌سته‌ی هۆ ت‌یک‌ه‌ل د‌ه‌بن ، وە‌ک

-ب‌یک‌وژن : م‌ن ئە‌وم بە ک‌وش‌ت‌ندا ،

-ئازادی ب‌کە‌ن: م‌ن وام‌کرد ئە‌و ئازاد ب‌کە‌ن.

Indexical features

ئە‌د‌گاری ئ‌ین‌دی‌ک‌سی‌لی

ب‌ر‌یت‌یه لێ ئە‌د‌گاری ئا‌خ‌او‌تن و ن‌وس‌ین کە ئە‌د‌گاری ک‌ه‌سی ز‌مان بە‌کار‌ه‌ی‌نەر دەر‌ده‌خات ، لێ‌وانه تە‌مه‌ن.

India

له لایه‌کی دی ، نه‌وشه‌یه جیاوازه له سارکازم که مه‌به‌ست لی‌ی
گالته‌پیکردن و بریندارکردنی به‌رانبه‌ره.

Isogloss

ئیسۆگلۆس

بریتیه له‌و هیله‌ی سەر نه‌خشه که تخبوبی ناوچه‌یه‌ک پیشان ده‌دات که
ئه‌دگاری زمانه‌وانی وه‌ک ده‌نگ و وشه و شیوه‌ی رێزمانی به‌کاردیت‌پیشگری
ئیسۆ له‌ سه‌راپای دیراسه‌ی دایه‌لیکت وه‌ک به‌شیک له‌ ناوانی جو‌ره‌کانی
زانباری به‌کاردیت که ده‌کری له‌ سەر نه‌خشه پیشانبدرین.

پیتی

J

Jamaica ---- جامایکا

پیتی ل

Jakobson, Roman 1896-1982

رۆمان جاکوبسن

به ره‌گه‌ز یاکوبسن یا جاکوبسن رووسییه .ئهو زمانه‌وانیکی بونیاتگه‌ر بوو هه‌روه‌ها ئه‌ندامیکی پیشه‌نگی قوتابخانه‌ی پراگ بوو.له‌ سییه‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌م سه‌رکرایه‌تی پرۆسه‌ی بیرۆکه‌ی مارکیتنس نیشانکردن له‌ مۆرفۆلۆژی.

یاکوبسن کارگه‌ریکی فره‌ی هه‌بوو له‌ به‌ره‌مه‌کانیدا له‌ سه‌ر بابته‌کانی ده‌ره‌وی زمانه‌وانی به‌ تاییه‌تی له‌مه‌رپونیاتگه‌ری فۆرمه‌لی له‌ شیعردا هه‌ر له‌و باره‌یه‌وه له‌ چله‌کان په‌یوه‌ندی له‌ گه‌ل لیقی شترووسی ته‌نسرپۆلۆژی هه‌بوو .هه‌روه‌ها قسه‌ی خۆی هه‌بوو له‌ سه‌ر ئه‌رکی زمان .

jamaica

جامایکا

نزیکه ۳ ملیۆن که‌س ده‌بن . زمانه‌ی ره‌سمی ولات ئینگلیزییه . له‌ سه‌دا هه‌فتا به‌ ئینگلیزیه‌ک قسه‌ ده‌که‌ن که له‌ سه‌ر گرۆیلی ئینگلیزی دامه‌زراوه .

Japan

ژاپۆن

مرۆی ژاپۆنی ۱۲۵ ملیۆن زیاتر دهبن . زمانی رهسمی ژاپۆنییه زیاتر کۆمه‌لگایه‌کی تاک زمانییه چونکه له % ۹۸ ژاپۆنی به ژاپۆنی ده‌دویت . هه‌رچهنده زمانی تر له کۆمه‌لگای ژاپۆنی هه‌یه وه‌ک کۆری ، پپوکیو .

Jespersen , Otto 1860-1943

یسپرسن ئۆتۆ

یسپرسن ناویکی دیاره له پێژمانی ئینگلیزیدا . یسپرسن خۆی زمانه‌وانیکی دانیمارکیه که کاری پایه‌داری بریتیه له تیۆری پێژمان و پێژمانی ئینگلیزی . تیۆره‌که‌ی له کتیی فله‌سه‌فه‌ی پێژمان- ۱۹۲۴ پێشکه‌ش کرا که بریتی بوو له دوو که‌رتبونی چه‌مکه‌کان له ناستدا . یسپرسن زه‌وق و دیدیکی سۆزداری هه‌بوو ده‌رباره‌ی به‌کاره‌ینانه‌کانی زمانه‌وانی هه‌روه‌ها یسپرسن پۆلنکی گرینگی هه‌بوو له بزاقی جیهانی زمانی ده‌ستکردی جیهان له به‌ره‌و پێشبردنی میتۆده‌کانی وتنه‌وه‌ی زمانی بیانی .

Jones , Daniel 1881-1967

دانیال جۆنز

دانیال جۆنز بریتیه له ده‌نگسازنکی به‌ریتانی له نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی بیسته‌م . جۆنز پرۆفیسۆری فۆنه‌تیکس بوو له زانکۆی له‌ندن له نیوان ساڵی ۱۹۲۱-۱۹۴۹ هه‌روه‌ها جۆنز به‌ داھینه‌ری سیسته‌می کاردینال ئاویل داده‌نریت .

Juxtaposition

ریز-پێکوهستان

په یوهندی به ریزبهندی یهك له دوايهك هاتنی وشهكان یان رستهكانهوهیه
ئهو سیسته مسازی و هارمۆنیه تهنیا له نیوان یهكه هاوسێکانهوه
ههیه. کهواته رستهی یهك له دوايهك فراوانترین یهكه له زمان پێکدههێنن ،
ئهو حالهتهش له نهزهر پێزماننووساندا تهنیا ریزبهندی هاوسیی له زماندا
پێکدههێنیت.

پیتی

K

کاباردیهن ----- Kabardian

K پیتی

Kabardian

کاباردیه‌ن نه‌ندامی گروپه خیزانی نه‌بهاژۆ-نه‌دغه‌یانی قه‌وقازی.

Kadai

کادایی

کادایی خیزانه زمانیکن له باشووری چین و به‌شی هاوسی‌تی فیتنام هه‌نه.

Kam-sui

کام-سوی

کام-سوی خیزانه زمانیکن له باشووری چین هه‌نه.

Kana

سیسته‌می کانا

سیسته‌می نووسین له ژاپۆن که هه‌ر برگه‌یه‌کی دابه‌سته‌ی نووسین-
گرافیکی برگه‌یی-برگه‌یه‌ک بنوینیت.

Kanuri

کانوری

بریتیه له زمانی سههران که له لایه ن زیاتر له سیّ ملیۆن له باکوری
رۆژهه لاتی نیجیریا قسه ی پییده کریت ههروه ها له لایه ن چه ند ئاخویتیکی
باشووری نه یچه ر و تشاد قسه ی پییده کریت.

Katz-Postal hypothesis-1964

گرمانی کاتز

ئه و گرمانه ی کاتز پرینسیپیکه چۆمסקی له نوسینه زمانهوانیه کانیدا
زۆر ئاماژه ی پێدا وه و قسه ی له سه ر کردوه. ئه و پرینسیپه ی کاتز و پۆسته ل
١٩٦٤ بووه پرینسیپیک له پرانسیپه کانی تیۆری ستانده ی چۆمסקی ئه و
پرانسیپه ده لیت ئه و رسته یه ی له یاسای گوێزانده دروستده ییت هیچ
په یوه ندی به واتاوه نییه واتا شتیکه تنیا له پیکهاته ی ژیره وه بریاری له سه ر
ده دریت. چۆمסקی له ده سه لات و پرۆگرامی مینالیست له و پرانسیپه
په شیمان بۆه.

Kashmiri

کەشمیری

کەشمیری ئەندامه له گروپی داردی خیزانه زمانی هیندۆئیرانی. چوار ملیۆن
کەس له کەشمیر و هیندستان و به شه کانی پاکستان قسه ی پییده کریت. له لایه ن
موسلمانده به ئەلفبای عه ره بی ده نووسریت ، به لام له لای هیندۆسه کان به
ئه لfbای سارادا له سه ده ی ٨ی میلادیه وه.

که‌شمیر له‌ پروری سیاسیه‌وه‌ کراوه‌ته‌ دوو به‌شوه‌ به‌شی هیندی و به‌شی
پاکستانی.

Kazakh and kazan school

کازاخ و قوتابخانه‌ی کازان

کازاخ ته‌ندامی لقی زمانه‌ خێزانی تورک-ی خێزانه‌ زمانی ته‌له‌تیه‌. ته‌و
زمانه‌ نزیکه‌ی ۱۰ ملیۆن ناخیتی هه‌یه‌ له‌ کازاخستان. له‌وێ زمانی ره‌سمیه‌
هه‌روه‌ها له‌ مۆنگۆلیا و چین و ئیران و تورکیا قسه‌ی پێده‌کریت. له‌ زه‌مه‌نی
پێشوو تر به‌ ته‌له‌بای عه‌ره‌بی ده‌نوسریت وه‌ له‌ سه‌رده‌می که‌نیسا و
کۆمۆنیستی به‌ ته‌له‌بای سلاقی ده‌نوسرا ، ئیستاش له‌ دوا‌ی هه‌له‌شاندنه‌وی
سوڤیه‌ت و نزیکبوونه‌وی کازاخستان له‌ تورکیا به‌ ته‌له‌بای لاتینی
ده‌نوسری.

قوتابخانه‌ی کازان

قوتابخانه‌یه‌کی زمانه‌وانیه‌ سه‌نته‌ره‌که‌ی بۆدوین دی کۆرتنه‌دی که‌ له‌وێ
به‌ کازان ده‌رس ده‌وتراوه‌ له‌ رووسیا له‌ ساڵی ۱۸۷۵ تا ۱۸۸۳.

Kernel

کێرنه‌ل

جوړی سه‌ره‌کی پێکهاته‌ی رسته‌یه‌ ، ته‌و رسته‌یه‌ که‌ رێزمانی به‌ره‌مه‌یتان
به‌ کارده‌هات. رسته‌یه‌کی ساده‌ و بکه‌ر دیار و دیکله‌ره‌تیقه‌ ، وه‌ک پشیله‌ که‌ به‌
دوا‌ی مشکه‌ که‌ که‌وت ده‌توانی رسته‌ی نینگه‌تیف و پرس و بکه‌ر نادیا‌ری
لێدروستبکریت به‌ هه‌ندی یاسای گواستنه‌وه‌.

Kinesics

کینسیکس

بریتیه له به کارهینانی سیستماتیکی دهبرینی روخسار و هیمای جهسته
بو قسه کردن و په یوهندی واتایی.

Kinship terms

زاراوهکانی خزمایه تی

زاراوهی خزمایه تی سیستمین له زاراوهی لیکسیکی له ناو زمانی
په یوهندیه که سیهکانی ناو خیزان. نهو زاراوانه گوزارشت له دوری و نزیکی
په یوهندیه کان دهکات ههروه ها لهو زاراوانه خزمایه تی پشت وهك بایر -باروك
-کوپ و خزمایه تی دروستبوو له ږیگای زهواجهده وهك دایك، خالته.

Kirgiz

کیغزی

نهویش وهك کازاخ نهندامه له گروهه زمانی تورکی ناو خیزانه زمانی
نهتله سی. نهو زمانه نزیکهی ۳ ملیون کهس له قیرغیا و نهفغانستان و
تورکیا و چین قسهی پیده کریت.

Kurdish

زمانی کوردی

زمانی کوردی له دواي دامه زړاندنی دهولتهی قومی عده بی و تورکی له
نوسینی رږژناوایی ون بو ، که چی له سهدهی نۆزده و سهدهی بیستم

ئامادهبوونیکی ئاكتیقى هه‌بوو له‌ نوسینی رۆژه‌لاتناسه‌كان.

زمانی كوردی نه‌ندامه‌ له‌ گروپه‌ زمانی ئیرانی .ئهو زمانه‌ زمانی قسه‌کردنی چل ملیۆن كورده‌، ته‌نیا له‌ باشووری كوردستان زمانی په‌روه‌رده‌ی هه‌ولێر و سلێمانی بووه‌ ، به‌لام له‌ دوا‌ی رۆخانی پژی‌می به‌عس ، زمانی په‌روه‌رده‌یه‌ له‌ حكومه‌تی كوردی : هه‌ولێر و سلێمانی و ده‌وك هه‌روه‌ها كه‌ركوك.ئهو زمانه‌ چواری زاری سه‌ره‌کی هه‌یه‌.ئهو زمانه‌ به‌ سێ ئه‌لفبای كوردی(عه‌ره‌بی)و لاتینی و سلاقی ده‌نوسریته‌.

له‌ تورکیا و ئیران و سوریا له‌ په‌روه‌رده‌ قه‌ده‌غه‌یه‌ .ئهو قه‌ده‌غه‌بوونه‌ش بۆ سرپه‌نه‌وی ئهو زمانه‌ بووه‌ به‌لام كورد به‌ شۆرش ئهو قه‌ده‌غه‌بوونه‌ی شكاند!

له‌ ژێر ئالای حكومه‌تی كوردی هه‌ندی زانای زمانه‌وانی كوردی كار ده‌كه‌ن بۆ له‌تكردنی ئهو زمانه‌ .له‌ هه‌مووش سه‌یرتر زمانه‌وانیکی كورد ئهو له‌تبوونه‌ی زمانی كوردی به‌ دیموكراسیه‌ت ده‌زانیت .

Kurdistan

كوردستان

كوردستان ولاتی كوردانه‌ زمانی كوردی له‌ باشووری كوردستان به‌ پێی ده‌ستووری كوردستان و ده‌ستووری عیرا‌قی فیدرالی زمانی ره‌سمیه‌ ، به‌لام له‌ به‌شه‌کانی كوردستان زمانی كوردی قه‌ده‌غه‌یه‌.له‌ باشووری كوردستاندا جگه‌ له‌ زمانی كوردی زمانی تر هه‌ن: زمانی تورکمانی ، زمانی سریانی ، زمانی عه‌ره‌بی.

پیتی

L

لێویی دەمی ----- Labial

L پیتی

Labial

لێویی دهمی

بریتیه له وهسفکردنی ئهرو ئاخواتنهی که دهنگه مرۆ ئاساکانی به هۆی
لێویک یان ههردوو لێو دینه بهرهم

ویلیم لابۆڤ

ویلیم لابۆڤ ۱۹۲۷-؟ له نیوهی شهستهکانی سهدهی بیستم رابهری بزائی
کۆزمانهوانی بوو و سهرکردهیهتی ئهرو بوارهشی کردوه:بوارى لێکۆلینهوه و
تیسۆری بسوه ههروهها لایهنگری پیادهکردنی ئهرو دوو بواره بسوه له
کۆزمانهوانی.

Lad : language Acquisition Device

وهرگرتنی زمان

له مێشکی مرۆڤ نامیژیک ههیه که تایبهته به زمان وهرگرتن. ئهرو نامیژه
له گهژ تهمهنی مرۆڤه کهیه : ههتا گه نجه چالاکه ، که پیر دهبی بهرو
سستببون دهچیت . بۆ نمونه ئهرو باوک و کورهی دهچنه ولاتیکی بیانی ،

148

زمان

Language aptitude

توانای زمان

Language areas

نارچہ کانی زمان

Language arts

هوندی زمان

نارچه کانی زمان که له میشکی مرۆڤ هەن که تایبەتن بە پەڕو
پڕۆگرامی پەرۆردەیی بۆ چوار بەهەرەکانی فێربوون: قسەکردن ، بیستن

10.

ههتا ههر رهوتینکی سیاسیش بێت عهلمانی بێ یان (نا - عهلمانی) نهیتوانیوه له بهرانبهر کورد گر له کهلتووری شوڤینزمی سیاسی و نهتهوهیی بهریدات. له ههندێ قۆناغی سیاسیدا، حیزبی عهرهبی وهک حیزبێکی که مالی تهاتورکی له ناست کورددا نهک ههر شوڤینیتهت به لکو به رهو فاشیهت چووه. کورد له میژووی عیراقددا به دوو جور (به شداری سیاسی) له گهڵ عهرهبی عیراقددا کردووه. له سهردهمی پاشایهتیدا به شیک له کورد به شداری سیاسی له تهجمهانی نوینه رانی عیراقی دا کردووه. به شیک تر له دواي روخانی رژیمی به عسی وهک پارتی سیاسی به شداریان لهو تهجمهانه کردووه.

ئهگهرچی ئهو دوو (به شه) له کورد له یهک جیان: ئهوانه ی سهردهمی پاشایهتی (تهواو) نوینه ری کۆمه لانی خه لکی کوردستان نه بوونه، به لام ئهوانه ی دوا یی له ریگای هه لپژاردنه وه، وهک نوینه ری حیزب و خه لک به شداری بوونه، ئهم نووسینه هه ول ده دات ئهو راستیه روون بکاته وه که ده سه لاتی کوردیش مکوړ بووه له پاراستنی حاله تی داگیر کردن له کوردستان و دیار نه بوونی ناسنامه ی نه ته وه یی کورد له عیراقددا، و پرای ئه مهش تهواو جهخت له سه ر (زمان) ی نوینه رانی کورد ده کات، که که سیان جورته ت نا که ن به زمان ی خو یان بدو ی. ده بی هو کارو پاسا وه کان چین؟

عه ره به کانی ده سه لات به (شیعه) و (سونه) و (عهلمانی) یه وه با وه پریان به بنه ما کانی سیسته می فیدرالی نییه، ئه وان به هو کمی (زۆریه) و (ده سه لات) هه تا (دین) خو یند نه وه یه کی عه ره بایه تی بو ناسنامه ی عیراق ده که ن، ئه وان عیراق وهک ههر ده وله تیکی دی عه ره بی ده بینن، کوردیش وهک (نه ته وه ی دووهم و خا وه مال و شه ریک) نا خو ینیته وه، کورد له نه زه ر ئه وان (ئه قه لیه تی

فره نه ته وه دا پتو یستیه کی حه تمیه به پۆ پاراستنی که لتور و زمان و دینی نه ته وه Language and nation – building زمان یه کێ له ته ستونه پته وه کانی ناسنامه ی نه ته وه ییه، بۆیه گرنکه نه ک هه ر نوینه رانی کورد له هه ر په می ده سه لاتی نه و جوژه ده ول ته دا، به لکو تاکه کانیش مه سه له ی زمان به ئامانجی ستراتیژی خو یان بزانی و به به شیک له ئاسایشی نه ته وه یی بزانی نوینه ری کوردستان ده توانن له سه ر چه ند بنه ماو شه نگستیک (شه ری زمان) له گه ل نوینه رانی (باشور) و (ناوه راست) ی عیراق بکه ن.

عه ره ب فاکته ری دین زۆر دیمه گۆژیانه به کار ده یتنن هه تا عه لمانییه کانی عه ره بیهش به به هانه ی زمانی قورئانه وه (پرو سه ی ته عریب) به سه ر (عه ره عه ره ب) په یرو ده که ن. هه ر له دامه زران دنی یه که م حکومه تی عیراقیدا، که سیکی وه ک (ساتع نه له سه ری) وه زیری مه عاریفی نه وسا، شه ری توفیق وه بی ده کرد به وی نابێ له پیناو دروستکردنی نه و ده نگانه ی له زمانی عه ره بی نیین و له زمانی کوردی دا هه ن له سه ر شیوه ی پیتی عه ره بی گۆرپانکاریان تیدا بکری!! نه و وه زیری حکومه تی ژیر سایه ی نینگلیز ده یگوت: نابێ ده سکاری پیته کانی زمانی عه ره بی بکریت، چونکه زمانی قورئانی پیۆزه!! بینگومان (نه له سه ری) ده یزانی نه م گۆرپانکاریه په یوه ندی به زمانی قورئانه وه نییه، چونکه زیاتر له سه ر ده می (ئیمامی عه لی) نه ک پیغه مبه رو سێ خه لیفه که ی تر نه و پیته انه ی زمانی قورئان سه ره و بۆر) و نوخته یان بۆ کراوه!!

له لایه کی ته ره وه (زمانی قورئان) و (ناخوتنی عه ره بی) زۆر له یه ک جودان. شیوه ی ناخوتنی عیراقی هیچ په یوه ندیه کی به زمانی قورئانه وه نییه نه مه و

زمانی قورئان، زمانی قورئانه‌و زمانیکی (ئومه‌می) یه نه‌ك (نه‌ته‌وه‌یی) دوا
دینی خودا دینیکی جیهانییه نه‌ك نه‌ته‌وه‌یی، بۆیه زمانه‌كه‌شی زمانیکی
رۆحانی جیهانییه.

قورئانی پیرۆز فاکته‌ری زمان به‌ بونیادی نه‌ته‌وه‌ هه‌روه‌ها به‌ ئایه‌تیک
خودای گه‌وره‌ داناه‌: (وجعلناکم شعوباً وقبائلاً.. ومن اياته اختلاف السنتم)
جودایی ئه‌م (دوه‌ - زمان و نه‌ته‌وه‌) ده‌سه‌لاتی پر هه‌ژموونی خودا له‌
نافراندنی مرۆفی یه‌ك شیوازی زمان و نه‌ته‌وه‌ی جودا ده‌سه‌لمیئتی. مرۆڤ خۆی
بونه‌وه‌ریکی زمانه‌وانییه‌. ئه‌و هه‌قیقه‌ته‌ش ئه‌وكاته‌ ته‌واو ده‌رکی پێده‌کری که
ته‌واو له‌ پرستی تایپۆلۆژیای زمانه‌کان بگه‌ین که هیچ دوو (زمان) یه‌ك
هه‌رچه‌نده‌ له‌ هه‌مان خێزانه‌ زمان بن به‌ گوێره‌ی تیۆره‌کانی (فۆنیم) و
(مۆرفیم) و (سینتاکس) وه‌ك یه‌ك نیین! له‌م روانگه‌وه‌ نوێنه‌رانی کوردستان
ده‌توانن ته‌واو داکوکی له‌ قودسیه‌تی زمانی خۆیان بکه‌ن و ئه‌و ته‌فسانه‌ی
عه‌ربه‌کانی ده‌سه‌لات پوچه‌لتر بکه‌نه‌وه‌ و شانازی به‌ زمانی خۆیان بکه‌ن،
چونکه‌ خودای گه‌وره‌ شانازی به‌ زاتی خۆی ده‌کات به‌وه‌ی ئه‌و هه‌موو مرۆڤه‌ی
له‌ یه‌ك (مرۆڤ - ئاده‌م) دروست کردوه‌ و خاوه‌ن ئه‌و هه‌موو زمانه‌ جودایه‌ن.

به‌ پیتی ده‌ستووری کاتی عیراقی سه‌رده‌می شۆرش چوارده‌ی ته‌موز، کورد
له‌ عه‌ره‌ب جودایه‌ له‌ گه‌ڤ عه‌ره‌بی عیراق هاوبه‌شه‌ له‌ ده‌وڵه‌تی عیراق،
له‌ سه‌رده‌می پاشایه‌تیش به‌ گوێره‌ی بنه‌ماکانی بریاری سه‌ربه‌خۆیی عیراق
ناماژه‌ به‌ کورد کراوه‌ وه‌ك نه‌ته‌وه‌یه‌کی جیاواز له‌ عیراق که ده‌بێ زمانی خۆی
له‌ وڵاتی خۆی به‌ کاربێنی حکومه‌تی عیراقی له‌ ۱۹۳۱/۵/۲۳ په‌یمانی
"یاسای زمانه‌ ناوچه‌ییه‌کانی بلاک کرده‌وه‌ به‌ ناوی یاسای ژماره‌ (۷۴) ئه‌م

یاسایه له ژماره (٩٨٩) الوقائع العراقیه له ١٩٣١/٦/١ بلاقراوه تهوه. له دهستووری ئیستای عیراقدای زمانی کوردی له ههریمی کوردستان زمانیکی فرهمییه و زمانی یه کهمه، ههروهها له باشور و ناوهراستی عیراقیش زمانی دووهمه، نایا (دهق) له مه راشکاو تر دهبی؟! نایا فرهامۆشکردنی ئەم دهقه له لایهن خودی سهروک کۆمار و وهزیره کوردهکان و په ره له مانتاره کوردهکان ههلاتن نییه له (کوردیتی)? دهبی بیانووی ئەوانه چی بی؟! نایا ئەو بیدهنگیییهی ئەو (پۆستدارانه) به عه ره ب ناساندنی عیراق ناگهیه نی؟! خوشمان دهزانین، ئەگەر سهروک کۆمار گوتاریکی نیشتمانی به (کوردی) بدات و له ژیره وه قسه کانی بۆ عه ره ب وه ریگێردی له ٨٠% عه ره به کانی عیراق به (زگ دهدهن!) به لام ئەگەر هه مان گوتار به (ئینگلیزی) بدات هیچ روونادات؟! سهروک کۆمار و کوردهکانی تر به گویره ی دهستوری عیراقی بۆیان هه یه به زمانی زگماکی خۆیان بدوین و بنووسن، ئەم روانگه وه به کارهینانی زمانی کوردی له و دام و دهزگایانه تهواو ئەو راستیه ساغ دهکاته وه که له عیراقدای دوو نه ته وه ی جیاواز دهژین. ئەگەر کورد خۆی ئەو ههنگاوه ناوێت، هه رگیز عه ره به کان چ عه لمانی چ (نا عه لمانی) نه ک ئەو ههنگاوه ناوین به لکو ناشهین.

زمان جودایی به لگه یه له سه ر کوردستانیتی ناوچه جی نا کو که کان. هه ردوو به ندی (٥٨) ی کۆن و (١٤٠) ی فرهامۆشکراو به ریگای دیاری کردنی پرۆسه ی زمانی جوداوه چاره سه ر ده کرین، هه موو عه ره بی ک ده زانی ئەوه ده سه لاتی عه ره بی بووه که له سه رده می حکومه ته که ی نوری سه عیده وه هه تا ئیستا خه ریکی به عه ره بکردنی کوردستانن ئەمه راستیه که هیچ که سه ی ک

ناتوانی نکۆلی لی بکات، ده‌سه‌لاتی کوردی ده‌توانی بانگی هه‌موو ریک‌خراوه جیهانییه‌کان بکات له‌سه‌ر بنه‌مای زمان چاره‌نووسی ئه‌و جیانه دیاری بکری، ده‌سه‌لاتی عه‌ره‌بی باوه‌ری به‌فاکته‌ری میژو و سیاسی نییه، ده‌سه‌لاتی کوردی له‌روانگه‌وه هه‌ولێ له‌گه‌ڵ دان، به‌س ئه‌و عه‌قلیه‌ته ئه‌مه‌ی قه‌بوڵ نییه، به‌لام کورد به‌پاڵپشتی هه‌ر ریک‌خراویکی نیونه‌ته‌وه‌یی ده‌توانی له‌سه‌ر بنه‌مای زمانه‌وه ئه‌و ناوچانه بگێژێته‌وه سه‌ر کوردستان. عه‌ره‌بی عیراق ئه‌گه‌ر بۆ مه‌سه‌له‌ی هه‌والگری یان ناچاری نه‌بی نایه‌وی (کوردی) فێربیی، هه‌رچی کورده به‌تایبه‌تی کوردی ئه‌و جیانه کوردی و عه‌ره‌بی چاک ده‌زانن، له‌و پێودانگه‌وه ده‌کری خه‌لکی ئه‌و ناوچانه له‌پرووی زمانه‌وه تینست بکری Test.

زمانی کوردی بونیادی نه‌ته‌وه‌ی کوردی ده‌گه‌یه‌نی، زمان و نه‌ته‌وه هاوتای یه‌کترن، هه‌ر به‌زمانه‌وه‌ش ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه ده‌رده‌که‌ویت، ئه‌و دوو‌ه‌ش هه‌ردوو‌ک تایه‌تی گه‌وره‌یی خودا ده‌سه‌لمێنن، به‌که‌مزانی زمانی ئه‌ویتر، یان هه‌ول‌دان بۆ سه‌پینه‌وه‌ی زمانی ئه‌ویتر شو‌قینیزمی زمانی لی به‌ریا ده‌بیست، هه‌روه‌ها پینکۆله، هه‌ولینکه بۆ سه‌پینه‌وه‌ی تایه‌تیکی خودای گه‌وره هه‌روه‌ها په‌تکردنه‌وه‌ی چهند تایه‌تیکی قورئانی پیرۆزه.

نوینه‌رانی کوردستان له‌ په‌رله‌مانی ئاینده‌ی عیراق له‌سه‌ریان هه‌ک (موسلمان) هه‌ک (کورد) له‌هه‌موو دانیشتنه‌کانی په‌رله‌مانی عیراقی به (کوردی) قسه بکه‌ن به‌مه‌ش هه‌م په‌یامیکی خودا جیبه‌جی ده‌که‌ن، هه‌م ته‌واو به‌ندیکی ده‌ستووری عیراقی جیبه‌جی ده‌که‌ن که دان به‌ ناسنامه‌ی قه‌ومی و زمانی نه‌ته‌وه‌یی کورد داده‌نیت.

نه گهر لهم خولهی په ره له مانی عیراقی نوینه رانی کوردستان نه توانن له سه ر
بنه ماکانی (زمان) و (نه ته وه) سنووری جوگرافی کوردستانی باشور (نه ک
هه ریمی کوردستان) له گه ل ده سه لاتی عه ره بی به غدا یه کلا بکه نه وه، نه وه له
خوله کانی تاینده ره وه که زۆر ئالۆزتر ده بیته و به دوور نازانی عه ره به کان
مه سه له ی ساغ نه بوونه وهی زمانی فه رمیی له کوردستان و بزاقی
جووتستانده ری له کوردستان بقۆزنه وه و زمانی کوردی ته نیا به زمانی
(هه ولیر) و سلیمانی شرۆفه بکه ن!!

Language awareness

وشیاری زمانی

وشیاری یا وریایی زمان بریتیه له وه لامدانه وهی ره خه یی و هه ستیاری و
نافۆرمه له یی بۆ به کارهیتانی زمان له لای که سیک و که سه کانی. نه و زمان
وریاییه ئامانجی زمانه وانیه.

Language barrier

په رۆینی زمان

بریتیه له و ئاسته نگ و دژواریانه ی پو به پروی نه و خه لکانه ده بیته وه که
هه مان زمانی دایکیان له گه ل وه رگه که کاتی هه ول ده دن په یوه ندی بکه ن ،
بۆ نه وهی نه و دژواریانه له نیو به یین زۆر پینگا هه ن له وانه وه رگیتران و
ته فسیر کردن.

Language dominance

زمان زالى

ئەو دياردەيە تەنھا لە كۆمەلگاي چەند — زمانى ھەيە كە زمانىك زال و گرینگەر دەرەكەوي لە زمانى تر ھەندى جار ئەو ھۆكارە بە ھۆى ژمارەى ئاخىر دەيىت ئەو ھەش رۆلئىكى ئەرى دەيىت .

Language generation

نەوى زمان

نەوى زمان برىتيە لە ئافراندىن و بەرھەمى ئاخارتىن و نوسىن و پەيامى ھىمايى لە لايدەن خەلک و كۆمپيوتەر، ئەو زاراۋەيە زياتر بەكاردەيت لە بوارى دارژتىنى كۆمپيوتەرنى دەقى چاپكراو.

Language isolate

تەنيايى زمان

قەتەيسبونى زمان لە ئاۋچەيەك، كەواتە تەنيايى زمان برىتيە ئەو زمانەى ناتوانىت بىيىتە ئەندامىك لە خىزانى فرە، باسك لە ئىسپانيا نمونەى كلاسيكىە.

Language learning

فېربونى زمان

پرۆسەى فېربونى زمان مەسەلەيەكە پەيوەندى بە ھۆكارى ناۋەيى تاکەو ۋەيە . ئەو فېربونەو پەيوەستە بە زمانى دايك و زمانى بيانى.

Language loss

ونکردنی زمان

ئهو پرۆسهیه له لایهه تاكهوه له دوو ڕینگهوه دهییت :

١. تراوما-برین له مێشك،

٢. ونبوونی تاك له كۆمه‌لگای بیانی

ههروهها ئه‌و ونبوونه‌ی زمان هه‌میشه‌یی و كاتی ده‌ییت.

Language loyalty

دلتسۆزی بۆ زمان

بۆ ده‌ربڕینی دلتسۆزی بۆ زمان دوو ڕینگه‌ی سه‌ره‌کی هه‌یه :

١. پاراستنی به‌كاره‌ینانی زمان ،

٢. ه‌یشتنه‌وه‌ی شیوه‌ی كۆنی زمان.

دوورخستنه‌وه‌ی زمان له‌ گۆڤان وه‌ك پیاوانی ه‌ینده‌ۆسی به‌رانبه‌ر

سانسكریتی ده‌یانكرد.

كوشتنی زمان

زاراوه‌ی كوشتنی زمان زاراوه‌یه‌کی سۆزداریه . ئه‌و كوشتنه له دوو ڕینگه‌ی

سه‌ره‌کی ده‌ییت :

١. مه‌ردنی ناخێوانی زمانه‌كه ،

٢. کاریگه‌ری زمانیه‌کی تر له‌ سه‌ر زمانه‌كه

Language pathology

نهخۆشی زمان

نهخۆشی زمان بریتیه له دیراسه کردنی هه موو فۆرمه کانی رهفتاری زمانهوانی ناسروشتیه به تاییه تی که نه و رهفتارانه په یوه ستن به رهوشی میدیکه لی.

Language planning

پلانی زمان

کورد به خوینه وار و نه خوینه واری کار له سه ر بنه مای نازمانه وانی ده کات بۆ قه راردان له سه ر زمانی ستانده ر :فاکته ری میژوو و ژماره گره و کردنه له سه ر نه سپی تۆپیو .قه وانی نه و دوو به ره یه کوتایی نایی هه روه ها ره نج به خه ساریه .پلانی زمان ئیش له سه ر رهوشی زمان ده کات و دووره له هه ردوو فاکته ری سه ره وه پلانی زمان ، شیوازیکه زمان له میر وه ده گرتوه و ده یداته وه به زانا و گه دای ولات .نه و پێگایه ته واو دیموکراسی زمان ده سه لمینی ، چونکه هه موو تاکه کانی نه ته وه بێگۆیدانه ده شر و عه شیرت زمانیک بۆ په روه رده و حکومه ت قه رار ده کات .هه ر نه و خودی ده سه لاتی زمان ده گه یه نیّت زمان به ناشتی له چنگی سیاسه توانی کورد ده ردینی!نه و هه و له هه ولێکی وشیاریه .

Language policy

سیاسه‌تی زمان

واتای بنه‌ره‌تی ئه‌و پرۆسه‌یه بریتیه له‌وه‌ی شیوه‌یه‌کی زمان به زمان دابنیتی. له‌ فه‌ره‌نسا له‌ سه‌رده‌می ناپلیۆن هه‌تا ئیستا سیاسه‌تی زمان بریتیه له‌ به‌رزکردنه‌وه‌ی زمانی فه‌ره‌نسی له‌ داموده‌زگاكان و موسته‌عه‌مه‌كان بو ئه‌وه‌ی بیه‌ته‌ زمانی نیشتمانی له‌ سه‌ر حسیی زمان و دایه‌لیکتی تر.

Language suicide

خۆکوشتنی زمان

دیارده‌ی خۆکوشتنی زمان دیارده‌یه‌کی نوییه له‌ به‌رانبه‌ر دیارده‌ی کوشتنی زمان دارپێژرا. له‌ کۆمه‌لگایه‌کی چهند زمانیدا کاتی دروسته‌به‌ی که تاک به‌ خوهیشتی خۆی واز له‌ قسه‌کردن به‌ زمانه‌که‌ی دینی و په‌سه‌ندی زمانیکی تر ده‌کات به‌ تاییه‌تی زمانی ده‌سه‌لات.

Language and tribe

زمان و خێل

سه‌ستانه‌ریبون ، له‌ لایه‌ك پرۆسه‌یه‌کی سوۆیو-سیاسییه ، له‌ لایه‌کی تر پرۆسه‌یه‌کی زمانه‌وانی - سیاسییه ، ئامانجی ئه‌م پرۆسه‌یه " دروستکردنی "زمانیکه له‌ زاریان بنزاریکی زمانی نه‌ته‌وه بو ئه‌وه‌ی بیه‌ته‌ زمانی خویندن و فی‌رکردن له‌ناو سیسته‌می په‌روه‌رده‌دا . ئه‌م زمانه له‌ بنه‌ره‌تدا نه‌ زمانی دایکه " و نه‌ زمانی ئاخوتنی نه‌ته‌وه‌یه !

ئه‌م زمانه به سێ رینگه دروست ده‌بی ، رینگای له خووه‌یی ، هه‌ژموونی زاریک له‌ناو زاره‌کانی دی نه‌ته‌وه به‌هوی جیۆپۆلیتیکی و سیاسی شوینه‌که زاره‌که ده‌کاته زمانی ستانده‌ری نه‌ته‌وه ، یان به‌هوی ده‌قیکی ئایینی و هه‌ژموونی ئه‌و ده‌قه به‌سه‌ر ده‌سه‌لاتی سیاسی ولاتدا یان ده‌قی ئه‌ده‌بی ، زاریک له زاره‌کانی نه‌ته‌وه ده‌بیته زمانی ستانده‌ر !

رینگای دووم ، هه‌ولێ تاکه که‌سی ، ئه‌کادییا ، یان ده‌سه‌لاتی سیاسی بو "سه‌پاندنی" زاریک له زاره‌کانی زمانی نه‌ته‌وه . بو هه‌ریه‌ک له‌مانه چهنده‌ها نمونه له‌ناو نه‌ته‌وه‌کاندا هه‌ن ! رینگای سییه‌م ، پلانی زمان ، ئه‌مه رینگایه‌کی زمانه‌وانیه‌ بو چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌ی زمانی ستانده‌ر . ئه‌م رینگایه‌ بو کورد چاکترین رینگه‌یه ، چونکه هه‌موو زانایانی زمانه‌وانی و عه‌وامیکی نه‌ته‌وه له‌و پرۆسه‌یه به‌شدار ده‌بن ، چونکه به‌هه‌ولێ زمانه‌وانی ده‌ست پێده‌کات به‌ ده‌نگی خه‌لکی عه‌وام و نا_عه‌وام کوتایی پێدی !

چهند پارچه‌ کردنی کوردستان و هه‌بوونی چهند زاریک ، ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی زمانی کوردی توشی چهنده‌ها گرتی ستراتیژی کردوه ، ئاریشه‌ی هه‌ره سه‌ره‌کی نه‌بوونی

زمانیکی ستانده‌ره ! تورکه‌کانی تورکیا ، عه‌ره‌به‌کانی سووریا و فارسه‌کانی ئێران ده‌رفه‌تیا‌ن به‌ منداڵی کوردی نه‌داوه ، که به‌ زمانی نه‌ته‌وه‌یی خوێان بخوینن . ئه‌مه وایکه‌ کردوه ، که زمانی کوردی له‌و به‌شانه زۆر لاواز بێ ، و له ده‌ره‌وی سیسته‌می په‌روه‌رده‌و خویندن بێ به‌لام له‌ باشووری کوردستان هه‌ر پێش دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی عێراق ، زمانیکی

ئه‌ده‌بی هه‌بووه و له پاشان ده‌وله‌تی عێراقیش وەك (زمانێك) له به‌شیکی كوردستان دانی پێداناوه .

ئه‌و ره‌وشه‌ سیاسیه‌ی كورد- دابه‌شکردنی كوردستان- وایكردوه ، به‌شی له رۆناکبیری كورد ته‌سلیمی واقعی داگیرکردن بووه به‌رگه‌ی سیاسه‌ت و سیسته‌می خۆپێدانی ئه‌وانی نه‌کردوه‌و ته‌به‌نی هه‌ردوو ئه‌لفبای داگیرکه‌رانی:

ئه‌لفبێی (لاتینی) و (سلاقی) کردوه‌و. به‌راستی فاکته‌ری ئایدیۆلۆژیا و سیکيولاریزمی دینی رۆلی خۆیان بینيووه له‌و پرۆسه‌ داگیرکاریه‌ که‌لتوریه ، که‌ ئه‌م‌رۆ ده‌رده‌که‌وی که‌ هیچ کاریگه‌ری له‌ داگیرکاری عه‌سکه‌ری که‌مه‌تر نییه‌! به‌لام له‌ باشوور ، كورد ده‌ست به‌رداری ئه‌لفبێ ره‌سه‌نه‌که‌ی خۆی نه‌بووه ، به‌لکه‌و هێنده‌ گرنگی پێداوه به‌ جوړی هیچ کیشه‌کی زمانه‌وانی ئه‌وتۆی تێدانه‌ماوه. ئه‌لفبێی کوردی زۆر بێ کیشه‌تره‌ له‌ ئه‌لفبێی لاتینی بۆ زمانی ئینگلیزی و فره‌نسی! وێرای ئه‌و راستیه‌ش ئه‌کادیمیای کوردی له‌ دوو کۆنفراڤسانداتوانی رێنووسیکی یه‌ک‌گرتووی کوردی بریار له‌ سه‌ر بدات.

یستا له‌ سه‌رده‌می حوکمرانی کوردیدا چاوه‌ڕێ ده‌کرا، حکومه‌تی کوردی مه‌سه‌له‌ی زمانی ستانده‌ر به‌ پرۆژه‌یه‌کی ستراتیژی نه‌ته‌وه‌یی پێناسه‌ بکا به‌لام ئه‌فسوس که‌ قسه‌ له‌ سه‌ر زمانێکی ستانده‌ر ده‌کرێ هێنده‌ ئارێشه‌ بۆ ئه‌و پرۆسه‌یه‌ دروست ده‌کرێ وا ده‌زانیت له‌ ناو حکومه‌تیکی نا-کوردی ده‌ژین!!، له‌و لاوه‌ش کۆمه‌ڵی شه‌هاده‌داری کورد له‌ ده‌ره‌وه‌ و ناوه‌وی کوردستان ده‌یانه‌وی کورد چه‌ند ستانده‌ریکی هه‌بی نه‌ک یه‌ک ستانده‌ر . سه‌یره‌که‌ له‌وه‌ دایه‌ حکومه‌ته‌ یه‌ک له‌ دوا یه‌که‌کانی سه‌رده‌می پاشایه‌تی و کۆماری

باوه‌پریان به یه‌ك ستانده‌ری كوردی هه‌بوو ، به‌لام سیاسه‌تمه‌دار و رۆشنیبری كورد له ژێر سایه‌ی حكومه‌تی كوردی بانگه‌شه‌ی فره‌ستانده‌ری كوردی ده‌كهن؟! هه‌مووئه‌وانه‌ش دیارده‌ی فره‌زاری زمانی كوردی ده‌كهنه‌ به‌هانه‌ و كاری له‌ سه‌ر ده‌كهن

ده‌بێ دیارده‌ی فره‌زاری مه‌سه‌له‌یه‌ك بێ هیچ نه‌ته‌وه‌یه‌ك كاری له‌ سه‌ر كردبێ؟خۆم باوه‌ر ناكهم هیچ نه‌ته‌وه‌یه‌ گه‌یشته‌ قۆناغی نه‌ته‌وه‌بوون له‌ هزر و بیركردنه‌وه‌ و هه‌ست...زازه‌كانی نه‌ته‌وه‌كه‌ی به‌ره‌و زمانی جودا ببات.عه‌ره‌بی ئیسلامی و عه‌لمانی و مه‌سیحی و جوله‌كه‌ له‌ سه‌ر هیچ كۆك و هاوپا نه‌بن له‌ سه‌ر مه‌سه‌له‌ی یه‌ك زمانی ستانده‌ری عه‌ره‌بی كۆك و هاوپان.هه‌بوونی چه‌ند زاریك له‌ زمانێكدا دیارده‌یه‌كی ناوازه‌ و نا-سروشتی نیه‌ ، بۆیه‌ ئه‌و به‌هانه‌یه‌ هیچ بنه‌مایه‌كی نییه‌ و ته‌نها مه‌سه‌له‌یه‌كه‌ له‌ واهیمه‌ی ئه‌و كه‌سانه‌ دایه‌ هه‌شتا له‌ ته‌لبه‌سمی پیرۆزكراوی قه‌له‌مه‌وه‌ی عه‌شیره‌ت پزگاریان نه‌بووه‌ و هه‌روه‌ها به‌لگه‌یه‌كی ڕوون و ئاشكرایه‌ ئه‌وانه‌ به‌ ئاگایی یان بێ ئاگایی زمان و زار له‌ یه‌ كتر جیا ناكه‌نه‌وه‌!

لێره‌دا گرنگه‌ ، (زمان-) و (زار) له‌یه‌ك جودا بکه‌ینه‌وه‌

زمان- ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ هه‌روه‌ها بونیادی نه‌ته‌وه‌ پێکدێنێ، هه‌رچی زاره‌ ئه‌وه‌ به‌شێكه‌ له‌ (زمان) و به‌شێكه‌ له‌ نه‌ته‌وه‌ نه‌ك هه‌موو نه‌ته‌وه‌ هه‌روه‌ها زار زیاتر جوگرافیه‌ی ، یان كۆمه‌لایه‌تی نه‌ك ته‌نیکی ! هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ (زار) _ له‌ سه‌ر ئاستی یه‌ك نه‌ته‌وه‌دا ، كه‌ زمانی دایكه‌ نه‌ك خودی زمانه‌كه‌ ، چونكه‌ ئه‌وه‌ی پێی ده‌وتری زمانی ستانده‌ر زمانی نووسینه‌ ، خۆیندنه‌ نه‌ك ئاخاوتنی منداڵان !!

زمانی ستانده‌ر کو‌که‌ره‌وی ئاخێوه‌ری زاره‌کانی کوردیه ،هه‌روه‌ها مولکی هیچ ده‌قه‌رو توێژو چینیك نییه ، به‌لکومولکی هه‌موو نه‌ته‌ویه ، چونکه هه‌ر زاریك که‌پاش چه‌نده‌ها گو‌زانکاری ده‌بیته زمان ، سیما و ئه‌دگاره‌کانی (زار) له‌ ده‌ست ده‌دات و له‌ زمانی عه‌شیره‌ت و هو‌زو ده‌قه‌ریکی جو‌گرافی ده‌ریازی ده‌بی و ده‌بیته به‌ زمانی نووسینی هه‌موو نه‌ته‌وه . له‌ناو نه‌ته‌ویه‌کیش ته‌نها یه‌ك زمانی ستانده‌ر دروست ده‌بی نه‌ك هه‌ر زارو بنزاریکی زمانی نه‌ته‌وه بکرینه زمانی ستانده‌ر . فره‌ ئایینی و فره‌ مه‌زه‌به‌ی و فره‌ زاری دیاره‌ی ساخه‌م و سروشتی - ن ، به‌لام فره‌ستانده‌ری سه‌ره‌تانی نه‌ته‌ویه و هه‌رپه‌شه له‌ ته‌واوی نه‌ته‌وه و پینکه‌اته‌کانی ده‌کات!

له‌م روانگه‌وه با به‌ جدی و زانستیانه وه‌ك زمانه‌وانیك و له‌ سه‌ر بنه‌ماکانی زمانه‌وانی قسه له‌ سه‌ر هو‌کاریتر بکه‌ین و بزاین هیچ ئارگو‌مینتیك له‌و بانگه‌شانه هه‌ن که‌ لی‌ره و له‌وی ده‌وروژینرین!!

هه‌ندی کیشه‌که له‌ پیتنوسدا ده‌بینن، هه‌ندیکیتر، مه‌سه‌له‌ی نه‌بوونی قه‌واره‌یه‌کی نه‌ته‌ویه‌ی به‌ هو‌کاریکی سه‌ره‌کی دروست نه‌بوونی زمانی ستانده‌ر داده‌نین!!

هه‌بوونی (سی) ته‌لفی‌ی له‌ ناو کوردان ئاریشه‌یه‌کی دژوار نییه ، چونکه هه‌ردوو ته‌لفی‌ی لاتینی و سلاقی زیاتر ته‌لفی‌ی سیاسین و به‌ سه‌ر کورد و زمانی کوردی سه‌پیندران و له‌ ئاکامی پرۆسه‌یه‌کی زمانه‌وانیه‌وه دروست نه‌بوون سلاقیه‌که له‌ ناو کوردانی ئیزیدی ئه‌رمینیا به‌ریا بوو هه‌روه‌ها ئه‌و جو‌ره ته‌لفی‌یه به‌شی بوو له‌ ستراتییه‌تی کو‌مۆنیستی و هو‌کاریك بوو بۆ

حوکمرانیه که یه تی ؟ کورد له باشووری کوردستان حکومه تی خو ی هه یه ، بودجه که ی له بودجه ی زۆر " دهو له ت " زیاتره !! به لām ئه و حکومه ته به پیچه وانه ی شو رشی کوردیه وه ، به بیانوی ئه و ی هه ر مندالێک به (زمانی دایکی) بخو ئینی ، ئه وه خه ریکه مافی (زمان) بوون له زمانی کوردی به سه نیته وه و جاریکی تر وه ک (زار) ی ک به رانه ر (زار) یکی تر قسه ی له سه ر بکات ! لی ره ش ، هو کاری هه بوونی قه واره ی نه ته وه یی بو کورد بو ته هو کاری دروست بوونی ئاریشه له به رده م زمانی ستانده ری کوردی نه ک لابردنی ئاریشه کان !! به پای من هو کاری تر هه ن که له مه ر له به رده م پرۆسه ی دروستبوونی زمانی کوردی دروست ده که ن : یه که م . بیرکرنه وه ی کوردی ، بیرکرنه وه یه کی دوا که وتووانه یه له مه ر پر سه نه ته وه یه کان به تایبه تی پر سی زمانی ستانده ر ! ئه و بیرکرنه وه یه زۆری پیاری حکومه تی کوردی و به شیک له زمانزانی کوردی و به شیک زۆری عه وامیه کوردی

گرتوته وه . به حو کم ی ئه و ی له رو خانی ئه پراتۆریه تی مید ی ٥٤٩ پ.ز هه تا حکومه تی هه ریم کورد فه رمانه وایی ته وای و لا تی خو ی نه کردوه ئه مه ش وای کردوه (عه شیرت) و (هو ز) و (میرینشین) به ره و (نه ته وه) و (دهو له ت) نه چی ! به واتای مینتالی کورد قوناغه کانی (نه ته وه) بوونی نه بریوه هیشتا له باز نه ی مینتالی خیل ده ژ ی دوو دم . زمانی ستانده ریش له نا و مه مله که تی (شار) ی نه ته وه به رپا ده بی نه ک گوندو ده قه ری (عه شیرت) جا هه تا حکومه تی کوردی ، پونا کبیری کوردی له دیوه زمه ی (عه شیرت) و (ده قه ری جوگرافی) پر زگاری نه بی ، هه ست نه کات له شار ده ژ ی ، جیهانییه که ی هه رگیز په ره ناسینی نابیتته نه ته وه یه کی یه ک زمان ! به کورتی

و کوردی زمانی ستانده‌ر و زمانی ره‌سمی واتای نه‌ته‌وه و حکومت ده‌گه‌یه‌نن
هه‌رچی زار و بنزاره ته‌وه عه‌شیره‌ت و عه‌شیره‌ت‌گه‌ری ده‌نوین!

Lingue

زبان

سیسته‌می زمانه‌ زاراوه‌که زاراوه‌یه‌کی فەره‌نسیه‌ له‌ سو‌سی‌ر وه‌ر‌گه‌راوه‌ و
بریتیه‌ له‌ به‌ره‌ستی ریالی‌تی کۆمه‌لایه‌تی ئاخو‌و له‌ لانگیج — دیارده‌ی گشتی
زمان و پارۆل — په‌یره‌وی ئاخاو‌تنی تا‌ک-جودایه‌.

Laryngology

گه‌رووزانی

گه‌رووزانی بریتیه‌ له‌ دیراسه‌ کردنی نه‌ناتۆمی و فسیۆلۆژی و
نه‌خۆشیه‌کانی گه‌روو.

Larynx

لارینکس-گه‌روو-قورگ

نیوه‌ندی‌که ده‌وری هه‌یه‌ له‌ سه‌ر دروست‌کردنی ده‌نگ له‌ هه‌موو زمانه‌کاندا
هه‌روه‌ها نه‌خۆش‌که‌وتنی یان په‌ککه‌وتنی گه‌روو پۆلی ده‌بی‌ت له‌ سه‌ر ده‌رپ‌رینی
هه‌ندی وشه‌.

Latin alphabet

ئهلفبیتی لاتینی

زۆربهی ههرهزۆری زمانه هیندۆئهوروپیه کان پهیرهوی ئه و ئهلفبییه دهکهن و ئه نێو موسلمانانیش تورکی تورکیا و شهش کۆمارهکهی سۆشیهتی پیشوو و بهشیک له کورد پهیرهوی ئه و ئهلفبییه دهکهن .

Latin language

زمانی لاتینی

زمانی لاتینی زمانی باوکی خێزانه زمانی رۆمانیه له ههزارهی یهکهم پیش میلاد له رۆما و دهووبههری نووسین و قسهی پی دهکرا ههروهها سهردهمانیک له ئهوروپا زمانی ئهدهب و سیاست و دین بو ، بهلام له پاش سهردهمی پینیسانسی ئهوروپیدا زمانه ناوچهیهکان دهسهلاتیان پهیدا کرد و زمانی لاتینی تهنیا له نێو کهنیه ما .

Levi Shtraws

بونیاتگهری شتراوس

دهروازه

لهم بهشهدا له پهیههندی خودی زمان و چهمکی ئهفسانه دهوین ، چونکه ئه و دووه کرۆکی بابتهی ئیمهن . لهم بهشهدا قسه له سهه پهیههندی ئۆرگانی ئه و دووه قسه دهکهین پهیههندی نێوان دهق و زمانی دهق و خودی زمان خۆی له خۆیدا پرسیکه له نێو میتۆده پهخنهیهکانی سهدهی بیستم . پیش دهکهوتنی بیوراکانی سۆسیتر دهربارهی خودی زمان له جیهانی پۆژئاوا هیچ بیرۆکهیهک نهبوو دهربارهی دیراسهی زمان و زمانهوانی . چهقی دیراساتی

زمانەوانی ئەوسا دوور بوون لە ڕەھەندی زمان ، بەلکو تایبەتبوون بە پێکچوون و جیاوازی زمانەکانی هیندوئەوروپی . سۆسیڕ لە بەرایدا رای لەگەڵ ڕیزمانوسە لاوەکان بو ، بەلام هەر زوو لەو رایە کۆنانە ی پەشیمان بوو و کاری لە سەر خودی زمان کرد ،بۆیە سۆسیڕ بوو بەواکی زمانەوانی ئەوروپی . ئەو بیرە نوێیە ی سۆسیڕ دوو قوتابی خۆی لە کتییەک بەناوی کۆرسیک لە زمانەوانی گشتی ،بلازکردهوه.ئەو خۆیندنهوه و شرۆڤه کردن و دیتنە ی سۆسیڕ بۆ زمان شۆرشیکێ زمانەوانی بو .

لیقی شتراوس مەسەلە ی بونیاد پێکھاتە ی دەق دوور لە بەهای جوانناسی و مەعریفی و سیاسی و کۆمەلایەتی و دەروونی دەق ، کلۆد لیقی شتراوسی مرۆڤناسی فەرەنسی بەرەو ئەو برد کە لە لیکۆلینەوه ئەنسرۆپۆلۆژی و ئەدەبیەتەکانی تەواو جەخت لە سەر بونیاد بکات .بونیادگەری سۆسیڕ و بونیادگەری دەق (بونیادگەری شتراوس) ئەو دەهیتن شرۆڤه بکریڤ.

بونیادی زمان و پەخنە ی بونیادگەری بۆ شرۆڤه کردنی دەق

بونیادی زمان وەك سۆسیڕ بۆی دەچێ : خودی زمان وەك سیستەمیكە بۆیە لە تۆرێكی پێكە گرێدراوی هاوچارەنوس دەچیت ، ئەو ی پێكھاتە ی زمانە شوناس و بوون و جوولە بە ڕەگەزەکانی ئەو تۆرە دەدات .ئەمەش ئەو دەگەیهنیت کە سۆسیڕ دیتنەکی ناوەکی بۆ زمان هەبوو ، نەك دەرهکی .كاتێ زمان بە یاری شەترەنج دەشوبهینیت ، ئەو دیتنە ناشکراتر دەبێ بەو ی گرینگ نییە تەختە ی شەترەنج دار بیت یان زیڕ . لەو بارە یەوه سۆسیڕ دەلێت: " زمان بریتییه لە سیستەمیکی بونیادی پێكھاتە ی ڕەگەزەکان لە نێو

سیسته‌مه‌که‌ وا رینگ‌خراون ، که‌ هه‌ر ره‌گه‌زێک به‌ په‌یوه‌ندی له‌ گه‌ل ره‌گه‌زه‌کانی تر پێناسه‌ده‌کری. " ئه‌و په‌یوه‌ندیه‌ دووسه‌ره‌ی ره‌گه‌زه‌کانی ناو سیسته‌مه‌که‌ ، هه‌یج په‌یوه‌ندی به‌ ماهیه‌تی ده‌ره‌کی ره‌گه‌زه‌کانه‌وه‌ وه‌نیه‌ ، به‌لکو ئه‌وه‌ پێکهاته‌ و بوونی ئه‌وانه‌ (ره‌گه‌زه‌کانه‌) ، سیسته‌مه‌که‌ دروسته‌کات .

سایر و ورف له‌ گریمان‌ه‌که‌ یاندا بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ ده‌کهن ، که‌ " پێکهاته‌ی زمانی ئیمه‌ی مرۆڤ پێویسته‌ تا ئاستێک هۆکار بێت بۆ دیاریکردنی شیوه‌ی جیهانبینیان هه‌روه‌ها له‌ جیهان گه‌یشتمان . " له‌مه‌ زیاتر وه‌ک ئه‌برامز له‌ کتێبه‌که‌ی ده‌لێت ، ره‌خنه‌ی بونیادگه‌ری زیاتر په‌یوه‌سته‌ به‌ زمانه‌وه‌ ، نه‌ک ده‌قی ئه‌ده‌بی ، وه‌ک ده‌لێت : " ره‌خنه‌ی بونیادگه‌ری میژووێکی کۆنی هه‌یه‌ له‌ ئهریستۆ تالیسه‌وه‌ ده‌ستپێده‌کات : بێرۆکه‌ی ئه‌و جوړه‌ ره‌خنه‌یه‌ بریتییه‌ له‌ شرۆڤه‌کردنی ئه‌ده‌ب له‌ سه‌ر بنه‌ما و شه‌نگستی مۆدیلی تیۆری زمانه‌وانی نوێ . " ینگومان تیروانینه‌کانی ره‌خنه‌ی بونیادگه‌ری ، که‌ سه‌ره‌تا له‌ سه‌ده‌ی بیسته‌مدا ، به‌ شیوه‌ تیۆرییه‌که‌ی خۆی له‌ کاره‌کانی فۆرمالیسته‌کانی روسیا وه‌ده‌رکه‌وتن ، ئه‌و تیروانینه‌ بریتیبوون له‌ خوێندنه‌وه‌ و شرۆڤه‌کردنی ده‌قی ئه‌ده‌بی وه‌ک خوێندنه‌وه‌یه‌کی داخراوی ئه‌و ده‌قه‌به‌ شیوازیکی تر ، رۆبه‌رت دیاینی له‌ ره‌خنه‌ی فۆرمالیست ده‌نوسی٢١ : " پێگای ده‌سپێکی فۆرمالیزم بریتییه‌ " له‌ خوێندنه‌وه‌یه‌کی داخراوی ده‌قی ئه‌ده‌بی به‌ جه‌ختکردن له‌ سه‌ر به‌ کارهێنانی میتافۆر و هه‌ما له‌ به‌ره‌مه‌که‌دا و په‌خشکردنی ئایرونی و نمونه‌کانی ئایرونی له‌ وێنه‌ و جوله‌دا.... " راسته‌ ، تیزی ئه‌و گروپه‌ ، که‌ خۆی له‌ که‌سانی وه‌ک یاکوبسن و سه‌رانی دی فۆرمالیستی روسی ده‌نوێنی به‌لام نه‌ یاکوبسن و ئه‌وانیدی نکۆلی له‌وه‌ ناکهن ، که‌ ئه‌وه‌ سۆسیتر بوو هه‌ندی چه‌مک

و جیاکاری شیکاری له سهر هه‌ندی ده‌قی ئه‌ده‌بی شرۆفه‌کرد به کورتی ،
 فۆرمالیسته‌کان ده‌قی ئه‌ده‌بی وه‌ک مۆدیلیتکی تاییه‌تی زمان ده‌بینن. ئه‌وان
 هه‌ینه‌ جه‌خت له سهر زمانی ئه‌ده‌ب ده‌که‌نه‌وه هه‌تا دوو جوړ ئه‌دگاری زمان
 له یه‌ک جیا‌ده‌که‌نه‌وه : به‌کاره‌یتانی ئه‌ده‌بی — شیعریه‌تی زمان ، دووهم ،
 به‌کاره‌یتانی ئاسایی زمان : ئه‌و زمانه‌ی له ئاخاوتن و په‌یوه‌ندیکردن هه‌تد
 به‌کاردیت زمانی ئاخاوتن زمانیکه له ده‌روه‌ی بونیادی زمان و ده‌روه‌ی ده‌ق
 به‌کاردیت ، هه‌رچی زمانی ئه‌ده‌بییه ئه‌وه له سهر خودی خو‌ی دامه‌زراوه و
 خاوه‌ن ئه‌دگاره شه‌کلی و بونیاده‌کانی خو‌یه‌تی. له‌م روانگه‌وه زمانه‌وانی ئه‌ده‌ب
 جیا‌وازه زمانه‌وانی ئاخاوتن ، چونکه زمانه‌وانی ئه‌ده‌بی ، ئه‌ده‌بییه‌ت :
 ئه‌ده‌بییوون به‌ره‌مه‌ده‌یه‌یت. هه‌ر له‌و باره‌وه ، پ‌ۆمان یاکوبسن له سالی
 ۱۹۲۱-ه‌وه نووسیویه‌تی : "بابه‌تی لیکۆلینه‌وه له زانستی ئه‌ده‌بییدا ، ئه‌ده‌ب
 نییه ، ئه‌ده‌بییوونه ، ئه‌ده‌بییوونیش شوناسی ده‌قی ئه‌ده‌بی به‌ ده‌قه‌که
 ده‌به‌خشیت ."

هه‌ر له‌ کۆنه‌وه ، زمان یه‌کیک له‌ خه‌مه‌کانی مرۆڤ بووه. قورئان جه‌خت له
 سهر ئه‌وه ده‌کاته‌وه ، که زبان هه‌روه‌ها زمان خه‌لاتی خودان بۆ مرۆڤه‌وه دوو
 مرۆڤ له‌ گیانه‌وه‌ر جیا‌بۆته‌وه . زمانی هه‌چ مه‌خلوقیک ناگاته‌وه زمانی مرۆڤ.
 تینکه‌ ل‌بوونی مرۆیی رۆژه‌لاتی به‌ دینه ئاسمانیه‌یه‌ کانه‌وه ، وایکردوه زووتر له
 رۆژئاوایه‌یه‌کان له‌ گرینگ‌ی زمان بکۆلنه‌وه پ‌رۆسه‌ی جوان خۆینه‌وه —
 ته‌ج‌وید-و و‌رب‌ونه‌وه له‌ پیت و ده‌نگه‌گانی قورئان خو‌ی له‌ خویدا تیروانیینکی
 فۆرمالی هه‌روه‌ها بونیاده‌گرییه هه‌روه‌ها حاله‌تیکه هه‌رمۆنتیکه بۆ جوړی
 خۆینه‌وه‌ی قورئان یان خۆینه‌وه به‌ ته‌ج‌وید پ‌ت‌ویسته‌کی دینییه که‌چی له

رۆژئاوا زمانی دهق و شیعریه‌تی دهق و ئەده‌بییوون ته‌مه‌نیکی هه‌نده درێژی نییه‌. سۆسیتری سویسری یه‌که‌م توێژه‌ری رۆژناییه‌، که‌ له‌ به‌رایه‌ی سه‌ده‌ی بیسته‌م که‌ گوتویه‌تی زمان سیسته‌مه‌، په‌یره‌ه‌، یان تو‌ره‌، رایه‌لیکه‌ هه‌موو دانه‌کانی له‌ په‌یه‌ه‌ندیه‌کی دیالیکتین له‌ گه‌ڵ یه‌که‌دا. زمان لای سۆسیتر له‌ سێ وشه‌ کۆده‌بنه‌وه‌: لانگ-سیسته‌می په‌یه‌ه‌ندی، لانگوێج، پارۆل:گوتن. ده‌شید کریستال (١٩٩١، ٢٠١) ئەوها پیناسه‌ی ئەو سێ زاراوه‌ ئالۆزه‌ ده‌کات: "پارۆل بریتییه‌ له‌ ئاخواتنی کۆنکریتی که‌ ناخۆ له‌ هه‌ندی ره‌وشی کرده‌یی دایده‌هه‌ینیت، هه‌رچی زاراوه‌ی لانگوێجه‌ ئەوه‌ توانای گشتی ده‌گه‌یه‌نیت، لانگیش بریتییه‌ له‌ سیسته‌می په‌یه‌ه‌ندیکردن له‌ کۆمه‌لگادا." سۆسیتر له‌ توێژینه‌وه‌که‌ی خۆیدا زیاتر جه‌ختی له‌ سه‌ر هه‌ردوو زاراوه‌ی گوتن و لانگ کرده‌وه‌. ئەو دووه‌ هه‌رچه‌نده‌ زۆر په‌یه‌ه‌ستن به‌ یه‌که‌وه‌، به‌لام زۆر له‌ یه‌ک جودان. گوتن چه‌ند نه‌دگاریکی تایبه‌تی هه‌یه‌ وه‌ک، لایه‌نی به‌رجه‌سته‌یی زیان ده‌نوینی و لی‌ره‌وه‌ ناخۆ ده‌توانی شۆقه‌ی گوتن هه‌روه‌ها لانگ بکات. هه‌ر له‌ ریگه‌ی گوتنه‌وه‌ ده‌توانی هه‌ندی تایبه‌تمه‌ندی ناخۆ خویا بکریت وه‌ک ته‌مه‌ن، جینه‌در، باری جفاکی، چینی کۆمه‌لایه‌تی. جیاوازی زمانی نی‌رو می‌ له‌ گوتنه‌وه‌ به‌ده‌رده‌که‌وێت. ئەو دیارده‌یه‌ له‌ نه‌فسانه‌ی گه‌لان ده‌رکی پێده‌کری هه‌روه‌ها له‌ قسه‌ی کاره‌کته‌ره‌کان ته‌مه‌ن و چینی کۆمه‌لایه‌تی به‌ده‌رده‌که‌وێت. هه‌رچه‌نده‌ له‌ کۆمه‌لگای کوردی جو‌ری زمان (شینوه‌ی ئاخواتن) ته‌واو نه‌بو‌ته‌ جیاوازی چینی کۆمه‌لایه‌تی، به‌لام دانه‌ وشه‌ و ده‌نگی ئاغا وه‌ک دانه‌ وشه‌ و ده‌نگی سه‌پان نییه‌. وێرای ته‌مانه‌ش، گوتن هه‌لگری کاریزمایه‌تی کاره‌کته‌ره‌ له‌ نه‌فسانه‌ی کوردی: دیوبه‌زین، نه‌ژدیه‌هاکوژ...به‌

هه موو که سیک ناکریت ، ته نیا که سی وه کاهه ، زۆراب ، رۆسته میزال ..نه بیته. له زمانهوانی بونیادهگری سۆسیئر لانگ زۆر گرینگتره له گوتن ، چونکه نه بستراکته و کرۆکی زمانهوانی سۆسیئر و بابته کانی پیکدیته. سۆسیئر له باره یی جیاوازی نه دوو زاراوه یه ده نووسیته : " له جیاکردنه وه یی زاراوه یی لانگ له گوتن ، نه وه یی کۆمه لایه تیه له خودی جیا ده کینه وه ، چونکه لانگ ده سته جهمعیه هه رچی گوتنه گوزارشت له خودیه ت ده کات هه روه ها جیاوازی نیوان نه دوو گوزارشت له جیاکردنه وه یی گه وه ریه ت له لاهه کی ده کات. " نه فره جیاوازیه یی نیوان نه دوو ، سۆسیئر ناچار کرد بلی : " له زمانهوانی لانگ و زمانهوانی گوتن له لیکۆلینه وه یی زمانهوانیدا هه یه. " له لایه کی دی ، دوا یی نیو سه ده له مردنی سۆسیئر ، نۆوم چۆمسیکی هه ندی زاراوه یی نزیک له دوو زاراوه یی داهینا وه ک زاراوه یی توانست و چالاکی پۆنانی ژیره و پۆنانی سه ره وه هه ردوو زاراوه یی توانست و چالاکی له پواله ت له هه ردوو زاراوه که یی سۆسیئر ، به لام هه دسن (۱۹۷۶ ، ل ۲۷۹) ده نووسیته : " پۆنانی ژیره وه لای سۆسیئر زمانه ، ده ره وه ده قه ، هه رچی لای چۆمسیکیه پۆنانی ناوه وه چالاکیه ، دیوی ده ره وه ش به جیهینه انه . " هۆرسی (۲۰۰۰ ، ل ۲۱) باوه ری وایه : " دوو زاراوه که یی سۆسیئر جیا که ره وه یه کی سه ره کیان له گه ل دووه که یی چۆمسیکی هه یه : دووه که یی سۆسیئر له سه ر بنه ما و شه نگستی هۆشه کی پیناسه نه کراون . " چۆن سۆسیئر له به رایه یی سه ده یی بیسته مدا ، هه ولیدا خۆیندنه وه یه کی بۆ ناوه کی زمان بکات و خۆی له وانه یی پیتش خۆی جیا بکاته وه به وه یی له ده ره وه یی زمان دوور بکه ویته وه و به ره و ناوه وه یی زمان بجیت و بلی : زمان خۆی له خۆیدا سیسته مه ، ره گه زه کانی نیوی له

ه‌ارمۆنیه‌کی ته‌واو دان ، جوله‌ی هه‌ر یه‌کیان کاریگه‌ری له‌ سه‌ر نه‌وێتر دروست ده‌کات و ه‌ک جوله‌ی داشه‌کانی شه‌تره‌نج. نه‌و دیتنه‌ بونیاده‌گه‌ریه‌ به‌ۆ زمان ، سه‌ۆسه‌ری کرده‌ بارکی زمانه‌وانی نوێ شت‌راوس یان کلۆد لیثی شت‌راوس خۆینه‌وه‌یه‌کی بونیاده‌گه‌ری به‌ۆ نه‌فسانه‌ کرد ، به‌زانین بونیاده‌گه‌ری شت‌راوس ده‌رباره‌ی نه‌فسانه‌ چیه‌ هه‌روه‌ها په‌یوه‌ندی نه‌فسانه‌ و زمان چیه‌؟؟

بونیاده‌گه‌ری شت‌راوس ده‌رباره‌ی نه‌فسانه‌

به‌ حوكمی نه‌وه‌ی کلۆد لیثی شت‌راوس مژۆل بوو به‌ کارکردن له‌ بواری مرۆناسیدا، دانه‌ وشه‌ و ده‌نگی مرۆناسی دوور له‌ شوناسی نه‌تینیکی له‌ به‌ره‌مه‌کانیدا به‌رچاو ده‌که‌ون. مرۆناسی به‌شیکه‌ له‌ شوینه‌وارناسی هه‌روه‌ها قسه‌کردنه‌ له‌ سه‌ر رابردووی مژۆ. له‌مه‌وه‌ هه‌ست به‌ رایه‌لیت له‌ په‌یوه‌ندی له‌ نیوان مرۆناسی و نه‌فسانه‌ هه‌ست پێده‌که‌ین .

وه‌ک له‌ پێشه‌وه‌ گوتمان ، به‌ حوكمی نه‌وه‌ی شت‌راوس له‌ بواری مرۆناسی کاریک‌دووه‌ ، هه‌ولێ داوه‌ له‌ گرێدانی سروشت و بونیاده‌گه‌ریه‌وه‌ کاتی له‌ نه‌فسانه‌ داوه‌. له‌ شه‌رۆقه‌کردنی نه‌فسانه‌دا هه‌موو به‌هایه‌کی دینی و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی داده‌به‌ریت ، به‌ چاویکی فۆرمالی ته‌ماشای ده‌قی نه‌ده‌بی وه‌ک نه‌فسانه‌ی کردووه‌ . نه‌و شه‌رۆقه‌کردنه‌ ، دوو تامانجی پێکاوه‌ ، یه‌که‌م به‌وه‌ی خۆی ده‌لیت : " نه‌فسانه‌ زمانه‌ " دووه‌میش ، مرۆناسیه‌که‌ی وایلین‌کردووه‌ به‌ره‌و که‌لتوره‌ به‌رایه‌کان بگه‌رێته‌وه‌ . نه‌و به‌ستنه‌وه‌یه‌ی زمان و کۆمه‌لگای به‌رایه‌ی وه‌ی له‌ شت‌راوس کردووه‌ دیتنیکی جیاوازی به‌ۆ نه‌و دوو تیرمه‌ هه‌بیت. له‌ کتیی پێکهاته‌ به‌رایه‌کانی خزمایه‌تی له‌ په‌یوه‌ندییه‌

خزمایه‌تیه‌کاندا ، شتراس دهنووسیت : " ئه‌و جوّره‌ په‌یوه‌ندیانه‌ جوّریکی تایبه‌تی بونیاد پێکده‌هێنن . " له‌ کتییی خا و کولّو شتراس ده‌یه‌وی پیمانبلت ، که‌ چۆن بونیاده‌کانی ئه‌فسانه‌ بونیادی بنه‌ره‌تیمان ده‌دات هه‌تا له‌ په‌یوه‌ندیه‌ که‌لتوریه‌کان بگه‌ین پاش ئه‌وه‌ی له‌ په‌یوه‌ندیه‌ که‌لتوریه‌کان هالیبووین ، کاتی ئه‌وه‌یه‌ له‌ هه‌ردوو تیرمی خا و کولّو بگه‌ین . " خا په‌یوه‌سته‌ به‌ سروشته‌وه‌ ، هه‌رچی کولّو په‌یوه‌سته‌ به‌ که‌لتوره‌وه‌ . ئه‌و هه‌ژکی و هه‌ژدیانه‌ بونیادی بنه‌ره‌تی بۆ هه‌موو ئاییدا و چه‌مکه‌کانی که‌لتور پێکده‌هێنن . ناویشانی شروّقه‌یه‌کی بونیادگه‌ری ئه‌فسانه‌ ، ئه‌فسانه‌ وه‌ک ده‌قیکی ئه‌ده‌بی ده‌بینی ، یاکوبسن گوته‌نی : " مه‌به‌ستی توێژهر خودی ئه‌ده‌به‌که‌ نییه‌ ، وه‌ک ئه‌ده‌بیکی رووت یان ئه‌ده‌بیکی ئاییدیۆلۆژی ، به‌لکو ئه‌وه‌ی گرینگه‌ ده‌رخستنی ئه‌ده‌بیبوون و زمانی ئه‌ده‌بی ده‌قه‌که‌یه‌ . هه‌ر ئه‌و دووه‌ش ناسنامه‌ی ده‌قی ئه‌ده‌بی به‌ ئه‌فسانه‌ ده‌ده‌ن . له‌م وتاره‌دا ، شتراس پرسیاریکی گرینگ ده‌روژێنیت ، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ : بۆچی ئه‌فسانه‌کانی هه‌موو کولتوره‌ جیاوازه‌کانی جیهان ، ئه‌وه‌نده‌ له‌ یه‌ک ده‌که‌ن؟ خۆینده‌وه‌ی ئه‌و له‌یه‌ که‌چوونه‌ ، لای شتراس وه‌ک بونیادگه‌ریک جیاوازه‌ له‌ تیروانیی ئه‌فسانه‌ناسیک یا فۆلکلۆرناسیک . شتراس خۆی وه‌لامی پرسیاره‌که‌ی خۆی ده‌داته‌وه‌ : شروّقه‌ کردنی بونیادگه‌ری کار له‌ سه‌ر بونیادی ئه‌فسانه‌کان ده‌کات ، له‌وه‌ی خۆی به‌ ئاییدیۆلیا و چه‌مکی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی ئه‌فسانه‌کانه‌وه‌ مرۆل بکات . پێکه‌چوونی ئه‌فسانه‌کان له‌ سه‌ر یه‌ که‌چوونی بونیاد دامه‌زراوه‌ ، نه‌ک پلۆت و کاره‌کته‌ر و ده‌مکاتی ئه‌فسانه‌که‌ ، چونکه‌ له‌وانه‌یه‌ روداو و پلۆتی ئه‌فسانه‌کان زۆر له‌ یه‌ک جودابن .

په یوهندی پیشهیی دووانه که ی سۆسیتر له گهژ بونیاد گهریه که ی شتراس له باره ی نه فسانه وه

شتراس له چه ند شوینیکی وتاری " شرۆژه یه کی بونیاد گهریانه ی نه فسانه " پژدبوونی خوی دووپاتده کاته وه ، که نه فسانه زمانه به حوکی نه وه ی زۆربه ی نه فسانه کان په یوستن به کۆمه لگای به رایسه وه ههروه ها له پیش پرۆسه ی چاپه وه حزرریان هه یه ، بۆیه شتراس ده لیت : " نه فسانه له هه ر که لئوری کدا ده قیکی وتراوه . " گووتن په گه زیکی سه ره کی پیکهاته ی نه فسانه پیکدیتیت . له و باره یه وه شتراس ده نو سیّت : " نه فسانه زمانه ، چونکه نه فسانه ده بی بگوتریّت بۆ نه وه ی بوونی خوی به لیتیت . " ههروه ها نه فسانه زمانه وه ک هه ر زمانیکی تر ، چونکه نه فسانه هه مان بونیادی هه یه ، که سۆسیتر بۆ زمانی دیاری کردوه .

نه فسانه وه ک زمان له گوتن و لانگ پیکدیت . هه ردوکیان (زمان و نه فسانه) سینکرۆنی هه نو که یی - په ره سه ندنه کانی دایکرۆنی - میژوویان - له نیو پیکهاته هه یه وپرای نه مه ی ، که نه فسانه هه ردو دووانه که ی سۆسیتری (گوتن و لانگ) هه یه ، شتراس په گه زیکی تر بۆ نه و دووانه ی سۆسیتر زیده ده کات و ده نو سیّت : " زمان - لانگ په یه وه سه به کاتی دووانه - دوو کاتی هه یه ، ده کری کاتی یه که می دووباره بکریته وه ، هه رچی گوته نه په یه وه سه به تا ک کاتی . " مه به ست له م دیارده یه نه وه یه ، که گوتن وه ک نمونه یه کی تاییه ت ، ته نها له کاتی ئاسۆیی بوونی هه یه : نه و حاله ته ش ئاراسته یه کی یه ک لاییه . به شیوه یه کی تر ، گوتن - قسه له ده م

ده‌رچوون وه‌ك گولله -فیشه‌ك ، میلی کاتژمیر وایه ، که قه‌ومان ، هه‌رگیز شیماننه‌وه‌ ناکریت ، بگه‌ریندرینه‌وه‌ به‌ره‌و دواوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی جاریکی تر روبرده‌نه‌وه‌. له‌م قسانه‌ ده‌رده‌که‌ویت ، که پرۆسه‌ی گوتن یه‌ك ئاراسته‌ و یه‌ك کات و یه‌ك جار بیت ، گریدرابی به‌ چرکه‌ی رودانی کاره‌که‌! هه‌رچی لانگه‌ ، که لای سۆسیتر نه‌بستراکت و سیسته‌می په‌یوه‌ندیکردنه‌ کرۆکی زمانه‌وانیه‌ که‌یه‌تی . له‌به‌رئه‌وه‌ی لانگ خۆی بونیاده‌ ، نه‌وه‌ له‌ رابردوو ، نیستا ، داهاتوو بسوون و ناماده‌گی هه‌یه‌به‌ کورتی ، گوتن پرۆسه‌یه‌کی سینکرۆنیه‌ ، هه‌رچی لانگه‌ دایه‌ کرۆنیه‌.

نه‌ه‌جام

زمان-لانگ بنه‌ما و شه‌نگستی زمانه‌وانی بونیاتگه‌ری سۆسیتر پینکده‌هینیت ، چونکه‌ ئه‌و وای ده‌بینی زمان-لانگ هه‌ر خۆی بونیادی زمانی-لانگویچ پینکده‌هینیت . هه‌ر ئه‌و دیتنه‌ش بوو وا له‌ سۆسیتر بکات ، که بلێت گوتن به‌شیک له‌ لایه‌نی سه‌رژمیری زمان پینکبینیت. شتراس و چۆمسکی و هه‌دسن و ئیدیش له‌ شرۆفه‌ که‌یاندان سوودیان له‌ جمکه‌که‌ی سۆسیتر بینیه‌ و ئه‌وه‌شیان نه‌شاردۆته‌وه‌ و ئاماژه‌یان پینکردوه‌. شتراس بۆ نمونه‌ له‌ ڕینگای شرۆفه‌ کردنیکی بونیادگه‌ریانوه‌ بۆ ئه‌فسانه‌ ئاماژه‌ی به‌ دووانه‌که‌ی سۆسیتر کردوه‌. ئه‌فسانه‌ له‌ نه‌زه‌ری شتراس خۆی زمانه‌ ، هه‌روه‌ها ده‌قیکی زاره‌کی یان وتراوه‌ ، ئه‌وه‌ وایکردوه‌ هه‌موو ئه‌فسانه‌کان له‌ که‌لتوره‌ جیاوازه‌کان پینکبچن ، هۆیه‌که‌ی ئه‌و پینکچوونه‌ ده‌گه‌رپته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌فسانه‌کان هه‌مان بونیادیان هه‌یه‌ . ئه‌مه‌ش ، بۆ نمونه‌ ، به‌لگه‌یه‌کی

زمانەوانی بونیادگەرییە ، کە ئەفسانەی فارسی و کوردی بە یەک بچن یان هەتا ئەفسانەی کۆنی سۆمەری و بابلی بە هی کوردی بچن.

Lexeme

لێکسیم

زاراوی لێکسیم زاراویە کە بەرانبەر وشەیە لە واتاسازی –
سیمانتیکس. هەر یەکە یەک دەگەینێ کە واتای لێکسیکی هەیت ، نە ک
تەنیا واتایەکی پێزمانی.

Lexical density

چڕی لێکسیکی

چڕی لێکسیکی پێژەیی وشەکان لە دەق دەگەینێت.

lexicography

لێکسیکۆگرافی

بریتییە لە نووسینی قامووس-فەرھەنگ یان بریتییە لە بەکارھێنانی
پراکتیکی یان بۆ هەر مەبەستیکی تر ھەروەھا ئەو زاراویە جیاوازی لە
زاراوی لێکسیکۆلۆژی.

lexicology

لێکسیکۆلۆژی

لێکسیکۆلۆژی لقیەکە لە زمانەوانی کە دیارەیی پێکھاتەی سیمانتیکی
لێکسیکۆن بواری واتایی و پەڕوەندی واتایی بەشێک لەو بوارە پێکدێت.

Lingua franca

لینگوا فرانکا-زمانی هاویه ئی

بریتیه لهو زمانه ی په یوهندی هاوبهش له نیوان دوو گروپ ئیستا له باشووری کوردستان زمانی کوردی بۆته زمانی هاوبهش له نیوان کورد و تورک ، کورد و ئاسووری ، کورد و ئهرمه ئی. که واته

لینگوا فرانکا چیه؟

چه مکی لینگوا فرانکا Lingua Franca

لینگوا فرانکا یان (زمانی هاوبهش) زاراویه که له بواری زمانناسیی کۆمه لایه تی به کاردی، بوونی زمانی هاوبهش له کۆمه لگایه کی فره زمانی و بالادهست بوونی ئه و زمانه له هه ندی بواری کۆمه لایه تیدا ده گه ریته وه له لایه ک بۆ خودی زمانه که ههروه ها رازی بوونی به شی هه ره زۆری کۆمه لگا له سه ر زمانه که. به واتایه کی تر ئه دگا رو شه نگسته کانی زمانه که له لایه ک بوونی خۆی به سه ر زمان و دیالیکته کانی ده ووبه ره که ده سه پینی ههروه ها فاکته ری سیاسیی و کۆمه لایه تی و ئایینیش رۆلی خۆیان ده بینن له فراژووبوون و نه شو نما کردنی ئه و زمانه دا.

له روی میژوو ییه وه زمانناسانی وه ک فرۆمیکین و رۆد مان و کریستهل دیارده ی سه ره له دانی زمانی هاوبهش ده گه رپنهنده بۆ ئه و بزاڤه بازرگانیه ی به نده ره کانی ده ریای سپی ناوه راست له چا خا کانی ناوه راستا به خۆی بی نی بوو. له فهره هنگی (المورد ۲۰۰۲) دا له باره ی لینگوا فرانکا - وه هه مان شت دوو پاتکرا وه ته وه، ههروه ها نووسرا وه که ئه و زمانه له بنه رته دا ئیتا لیه کی

تیکه لاوه له فهرهنگی و نیسپانی و یۆنانی و عهره بی. ئەو زمانه له
چهرخه کانی ناوهراستدا بوته ناوهندیکی لهیه کگه یشتن له بواری بازرگانیدا.
هر لهم رووه له کتیبه کانی زمانناسیدا لینگوا فرانکا هر به زمانی
بازرگانی ناو زهد کراوه.

Linguist

زمانزان

زمانزان ئەو کەسە یە لە زمانهوانیدا کە بابەتە کە دەر دەر بێت و پیاو
دەکات.

linguistics

زمانهوانی

زمانهوانی بریتیه له توێژینهوهی زانستی و ئەکادیمی زمان زمانهوانی
چەند بواریکی هەیە وەک زمانهوانی کۆمپیوتەر ، سایکۆلۆژی ، کۆمه‌لایه‌تی

....

Linguistic Society of America

کۆمه‌له‌ی زمانهوانی ئەمریکا

ئەو کۆمه‌له‌یه له کۆتایی ١٩٢٤ دامه‌زراوه .خه‌می بنه‌رته‌ی ئەو
کۆمه‌له‌یه ره‌وشی زمانه‌وانییه له ئەمریکا.

Litrary Pragmatics

پراگماتیکی نه‌دهبی

پراگماتیکی نه‌دهبی بریتیه له توژیینه‌وه له په‌یوندی به‌ره‌مه‌یتان و
وه‌رگرتنی ده‌قه نه‌ده‌یه‌کان له به‌کاره‌یتانی فۆرمی زمانه‌وانیان پروو‌به‌ری
گه‌ران و دیراسه‌که له‌و بابه‌ته بریتیه له ئاو‌یت‌ه‌بوون و چوونه ناویه‌کی له
نیوان سی بابه‌ت:

۱. زمانه‌وانی ،

۲. تیۆری نه‌دهبی،

۳. فه‌لسه‌فه‌ی زمان.

ئه‌و سه‌ر بابه‌تانه‌ی له پراگماتیکی نه‌دهبی ده‌بی دیراسه‌ بک‌رین بریتین له
به‌کاره‌یتانی دایه‌لینکتی ده‌قه‌ریی ، چه‌په‌لی ، کوفر له‌ درامادا له‌پاشان
ده‌رخستنی نه‌وه‌ی ئه‌و بابه‌تانه‌ چ کاریگه‌ریه‌ک له سه‌ر هه‌لۆیست و هه‌ستیاری
خوینه‌ر و وه‌رگر به‌جیدیلن.

Loan Words

و‌شه‌ی له‌ زمانی دی وه‌رگه‌راو

بریتیه له‌ پرۆسه‌ی رۆنایی و‌شه‌ له‌ زماندا. ئه‌و و‌شه‌ وه‌رگرتنه‌ نه‌نگیی نییه‌ ،
زمانی‌کی وه‌ک ئینگلیزی پره‌ له‌ و‌شه‌ی زمانی داگیرکه‌ر و داگیرکراو.

London School

قوتابخانه‌ی له‌ندن

دیدي فیرسی پیکه‌ینه‌ری ئه‌و قوتابخانه‌ی زمانه‌وانی بوو له‌ شاری له‌نده‌ن.

Lyons, John-1932-?

جۆن لایهنز

جۆن لایهنز زمانهوانیکی بهریتانیه. له چار زمانهوانینی نه مرۆ به زمانهوانیکی کلاسیک داده نریت. یه کهم کتییی بریتی بوو له سیمانتیکی پیکهاتهیی - ۱۹۶۳. نووسینه کانی له باره ی پیهوهندی واتایی به کاری بنه رته ی و سه رچاوه یی داده نریت. لایهنز زیاتر له چل سال حزوری هه بوو له بواری زمانهوانی پیکهاته یی و واتاسازی پیکهاته یی. ههروه ها لایهنز، جگه له دیده کانی خۆی له باره ی واتاسازی له دوو بهرگی قه به دا، کتیییکی له باره ی چۆمسکی هه یه ههروه ها شوین په نجده ی له بزاشی زمانناسی سه ده ی بیسته م دیاره. ههروه ها نه و کتیبانه ی سه ره وه ی لایهنز کتییی سه رچاوه ئامیز و متمان ه پیکراون.

پیتی

M

Maban ----- مابان

M پیتی

Maban

مابان

گروپینکی بچوونکی نیلو-سهحران زمانه.ئو زمانه له سودان و چاد و کوماری نهفریقیای ناوهراست ههروهها مابا و میمی و مهسهلیت دهگریتهوه.

Machine translation

وهرگیرانی نامیری

ئو جوړه وهرگیرانه تهواو جیاوازن له وهرگیرانی مرژی وهرگیرانی نامیری له بواری نهنته رنیتدا وهرگیرانیککی ورد نییه زیاتر جهخت له سهر پیکهاتهی زمانی سهرچاوه دهکات و پیکهاتهی زمانی نامانج فهراموش دهکات بهلام له وهرگیرانه نامیری یوئین و په رلهمانی فره نهتهوه ، ئو وهرگیرانه ورد تره ههروهها له ولاتانه وهرگیرانی نامیری شوناسی جیاواز به نهتهوهی نامانج دههات.

Macrolinguistics and microlinguistics

زمانهوانی ماکرویی و مایکرویی

له زمانهوانی نویدا ململانیی زمانهوانی له نیوان زمانهوانی ماکرویی و مایکرویی ههیه. زمانهوانی ماکرویی بریتییه له چه مکیکی فراوانی به

دواچوونی زمانهوانیه به تایبته تی له په نجاکان ئه و بیژکه یه بهرزکرایه وه زمان له زمانهوانی ماکرۆیدا وهک له په یوه ندیه کانی له گه ل ئه زمونی سهروو زمانهوانی دهیبنی ههروه ها له گه ل فۆنه تیکی فیزیایی و ئه دگاری گرافی دهیبنی هه رچی زمانهوانی مایکرویه بریتیه له شرۆفه ی زانیاری زمانهوانی که باری ستوونی و قوولی دیراسات ده گرێته وه.

Major sentence

رسته ی سه ره کی

هه بوونی رسته ی سه ره کی له رسته ی سه بۆردینیت بوونی هه یه رسته یه یه ک سه ره کیه پیی دهوتریت شارسته .ئهو رسته یه مانای تهواوی هه یه رسته ی دووهم رسته ی پارسته یه به ته نیا واتای نییه .
واتایه کی دی رسته ی سه ره کی بریتیه له هه بوونی رسته ی بچوک رسته ی سه ره کی بریتیه له به رزه به ره مه یینی زمان ههروه ها رسته ی بچوک بریتیه له به ره مه یینی سنووردار یان پینکهاته که ی هه ندی به شی سه گه زی که مه .

Malapropism

مالا پرۆپیزم

بریتیه له هه لیه کی ئاخواتن که تییدا وشه یه کی تر له جیاتی وشه یه کی تر به کاردیت که هه مان سه ره تای هه بی وه کوتایی دی به هه ندی بره گه وه نمونه یوسف له جیاتی یسوف .

189

پیندراوه-رهگهزهکانی زمانهوانی گشتی نووسهر - ۱۹۶۰ بریتیه له کورته دهروازهکی زمانهوانیکی بونیاتگهري یان ئه رکیی که کارگهريهکی گه وری هه بوو له فهره نسا.

Masculine

ماسکولین - نیر

بروانه جیندهر و زمان

Mathematical linguistics

زمانهوانی ماتماتیکی

بریتیه له لقیکی زمانهوانی که دیراسه ی ئه دگاری ماتماتیکی زمان دهکات. ئه وه نه دی دهقهری زمانهوانی دهگریته ره وهک ئه دگاری ستاتیکی دهق.

Meaning

مانا-واتا

واتا داتای سه رهکی واتا سازیه ههروه ها واتا داتای ناراسته وخوی پراگماتیکیسه. چۆمسکی له ریزمانی یه کهم ههتا درا ریزمانیدا به تهواوی ساغی نه کردۆته وه ناخۆ واتا له کوئییه : له بنیاتی سه ره وه یان ژیره وه یه؟

Metallanguage

میتا لانگویج-سهرووی زمان

بریتیه له و زمانه وهسفی شتیکی ناو دیراسه دهکات وه زمانی تهکنهلوژی کیمیا ، نهاندازه ، یاسا.

Metanalysis

میتانهالیسیس

بریتیه له رۆنانی لینکسیکی نوئ له پئی شروقه کردنی ههله.

Metathesis

میتاسیسیس

بریتیه له به شیک له دهنگ گۆپین ههروهها بریتیه له ئاوهژووکردنهوهی دوو دهنگ ، وهک ناوخوش -خوشناو.

Method

میتۆد

وשהی میتۆد به پلهی یهکهه له بواری وتنهوه و فیتربون به کاردیت.له کۆنتیکستی زمانهوانی پینداگوچی بریتیه له ریگایهکی تایبهتی وتنهوهی زمان.

Metonymy

میتۆنیمی

بریتییه وشه‌یه‌ك له بری وشه‌یه‌كی دی نزیك له ئەزموونی رۆژانه ، وەك هەموو بوتله‌كه‌ی -شله‌كه‌ی-خواردەوه‌.

Morph , zero

مۆرف

مۆرفی سفرو مۆرفی بە‌تال

دەر‌وازه‌یه‌ك:

مۆرف، فۆرمینیکی پە‌یوه‌سته‌. جگه‌ له‌ مۆرفی سفرو و بە‌تال ، هەرمۆرفینیکی تر وابە‌سته‌ی مۆرفیمه‌، هەر بۆیه‌ قسه‌‌کردن له‌سه‌ر چه‌مکی مۆف ، بێ‌ زانینی چیه‌تی چه‌مکی مۆرافیم نامانجینیکی پروونی نابیت. ئەم كورته‌ لینگۆلینه‌وه‌یه‌ هەول‌ده‌دات له‌ چه‌مکی مۆرفیم و مۆرف بدوی. هەروه‌ها جەختی‌کی بنه‌رەتی له‌سه‌ر سی‌ چه‌مکی مۆرفی سفرو و مۆرفی بە‌تال و مۆرفی پۆرمانتۆ بکات . نامانجی سه‌ره‌کی ئەم لینگۆلینه‌وه‌یه‌ له‌یه‌ك جیا‌کردن‌وه‌ی ئەو سی‌ چه‌مکه‌یه‌ . هەرچی دۆخی دەر‌که‌وتن و یاخود بوونه‌ (سفر) و (بە‌تال) ی ه‌یه‌ ئەوه‌ ته‌نها تا یبه‌ته‌ به‌ (مۆرف) نه‌ك مۆرفیم . هەندێ وشه‌ كه‌به‌ ((بە‌تال)) ناوده‌برین ئەد‌گار و تایبه‌تمه‌ندی مۆرفی

((بەتال)) یان نییە ، ئەوەی ھەیە خودی وشەکەیە ، نەک لە ڕۆتانهوه ، وەك "بەتال" دەرێکەون. لەسەر ئەم بنەمایە، ھێلی جیاکەرەوی مۆرفی بەتال و وشنە بەتال وەك دوو ناسنامەی جودا کێشراوە.

چەمکی مۆرفیم :

لە میژووی مۆرفۆلۆژیدا ، پێناسەیەکى زۆر بۆ چەمکی مۆرفیم کراوە . ئەمانەى خوارووە ھەندى لە پێناسەکانن:

- مۆرفیم وشەیکى سەرەخوێ ، یان بەشێکە لە وشە.
- مۆرفیم بچووکترین یەکەى ڕیزمانییە.
- مۆرفیم بچووکترین یەکەى زمانە.
- مۆرفیم بچووکترین یەکەى جیاکەرەوی ڕیزمانە.

زمانەوانان ھەندى ئەدگاریان بۆ مۆرفیم دانان ، ئەو ئەدگارە مەرجى (مۆرفیم) بوون دەگەيەن:

۱. مۆرفیم وشە بێ یان بەشێک بێ لە وشە واتای ھەیە.
۲. مۆرفیم شیانى ئەوەى ھەیە لەچەند ژینگەیکى زمانەوانى جودا دەرێکەوى .
۳. مۆرفیم یەکەیکى ئەبستراکتییه.
۴. مۆرفیم بۆ یەکەى لەخوێ بچووکتر دابەش ناکرێ .
۵. لە پۆلێنکردنى دیاریکردنى بەشە سەرەتایی (Immediate Constituent) و بەشە کوتاییەکان (Ultimate Constituent) دەبێت ڕەچاوى جێپێکھاتەى بنەرتى مۆرفیم بکەیت نەك دابەشکردنیکى ڕەمەکی!

ئه دگاره کانی مۆرفیم له رزۆکن، چونکه ئه و ئه دگاران له به رانبهر هندی وشه دا ده رناچن مەرجی هه بوونی واتا مەرجیکی شلۆقه. ئه وه ته، چەند وشه یه که له زمانی ئینگلیزی هەن، شێوه یان ههیه، به لām (واتا) یان نییه. وشه ی (Cran-) و (rasp-) له cranberry و raspberry هیچ واتا یه کیان نییه. له زمانی کوردیش، چەند وشه یه که هەن له و ژینگانه به ته نیا هیچ (واتا) یه کیان نییه:

- نان و مان
- ژن و مین
- قاپ و ماب
- دز و مز

له لایه کی تر ئه وه ی شێوه ی فۆتیمی ههیه، مۆرفه نه که مۆرفیم، چونکه ئه وه مۆرفه نه که مۆرفیم که له فۆتیم پینکدی. وێرای ئه مانه ش، هه موو مۆرفیمیکی سه ره خو ئه و شیا نه ی نییه له چەند ژینگه یه کی جودا بی. ئه و بریاره په هایه له وانه یه له گه ل زۆری که له مۆرفیمی به ند له جیتی خو ی بی، به لām بو مۆرفیمی سه ره خو، بو نمونه له کوردی، له جیتی خو ی نییه:

- کوړگه ل - کچ گه ل*
- مینگه ل - نیرگه ل*

مۆرفیمی به ندیش به شێوه یه کی رێژه یی، نه که په هایی، له ژینگه ی جودا ددرده که ون، ئه وه ته مۆرفیمی ناسین (-ه که) و کو (-ان) له گه ل ئه و وشانه نایه ن:

سه وزه : سه وزه کان*

میوه : میوه‌کان*

مۆرف

مۆرفیم زیاتر یه که یه کی نا بهرجهسته یه (Abstract) هه رچی مۆرفه
ئه وه نواندنێ فوتۆلۆژی مۆرفیمه. مۆرفیم له سه ر ئاستی فوتۆلۆژی کاری
له سه ر ده کری ، هه ر بۆیه ده بیته مۆرفیم له نیوان دوو که وانه ()
دابندری، هه رچی مۆرفه ، چونکه شیوه ی فوته تیکی مۆرفیمه ده بی له نیوان
[] دابندری:

- (کۆر) مۆرفیم

- [کۆر] مۆرف

- (-که) مۆرفیم

- [-که] مۆرف

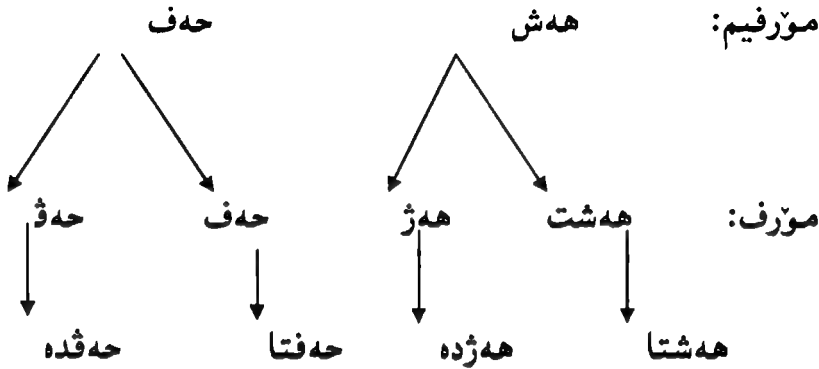
هه رچه نده زۆربه ی مۆرفیمه کانی کوردی ته نها یه ک مۆرفی هه یه ، به لام
ناتوانین بیژین په یوه ندی نیوان مۆرفیم و مۆرف په یوه ندیه کی یه ک به یه کی
یه ، چونکه هه ندی مۆرفیمی کوردی زیاتر له مۆرفیکی هه یه. ئه م وشانه ی
خواره وه ته نها یه ک شیوه خویندنه وه و فۆرمی فوته تیکیان هه یه :

- (به فر) مۆرفیم ← [به فر]

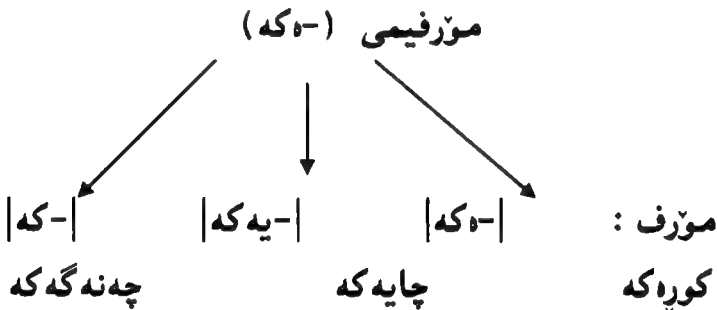
- (شار) مۆرفیم ← [شار]

- (پار) مۆرفیم ← [پار] هتد

هه ندی په گی کوردی زیاتر له مۆرفیمکیان هه یه :

هه‌روه‌ها زۆریه‌ی مۆرفیمه‌ به‌نده‌کان زیاتر له‌ مۆرفیکیان هه‌یه‌:

هه‌ردوو فۆرمی |ک| و |ه‌| مۆرفی ته‌واوی مۆرفیمی (-ه‌که‌) نین، چونکه‌ یه‌کێ له‌ مه‌رجه‌کانی (مۆرف بوون) ده‌بێ ته‌و فۆرمانه‌ خاوه‌ن ژینگه‌ی تا یبه‌ت به‌ خویان بن و له‌ بریتی یه‌کتر له‌ (جی) ی یه‌کتر نین. شیوه‌ی |ک| به‌ ته‌نیا وه‌ک مۆفیکی کۆ نایه‌ت، هه‌رچی شیوه‌ی |ه‌| یه‌ ته‌وه‌ له‌ هه‌ندێ ژینگه‌ له‌ بریتی یه‌کتر دین:

- ژنده‌که‌ به‌ دووکه‌وت.

- ژنه‌ به‌ دووکه‌وت.

له لایه کی تر مۆرفیمی (-ان) چهند شیویه کی نارتسایی هدییه ، که هدر
یه که یان به مۆرفی نهو مۆرفیمه داده نرین، چونکه نهو شیوانه تاییه تن به
چهند وشه یه که وهو له بریتی یه کتریش نایه ن:

- (کوپ) ← / کوپان / هدر وها / کوپه کان /
 - (ژن) ← / ژنان / هدر وها / ژنه کان /
 - (کورسی) ← / کورسیان / * به لام / کورسییه کان /
- نهو مۆرفانه ی خواره وه ، مۆرفی ته نها پاشگری کو کردنه وه ن:

- (سهوزه) ← / سهوزه وات /
- (شووشه) ← / شووشه وات /
- (میوه) ← / میوه جات /

هدریه که له / -ه که / ، / -یه که / ، / -که / پیکه وه نه لو مۆرفی -
allomorph مۆرفیمی (-ه که) ن هدر وها / -ان / ، / -وات / ، / -
جات / نه لو مۆرفی مۆرفیمی (-ان) ن.

له مه دا ده ده که وی، که مۆرف ته نها شیوه ده نگیه که ی مۆرفیمه. نهو
هموو شیوانه - نه لو مۆرفانه هدریه که ژینگه ی وشه ی تاییه ت به خوی هدییه
و له بریتی یه کتر نایه ن هدر وها مۆرف واتای وشه ناگوژی:

- (سهوزه) ← / سهوزه یان / * ← / سهوزه جات / *
- (میوه) ← / میوه یان / * ← / میوه وات / *
- (کوپ) ← / کوپه وات / * ← / کوپه جات / *

مۆرفی سفر

مۆرفی سفر ئەو مۆرفهیه که له گه‌ڵ مۆرفیم یه‌ک شێوهی هه‌یه - به‌ شێوهیه‌کی تر له‌ پرۆسه‌ی دروستکردنی ئەو جوژه مۆرفه‌دا ، (input) و (output) وه‌ک یه‌کن و هه‌یچ گۆرانکاریان تێدا دروست نایێت. ئەو جوژه مۆرفه له‌ زمانی ئینگلیزی له‌چەند شوێنێک دهرده‌که‌وێت:

١. له‌ کو‌کردنه‌وه‌ی هه‌ندی ناو (به‌تایبه‌تی ناوی ده‌ندی گیهانه‌هر وه‌ک swine - به‌رازی می، sheep - په‌ز).

مۆرف مۆرفیم

- (sheep) → /shi:p/
- (deer) → /diə/□

٢. له‌ گه‌ردانه‌ کردنی هه‌ندی فرماندا هه‌یچ جیاوازییه‌ک له‌ نێوان چاوگی فرمانه‌که و شێوه‌ی رابردووی فرمانه‌که دانیه به‌ واتای مۆرفیم و مۆرف وه‌ک یه‌کن:

مۆرف مۆرفیم

- (let) → /le t/
- (put) → /put/
- (set) → /set/□

٣. نامرازی سفر. له‌ چەند شوێنێک به‌تایبه‌تی له‌ گه‌‌ڵ ناوی مه‌عنه‌وی ، نامرازی سفر له‌ بریتی نامرازی ناسین و نه‌ناسین له‌ ئینگلیزی و کوردی دهرده‌که‌وی، به‌لام له‌ عه‌ره‌بی پێچه‌رانه‌ی ئینگلیزی و کوردیه‌:

- ژیان خوشه. ⁽¹⁾ - Life is nice
- ژیاڼه که خوشه. * - The life is nice
- حیاة جمیلة. *
- الحیاة جمیلة.

٤. فرمانی (بوون) له هندی پیکهاته دا له ئینگلیزی و کوردی
دهرناکهوی:

()
□ ↑

- The sooner the better.

نان بۆ نانهوا () گوشت بۆ قهساب () .

٥. نامرازی لیکدهری (that) و (که) له رستهی ناراسته وخۆدا

indirect speech به سفر دهبی چونکه له دۆخی بهرکاره:

- He said (that) he was coming.

ئهو وتی (که) ئهو دههات.

٦. له Relative clause یش کلۆز دیارخه ر دهکری له هندی

حاله تدا بیی به سفر.

- The man (whom) you met....

ئهو پیاوهی (که) تو بینیت.....

- The book (which) you bought....

ئهو کتێبهی (که) تو کڕیت.....

موئرفی سفر و موئرفی پورمانتو

موئرفی پورمانتو ئه و موئرفهیه ، که کوئهلیک رهگهزی ریزمانی جودا له خو دهگری. ئه و جوئه موئرفه به (جانتایهک) چواندرایه که کوئهلیک که رهستهی ریزمانی جودا له خو بگری. ههیبونی (S) به کوتایی کاری ئینگلیزییه وه ، چهند ئه رکیکی ریزمانی نیشاندادهات: دههکات، کهسی سییه می تاک، کات.

- speaks → He speaks.....

- plays → She plays....

له زمانی عه ره بی ، جگه له و سی ئه دگاره ، ئه وه ته نه ها موئرفیک ئه دگاری جینه رهیش - gender پيشاندادهات:

یذهب : هو (ئهوی نیڕ) رانه بردوو

تذهب : هی (ئهوی می) رانه بردوو

له دیاردهی کورت کردنه وهی رسته دا، هه ر دوو موئرفی سفر و پورمانتو دروست ده بن. هه ردووک ته واو له یه ک جودان. موئرفی سفر له کورت کردنه وهی رسته له (فوئرمیکدا) دروست ده بی ، وهک:

- من کاره که م کرد ← کردم

کر + د + م

(Ø موئرفی کاره که ون ده بی)

- من ئه وم برد ← بردم

بر + د + م

(Ø ئه و) ون ده بی)

ویرای ئەمه‌ش، مۆرفی سفر له نه‌ریکردنی رسته‌ی کورت‌کراوه له فۆرمین‌کدا
ده‌رده‌که‌وی:

- ده‌رۆم + نا ← نا Ø پۆم

← (ده) ون ده‌بی

- ده‌خۆمه‌وه + نا ← نا Ø خۆمه‌وه

مۆرفی پۆرمانتۆ له زۆر شوین له‌گه‌ڵ مۆرفی سفر تیکه‌ڵ کراوه . له پسته‌ی
: (پۆشت) وا پیشان‌دراوه که هیچ مۆرفیمیک نییه ، مۆرفیمی (ئه‌و)
بنوینی! له راستیدا مۆرفی /-ت/ مۆرفیکی پۆرمانتۆیه ، چونکه له‌و
پسته‌یه سی ئه‌رکی رێزمانی پیشان‌ده‌دات:

- که‌س : ئه‌و

- کات : پابردو

- ده‌مکات : پابردو

مۆرفی /-ت/ ته‌نها تاییه‌ته به پاناوی (ئه‌و). له پانه‌بردوش هه‌ر
ده‌رده‌که‌وی:

من ده‌رۆم
تۆ ده‌رۆی
ئه‌و ده‌روات

ئه‌مه‌و ، وه‌نه‌بیته‌ ده‌رکه‌وتنی مۆرفی (-ت) بۆ مۆرفیمی (ئه‌و) ته‌نها له
فرمانی تینه‌په‌ر ده‌رکه‌ویت، به‌لکو له تینه‌ریش ده‌رده‌که‌وی:

من ئه‌وم کوشت ← کوشتم.

تۆ ئه‌وت کوشت ← کوشتت.

ئه‌و ئه‌وی کوشت ← کوشتی.

به‌لام له فرمانیکی وهك (چوو ، بوو) جوړه لیښیهك دروست ده‌بی. له‌لایهك، له روالهت موژفی سفر بوک‌ه‌سی سییه‌می تاك دروست ده‌بی:

من چوو م ، تو چوو ی ، نهو چوو Ø

ه‌روه‌ها ده‌کری بلتین له‌م حاله‌ته‌دا دوو (واو) ه‌که ه‌م کات و ده‌مکات نیشانده‌دات ه‌م که‌سی سییه‌می تاك!

موژفی به‌تال - Empty Morph

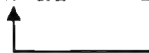
پاسك (۱۹۹۳ : ۹۰) ده‌نوسی: " موژفی به‌تال له موژفولوژی، نهو موژفه‌یه که هیچ موژفیمیک نانویتیت". نهو په‌یوه‌ندییه "به‌تال" هی نیوان (موژف) و (موژفیم) له کاتی پوتانی وشه‌ی داپتزار و لیکن‌دراو په‌یداده‌بی. پرسپاریک دروست ده‌بی ، موژفی به‌تال هیچ واتایه‌ك له خو ده‌گریت؟ موژفی به‌تال شیوه‌ی ه‌یه ، به‌لام واتای نییه. ه‌ه‌بوونی شیوه‌ی فیزیکیه‌که‌ی له زور زماندا به‌رچاو ده‌که‌ویت. له زمانی ټینگلیزی له چهند شیوه‌یه‌ك ده‌رده‌که‌وی. وه‌ك:

- Psyche + logy = Psychology
- Child – (r) –en = children
- Brother + en = Brethren
- Media + event = Midiarevent

له زمانى باسك Basque ييش ئەم دياردهيه ههيه، ههريۆ نموونه:

له‌ناو شاخه‌کاندا دۆخ کوۆ (شاخ)

Mendi + -e + -n + -ta = mendietan

له زمانى کوردیش ئەم دياردهيه له چەند شویتیک دەرده‌که‌وی، وهک:

نۆ + ده + -از ← نوژده

مۆرفى به‌تال

شه‌ش + ده + -از ← شازده

مۆرفى به‌تال

یه‌ک + ده + -از ← یازده

له وشه‌ی (یازده) نه‌ک هه‌ر مۆرفى به‌ تال دەرده‌که‌وی، به‌ لکو مۆرفى

سفریش: (-ه‌ک) هه‌روه‌ها له وشه‌ی (شازده) ش (-ه‌ش) ده‌بی به‌ سفر.

له کورت‌کردنه‌وی پسته له وشه‌یه‌کدا، له کرمانجی ناوه‌پاست مۆرفى به‌تال

دروست ده‌بی، به‌لام له کرمانجی سه‌روو دروست نابێ:

پێمگوت من به‌ ئەوم گوت

گوتی - گوتمی

له هه‌ندیک شوین /-م/ دەرناکه‌وی ده‌بیته‌مۆرفیمی سفر نه‌ک به‌تال

هه‌روه‌ها لیلى واتایش دروست ده‌بی، چونکه جێنده‌ر ون ده‌بی: (گوته‌ وی) یان

(گوته‌ وی)?

مۆرفی به‌تال و وشه‌ی به‌تال:

(مۆرفی به‌تال) و (وشه‌ی به‌تال) نه‌ك هه‌ر هاوواتای یه‌كتر نین، به‌لكو هیچ په‌یوه‌ندییه‌کیان به‌یه‌كه‌وه نییه‌.

وشه‌ی به‌تال، وشه‌یه‌کی رێزمانییه‌ و نه‌رکی ته‌نها گوزارشت کردنه‌ له‌ په‌یوه‌ندییه‌ رێزمانییه‌کان. جگه‌ له‌ وشه‌ی به‌تال، نه‌و وشه‌یه‌ چه‌ند ناویکی تری هه‌یه‌ وه‌ك وشه‌ی شیوه‌، وشه‌ی نه‌رك، وشه‌ی پێكهاته‌.

له‌ كوردی، نه‌و جوژه‌ وشه‌یه‌ نامرازه‌کانی ناسین و نه‌ناسین و نامرازی په‌یوه‌ندی و به‌سته‌وه‌... هتد ده‌گریته‌وه‌.

وشه‌ی به‌تال وه‌ك مۆرفی به‌تال هیچ واتایه‌کی لێكسیکی هه‌لناگری، بۆیه‌ نه‌دگاری (به‌تال) بۆ وشه‌ی به‌تال به‌هۆی نه‌بوونی واتاوه‌یه‌ هه‌رچی (به‌تال) ی مۆرفی به‌تال نه‌بوونی هیچ ژێده‌ریکی مۆرفیمییه‌ بۆ نه‌و مۆرفه‌ هه‌روه‌ها نه‌و مۆرفه‌ش په‌یوه‌سته‌ به‌ پۆتانی وشه‌ له‌ زمانه‌وه‌، نه‌گه‌رناوشه‌یه‌کی ساده‌ به‌ته‌نها نایسته‌ مۆرفی به‌تال وه‌ك وشه‌ی به‌تال، كه‌ هه‌موو زۆربه‌ی ساده‌ن و بێ واتان.

جیاوازییه‌کی تری نیوان مۆرفی به‌تال و وشه‌ی به‌تال نه‌وه‌یه‌: مۆرفی به‌تال له‌ فهره‌نگ ناوسرێ چونكه‌ شیوه‌یه‌كه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆی نییه‌، هه‌رچی وشه‌ی به‌تال هه‌موو له‌ فهره‌نگ وه‌ك یه‌كه‌یه‌ك ده‌رده‌كه‌ون.

Morphology

وشه‌سازی

لێكه‌ له‌ رێزمان كه‌ دیراسه‌ی پێكهاته‌ی وشه‌ ده‌كات هه‌روه‌ها خۆشی دابه‌شده‌بێت بۆ مۆرفۆلۆجی دارێژراو و مۆرفۆلۆجی لێكسیکی.

Morphophonemics or morphophonology

مۆرفۆفونۇلۇجى

لەقىنكە لە زمانه‌وانى كە شىۋەنى ئەو ھۆكارە رېزىمانى يان فونۇلۇجىيانە دەكات كە بېرىار لە سەر فۆرمى فونىم دەدەن. يەكەى بىنەپەتى ئەو شىۋەنى بىرىتە لە مۆرفۆفونىم ، بىۋەكەى كۆكردنى نارى ئىنگىلىزى ھەلگىرى گۆپانى دەنگ و فۆرمە.

Morphosyntax

مۆرفۆسىنتاكس

بىرىتە لە تويۇنەۋە لە كاتىگورىيە رېزىمانىە كان كە مەرجە مۆرفۆلۇژى و سىنتاكسى لە خۇ دەگىرىت، كاتىگورى رىمارە لە ناو دەگىرىت بە پىۋەرى مۆرفۆلۇجى و سىنتاكسى . دەمكات ، كەس ، فۇيس نىمۇنەن بۇ كاتىگورى مۆرفۆسىنتاكس.

Motherese

شىۋەن يان سەردەلگە يان لايلايە

بىرىتە لە ستايلى ئاخوتنى دايكانە كاتى مىندالە كانىان دەلاۋاينەۋە. ئەو ئاخوتنە چەند تايىبەتەكى ھەيە ۋەك رىستەى كورتى سادە ، رىستەى دووبارە ، دانەۋشەى سادە

Mother language

زمانى دايك

ئەو پۇژە بە ھۆى خۇپىشاندىنى لاوى بەنگالى لە پىتئوى زمانى دايك لە كۆمەلگاي پاكىستانى دروست بووبەلئى لە ۲۱ى شوياتى ۱۹۵۲ كۆمەلە لاويكى زانكۆ رازى نەبون ، كە زمانى ئوردوى پاكىستانى بە سەريان وەك نەتەوہىەكى جودا لە پاكىستانى فەرز بىكرىت . پاش ۴۷ سال ، يونسكو ئەو پۇژەى بە پۇژى زمانى دايك ناساند .

لە نىئو كوردانى باشور ئەو چەند سالىكە قسە لە سەر پۇژى زمانى دايك دەكرىت ، بەلام ئەفسوس زمانى دايك و زمانى زگماك تىكەل بە يەك دەكرىت ، جائەم كورتە نووسىنە لەو پۇژە بۆ ئەو دياردەيە لە دايك بووہ .

زمانى دايك و زارى دايك

جورى كۆمەلگاي زمانەوانى ناسنامەى زمان ديارى دەكات .ئەگەر كۆمەلگاي زمانەوانى تاك نەتەوہ بوو ، بە واتاي ھەر كورد بوو ، ئەوہ ئەوہى پىي دەوترىت زمانى دايك لە بنەرەتدا زارى دايكە .دوورە لەوہى بىيئە زمانى خويندن لە پەرورەدە ، چونكە لەو كۆمەلگا زمانەوانىيە چەند زارىكى دايك ئامادەگى ھەيە . سروشتىيە ھەر زمانىك بە ھۆى سياسى و جيؤگرافى چەند زارى جيؤگرافى ھەيىت . ئەو زارانە ھەتا ئەدگارى ناوچەيى لە دەست نەدەن ، يەكيان بەرەر زمان ناچىت . لە كۆمەلگاي زمانەوانى چەند نەتەوہدا وەك كۆمەلگاي زمانەوانى ئىراق ، زمانى دايك تىيىدا زمانى نەتەوہىە . كورد لە پۇژى دامەزراندنى يەكەم دەولەتى ئىراق داواى لە حكومەتى بەغدا كىردوہ زمانى كوردى وەك زمانى عەرەبى رەسمى بىت .لە كۆمەلگاي زمانەوانى ئىراق

عه‌ره‌ب و کورد و تورکمان و ئاشووری هه‌یه .له‌و حاله‌ته زمانی دایک زمانی نه‌ته‌وه‌یه .

زمانی دایک و زمانی زگماک

زمانی دایک له کۆمه‌لگای زمانه‌وانی چهند نه‌ته‌وه‌دا زمانی دایک ، زمانی نه‌ته‌وه‌یه یاخود ماچیوس له فهره‌هنگی زمانه‌وانی ئۆکسفۆرددا ، زمانی دایک به زمانی خه‌لکی ره‌سه‌نی ولات نازده ده‌کات ، ده‌یئید کریستالیش زمانی دایک به یه‌که‌م زمان و زمانی ره‌سه‌ن داده‌نی‌ت. زمانی دایک ، زمانیکه په‌یوه‌ندی به پرۆسه‌ی فیترکردنه‌وه نییه ، منداڵ ئه‌و زمانه له دایکیکی خوینه‌وار یان نه‌خوینه‌وار فیترده‌بی‌ت .له‌و پرۆسه‌یه‌دا منداڵ پاسیف نییه ، چونکه دایکیکی نه‌بی‌ت له کۆنتیکستی کۆمه‌لگاوه وه‌ریده‌گریت.

زمانی زگماک پرۆسه‌یه‌که منداڵ تییدا پاسیفه ، ده‌توانین بلیین حاله‌تیکی کرۆمۆسیه ، به پینچه‌وانه‌ی زمانی دایک حاله‌تیکی کرۆمۆسۆمی نییه. زمانی زگماک نابیته زمانی نه‌ته‌وه و له بریتی زمانی نه‌ته‌وه به‌کار نایه‌ت. چۆن نه‌خۆشی زگماک هه‌یه ، نه‌خۆشه‌که ده‌وری له‌و پرۆسه‌یه‌دا —تووشبوونی نه‌خۆشه‌که—دا نییه . به هه‌مان شێوه‌ش ده‌گوتری فلان که‌س له زگماکه‌وه لاله ، که‌رهله‌و لالوون و که‌ربوونه نه‌خۆشه‌که ده‌وری نییه ، به‌لام زمانی دایک له کۆمه‌لگای زمانه‌وانی چهند زمانی ، زمانی نه‌ته‌وه‌یه .

زمانی دایک و تیۆره سایکۆلۆژییه‌کان

له‌م به‌شه ئاماژه به شوناسی ئایین و زمانی زگماکی منداڵ ده‌که‌ین. به‌ره‌له‌وه‌ی قسه له سه‌ر دید و بۆچوونیکی ده‌ره‌وه‌ی بازنه‌ی دین بکه‌ین ، به پینۆستی ده‌زانیین گوتاری دین ئاماژه پینکه‌ین...

له قورئاندا ، له ئایهتینکدا به راشکاوی قسه لهسەر (باوه‌ری) مروژ کراوه بهر له‌وه‌ی بیته ناو جیهانی ده‌رده:خودا مروژی له سەر سروشتی دینی خۆی ئافران‌دوه...پۆم: ٣٠ هه‌روه‌ها له فەرموده‌یه‌ك هاتوه: "هه‌موو زارۆکیك به پهمه‌کی له سەر سروشتی دینی خودا له دایك ده‌بی ، ئه‌وه دایك و باوك و ده‌وروبه‌ره له‌و سروشته دووری ده‌كه‌نه‌وه و به‌جوله‌كه و گاوری و ناگره‌رستی ده‌كه‌ن." ئهم دوو ده‌قه ته‌واو ئه‌وه ده‌رده‌خه‌ن كه مروژ له ژێر کاریگه‌ری ژینگه‌ی كۆمه‌لایه‌تی و ئایینی و سیاسی دایه...هه‌رچی مه‌سه‌له‌ی زمانه ،ئه‌وه قورئان له (٢٥) ده‌قدا به‌ واتای جودا باسی له (زمان) كردوه.جگه له واتا كۆزمانه‌وانی و ئه‌تینیکیه‌کانی، ئه‌وه له چه‌ند ده‌قیك به‌ پروون و ناشکرا ئاماژه به (زمان-وه‌ك زبان:ئهن‌دامی ئاخوتن و تامکردن و چیژوه‌رگرتن ده‌كا ، به‌ تایبه‌تی له مه‌سه‌له‌ی ئافران‌دنی مروژدا.به‌ واتای مروژ به زمانه‌وه له دایك ده‌بی:هه‌موو زارۆکیکی سروشتی خاوه‌ن سیسته‌می وه‌رگرتنی زمانه.ئهو سیسته‌مه له ته‌مه‌نی دوو سالی‌ه‌وه ته‌واو ئاماده‌یه نه‌ك هه‌ر ته‌نیا بۆ (وه‌رگرتنی) زمانی دایکی ، به‌لکو هه‌تا (فیژیوونی) زمانی تر!!

زمان له قورئاندا ناسنامه‌ی ئاده‌میینی مروژ ده‌گه‌یه‌نی!! هه‌بوونی سیسته‌می وه‌رگرتنی زمان هه‌ر ته‌نها (جه‌سته‌یی) نییه ، به‌لکو (مه‌عنه‌وی)یشه.له‌م پ‌وانگه‌وه ده‌کرێ بانگه‌شه‌ی ئه‌وه بکه‌ین كه (باوه‌ر) و (زمان و زبان) به‌شیك له سروشتی ئافران‌دی مندال پێک‌دین ، به‌لام ئه‌وه‌ی یه‌که‌م ناسنامه‌یه‌کی هه‌یه له هه‌ردوو دنیای کۆنکریتییدا ،هه‌رچی زمانه له

به‌رایێ ره‌مه‌کییه و له پاشان کۆمه‌لگا ناسنامه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی یان تایینی به‌مل داده‌برێ!!

هه‌رچی هه‌زی مرۆقه‌ نه‌وه ئێمه‌ قسه‌ له‌سه‌ر دوو تیۆری دژ به‌یه‌ك ده‌که‌ین.

تیۆری یه‌که‌م

تیۆره‌که‌ی ستیڤن پینکه‌ر

پینکه‌ر له‌ سێ کتێبدا له‌ پێشانی زمان و نه‌دگاره‌کانی ده‌دوێ. سه‌ره‌تا پینکه‌ر به‌ پالپشتی تیۆره‌کانی نۆم چۆمسه‌کی و تیۆری په‌ره‌سه‌ندن تیۆره‌که‌ی حۆی فۆرمه‌له‌ ده‌کات: زمانی ره‌مه‌کی منداڵ له‌ ئاکامی پرۆسه‌ی هه‌لبژاردنی سروشته‌وه‌ په‌یداده‌بێ منداڵ که‌ له‌ دایک ده‌بێ هه‌لگری جینیکی ره‌مه‌کییه و نه‌و جینه‌ شیاانی ناخواتن و فێربوونی له‌ خۆ گرتوه‌.

پینکه‌ر باوه‌ری به‌ مه‌سه‌له‌ی تابلوی سپی می‌شکی منداڵه‌وه‌ نییه !! چونکه‌ ئه‌م تیۆره‌ هه‌ر ته‌نها جه‌خت له‌ سه‌ر پرۆسه‌ی فێربوون ده‌کات و هه‌بوونی سیسته‌می وه‌رگرتنی زمان له‌ می‌شکی زارۆک په‌ته‌ده‌کاته‌وه‌.

له‌ سییه‌م کتێب باس له‌ زمانی هه‌ر ده‌کات و ده‌لێ هه‌موو مرۆڤی هه‌لگری نه‌و جۆره‌ زمانه‌یه‌ که‌. نه‌و جۆره‌ زمانه‌ په‌نجه‌ره‌یه‌ که‌ به‌ سه‌ر سروشتی مرۆقه‌وه‌ و هه‌ر به‌و هۆیه‌وه‌ هه‌ول ده‌ده‌ین پامانی‌ک به‌ جیهانی ده‌ورو به‌رمان بیه‌خشین. پینکه‌ر ده‌نوسێ: "نه‌و وشانه‌ی به‌ کاریان ده‌هێنین و کار و ناوه‌کان ، میتافۆر و پیکهاته‌ پێزمانییه‌کان ده‌توانن زۆر شتمان پێبێن: له‌ باره‌ی نه‌و کۆمه‌لگایانه‌ی تییان ده‌ژین هه‌روه‌ها له‌ باره‌ی عدقل و می‌شکمان و چۆنه‌تی کارکردنیان.

هەردوو تیۆرە کە کێماسیان زۆرە، چونکە هەر یەکەو لایەنێکی وەرگرتوو هەرچی قورئانە جەخت لە هەردوو لای دەکاتووە: نموونە هەم پرۆگرام کراوە بە سیستەمی وەرگرتنی زمان هەم خۆی کاتێنێکە توانای فێربوونی هەیە، توانای فێربوون لە منداڵ بە هێزترە نەک لە پیاو.

Mutual intelligibility

تیگہ یشتنی دوسہ راہ

تيگه يشتني دوو لايه نه يان دووسره برتیه له مهرجیگی به کارهاترو له
شیکردنه وی زمانه وانی که نامه به دهکات که گزارشت له توانای خدک
دهکات بو له یه کتر گه یشتن. نه گهر دوو شیوه ته و او له یه ک بگهن ، نه و ا نه و
دوو شیوه یه دایه لیکتی یه ک زمانن، نه گهر نه و له یه ک گه یشتنه دوو سه ریه
فهره هم نه بو ، نه و ا نه و دوو شیوه یه دوو زمانی جیاوازن.

ئەو مەرحە زۆر سادەيە، چونكە ھەر سى زمانى دانىماركى ، نەروىجى ، سوېدى لىك دەگەن ، زمانى جياوازيشن ھەروھە سامى باكور و باشور دابەلىكتى بەك زمانن ، كەچى رتەي لى بەكتر گەشتن زۆر كەمە ھەروھە

چۆن كرمانجى ناوهراست و لوړى به جوگرافيا و شتوه له يهك جياوازن ، كه چى
دوو دايه ليكتى يهك زمانن.

Myanmar

مينا مار - بۆرما

ئەو ولاتە زياتر له ۴۳ ميليۆن كهسه زمانى رهسمى ولات زمانى بۆرميه كه
نزىكهى ۶۰% بۆرمى قسهى پيډهكهن، سهدا چلهكهى تر زمانى تر
پيڤكههينن.له بۆرما خويا بوو كه بوزيهكان بهرامبهركه مينهى موسلمان
چهند توندپرو و پهړگين.....

پیتی

N

نا دینی ----- Na Dene

N

پىتى

Na Dene

نا دىنى

برىتىيە لە كۆمەللە زامانىك كە زياتر لە ۲۰ زامان دەبن و لە ئالاسكا و
باكوورى رۇژئاۋاي كەندەدا و باشوورى رۇژئاۋاي ئەمىرىكاى ناۋەند قەسى
پىتەكەرىت.

Namibia نامىبىيا

نزىكەى دوو مىليۇن دەبن ، زامانى پەسىمى ولات ئىنگىلىزىيە ھەروەھا لە
سەدا دەى خەللك بە ئىنگىلىزى قەسە دەكەن ، لە سەدا دەى تر بە زامانى
ئەفرىكى قەسە دەكەن....

Narrative

"گىپرانەۋە"

ئاخاۋەتتىكە زىخىرە پوداۋى خەيالى يان ھەقىقى دەگىرنەۋە.گىپرانەۋە
رەگەزىكى نۆقلە ھەروەھا تۈپىكىكى بىنەپەتى پراگماتىكى ئەدەبىيە كە
دىراسەى پىكھاتەى لۆژىكى چىزۇك دەكەن.

Nasal

لووتی-که‌پوویی

بریتیه لهو ده‌نگانه‌ی له ریگای لووته‌وه دروستده‌بن ، وهك ده‌نگی /ن/ و /م/و/نگ/.

ئه‌و ده‌نگه‌ش به‌هۆی دابه‌زینی مه‌لاشوو ده‌بیئت تا هه‌وا به‌ لووت تیپه‌ریت.

National language

زمانی نیشتمانی

ئه‌و زمانه‌یه که ناسراوه به‌وه‌ی زمانی سه‌رچاره و هیئای شوناسی نه‌ته‌وه‌یه. ئه‌و زمانه جیاوازه له زمانی ره‌سمی. لۆکسمیرگ دوو زمانی ره‌سمی هه‌یه ، فره‌نسی و ئه‌لمانی.

Native language

زمانی په‌سه‌ن

ئه‌و زمانه‌یه که ، زمانی خه‌لکی په‌سه‌نی ناوچه‌که‌یه به‌ شیوه‌ی سروشتی له منداڵیه‌وه به‌ده‌ستی هه‌ناوه ، که جیاوازه له‌و زمانه‌ی خه‌لک فیری ده‌بیئت.

Natural language

زمانی سروشتی

سیسته‌میکه‌ی مه‌زنه‌ده‌یی و داهه‌نراوه که به‌ زمان ده‌چیت جگه له په‌یوه‌ندی نیوان فۆرمه‌کان و واتاکان که سیستیماتیکه‌ی هه‌روه‌ها هه‌ندی رینگا له‌گه‌ڵ واقعی وەرگیراو پینکده‌هه‌نینت.

Negation

نهرتی

بریتیه لهو رسته و فۆرمه‌ی بوون و ره‌گه‌زی نهرتی له خو ده‌گریت.

Neo-firthian

قوتابخانه‌ی فیرسی نوی

قوتابخانه‌یه‌کی زمانهوانی به‌ریتانیه ، که لایه‌نگری هالیده‌ی رابه‌ری زمانهوانی ئه‌رکییه.

Neogrammarians

پێزماننوسی گه‌نج

کۆمه‌له‌ پێزماننوسیکی گه‌نجی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م بوون.

Neo-Gricean

قوتابخانه‌ی گریسی نوی

قوتابخانه‌یه‌کی پراگماتیکی نوییه که په‌ره‌ی به‌ مه‌کسیمی کانی تیۆری ناسراوی گریس دا.

Neo-Humboldtians

قوتابخانه‌ی هۆمبۆلدی نوی

قوتابخانه‌یه‌کی زمانه‌وانی تیۆر داهینه‌نانه‌کانی ئەلمانییه له نیتوان هه‌ردوو شه‌ری جیهانی له لایه‌ن ویسگی‌یه‌یه‌ر دامه‌زراوه. ئەو قوتابخانه‌یه که چه‌مکی زمان وه‌ک هه‌یز په‌ره‌ی پێدرا. زمانه‌وانی نوی بزائیکی زمانه‌وانی بوو له ئیتالیا. له نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی بیسته‌م له لایه‌ن بارتۆلی سه‌رکردایه‌تی ده‌کرا هه‌روه‌ها له ژێر کاریگه‌ری فه‌لسه‌فه‌ی گروسه‌وه‌ ده‌رباره‌ی زمان هاتۆته‌ کایه‌وه‌.

Nerolinguistics

ده‌ماره‌ زمانه‌وانی

نیرۆلینگویستیکس-زمانه‌وانی ده‌مارێ می‌شک

ده‌روازه

ده‌رباره‌ی هه‌ل‌بژاردنی بابه‌تی په‌یوه‌ندی ئۆرگانی نیتوان ده‌مار و زمان یان می‌شک و زمان ، دوو هۆی بنه‌په‌تییه : یه‌که‌میان ، ده‌قینکی قورئانه که خودا ده‌فه‌رمویت : " له زاتی خۆتان نا‌پوان؟ " دووه‌میان ، نه‌خۆشی خۆمه ، که له پاش نه‌زیفبوونی ده‌مارێکی می‌شکم ، ناتوانم به‌ به‌رده‌وامی به‌ ئینگلیزی بدویم ، که‌چی ده‌توانم به‌ زمانی کوردی بدویم . ئەو دوو هۆیه‌ هۆکار بوون بۆ ئەوه‌ی له سه‌ر دیاردە‌ی نیرۆزمانه‌وانی بدویم .

مېشك و زمان

مېشك چەندەھا دەمارى ديار و ناديارى ھەيە ھەريەكەيان ئەركىكى فسيۇلۇژى و زامانەۋانى ھەيە. ژمارەى ئەو دەمارانە لە ژماردن نايت. لە لايەكى دى دەرياي زمان زۆر قوولە ھەروەھا وەك سۆسىر گوتەنى زمان خۆى سيستەمە وەك داشەكانى شەترەنج ھەموو لە پەيوەندى داىەليكتىكى دان لەگەل يەكتەر .

لە زماندا شوينى پيەتمەرۆيەكانى ئاخارتن ، خودى ئاخارتن ، گۆکردنى ئاخارتن ، بىستنى ئاخارتن ، بەرھەمى ئاخارتن لاي قسەكەر و گۆيگر بوونى غەيىي ھەيەشوينىك لە مېشكى مرۆڭ بۆ بەرجەستەکردنى ئەو دياردانە بوونى ھەيە .كەواتە وەك گوتارى قورئان جەختى لە سەر دەكات لايەنى تويكارى جەستەى مرۆڭ ، جگە لەووى موعجيزەيەكى تويكاريە ، موعجيزەيەكى زامانەۋانيە لەمەر پەيوەندى زمان و مېشك.

پېئاسەى نېرۆزامانەۋانى

نېرۆزامانەۋانى وەك بەشكى زامانەۋانى لە زۆربەى كتيبە زامانەۋانيەكان پېئاسەكراوە دەيقيد كريستال (١٩٩٢ ، ل ٢٦٥) بەم شتوہيە پېئاسەى نېرۆزامانەۋانى دەكات : " برىتيە لە لقيكى زامانەۋانى كە برىتيە لە دياراسەکردنى بنەماكان لە سيستەمى دەمارى مرۆڭ بۆ پەرەسەندن و بەكارھينانى زمان . لە ئامانجە تايبەتيەكانى برىتيە لە فەراھەمھينانى مۆديليەك لەمەر كۆنترۆلى مېشك بە سەر پرۆسەكانى ئاخارتن قسەکردن ، گۆيگرتن ، خويندەنەو ، نووسين ، گۆرانى وتن. " ئەو پېئاسەيە قسە لە سەر پەيوەندى زمان و سيستەمى دەمار دەكات ، ئەو پەيوەنديە تۆرئاميژە

به‌شداری ده‌کات له پرۆسه‌کانی ناخواتن و گوینگرتن...چونکه ئیسپاتده‌کات ده‌ماری نار می‌شک ئه‌رکینکی زمانه‌وانی راده‌په‌رینیت . یه‌کینک له کتیبه‌کانی کامبردیج بۆ زمانه‌وانی ته‌رخانکراوه بۆ کتیبی‌کی ئینگرام به‌ناوی : " نی‌ۆزمانه‌وانی : ده‌روازه‌یه‌ک بۆ پرۆسه‌ی زمانی قسه‌کردن و لادانی " به‌و قسه‌یه‌ی بی‌ت له نار تو‌ری زمانه‌وانی ده‌مار ئاریشه‌ی لادانی زمانی بوونی هه‌یه به‌تایبه‌تی له رودانی سروشتی و ناسروشتیدا به‌ده‌رده‌که‌ویت.له‌لاپه‌ره (٤٠) ی کتیبه‌که‌ی ئینگرامدا مه‌به‌ستی بنه‌رته‌ی نی‌ۆزمانه‌وانی ئاماژه‌ی بۆ کراوه : " با می‌شک به‌پرۆسه‌ی ناخواتن هه‌ستیت " ماسیۆس (٢٠٠٧، ٢٦٢) په‌یه‌وندی زمانه‌وانی دروونی و نی‌ۆزمانه‌وانی ده‌خاروو هه‌روه‌ها ده‌رباره‌ی ماهیه‌تی نی‌ۆزمانه‌وانی ده‌نوسیت : " نی‌ۆزمانه‌وانی لکینکه له زمانه‌وانی گشتی له بنه‌رته‌دا په‌یه‌سته به‌دیراسه‌کردنی پرۆسیسه‌کان و پینکه‌اته‌کانی له می‌شک که په‌یه‌ستن به‌مه‌عریفه و به‌کاره‌ینانی زمان . " ئه‌و خانه‌ده‌ماریانه‌ ئایچیسینی (١٩٩٢ ، ل ١٣٢و١٣٣و١٣٤) سه‌ره‌باسی‌ک تایبته‌ بکات به‌ زمان و می‌شک و له کاریگه‌ری ده‌ماری می‌شک له سه‌ر پرۆسه‌ی ناخواتن بکات .له‌و چهند لاپه‌ره‌دا ئایچیسین هه‌ندی زانیاری به‌نرخ له سه‌ر په‌یه‌وندی می‌شک و بیرکردنه‌وه و زمان ده‌خاته‌پوو.که‌واته نی‌ۆزمانه‌وانی بریتیه له دراسه‌کردنی میکانیزمی ده‌ماری له می‌شکی مرۆ که کۆنترۆلی تینگه‌یشتن و زمان گۆکردن وه‌ک به‌ره‌مه‌ییکی ئۆرگانه‌کانی ناخواتن و زمان گرتنه .

بۆ دیارکردنی می‌تووی سه‌ره‌له‌دانی نی‌ۆزمانه‌وانی له ئه‌ده‌بیاتی رۆژئاوا وه‌ک تو‌یژینه‌وه‌ی تایبته‌ بۆ دیاریکردنی په‌یه‌وندی زمان و می‌شک ، ناچارین

ئاراسته‌ی هزرمان بۆ ئه‌وه ببه‌ین که ئه‌و جۆره دیراسه‌یه ته‌نیا له‌ بوا‌ری زمانه‌وانی گشتی نادۆزریته‌وه ، به‌لکو له‌ بوا‌ره‌کانی زمانه‌وانی ده‌دۆزریته‌وه .
 ئایچسین (١٩٩٢، ٧) ده‌رباره‌ی بوا‌ری زمانه‌وانی نوی له‌ رۆژئاوا ده‌نووسیت ، که زمانه‌وانی فه‌لسه‌فی و کۆمپیوته‌ری و ته‌حصانی...به‌شیکن له‌ زمانه‌وانی " به‌لام له‌ به‌ر نوییه‌تی نی‌وزمانه‌وانی له‌ بوا‌ره‌کانی زمانه‌وانی ئاماژه‌ی به‌ هه‌بوونی نه‌کردوه سایتی ویکپیدیای ئه‌لیکترۆنی ، می‌ژوه‌ک بۆ نی‌وزمانه‌وانی داده‌نی‌ت و ده‌نووسیت : " سازکردنی زا‌وا‌هی نی‌وزمانه‌وانی ده‌دریته پال هاری ویتکار ، چونکه له‌ سالی ١٩٨٥ گۆڤاریکی به‌ ناوی نی‌وزمانه‌وانی دامه‌زراند.

به‌شه‌کانی می‌شک و پرۆسه‌ی قسه‌کردن و گو‌یگرتن و تی‌گه‌یشتن

هه‌رسی پرۆسه‌ی قسه‌کردن و گو‌یگرتن و تی‌گه‌یشتن په‌یوه‌نده‌کی راسته‌وخۆی به‌ ده‌ماری می‌شکه‌وه هه‌یه ، چونکه وه‌ک خۆیا بووه ده‌ماره‌کانی می‌شک بارگاوی کراون به‌ هه‌ندی پرۆسه‌ی زمانه‌وانییه‌وه .
 له‌ خودی می‌شکدا چهند ده‌قەرێک هه‌ن ، که جگه له‌وه‌ی چهند پرۆسه‌یه‌کی تایبه‌ت به‌ جه‌سته‌وه ئه‌نجام ده‌دن هه‌روه‌ها له‌ پ‌یگای که‌یسی هه‌ندی نه‌خۆشه‌وه ده‌رکه‌وتوون که هه‌ندی پرۆسه‌ی تایبه‌ت به‌ زمانه‌وه ئه‌نجام ده‌دن .

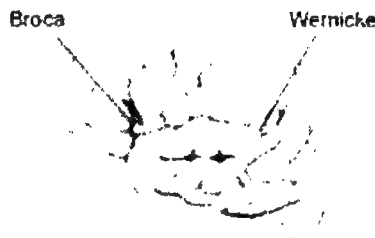
ئو به شانهی میشک که تایه تن به زمانه وه:

یه که م ، ناوچهی برۆکا

ئو دهقهری برۆکا له میشک له ناکامی توژیینه وهی پزیشکی بهریا بووه ، نهک توژیینه وهی زمانهوانی . وهک ئینسکلۆپیدیای ویکیپیدیا دنووسیت : "دیاردی په یوهندی ده ماری میشک و زمان له پوری میژووه ره گدا کوتوی په ره سندنه کانی باری ته فاسیۆلۆجیا (دیراسه کردنی خهوشی زمانهوانی) که له ناکامی زهره ری میشک دروسته بن. ته فاسیا هه لده دات پیکهاته به ئه رک ده به سیتته وه به شرۆفه کردنی کاریگه ری روشانی میشکی له سه ر پرۆسه ی زمان."

زۆر زمانهوانی تایهت به نیرۆزمانهوانی له باره ی ئو شوینه وه دواون ده یقید کریستال (۱۹۹۲ ل ۵۰) دنووسیت: "ئو ناوچه یه به و ناوه ناوانراوه پاش نه وهی پۆل برۆکا ۱۸۸۰-۱۸۲۴ ی نوژداری فهره نسی له ریگی نه خۆشه کانیه وه ئو شوینه ی له میشک دیاری کرد. ئو شوینه تایهت به کیشه کانی دۆزینه وهی وشه. " ماسیۆس (۲۰۰۷ ، ل ۴۵) له فهره نگه زمانهوانیه که ی ئاوا له دهقهری برۆکا ده دوت : " به شیکه له میشک له لای نه خۆشیک پۆل برۆکا له ناوه راستی سه ده ی نۆزده وه که ناوچه که ی له میشک دوو چاری زیانیکی گه وه ببوو. " ئایچسین (۱۹۹۲ ل ۱۳۳) وردتر له کریستال و ماسیۆس ئو شوینه ی میشک وه سف ده کات و دنووسیت: "ئو گه نگه شه یه ئو کاته دروستبوو، کاتیک پۆل برۆکا وهک سه ره ده بووسیک ئو شوینه ی له میشک دیاری کرد، " له نه زه ر ئایچسین ئو شوینه ده که ویتته نیۆچه وانی مرۆژ ، نه ختیک سه ره وهی گوپی چه په . ئو شوینه ی دوو نه خۆش بریندار ببوو ، له

کاسرین ریلیتی (۲۰۱۰ ، ل ۲۸۵) دهبارهی ئه و ناوچهیه ده نووسن : " ئه و نه خوشانهی لای برۆکا تووژینه و هیان له سهرکرا ، ده رکهوت ئه و نه خوشانه ده توان گوییان له قسه بیته ، به لام ناتوانن قسه به رههم بیتن ، به پینچه وانه و نه خوشانهی لای ویرنیکا تووژینه و هیان له سهرکرا ، ده رکهوت ده توانن قسه به رههم بیتن ، به لام ناتوانن گوییان له قسهی به رامبهه بیت... " له لاپه ره ۲۸۶ ی هه مان کتیب ده نووسن : " ناوچهی ویرنیکا نزیکه له بهرگی بیستنی سه ره کی له لای چه پی سه ره وه ... "

کورته

له نیو میشکی مرۆڤدا ناخپه و گویگر بوونیان ههیه ، به لام میکانیزمی ریکهستنی ئه و دوو له شته شاروه کانه ده ماری مرۆڤ که هۆکاری سه ره کی له کارکهوتنی ته ره فیکی جهسته ن ، به لام وهك له م وتاره خویا ده بیته ، ئه و ده ماره نهی میشک بارگاری کراون به ئه رکی زمانهوانی جودا له یه کتر . ئه و دوو ده قه ره ی برۆکا و ویرنیکا دۆزیانه وه ، وه لامی هه ندی هۆکاری جهسته یی و زمانی ده ده نه وه .

NLP:Natural language Processing

ئین ئیل پی

پیوهری-پروسیسینگ- سروشتی زمان ئه و پیوهریه له لایه ن پیوهری
کویمپیتەر بۆ رسته کان و تیکسته گانه.

Node

نۆده-هیل-تیر

تیر و بیرۆکه ی تیر زیاتر له هیلکاری داری و زمانهوانی بهره مهین هدیة
ئه و تیره په یوهندی ئه و خاله به هیلکی هیلکاری داری.

Non-finite

دیارنه کراو

بریتیه له و شیوه ی کردار وه ک ئینفینیف-چاروگ.

Non-sentence

نا-رسته

ریزبونی وشه گانی زمان به شیوه یه ک به پی پیکیهاته ی زمانه که
نه بیته ، ئه و ریزبونه ی سهره وه نا-ریزمانییه.

Non-Standard

نا-ستانهدر

بریتیه له و فورم و شیوانه ی که ستانهدر نیین.

North American Languages

زمانه‌کانی باکووری ئەمریکا

بریتیه له زمانه‌کانی هارولاتی ئەمریکی به‌تایبه‌تی باکووری مه‌کسیکو ،
که به‌جیاده‌کرتنه‌وه که به‌زمانی ئینگلیزی ده‌دوین.

Noun and Nounphrase

ناو و گری‌ی ناوی

ناو به‌شیکێ سهره‌کی به‌شه‌کانی ناخواتنه .ناو زۆر ئه‌رکی هه‌یه وه‌ک
مۆدیفایه‌ر وه‌ک مۆزه‌خانه‌ی شوینه‌وار هه‌روه‌ها بکه‌ر وه‌ک مامۆستا پیرۆزه ،
به‌رکار ئه‌و له مامۆستای دا!
هه‌رچی گری‌ی ناویه له ناو و ئامرازێک پێکدێت.

Nynorsk

نینۆرسک

زمانی نینۆرسک زمانی دووه‌مه له نه‌رویژ هه‌روه‌ها ئه‌و زمانه زمانی
ناسیۆنالیزمی نه‌رویژییه.(بروانه زمان و ئایدیۆلۆژیا).

پیتی

o

خاچ ---- obelisk

o

پیتی

obelisk

هیمای خاچ

هیمایه‌کی تایپۆگرافیه هه‌روه‌ها خه‌نجهریشی پینده‌گوتری. نه‌رکه‌کانی بریتیه له‌دابړینی سه‌رچاوه‌یان ده‌ق وه‌ک هه‌بوونی ده‌همه‌ن و بیبلۆگرافیا هه‌روه‌ها به‌رانبه‌ر که‌سیک بنووسری نه‌وا نه‌و که‌سه‌مردووه.

Object

به‌رکار

به‌شینکی پینکه‌اته‌ی پینکه‌یاته‌ی رسته‌یه. نه‌گه‌ر له‌رسته‌که‌دا کردارێکی تیپه‌ر هه‌بوو نه‌وا بوونی به‌رکار له‌رسته‌دا پیویست ده‌بی، به‌لام نه‌گه‌ر کرداره‌که‌تینه‌په‌ر بوو نه‌وا نه‌بوونی به‌رکار له‌رسته‌دا پیویست ده‌بی.

Object language

زمانی به‌رکار

بریتیه له‌و زمانه‌ی به‌یان ده‌رباره‌ی زمانیک ده‌دات. نه‌و زمانه‌یه که له‌و پرۆسه‌یه پینکدیت. له‌تیۆری ۱۹۵۷دا چۆم‌سکی له‌ریزمانی به‌ره‌مه‌ین که نه‌و ریزمانه له‌میتالانگویج هه‌یه.

Obsolescence

ۋىبىۋى رىژەيى لە زماندا

لە زامانەۋانى مېژوۋىدا ،ئۆبسۆلىتسىئىس برىتتە لە ناۋچوۋنى رىژەيى
دەرۋەدا دەرۋەت و مۆتىف لە ئاخاۋتن لادەبات.

Ob-Ugric

ئۆب-ئوگرىك

جۆرىكى ترە لە زامانەكانى خىزانەزمانى فىنۆ-ئوگرىك كە لە باكور و
ناۋەندى روسىا ھەرۋەھا لە ھەنگارىا و فىنلەندە....

Official language

زمانى رەسمى

برىتتە لە زامانەى كە بە رەسمى (ياسايەكى حكومت يا دەستور) بۆتە
زمانى كارگىپى حكومت.ئەو زامانەى كە يەكەيەكى سىياسى ھەيە ۋەك
زمانى رەسمى يەكيتى ئەوروپى كە برىتتە لە زمانى ئىنگلىزى ، فەرەنسى ،
ئەلمانىە.

Old English

زمانى ئىنگلىزى كۆن

برىتتە لە زامانە ئىنگلىزىيە پىش سالى ۱۱۰۰ ھەبوۋەرچى ماسىۋسە
برىتتە لە ۋەقەى لە مېژوۋى زمانى ئىنگلىزى ھاۋكاتە بە كۆتايىھاتنى
فەتھى نۆرمەندى لە ۱۰۶۶

Old Norse

نهرویجی کۆن

ئهو ناوه —نهرویجی کۆن— ناو بوو بۆ زمانی ئایسلاندىك له‌مه‌ ده‌رده‌كه‌وێت كه‌ ده‌ق-نوروسین به‌و زمانه‌ له‌ سه‌ده‌ی یازده‌ هه‌بوو.

One form one meaning

یه‌ك فۆرم یه‌ك مانا

پرانسیپی یه‌ك فۆرم یه‌ك مانا له‌ یه‌ك زماندا جه‌خت له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌كات كه‌ په‌یوه‌ندیه‌كی یه‌ك بۆ یه‌كی له‌ نیتوان فۆرم و واتا هه‌یه‌ به‌ تایبه‌تی له‌ مۆرفۆلۆژی میژوویدا.

onomasiology

نۆنۆماسیۆلۆژی

بریتیه‌ له‌ توێژینه‌وه‌ له‌ دانه‌وشه‌ له‌ و شت و چه‌م‌كانه‌ی ده‌داله‌تی لێده‌که‌ن

Onomastics

نۆنۆماستیکس

نۆنۆماستیکس بریتیه‌ له‌ لقیکی واتاسازی ده‌رباره‌ی نیتیمۆلۆژی ناوی كه‌سی هه‌روه‌ها ناوی شوین له‌و حاله‌ته‌ش پێیده‌گوتری تۆپۆنیمی.

Ontogeny

ئۆلتۈگىنى

برىتىيە لە زاراۋىيەكى بايۇلۇژى كە لە دەربارى بىنچە و پەرەسەندى ئۆرگانىيەتى تاكى ، كەۋاتە ئۆلتۈگىنى زمان بىرىتىيە لە پەرەسەندى ئەو دياردەيە لە مىندالدا چۈنكە بىنچە ئەو پەرەسەندە بايۇلۇژىيە.

Order

رېز

رېزبونى رەگەزەكانى پستە بىرىتىيە لە واتايەكى دەقارەقى رېزبون ھەروەھا لە زمانەوانى بونىادگەرى ئەوروپىدا بىرىتىيە لە پەيۋەندى ھەندى پىنكەتەي ئەبستراكت.

Organs of speech

ئۆرگانەكانى ئاخارتىن

برىتىن لە پىنكەتەي فسيۇلۇژى چالاك لە پروسەي قسەكردندا .ئەو ئەندامانە بىرىتىن لە :

۱. ھەردوو لىۋ

۲. ھەم - زار

۳. قورگ - گەروو

۴. لوت

۵. دان

.....

Origins of language

بنەچەى زمان

بنەچەى زمان دوو دیدى له يەك جیاواز دەخاتەپروو. دیدى دین وه دیدى دەرەوى دین. له دیدى ئیسلامدا مرۆڤدا وا پرۆگرامکراوه که هەلگری ئامیڤرى وەرگرتنى زمانەبۆیه ئادەم ناری هەموو شتەکانى زانیوه. هەرچى دیدى دەرەوى دینە سەرەتا له سەر گریمان و تیۆر دامەزراره. کهواته له دیدى ئیسلام زمان خەلاتى خودایه هەرچى دیدى تره باوهرى وایه زمان بەرھەمى مرۆڤ و بیرکردنەوى مرۆڤه له شتەکانى دەوروبەر.

orthography

سیستەمى نووسین

ئۆرسۆگرافی سیستەمىكى بە ستاندهرکراوه دەرپارەى نووسین له زمانىكى تایبەت.

ossetic ئۆسیتىك

زمانى گروپىكى كەمى دانشتوانى زمانەکانى گروپى ئیرانى له باکوورى قەرەقاز.

oxford English

زمانى ئۆكسفۆرد

زمانى ئۆكسفۆرد یا زمانى بیبى سى یا زمانى لەندن زمانى ستاندهرى ئینگلیزیه .ئەو شتیهى زمانى ئینگلیزین که مۆرکی ستاندهریان ههیه.

زمانی ستاندهری ئینگلیزی له ریگای ههندی پرستیژی زمانی لهندهن وهك
 زمانی بازرگانی وه زمانی سیاسی —میدیا، دامودهزگای مهعریفی وهك
 زانکۆی ئۆکسفۆرد وه زمانی پایتهخت ..دروستبوو. ئه وهژمونه مهعریفی
 و سیاسی و جیۆپۆلیتیکه‌ی شیوه‌ی ئاهاوتن و نووسینه‌ی لهندهن ، شیوه‌ی
 لهندهنی کرده زمانی ستاندهری ئینگلیزی.

پیتی

P

Palatography

پیتى
Paedography
يادوگرافي

بریتیه له سیستمیکی نویسی تاییهت بهوهی وا دروستکراوه بو ئهوهی
بارمهتی مندالان بدات بو ئهوهی فزین چۆن بخویننده.

Palatography

پہ لہ تو گرافی

بریتیه له هەر ته کنیکێک بۆ تومارکردنی په یه وندی له نیوان زبان و بانی
دوهم له نافراندنی دهنگه کانی ناخواتن.

Pahlavi

زمانی پهلوی

دەوتریت که زمانی پەهلەوی زمانی فارسی ناوەراستە دەپرسین ئاخۆ زمانی
بەهلەوی کوردی یان فارسی بوو؟

د. جهمال نهبهز له لاپهړه (۹۲) ی ګټیښی "بیډهسه لاته کورده کان و برا موسلمانان کانیاں" دنووسی: "رؤژهلتناسه نهوړوپیه کان زمانی په هله وی پهله وی به زمانی فارسی ناوهراست ناوړه ده کهن". بهلام د. نهبهز خوی زمانی په هله وی به "زمانی کی سهر به خو" داده نی، به وی نزیکرته له زمانی کوردی وک له فارسی. نو راهی د. نهبهز له سهر بنده ما و شنگست نیه، ته نیا نزیکی

و شه‌کانی زمانه‌که و شوینه‌که‌ی کردۆته مه‌رج! سه‌دیق بۆره‌که‌یی له‌به‌رگی یه‌که‌می میژووی و یژهی کوردی لاپه‌ره (٢٤-٢٥) ده‌لتی: زمانی په‌هله‌وی له‌ زمانی کوردی ده‌چسێ و نزیکترین زاراوی (زاری) کوردی، که له‌ گه‌ل ئهم زمانه‌دا هاوچه‌شنه، زاراوی گۆرانی و و لوپه. "بۆره‌که‌یی و زوبیر بیلال هه‌ندێ "به‌لگه" ده‌هیننه‌وه به‌وی، که زمانی په‌هله‌وی زمانی کوردیه، یان زاریکی کوردی یه. گیو موکریانی بانگه‌شه‌ی نه‌وه ده‌کات، که کتیبی (دین که‌رد) به‌ زمانی په‌هله‌وی نووسراوه، ئه‌و زمانه‌ش زمانی لوپ و که‌لهوڤ و شوانانه. مه‌ردۆخی میژوو نووسی کوردیش ده‌لتی: "زمانی په‌هله‌وی یه‌کێ له (شیوه‌کانی کوردی) بووه، که گه‌لێ له زاراوی لوپ و گۆرانیوه نزیکه".

زوبیر بیلال ده‌لتی: "دوو جوړ په‌هله‌وی هه‌یه، په‌هله‌وی سه‌رده‌می ته‌شکانی ٣٠٠٠. ز ٢٢٤ ز ئه‌و شیوه‌یان له (هه‌ورامی) و (فه‌یلی) ده‌کات، په‌هله‌وی ساسانی ٢٢٤-٦٣٠."

له‌لایه‌کی تر، (ئاربرکه) له‌ ته‌تله‌سی زمانه‌کانی هیندۆ - ئێرانیدا، کوردی و فارس به‌ دوو زمانی (ئێرانی) داده‌نت، به‌لام له‌ژێر فارسی کۆن، زمانی په‌هله‌وی و وه‌ک به‌شیک له‌ قوناغی، یان قوناغیک له‌ زمانی فارس دا ده‌نت، د. فرست مرعی له "کردستان فی القرن السابع المیلادی" لاپه‌ره (٢٤) ده‌نووسی، که له‌سه‌رچاوه عه‌ره‌یه موسلمانه‌کانیش زمانی (فارسی) و (په‌هله‌وی) له‌یه‌ک جیاکراونه‌ته‌وه، به‌تایبه‌تی له‌سه‌رده‌می ئیسلامیدا.

به‌کورتی، په‌هله‌وی زمانیکی رینوس ئالۆز و گران بووه، بۆیه له‌سه‌رده‌می ته‌خینه‌کان له‌لایه‌ک و سه‌رده‌می ته‌شکانی و ساسانیه‌کان، ماوه‌ ماوه‌ ته‌نها وه‌ک (زمانیکی) نایینی، یان ناخاوتنی خه‌لک مامه‌له‌ی له‌ گه‌ل کراوه.

له‌و سه‌رچاوانه‌ بیژکه‌ی وا خراونه‌ته‌ پوو، که زۆربه‌یان هه‌ر ده‌قی هورمزگان هه‌لده‌وه‌شینه‌وه. ئه‌و ده‌قی هه‌ندێ به‌ یه‌که‌م ده‌قی کوردی داده‌نین. لیته‌دا

جەخت له سەر ئهو زمانه و پێنووسی ئهو زمانه دهکەین بۆ ئهوهی بـهـلـتـیـنـ، که هه‌ندێ نووسەر و توێژه‌ری کورد چەند بێ ناگان هەتا له رایه‌کانی خۆیان!!
ده‌قی هورمزگان، ته‌گەر به‌ په‌هله‌وی نوسرابێ وه‌ک بانگاشه‌ ده‌کری ته‌مه‌ ئه‌و
ده‌قه‌ ده‌بی هی سه‌رده‌مانی ته‌شکانی بی‌ته‌ک ساسانی، چونکه‌ سه‌رچاوه‌کان جەخت
له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌کەن، پێکچوون له‌ نێوان په‌هله‌وی ته‌شکانی ٣٠٠٠ پ. ز-٢٢٤ ز و
هه‌ورامی، فەیلی لۆری هه‌یه!! نه‌ک په‌هله‌وی ساسانی!!

سه‌رچاوه‌کان ده‌لێن پێکچوون هه‌یه‌ له‌ نێوان زمانی په‌هله‌وی و شێوه‌ زاری هه‌ورامی، نه‌ک هه‌ردووکی یه‌ک بن. ئه‌و نووسه‌ره‌ کوردانه‌ی، له‌وانه‌ ده‌ سه‌عید کوردستانی، حوسین حوزنی موکریانی، ره‌شید یاسه‌می، سه‌رده‌تا ده‌قه‌که‌یان بـلـا‌و‌کـرد‌ۆ‌ته‌وه‌، ده‌قه‌که‌یان به‌ (شێوه‌ زاری هه‌ورامی) بـلـا‌و‌ کـرد‌ۆ‌ته‌وه‌، نه‌ک به‌ زمانی په‌هله‌وی!!! هه‌روه‌ها په‌هله‌وی هه‌روه‌ک (زمان) یان (شێوه‌ زمان variety) بووه‌، هه‌روه‌ها (پێنووس)یش بووه‌، که‌چی هه‌ورامی ته‌نها شێوه‌زاره‌ نه‌ک (پێنووس)!!
صاح‌قه‌فتانی میژوو نووسی کورد له‌لاپه‌ره‌ (١٠٥) ی کتێبی
(میژووی گه‌لی کورد له‌ کۆنه‌وه‌ تا ئه‌مه‌ڕ) ده‌رباره‌ی "پێنووس" ی په‌هله‌وی
ده‌نووسی... ته‌لف و بای په‌هله‌وی زۆر سه‌خت و گران بوو، چونکه‌ وه‌ها ده‌رکه‌وتوو،
که‌ له‌ نوووسینی په‌هله‌وی دا هه‌زار پیت (هه‌رف) زیاتر به‌کارهێنراوه‌!!!

هه‌ره‌ها قه‌فتانی قسه‌ی هه‌ندێ زانا ده‌رباره‌ی ته‌لفبای په‌هله‌وی ده‌گوازێته‌وه‌ و ده‌لێ: ده‌نگ وایه‌ له‌ کاتی دوایی ساسانیه‌کان دا به‌فه‌رمانی شای ئیتران شێوه‌ی (فارس) بووه‌ته‌ زمانی په‌سی حکومه‌ت، چونکه‌ نووسین و خوێندنه‌وه‌ی په‌هله‌وی زۆر گرانبووه‌!!!

ته‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌، که‌ هه‌یج نووسه‌ریکی کورد "ده‌قی هورمزگانی" به‌زمانی په‌هله‌وی نه‌بینیوه‌!! زمانه‌ هه‌ورامیه‌که‌ی ده‌قه‌که‌ قه‌ناعه‌ت به‌هه‌یج که‌سی ناهێتی، که‌ زمانی کوردی سه‌رده‌می ده‌رکه‌وتنی ئیسلام ١٦-ی کۆچی بی له‌

Pakistan

Paleography

۲۲۶

Pali

پالی

بریتیه له دهقی پیروژ هیندو-ناریانی پالی نهندامه له خیزانه زمانی هیندو-ناریانیه.

Panini

پانینی

ریزماننوسیتی هیندی بو یه کهم کس بو که دهقی دهسه لاتدار له باره ی سروشتی سانسکریتی بینیتته بهرهم له نیوان سهده ی ۷ و ۵ ی پیش زاین ژیاوه. کتیبه به ناوبانگه کی ناوی ههشت کتیب.

Panjab or punjabi

په نجاب - پونجابی

زمانی پونجابی زمانیکه دهگه ریته وه بو گروه زمانی باکوروی رۆژناوای زمانه گانی هیندو-ناریانی که له لایه ن ۸۰ ملیۆن که سه وه له پاکستان و هیند و دهروه ی نه و دوو ولاته وه قسه ی پیده کریت ههروه ها نه و زمانه زمانیکی ره سی ناوچه یی له ههردوو پونجابی پاکستان و هیند. نه و زمانه به نه لغبای گورموخی که له سهده ی ۱۶ بو هه لکۆلینی سیخی داهینراوه ههروه ها له بهشی پاکستان به نه لغبای عه ره بی ده نووسری پونجابی زمانی نایینی سیخه کانه.

paradox

پارادۆکس-پێچه‌وانه-هه‌ق‌دژ

هه‌بوونی به‌یانیکێ پارادۆکسی له‌ ده‌قی‌کدا که به‌یه‌کتر هه‌ق‌دژ بن ، وه‌ک به‌یانکردنی مه‌لیک تاووس له‌ جیلوه و مه‌سحه‌فا ره‌ش که له‌یه‌کیکیان به‌فریشته وینا ده‌کری که‌چی له‌ویدی به‌خوا.له‌رووک‌ه‌ش و رواله‌تدا بیهوده‌پیشان ده‌دری به‌لام وا له‌مرۆ ده‌کات قوولتر به‌دووی ناستی مانا بگه‌ریت.

Paragraph

په‌ره‌گراف

بریتیه له‌یه‌که‌یه‌کی دیسکۆرسی-ئاخاوتنی-نوسراو که له‌نیوان رسته‌یه‌ک و ته‌واوی ده‌ق دایه‌.له‌وه‌نده‌نوسینه‌ ئایدیایه‌کی ته‌واو ده‌به‌خشریت.

Paronymy

پارۆنیمی

پارۆنیمی دیاره‌یه‌کی نامۆ نییه و له‌زۆربه‌ی زمانه‌کان بوونی هه‌یه‌.بریتیه له‌په‌یه‌ه‌ندی سیمانتیکی که له‌نیوان ته‌و وشانه‌ی دارپێژراون له‌هه‌مان په‌گ.ته‌و وشه‌یه که له‌وشه‌ی زمانی دی رۆنان گراوه به‌هه‌ندی گۆپانی که‌م:

١.پۆنت —فهره‌نسی وه‌رگیراو پۆنسی لاتینی (وشه‌که به‌واتای پرد دیت)

٢.وه‌خت کوردیه له‌وقت —ی عه‌ره‌بی وه‌رگیراوه .

Parsing

پارسینگ-شیکردنهوه

له ریزمانی تهقلیدیدا بریتیه له راهینانیکی پیتداگۆجی-پهروهردیهی-
شیکردنهوه و ناوانی رهگهزه ریزمانیهکانی تاکه رستهیهک. له ئەمریکا نهو
شیکردنهویه ناسراوه به هیلکاری-دایه گرامی-.

Part of speech

بهشهکانی ناخوتن

بهشهکانی ناخوتن ناویکی کۆنه بۆ ناو و کردار و ئاوهلکردار و ئاوهلناو و
نامراز و ... بهلام نهو وشانه له ریزمانی وهسفی و بونیادگهزیدا پۆله وشهیان
پێدهگوتری.

Patient

پهشینت-بهرکار

له ههندی شروقه کردنی ریزمانی رسته دا بریتیه لهو یهکهیدی دهکهوینه
ژیر کاریگهری کردارهوه وهک :
-تازاد قوتۆمبیله کهی لێخوپی.

بهلام له ههندی دهبرپیندا دهبیته بهکر دهبرپینه که ، وهک
-پشیلکه له لایه ن سهگه کهوه راوگرا. وادیاره لهو جوژه دهبرپینه شدا
بهکهری رسته که بهکهری ریزمانیه ، که له رستهی بهکر نادیاردا دهرده کهوی.

pedagogical grammar

رێزمانی پێداگۆجی

بریتیه له لێكدانه‌وه‌ی رێزمانی زمان که مه‌به‌ست لێی ئاسانکردنی پرۆسه‌ی فێرکردن و فێربوونی زمانه‌که‌یه. ئەو رێزمانه به تایبه‌تی له ناو پرۆسه‌ی فێربوونی زمانی بیانییدا بوونی هه‌یه ئەو جوهره رێزمانه ناکۆکه به رێزمانی وه‌سفی یا رێزمانی تیۆری.

Peirce , Charles Sanders 1839-1914

چارلز ساندروز پێرس

پێرس فەیلەسوفیکی ئەمریکی بوو هه‌روه‌ها قسه‌ی خۆی ده‌رباره‌ی خودی زمانه‌وانی. له زمانه‌وانیدا ئاماژه به زاراوه‌ی ئەبه‌ده‌کشن و سی قه‌دی تایپۆلۆژی هه‌یما ده‌کات به گۆیره‌ی ئەو په‌یوه‌نده‌ی له نێوان سیگنالی بارگه‌کراو به (هه‌یما) و (شت).

performance

پیا‌ده‌کردن

پیا‌ده‌کردن یا به‌جی‌گه‌یان‌دنی بیرۆکه و هزری ناو می‌شکه. ئەو پیا‌ده‌کردنه ملک‌ه‌چ و به‌زان‌دنی یاسا‌کانی زمانه. چۆ‌مسکی له چاپی شه‌سته‌کانی رێزمانی به‌ره‌مه‌هه‌ت‌ان ئەو بیرۆکه‌ی وه‌ک دژی بیرۆکه‌ی توانست دا‌هه‌ت‌نا. له لای چۆ‌مسکی ئەو زاراوه‌یه وا پێ‌ناسه‌کراوه: "پیا‌ده‌کردن بریتیه له به‌کاره‌هه‌ت‌انی کرده‌یی زمان له ره‌وشی کۆ‌نکری‌تیدا." پیا‌ده‌کردن له‌تیۆری پرانسیپ و

پارامیتەر پیاده کراوه له سیستمه مه کانی مینته لی-هۆشه کی-هه تا تیۆریك ههیه به ناوی تیۆری پیاده کردن.

Persian

زمانی فارسی

زمانیکی ئیرانیه ناسراوه به فارسی. نیوهی خه لکی ئیران قسه ی پیده کات. ئه و زمانه له گه ل زمانی داری و زمانی تاجیکی کۆنتینیو میك پینکده هینیت پاش کوده تای کۆرش له سه ر نه ستیاگی میدی زمانی فارسی شیوهیه کی به رایى له نه خشانده کانی نه خمینی ده رده که ویت.

Philology

فیلۆلۆژی

فیلۆلۆژی ناو بوو بۆ بزاشی زمانهوانی پیش سۆسیتر. فیلۆلۆژی زۆر کاری له سه ر ده ره وه ی زمان ده کرد. دوو جۆری فیلۆلۆژی ههیه فیلۆلۆژی کلاسیکی و فیلۆلۆژی نوی. سه ده ی نۆزده هه م سه ده ی زیڕینی فیلۆلۆژی ئه وروپیه ههروه ها له و سه ده یه ده دا له ویلیه م جۆنزه وه کار کرا له سه ر به راورد کردنی زمانی هیندۆ ئه وروپی و زمانی تر وه ک سانسکریتی ، لاتینی بۆ دۆزینه وه ی دایکه زمان. مه لا ته ره ماخی له پیش ئه و هه ول ئه وروپیه به چهن سه ده یه که وه کاری له سه ر به راورد کردنی عه ره بی و فارسی و کوردی. له سا لی ۱۸۴۲ دا کۆمه لگای فیلۆلۆژی له لهنده ن دامه زرا.

Political language

زمانی سیاسی

له ده‌سپیکدا ده‌مه‌وی بلیم ئەم بابەتە شروڤە ی پەوشی سیاسی ولات ناکات. هەروەها دوو له زمانی نووسەری ناو کۆشکی دەسلالت کە هەرگیز زمانیککی دەسلالتدار نییە ، بەلکو زمانیککی بیدەسلالتە هەر دەبی بلی : گەورەم ، ئەز بەنی ، ئەز خولام... هتد. کەواتە ئەم نووسینە هەڵدەدات له زمانی سیاسی بدویت.

له مەسەلە ی زمانی سیاسیدا ، بە ئایدیۆلۆژیکردنی دەق ئەدگاریکی گرینگ دەبی.

نووسەریکی بیانی دەنووسیت : "له کۆمەلگای دیموکراتیدا هەر کەسیک تەنیا هاولاتی نییە ، بەلکو سیاسەتمەدار و وتاریژەر. - جۆزیف ۲۰۰۶ ، ۱۳۳ -

جەمال بۆتانی ۲۰۱۰ : ۳۴ | دەنووسیت : "بە ئەدگارکردنی دەقیك بۆ ئەو ی بە زمانی سیاسی بناسریت پتویستە له سەر دوو مەرجی سەرەکی دامەزرا بیئت دوو مەرج و حالەتە کە بریتین له مەرجی ئەرکی و مەرجی سیماتیکی. دەقی سیاسی بەشیکە له ئاکامی سیاسەتناسی "له‌وانە یه له حوکمی پۆژەلاتی ناڤین زمانی سیاسی به جۆریکی تر پیناسه ده‌کریت ، چونکە له باشت‌ترین کۆمەلگای دا غیابی کۆمەلگایه‌کی دیموکراسی هەست و دەرکی پی ده‌کریت و هەردوو مەرجه‌کی تیگستی سیاسی له نیو ئاریشه نابووری و سیاسەکان و نکران.

له لایه‌کی دی زمانی سیاسی یان ئاخواتنی سیاسی وەك گوتاریکی سیاسی په‌یوه‌ندی به‌ په‌فتاری سیاسیه‌وه هه‌یه!

له كۆمه‌لگای ئازاد و نیمچه ئازاد موماره‌سه‌ی سیاسی به وه‌زیفه‌ی تاكه‌وه نه‌به‌ستراوته‌وه ، هه‌ر تاكێك ، هه‌ر هاوڵاتیه‌ك بۆی هه‌یه سیاسی بێت و كاری سیاسی بكات ، به‌لام له كۆمه‌لگای رۆژه‌لاتی له سیسته‌می كۆماریش ماف به كه‌سانی مالبه‌ته‌كه دراوه وه‌ك له سوریا پرویدا هه‌تا تێكستی ده‌ستور پێشیل بکه‌ن و دوا‌ی مردنی حافظ ، به‌شار ئه‌سه‌د له شوی‌نی دابنێن. داب‌پێنی سیاسه‌ت له چه‌ند كه‌سێك خۆی له خۆیدا كوشتنی سیاسه‌ته له ژیا‌نی هاوڵاتی ناسایدا.

كه‌واته چۆن هه‌ر ئامی‌ریك زمانی هه‌یه وه‌ك ده‌گوتری زمانی مۆسیقا ، زمانی ترافیك لا‌یت ، زمانی دڵ سیاسه‌تیش زمانی هه‌یه ، به‌لام زمانی سیاسه‌ت په‌یوه‌ندی به جۆری قسه‌کردن هه‌یه هه‌روه‌ها له به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و جۆره زمانه‌ مۆته‌له‌قی —هرگر— زۆره و هه‌ندی جار چاره‌نووس سازه ، بۆیه هه‌ندی نه‌دگاری هه‌یه له گه‌ڵ ئه‌وانی دی جیاوازه‌هرگر به بێ گری له زمانی سیاسی ناخێوه‌ر تیب‌گات. له هه‌ندی روه‌وه زمانی هه‌ندی قورئان سیاسیه و چاره‌نووس سازه. له نیوان وه‌رگیر و ناخێوه‌ر ناوه‌ندیك هه‌یه و نابێ مه‌سه‌له‌ی چینه‌یه‌تی هه‌ستی پێ بکری تا مملانییه‌کی چینه‌یه‌تی وه‌ك چۆن له ناخواتنی نیوان ئاغا و کرمانج هه‌یه له ناخواتنی ناخێوه‌ر ده‌رکی پێ نه‌کریت.

هه‌روه‌ك گوتمان هه‌موو تاكێك ده‌کرێ سیاسی بێ یان زمانی ئالوده‌ی سیاسه‌ت بێ ، به‌لام نا‌کرێ ن‌کو‌لی له‌وه‌ش بکه‌ین كه هه‌ندی ده‌قی سیاسی وه‌رگره‌کی سیاسی ده‌وی ، چونکه هه‌ر ئه‌و ده‌قه‌ش وه‌رگره‌که بێنا ده‌کات. به‌روون‌تر ده‌قی یاسایی و ده‌ستووریی وا ده‌کات جو‌ریك له وه‌رگرمان هه‌بێ هه‌روه‌ك چۆن ده‌قی زانستی وه‌ك کیمیا و بایه‌لوژی وه‌رگری خۆی هه‌یه.

كۆرتە

ھەموو تاكىك دەكرى لە كۆمەلگاي ديموكراتيك بېتە سىياسەتمەدار باپيرە گەوردى سەرۆكى ئەمريكا رۆژەك لە رۆژان كۆيلە بوو و زمانىكى بى دەسلەلتى ھەبوو ، كەچى ئەمىرۆ ئوباما يان زمانى ئوباما زمانىكى پىر دەسلەلتە بە واتاي مۆركى سىياسى لە زمانەكەى بە پىي پۆستەكەى ھەيە ھەندى دەق ھەيە رەگرى وا دەخولقينيىت ھەتا لە كۆمەلگاي ديموكراتيك كە سنووردار و تايبەت يىت.

Polysemy

فرەواتا

فرەواتا يان پۆلىسىمى بەو لە ھاودەنگ و ھاوپىت و ھەيەكنوسى جىادەكرىتەو ، كە تەنيا وشەيەك ھەيە مانا پەيوەستەكانى وشەكە لە يەكنەزىكن. جۆرىكە لە پەيوەندى واتايى.(بۆ زياتر بىروانە لىكۆلىنەوھى نووسەر لەمەر فرەواتا).

Post-structuralism

پاش-بونيادگەرى

ئەو پىي دەگوترى چەقبەستى كە زمان يان تىروانىنى وشە چەقبەستى زمانە بۆ ئەدەب و رەفتارى تر. لە شىوازگەرى ئەدەبىدا بىرۆكەكەى سەرەو پەيوەستە بە بۆچوونى بونيادگەرى بۆ شىكارى كە جەخت لە سەر دىراسەكردنى زمانى دەق دەكات بۆ بەدەرەو ھەستى تاكايەتى نووسەر، كۆنتىكىستى كۆمەلەيەتى ھەرەو ھەرەوشى مېترووى.

پاشبونیا‌دگه‌ری زمان وهك سیسته‌میک ده‌یینیت که به‌هاکانی به وه‌لامی فاکته‌ری نا زمانه‌وانی ده‌گوریت.ئو زنجیره تیرامان و رایانه سرنج راده‌کیشن بۆ فره واتایی وشه‌کان که جه‌خت له سهر پرۆسه‌کانی هۆشه‌کی ده‌که‌ن له شرۆفه‌کردنی په‌یوه‌ندیه زمانه‌وانیه‌کان هه‌روه‌ها نکۆلی له مومکنبوونی باب‌ه‌تیه‌تی له ته‌فسیری ده‌قیستی ده‌که‌ن.

بیژکه‌ی پاش-بونیا‌دگه‌ری یان دژه-بونیا‌دگه‌ری له کۆتایی شه‌سته‌کاندا سه‌ریه‌لدا ، ئو میتۆده له لایه‌ن جاک دریدا ۱۹۳۰-؟ په‌ره‌ی پیدرا و ده‌یگوت که بۆچوونه‌کانی لوگۆسینته‌ری-به‌مه‌رکه‌زیبوونی وشه‌په‌یه‌تی له ئایدیای نکۆک به‌یه‌ک وه‌ه‌ئدژ.

Pragmalinguistics

زمانه‌وانی پراگماتیکی

بریتیه له دیراسه‌کردنی به‌کاره‌ینانی زمان له روانگه‌ی ژیده‌ره‌کانی ستره‌کچه‌ره‌کانی زمان.ئو دیتنه‌ش ناکۆکه به دیراساتی پراگماتیکی که دیراسه‌ی په‌وشه‌کانی به‌کاره‌ینانی زمان له په‌وشه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان بۆچوونی زمانه‌وانی پراگما له‌وانه‌یه به سیسته‌می راناوی زمان هه‌رچی دیراساتی پراگماتیکیه به باکگراوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی به‌شداربووان ده‌ستپیده‌کات هه‌روه‌ها له‌و رینگایانه ده‌کۆلیته‌وه که فاکته‌ره جیاوازه‌کان وهك سیئکس و ته‌مه‌ن و چین خه‌لك ئاراسته ده‌که‌ن که چ راناویکی تایبه‌ت هه‌ل‌بژێرن.

Pragmatics

پراگماتیکس

پراگماتیکس وهك واتاسازی دیراسه‌ی واتای خودی وشه ناکات ، به‌لکو دیراسه‌ی زمان له روانگه‌ی به‌کارهینانه‌کانیه‌وه ده‌کات .ئه‌و جیاوازیه خالی له‌یه کجیاکرنه‌وه‌ی هه‌ر دوو زاراوه‌یه .

پوخته‌یهك له‌باره‌ی پراگماتیکس – هوه

پراگماتیکس به‌شیکه له زمانناسی و له پۆلی ده‌وروبه‌ر له دیارکردنی واتای ناخاوتن ده‌کۆلیته‌وه . ئه‌م به‌شه‌ی زمانناسی تا سییه‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌م وهك بابه‌تیک‌ی زمانناسی دیراسه نه‌ده‌کرا . له‌پاشان به‌هۆی گرنگیی زمانی ناخاوتن گرنگییه‌کی زۆر به پراگماتیکس درا .

ئه‌م کورته نوسینه هه‌ول‌دانیکه بۆ پونا‌هی خسته‌نه سه‌ر چه‌مکی پراگماتیکس له ناخاوتنی کوردیدا . له به‌رای بۆ ئه‌وه‌ی ته‌واو له پراگماتیکس بگه‌ین هه‌ول‌دراوه پای هه‌ندی زمانه‌وان له‌باره‌ی ئه‌م چه‌مکه‌وه بخریته پوو .

له‌سه‌ر باسه‌کانی دی وهك به‌شه‌کانی پراگماتیکس ئه‌وا به کورتی و پوختی له هه‌ریه‌ك جیناو و هۆنریفکس و گریمانی پیشینه‌و کرده‌کانی ناخاوتن و جۆره‌کانیان کۆل‌دراوه‌ته‌وه .

چاوه‌پێ ده‌کری ئه‌م کورته نوسینه ده‌روازه‌یه‌ك له‌باره‌ی پراگماتیکس له زمانی کوردیدا بکاته‌وه ، خۆشی ته‌نیا هه‌نگاوێک بۆ زیاتر نزیک‌بوونه‌وه له‌م بابه‌ته .

چه مکی پراگماتیکس

پراگماتیکس له په یقی پراگمای یونانی-هوه هاتووہ که له په سهندا به واتای کارکردن، یان پراکتیک دی. (۱) نهم زاراوہ په له زمانهوانیی دیریندا ناویک بوو بو ههرسی جوړی، یان بهشی سهره کیی سیمپوٹیکس (۲) سیمانتیکس (واتاسازی) و سینتاکس (پرسته سازی) دووبه شه سهره کییه که ی تری زمانناسین. دهوتری که چارلس موړیس له سالی (۸۳۹۱) بو یه که بچار زاراوہی پراگماتیکسی به کارهیناوه. (۳) پراگماتیکس له زور بواردا به کاردی فلهسهفه، سیاست، زمانناسی. نهم کورته نوسینه ته نیا له بواری زمانناسی-دا له م چه مکه ده کوئیتته وه.

زور زمانناس له باره ی پراگماتیکسه وه دوواون زوربه یان جهخت له سهر نه وه ده که ن که پراگماتیکس زیاتر په یوه سته به ده وروبه روه Context. پراگماتیکس بریتییه له به کارهینانی زمان له ده وروبه ردا (۴) هه روه ها ده یقده کریستال ده نووسی که له زمانناسیی نویدا پراگماتیکس به واتای دیراسه کردنی زمان دی له روانگهی به کارهینه رانی زمانه وه - زمانی خه لکه وه (۵) له مهش زیاتر دیراسه کردنی به کارهینانی زمان له ناخاوتن و به تایبه تی پیوهندی نیوان پرسته و ده وروبه ر و نه و پوه شانه ی که زمانی تییدا به کاردی بنه ماو شه نگستی پراگماتیکس ده نوینی (۶) وپرای نه وه ی نابچسن جهخت له سهر به کارهینانی زمان ده کاته وه، زیاتر ده نووسی: «پراگماتیکس بریتییه له لقیکی زمانناسی که دیراسه ی نه و لایه نانه ی واتا ده کات که تیوری واتا نایگاتی، یان ناتوانی دیراسه ی بکات» (۷) نه وه ی له پراگماتیکس ده فامریتته وه، نه وه یه زانیاری زمانهوانیی به س نییه بو گه یشتن

به چه مکی واتا، چونکه نهو واتایه ی پراگماتیکس مه به ستیتی له خودی وشه و فریز و پسته کاندایه دی ناکری، به لکو زیاتر په یوهسته به شوین و رهوشی وشه کان، نووم چومسکی له دیراسه کردنی زماندا دوو چه مکی نویی داهینا نهویش توانا، یان زانیاری زهنی Competence و به کارهینانی زمانه Performance نهویدی یه کهم ده کری له بوازی زمانناسی پروتدا دیراسه ی زمانی پی بکری هه رچی هی دووه مه نهوا په یوهسته به رهوشی به کارهینانی زمان له هه ندی شویندا (۸) بیگومان، نه م جوړه به کارهینانه زیاتر په یوهسته به ناخاوتن Utterance. هه له م روانگه یه وه فینچ واتای ناخاوتن و واتای پسته له یه ک جودا ده کاته وه و دنووسی: پراگماتیکس دیراسه ی واتای ناخاوتن ده کات هه رچی سیمانتیکسه دیراسه ی واتای پسته ده کات (۹) لیتره هه ر فینچ دوو پرسیار دروست ده کات بو نهویدی زیاتر نه م دوو چه مکه له یه ک جودا بکاته وه. پرسیاری: واتای چ ده گه یه نی؟ په یوهسته به سیمانتیکسه وه، چونکه پرسیاره که ناراسته ی واتای په یقه که، فریزه که، یان پسته که ده کری، هه رچی پرساری: مه به ست چیه؟ نهوا پرسیاره که ناراسته ی شوینی په یقه که، یان پسته که له رهوشیکی تایبته ده کری، یان هه ر پرسیاره که ناراسته که سه که ده کری. نه مه ش خالیکی سه ره کی له یه ک جیا کردنه وه ی پراگماتیکسه له سیمانتیکس (۱۰) له لایه کی تره وه پراگماتیکس به واتای راقه کردنی، یان ته نویل دی. له م روانگه یه وه له کتیی Language دا پراگماتیکس به واتای دیراسه کردنی کاریگه ریه کانی ده وروبه ر، یان ده ق به سه ر واتا دی، یان پراگماتیکس بریتییه له راقه کردنی پسته به پیی ده ق (۱۱) هه ر له شهسته کانیش کاتز و فووده ر له و باوه رده ابونه

که جهوههري تيۆري پراگماتيکس بریتیه له لابرڤنی لیلی رسته بههۆی دهقهوه، یان دهووبهروه (۱۲) له هفتاکانیش گرنگی کاریگهري دهووبهه له رافهکردنی واتای ویستراو زیاتر گهشه کرد. (۱۳)

مهودای پراگماتيکس

له دیدی زۆر زمانناس، فیهلسوفی ئەمریکی پاول گرابیس باوکی پراگماتيکسه. بهلای گرابیس-وه ئەم چوار یاسای خواره که ههه خۆی دایرشتوون (۱۴)، بنهه مار شهنگسته بنهه رتیه کانی پرهنسیپی هاریکار پیکدینن (۱۵). چوار یاساکهش ئەمانه خوارهوون:

۱- یاسای چه نڤیتی.

۲- یاسای چۆنیه تی.

۳- یاسای پتوهندی.

۴- یاسای رینککاری.

یاسای یه کهم بریتیه له بری ئەو زانیارییه که چاره پێ ده کری له ناخوتن به دهست بێ. بۆ نمونه لهم ناخوتنانه وردبهوه ئەو کهسه کیه له گهه هیوا؟

ئەو بره زانیارییه وهلامی خوارهوه، زانیارییه کی بهسه بۆ وهلامی پرسیاره که، نهک وهلامی دی:

هاوژینی تی - دهسگیرانی تی

بهلام ئەگهه بلین... ژنیکه، یان کچیکه

یان- ئەمه خاتوون که ژالی کچی وهستا عومهري دراوسیمانه که له

(۷۷۹۱/۹/۵۲) له دایک بووه.

گوێگر پێویستی به‌م جوژه وه‌لامانه نییه، به‌لکو ته‌نیا چاوه‌پێی بری زانیاری ده‌کا، ئهم بره زانیارییه‌ش پهرنسیپێکی بنه‌ڕه‌تی یاسای هاوکاری کردنه **Cooperative principle**. (١٦)

هه‌روه‌ها وه‌لامی پرسپاری خواره‌وه، بریک زانیاری ده‌به‌خشی.

- کێ کێکه‌کی خواره‌وه؟

- من هه‌ندیکم خواره‌وه.

وشه‌ی ((هه‌ندیک)) ئه‌و بره زانیارییه‌ پێویسته‌ت پێ ده‌به‌خشی که

پێویسته.

یاسای چۆنیه‌تی

ئهم پهرنسیپه زیاتر په‌یوه‌سته به ((پاستی گوتن)) و ((پاستی نه‌گوتن))، یان ئهم یاسایه له‌سه‌ر بنه‌مای وه‌لامی پاسته‌وخۆ و ناپاسته‌وخۆ دامه‌زراوه. گرایس و ئایچسن و فینچ پێشنیاز ده‌که‌ن که وه‌لامی پرسپار پاست و دروست بدرێته‌وه، چونکه به‌م جوژه هاریکاریی گوێگر، یان قسه‌ بۆ کراو ده‌که‌ی، بۆ نمونه ئه‌گه‌ریه‌کی بپرسی:

وانه‌که‌ی مامۆستا دلێر چۆنه؟

هه‌یه‌ جوړنه‌تی ئه‌وه ناکات وه‌لامی دروست بداته‌وه، بۆیه وه‌لامیکێ وا

ده‌داته‌وه که هیچ پێوه‌ندیی به پرسپاره‌که‌وه نییه وه‌ک بلی:

- وانه‌که‌ی مامۆستا دلشاد خۆش نییه‌یان

- با هه‌ندیی باسی ئه‌وروپات بۆ بکه‌م. یاسای پێوه‌ندیی ئایچسن ده‌نوووسی:

ئه‌گه‌ر یه‌کێ پرسپاری لێ کردی و وتی: - چمان هه‌یه‌ بۆ نانی ئێواری؟

- ماسی و په‌تاته‌ی سوورکراوه.

ئەم جوړه وهلامه پتوهندی به پرسیاره که وه هدیە نهک بلیتی: کورسی و میز (۱۷). ههروهها فینچ بۆ ئەم بابەته ئەم پرسیارو وهلامه دههیتی (۱۸).
- چوکلێته کانم له کوین؟

- منداڵه کان ئەم به یانییه له ژووره کەت بوون.
ئەم وهلامهش پتوهندی به پرسیاره که وه هدیە، چونکه له (چوکلێته کان) دیار دهبن، کهوا گومانی ئەوه دهبرێ که منداڵه کان خواردبیتیان.

یاسای پرێککاری

ئەم پرهنسیپه هاریکاری گۆیگر دهکا که به دروستی له ئاخواتنه که بگات، یهک له دوايهک هاتن، یان بوونی جوړه هارمۆنییهک له نیتوان رووداوهکانی ئاخواتندا شهنگستی سه رهکیی ئەم یاسایه (۱۹).

له خه وهستام و چاری خۆم شوشت و تیشستی خۆم خوارد. رستهیه که رووداوهکان یهک له دوايهک دین هه ر گۆرانیك لهو پرێککاریه واتای بنه رتهیی ئاخواتنه که دهشیوینی و یزای ئەم چوار یاسایه گرایس، پراگماتیکس سی بابتهی سه رهکی له خو دهگری شهویش بریتین له ناماژه کاری deixis، گریمانی پیشینه Presupposition ههروهها کردهی قسه، یان ئاخواتن Speech act.

یه کهم: نامراژهکانی ناماژه کردن

وشه ی «deixis» له ره سه ندا وشه یه کی یۆنانییه به واتای «ناماژه کردن» یان «دیار کردن» دی. (۲۰)

زمانناسان له سه ر ئەم رایهن که زاراوهی deixis بۆ وشه یهک، یان گرێهه که به کاردی که راسته وخۆ ئاخواتن به «کات» و «شوین» و «کهس»

ده به ستيته وه (١٢) له مهش زياتر كريستال ده لى ده كرى ههروهه ها بو ئه و
وشانهش به كاريى كه ئاماژه بو ئاراسته ي به ره و پيشه وه، يان دواوه له ئاخوتن
ده كهن به كاريى (٢٢).

له **deixis** چوار ئامرازي سه ره كى هه ن كه هه موو كاري ئاماژه كردن
ده رده برن. (٣٢)

١- جيناوى كه سى

(أ) جيناو: جيناوى كه سى ده كرى وه ئاماژه به كاريى. جيناوى وهك تو -
هه تۆ "من - هه من" نه و - هه نه و. له زماندا جيناو له برى تيسى ناو
به كاردى، به لام ناسينه وهى جيناو په يوه سته به و كه سه ناسراوه ي كه جيناوه كه
ئاماژه ي بو ده كات. له خو مانه وه ناتوانين بلىين: نه و كوژرا. نه گه ر پيشتر
نه زانين ژي ده رى «نه و» كه سيكى ديارى كراوه. نه مه و جو ره جيناويك هه يه كه
(نزيكى) و ((دوورى)) نيشان ده دن. له كورديدا

- نه م (بو نزيكييه)

- نه و (بو دوورىيه) *

كه ده ليين: نه و هات نهك نه م

خوينه رى كورد ده زانى مه به ستي قسه كهر له م پسته يه دا چيه.

سه باره ت به نزيكى و دوورى نه و هه ندى ئاوه لكاريش هه ن كه ده لاله ت له

نزيكى و دوورى ده كهن وهك:

- ئيره (نزيك)

- نه وى (دوور)

(ب) جيناو و نه وه لئارى ئاماژه ي

ئەم کۆمه‌له‌یه ژماره‌یان چواره:

ئەم (this) نزیک و تاک

ئەو (that) دور و تاک

ئەمانه (these) نزیک و کۆ

ئەوانه (those) ئەوانیته‌ی دور و کۆ

ئەگەر هه‌ریه‌ک له‌مانه به‌ته‌نیا هاتن، ئەوا جێناون وه‌ک:

- ئەمه‌ هی منه.

- ئەویته‌ی برامه.

به‌لام، ئەگەر له‌پاش هه‌ریه‌ک له‌مانه ناویک هات، ده‌بنه‌ ئاره‌لناوی نیشانه،

یان ئاماژه، وه‌ک:

ئەم کتێبه‌ هی منه.

- ئەو کورته‌ی برامه.

له‌ هه‌ردوو باردا دیاره‌ی ئاماژه هه‌یه و هه‌ریه‌که‌یان ئاماژه‌یه بۆ ژێده‌ریک

که‌ له‌ ئاخواتنه‌که‌دا هیچ لێلێیه‌ک له‌نیوان قسه‌که‌ر و گوێگر دروست ناکات.

(ج) ناوی که‌سی

له‌ ئاخواتن که‌ ئاماژه بۆ هه‌ر ناویک ده‌کری ناوه‌که‌ ناسراوه‌ قسه‌که‌رو

گوێگر ده‌زانن کتیه‌. بۆ نمونه‌ که‌ ده‌لێن هیوا، دکتۆر پێبوار، رێزدار عه‌لی،

کوێخا مه‌جید، سواره‌ ئاغا هه‌ریه‌ک له‌م ناوانه‌ که‌ له‌ ئاخواتن دێن نیشانه‌ن،

یان ئاماژهن بۆ که‌سیکی دیارکراو.

۲- نیشانه‌ی کات

دوینێ - ئەوسا - ئیستا - هه‌نووکە - هه‌ر ئیستا - سبه‌ی - تاویکی تر ده‌سته‌واژه‌ی نیشانه‌ن ئاماژه به‌کاتی ده‌رپرینی ئاخواتن ده‌که‌ن. هه‌ریه‌ک له‌مانه له‌ کوردیدا ده‌گه‌ل کردار له‌ پێوه‌ندییه‌کی راسته‌وخۆ هه‌رمۆنیدان، بۆ نمونه که ده‌لێین

- دوینێ ئازاد هات.

- ئەوسا هه‌موو شتی هه‌رزان بوو.

((دوینێ - هات)) و ((ئەوسا - بوو)) ده‌بی پێکه‌وه‌ بین بۆ ئەوه‌ی ئاماژه بۆ ((خواتن)) و ((کاریکی)) رابردوو بکری هه‌مان شتیش سه‌باره‌ت به‌ ((ئیستا - دی)) و ((که‌میکی تر، دیته‌وه‌)) دروسته‌ بۆ کاتی ئیستا و داهاتوو یه‌ک له‌دوای یه‌ک. له‌مه‌ش زیاتر زۆر گرنگه‌ کاتی ئاخواتنه‌که‌ دیاری بکری که ده‌لێین: (٢٤)

سه‌عاتیکی تر دینه‌وه‌.

ده‌بی له‌ژێر ئەم ئاخواتنه‌دا کاتی نووسینی ئاخواتنه‌که‌ بنووسری ئەگه‌رنا گوینگر، یان خۆینه‌ر نازانی ((سه‌عاتیکی تر)) ((که‌نگیه‌)) که ده‌لێین: سبه‌ی کۆبوونه‌وه‌مان هه‌یه‌ ده‌بی ئەم ((سبه‌یه‌)) دیاربکری. ئەگه‌ر ئەم ((سبه‌یه‌)) دووشه‌مه‌ بی، ئەوا ده‌بی ئاخواتنه‌که‌ پۆژی یه‌ک شه‌مه‌ بگوتری، چونکه‌ ئەگه‌ر شه‌مه‌ - بۆ نمونه‌ - بگوتری ئوا ده‌بی بگوتری ((دووشه‌مه‌، یان دوزبه‌))

٣- نیشانه‌ی شوین

له بهشی جیناودا ئاماژهمان بۆ ئهوه کرد که ههريهك له ((نيره)) و ((ئهوي)) دوو ئامرازی نيشانهن ئاماژه بۆ شوینی نزیکی و دوروی دهکهن. لیڕهش دهبی شوینی قسه که ره که دیاربکری که یه کێ له ههولیر دهلی: - نیره خۆشه و ئهوی ناخۆشه.

((نیره)) دیاره مه بهست ههولیره، بهلام ههرجی ((ئهوي)) یه جوړه لیلیهك له ئاخواتنه که دروست دهکات، بهلام ههركه زانرا پێشتر قسه که و گوینگر باسی شاریکی دیی دیارکراویان کردوه، ((ئهوي)) یه که لیلیه که نامینی لیڕهش دهووبه ر پۆلیکی سه ره کی دهبینی له لیلی لابرندی ئاخواتنه که و راقه کردنی واتای ((ئهوي))

٤- هۆنریفکس

تراسك له پێناسه ی چه مکی هۆنریفکس - دا ده نووسی هۆنریفکس شیوازیکی لیکسیکی، یان ریزمانیی دیاره که وهك شیویه کی باو به کاردی بۆ ده برینی ریز به رامبه ر قسه بۆ کراو یان گوینگر. به زۆری ئهم دیارده یه له هه ندی ده قدا کاریکی ناچاری و پێویسته)) (٢٥)

کریستال ده نووسی هۆنریفکس زاراویه که له شرۆفه کردنی ریزمانیی هه ندی زمان به کاردی (٢٦) له نیوه ندی ئاخواتنه که دا ناسته کانی ریز و خۆشه ویستی به رامبه ر که سی قسه بۆ کراو، ده رده که وی. ته ه رانی ده نووسی هۆنریفکس فۆرمۆله یه کی ریز ده برینه له هه ندی زماندا ئه مه ش به هوی چه ند پاشگرو پێشگریکی دیارو هه ندی وشه و پێکهاته ی هه ندی رسته وه ده رده بری (٢٧) زمانی ژاپۆنی به وه ناسراوه که سیسته میکی ئالۆزی هه یه بۆ ده برینی ریز به جوړی ئاوه ئناو، ناو، فرمان. هه ریه کی له وانه به هوی پاشگرو

پیشگروهه ریز دهردهبرن پیشگری (۵-۵) له ژاپونیدا پۆلینکی گرنګ دهگیرئ
له دهربرینی ریزدا بهبئ به کارهیتانی ئەم پیشگروه وشه که هیچ ئاماژهیه کی
ریزی تیدا نییه. (۲۸)

له زمانی ئینگلیزی هندی دهستهواژهی وهک:

- خاوهن شکو "گهورهه" ریزدار "خاتون بو دهربرینی ریز به کاردین. له
کوردیش هندی دهربرینی وهک: گهورهه، نهزیهنی، نهزخولام، خاترون... نهک
ههه ئاماژه بو ریزو حورمهت دهکهن، به لکو له هه مان کاتیش ئاماژهه بو
هه بوونی دیاردهی چینایهتی. له کولتووری کوونی کوردیدا به تاییهتی له
کۆمه لگای دهریه گیدا ده بوو کرمانج به رامبهه ناغا بلئ: گهورهه - نهزیهنی -
ناغام - به گم، میرم به ژنه کانی چینی دهسه لاتداریش بلئ:
ناغا ژن، خاتون

نیستاش له هندی شوینی کوردستان ئەم دیاردهیه ههه هیه.

له هندی زماندا وهک فهرهنگی و ئیسپانی سیستمی جیناوا ئاماژه به
دیاردیه نیشاناندانی ریز دهکهن. (۲۹) له کوردیش که قسه کهه له
ئاخواتنه کهیدا به گوینگر دهلی:

- ئیوه

- جهنابی ئهه

- جهنابی سهروک

ههیه که له مانه رادهی ریز به رامبهه قسه بو کراو، یان له باره کراو
نیشاندههه، به لام نه کهه له بریتی ((ئیوه)) ((تو)) به کاری له بریتی

((جه نابی ((نهو)) ((نهو)) به کاربی نهوا رادهی ریزه که نامینن، یان که متر ده بی.

نه مه و ناکری نکوئی لهو راستیه بکری که ده وروده ریزیک سهره کی ده بینن له نیشاندانی ناستی ریشنبیری و رهوشی کومه لایه تی و باری چینایه تی.

له بوازی مۆرفولۆژیش، دیاردهی هۆنریفکس هیه. جیاوازییه کی چینایه تی و کومه لایه تی لهم وشانه هیه ((مردن)) و ((کۆچی دواپی کردن - چونه بهر دلۆقانیی خودی)) ههروهها وشه ی په جمه تی له گه ل وشه ی ((نه فره تی - له عه نه تی)) بهراورد ناکری. که ده لیتن:

- سه رۆك كۆچی دواپی کرد،

یان سه رۆك چوه بهر دلۆقانیی خودی .

یان- په جمه تی - به هه شتی مرۆقه کی چاك بووه.

ئه م ناخواتنه ئاماژه به ده که ن که ناخواتنکه ر ریزیک زۆر له قسه له سه ر کراو ده گری. به پینچه وانده ش هیچ ریزیک له م ناخواتنه دا نییه.

سه رۆك مرد، یان

سه رۆك ئاو ئاو چوو.

یان سه رۆك گۆپ به گۆپ بی، یان

له عه نه تی مرۆقه کی درنده بوو.

دووه م: گریمانی پیشینه

چه مکی گریمانی پیشینه له بوازی فه لسه فی و زمانه وانیدا به کاردی. نه وه ی

پتوه ندیی به زمانه وه هیه بریتیه له و پرۆسه لۆجیکیه ی که ناخواتن له خۆی

ده‌گری. قسه‌که‌ران به زۆره‌ی هه‌ندی گریمانی شاراوه، یان ناراسته‌وخۆ له‌باره‌ی جیهانی واقعی‌دا دروست ده‌که‌ن هه‌روه‌ها واتای ئاخوتنیک ده‌کری له‌سه‌ر ئه‌و گریمانانه‌ بونیاد بنری. له‌ نه‌زه‌ری فارۆخپی ئه‌م جوړه‌ گریمانانه‌ له‌ پراگماتیکس پێیان ده‌وتری گریمانی پیشینه‌ (۳۰). هه‌روه‌ها ده‌کری گریمانی پیشینه‌ به‌جۆریکی تایبه‌تی، ئه‌وه‌ی پتی ده‌وتری ئاکامی پراگماتیکی ناوزه‌د بکه‌ین (۳۱)

ئهمه‌ش هه‌ر په‌یوه‌سته‌ به‌ ده‌قه‌وه، یان ئه‌و چوارچێوه‌یه‌ی که‌ ئاخوتنه‌که‌ی تیدا به‌ریا ده‌کری. هه‌ر له‌ ڕیگای ده‌قی ئاخوتنه‌که‌ هه‌ندی زانیاری به‌شیوه‌ی راسته‌وخۆ ڕانه‌گه‌یه‌نراو ڕاده‌گه‌یه‌نری. ئه‌گه‌ر به‌کی بلی:

ئازاد بو ئه‌وه‌نده‌ له‌ ژنه‌که‌ت ده‌ده‌ی

ئهم ئاخوتنه‌ دوو زانیاری ناراسته‌وخۆ ڕاده‌گه‌یه‌نی:

۱- ئازاد ژنی هێناوه.

۲- ئازاد تووڤه‌ و تونده‌ هه‌ر له‌ ژنه‌که‌ی ده‌دا (۳۲).

هه‌روه‌ها که‌ ده‌گوتری: - پاشای به‌ریتانیا ژیره‌.

ئه‌وا ئه‌مه‌ ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نی که‌ به‌ریتانیا سیسته‌می ((مه‌له‌کیه‌)) و هێشتا پاشای ناوبراو له‌ ژياندايه‌. ئه‌م ڕسته‌یه‌ی خواره‌وه‌ش زیاتر دیاردی گریمانی پیشینه‌ ڕوون ده‌کاته‌وه‌:

- دایکی ڕیڤوار، که‌ی بارکی ڕیڤوار ده‌گه‌ڕێته‌وه‌؟

لیڤه‌دا پیشینی ئه‌م شتانه‌ی خواره‌وه‌ ده‌کری:

۱- ژن و میردیک هه‌ن قسه‌که‌ر ڕیزیان ده‌گری و به‌ناوی خۆیان بانگیان ناکات.

۲- هەر چ نهبی کورنیکیان ههیه ناری رێبواره ههروهها دهکری رێبوار نۆبه ره بی.

۳- بارکی رێبوار له کاتی نهجمادانی ئاخواتنه که له ماڵ نییه، بهلام دهکری زوو بگهڕێتهوه ماڵ.

فینچ له لای خۆیهوه ههندی نموونه دینیتتهوه وایشان دهدا که گوێگر دهبی زانیارییهکی زمانهوانی زۆری ههبی ههتا له مه بهستی قسه کهر بگات، بۆ نموونه که دهلی ژووره کهت لانهی بهرازه.

لێره دا دهبی گوێگر له ((لانهی بهراز)) بگاز بزانن ئهم وشانه لێره دا به واتای پیسو پۆخل د(۳۳). به شیوازیکی تر فینچ پیشبینی ئهوه دهکا که جۆره پتوهندیهکی دیالیکتیکی له نیوان قسه کهر و گوێگر ههیه. ئهم جۆره له یه که گه یشتنه لێلی له ئاخواتنه که ناهیلێ ههروهها ههلوێستی قسه کهر له بهرامبەر قسه بۆ کراو نیشان دهدا.

سێیه م: کردهکانی ئاخواتن

زاراوهی کردهکانی ئاخواتن تیسۆریکی نوییه بۆ یه که بچار فیهله سووفی به ریتانی ج. ل. ئۆستن (۱۹۱۱ - ۱۹۶۰) سالی (۱۹۵۵) له زانکۆی هارفرد بلاوی کردهوه (۳۴). به گوێرهی تیسۆری کردهکانی ئاخواتن، یان کرده قسه ییه کان زمان هه ر ته نیا ئاخواتن - قسه نییه، به لکو کرده شه، چونکه له هه ر گوتنیکدا کرده یه ک هه یه. تۆ که ده لێنی ئه واکچه ی خۆم ناونا سیدرا " ئه و هه ر له گه ل قسه که دا کردارتک نه جماد ده ده ی ئه ویش بریتیه له ناوانانی مندال کهت (۳۵). له زمانناسی نویدا کردهکانی ئاخواتن پووبه ریکی فراوان داگیرده کهن به به شیک له بابسه تی پراگماتیکس و شرۆفه کردنی ئاخواتن

Disrourse Analysis دیت. کریستال باوه‌ری وایه که ئەم تیۆرییه شروقه‌ی پۆلی ناوختن ده‌کا له ده‌برینی پتوه‌ندی پەفتاری قسه‌که‌رو گوێگر له ده‌مه‌ته‌قییه ناوخۆیه‌کاندا (٣٦). که‌وابی وه‌ک ئۆست ده‌لی: ئیمه‌ که‌ شتی له پتی زمانه‌وه ده‌که‌ین ئەوا کرده‌یه‌کی قسه‌ پاده‌په‌رتین. فارۆخپی ده‌لی ژماره‌ی نه‌و کرده‌ قسه‌بیانه‌ی که‌ تاکیک له پۆژیکدا پایدیه‌په‌رتی ده‌گاته هه‌زاره‌ها (٣٧). ئەمانه‌ی خواره‌وش ته‌نیا هه‌ندی له‌و کرده‌ فسه‌بیانه‌ن که پۆژانه‌ مروژ له ژيانی ناسایی خۆیدا به‌کاری دین: پرسیار ده‌کا، په‌ت ده‌کاته‌وه، ستایشی ده‌کا، نامۆژگاری ده‌کا، دلیا ده‌کاته‌وه “دووپات ده‌کاته‌وه” به‌ وه‌سف ده‌کا، ده‌سووری، پوون ده‌کاته‌وه، نه‌فهرتی لی ده‌کا، ناگاداری ده‌کاته‌وه... ته‌هرانی له‌لای خۆیه‌وه ده‌نوو سی ناوختن یه‌که‌یه‌کی ئه‌رکییه له پتوه‌ندی کردندا (٣٨). له تیۆری کرده‌ی ناوختندا، ناوختنه‌کان دوو جوړ واتا ده‌خو ده‌گرن:

یه‌که‌م: واتای گشتی - واتای په‌سه‌نی وشه‌کان **Locutionary**
 دووه‌م: واتای شاراره - واتای کاریگه‌ری ده‌ق له‌سه‌ر گوێگر
Meaning
illocutionary meaning (٣٩). واتای یه‌که‌م له‌ بوا‌ری سیمانتیکس ده‌رده‌که‌وی هه‌رچی جوړی دووه‌مه‌ ئەوا په‌یوه‌ست نییه به‌واتای یه‌که‌ به‌یه‌که‌ی وشه‌کانه‌وه، به‌لکو په‌وشه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌، یان خودی ده‌قه‌که‌ واتا‌که ده‌به‌خشی ئەمه‌ش ته‌نیا له‌ پراگماتیکس ئاشکرا ده‌بی.

له‌پسته‌ی: من تینووم

واتای یه‌که‌می ناوختنه‌که‌ له‌ خودی وشه‌کاندا یه‌، وشه‌کانی ناوختنه‌که‌ خاله‌تی فیزیکی قسه‌که‌ر پیشان ده‌ده‌ن هه‌رچی واتای دووه‌مه‌ ئەوا

کاریگه‌ریی قسه‌که‌ره که ده‌یه‌وی ناخاوتنه که هه‌ییی به‌سه‌ر گوینگره‌وه. ته‌هرانی له‌و باوه‌ره‌دایه که کرده‌کانی ناخاوتن نه‌و پرسته‌یه‌ن، یان نه‌و ناخاوتنه‌ن که هه‌ردوو واتا له‌خۆ ده‌گرن (٤٠). له‌لای نایچسن -یش ده‌کرئ بگوترئ که هه‌موو ناخاوتنه‌کان بریتین له‌ چه‌ند جوړتیکی کرداردا (٤١). هه‌ر نایچسن ده‌نووسی: که قازی پیت ده‌لی:

نه‌وا پینج سال زیندانیم بو بریه‌وه

ئه‌م ناخاوتنه هه‌ر ته‌نیا چه‌ند وشه‌یه‌کی یه‌ک له‌دوایه‌ک نین، به‌لام له‌ هه‌مان کاتیش هه‌روه‌ک بلیتی قازی خۆی به‌ره‌و زیندان پاتبکیشی وایه (٤٢). بۆیه ده‌کرئ بلیین له‌ تیوژیی کرده قسه‌یه‌کاندا ده‌فامریته‌وه که ناخاوتن و کردار له‌ زۆر باردا هه‌مان کاریگه‌رییان به‌سه‌ر گوینگر هه‌بی.

جوړه‌کانی کرده‌کانی ناخاوتن

ئۆستین و کریستال و نایچسن و فینچ کرده‌کانی ناخاوتن بو‌و دوو جوړی سه‌ره‌کیی دابه‌ش ده‌که‌ن نه‌ویش کرده‌ی ناخاوتنی راسته‌وخۆ و کرده‌ی ناخاوتنی ناراسته‌وخۆ.

به‌شیوه‌یه‌کی گشتی کرده‌کانی ناخاوتن چه‌ندین کرده له‌خۆ ده‌گرئ که قسه‌که‌ر ده‌یه‌وی پاپانه‌پرنی وه‌ک پاگه‌یاندن، داواکردن، داخوازیکردن، به‌لێندن، پرسیارکردن. نایچسن ده‌نووسی پاگه‌یاندن و پرسیار کردن و داخوازی له‌ بنه‌ما بنه‌ره‌تییه‌کانی کرده‌کانی ناخاوتن (٤٣). کرده‌ی ناخاوتنی راسته‌وخۆ، راسته‌وخۆ پیوه‌ندی ناخاوتنه‌که‌ر ده‌قه‌که‌ و کرداره‌که‌ ده‌خاته‌ پوو. فینچ ئه‌م ناخاوتنانه به‌ راسته‌وخۆ داده‌نی:

- کردهی هاوسه‌ری: بریارم دا که ئیوه ئیستا ژن و می‌ردن.
- کردهی ناونان: ئەم کچهی خۆم ناوده‌نیم سۆما.
- کردهی داخستنی کۆر کۆبوونه‌وه: راده‌گه‌یه‌م که کۆبوونه‌وه که مان ته‌وار
- (٤٤) راپه‌راندنی ئەم ئاخاوتنه‌وه خۆی له‌خۆیدا له‌یه‌ک کاتدا ئاخاوتن و
- کرده‌که ده‌گه‌یه‌نی. ئایچسن ئەم سۆ جۆره‌ پسته‌یه به‌ کردهی ئاخاوتنی
- راسته‌وخۆ داده‌نی: (٤٥)

- دنیا سارده

- سه‌عات چه‌نده؟

- برۆ ده‌ری!

چونکه هه‌رسینکیان ئاخاوتن و کرده به‌یه‌ک ده‌به‌ستنه‌وه. له‌ زمانى ئینگلیزی به‌ریتانیدا به‌ ده‌گه‌ن ((داخوازی به‌ریژ)) به‌ کردهی راسته‌وخۆ ته‌عبیری لى ده‌کری. پسته‌ی داخوازی: ده‌رگا که داخه‌ نه‌وا ته‌نیا به‌ منداڵێکی بچووک ده‌گوتری (٤٦). له‌ کوردیش پسته‌ی ئەم جۆره‌ ته‌نیا به‌ منداڵ و خۆلام و به‌رده‌ست ده‌گوتری. فارۆخپی پسته‌ی:

- ئامۆژگاریت ده‌که‌م بچیه‌ لای دکتۆر. به‌ کرده‌یه‌کی راسته‌وخۆ داده‌نی، چونکه خودی پسته‌که له‌ پووی لیکسیکییه‌وه پوون و ئاشکرایه و قسه‌که‌رو گوێگر هه‌ردوو ناسراون (٤٧). هه‌رچی کردهی ئاخاوتنی ناراسته‌وخۆیه زۆریه‌ی زۆری کرده‌کانی ئاخاوتن پیکدیتی. له‌ دیدی فینچ کردهی ناراسته‌وخۆ نه‌و جۆره‌ کرده‌یه‌یه که ئیسه‌ رایده‌په‌رینین له‌ کاتی‌کدا کرده‌یه‌کی راسته‌وخۆ نه‌نجام ده‌ده‌ین (٤٨). له‌ زۆریه‌ی کرده‌ راسته‌وخۆکاندا ئامۆژیه‌کی ناراسته‌وخۆش له‌نیو وشه‌کانی ئاخاوتنه‌که به‌ گوێره‌ی ره‌وشه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که، یان ده‌قه‌که

له ئارادایه هه‌ریه‌ك له‌م ئاخاوتنه‌ی خواره‌وه له‌ رواله‌ت كرده‌یه‌كی
راسته‌وخۆن، به‌لام هه‌ریه‌كی‌کیانی‌ش كرده‌یه‌كی ناراسته‌وخۆ ده‌به‌خشی:

- تۆ هه‌مووت خوارد

- پیتاوه‌كانت له‌كوین؟

- من له‌ جینی تۆ بام ده‌چومه‌ لای دکتۆر.

پسته‌ی یه‌كه‌م: پسته‌یه‌كی راگه‌یانده‌نی راسته‌وخۆیه‌ هه‌ندی زانیاری
ده‌به‌خشی، له‌ هه‌مان كاتیش پسته‌كه‌ ده‌كری وه‌ك گله‌یه‌ك - بیزاریه‌ك
به‌كاریی و مه‌به‌ستی قسه‌كه‌ر ئه‌وه‌ بی‌ كه‌ گوینگر:

- هیچی بۆ ئه‌و نه‌هیشته‌یه‌وه‌. بیگومان كه‌ ئه‌و هه‌مووی

خواردبی - هیچی بۆ ئه‌وی تر نه‌هیشته‌یه‌وه‌.

پسته‌ی دووه‌م: پسته‌كه‌ له‌ رواله‌تدا ته‌عبیر له‌ پرسپاری باوك - دایك ده‌كا
له‌ كۆر، یان كچه‌كه‌یان. به‌شیوه‌یه‌كی ناراسته‌وخۆ واتای - پیتاوه‌كانت له‌پێ
كه‌ ده‌گه‌یه‌نی. پسته‌ی سییه‌میش وه‌لام و نامۆژگارییه‌كه‌ بۆ گوینگره‌ كه‌
بۆچی نه‌چۆته‌ لای دکتۆر، چونكه‌ به‌ گویره‌ی ده‌قه‌كه‌ قسه‌كه‌ر له‌جینی گوینگر
بوایه‌ ده‌چوه‌ لای دکتۆر. نایچسن ده‌نوسی كه‌ كرده‌ی ئاخاوتنی راسته‌وخۆ و
ناراسته‌وخۆ، ئه‌گه‌ر له‌ زۆر باردا هه‌مان پێكهاته‌ی ریزمانییان هه‌بی، ئه‌وا له‌
رینگای ده‌قه‌وه‌، یان ره‌وشی كۆمه‌لایه‌تی ده‌روبه‌ره‌كه‌ ده‌كری له‌یه‌ك جیا
بكرینه‌وه‌ (٤٩). له‌ زۆر كاتدا كرده‌ی راسته‌وخۆ كاریگه‌ری پۆزه‌تیف و
نیگه‌تیفی له‌سه‌ر گوینگر هه‌یه‌، بۆیه‌ له‌ زۆر كۆمه‌لگادا كرده‌ی ناراسته‌وخۆ
زیاتر به‌كاردی.

له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی تیۆریی کرده‌کانی ناخوتن، ناخوتن شی ده‌کاته‌وه و هه‌ندی ئاریشه چاره‌سه‌ر ده‌کات، به‌لام له هه‌مان کاتیش ئه‌م تیۆرییه ناتوانی هه‌موو ئاریشه‌کانی ناخوتن چاره‌سه‌ر بکات. وه‌ک له به‌شی کرده‌ی راسته‌وخۆ و ناپاسته‌وخۆ ئاماژه‌مان پێ دا له زۆرباردا ناخوتنێک زیاتر له واته‌یه‌ک ده‌به‌خشی. ئه‌و که‌موکورتیه له ده‌قیکی ڕووتدا هه‌رده‌میانی. ئه‌مه و وتنی ناخوتنێک به‌شیوه‌ی ئاواز ئاریشه‌یه‌کی دیه. هه‌روه‌ها زۆر چالاکی نا زمانێ وه‌ک بێده‌نگی و بزوتنی چاو و ده‌مو لێو و جوولانه‌وه‌ی ده‌ست و سه‌رو که له‌زۆر باردا ده‌بنه وه‌لام بۆ هه‌ندی پرسیار، به‌لام ئه‌م تیۆرییه له‌خۆیان ناگرت (٥٠).

کورتی باسه‌که

زمانناسی نوێ زۆر لق له‌ خۆ ده‌گری. تا سیه‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌م ته‌نیا گرنگی به‌واتای وشه ده‌دا، به‌لام ده‌رکه‌وت واتای ڕسته هه‌موو شتی له ژبانی ڕۆژانه‌ی مریۆ چاره‌سه‌ر ناکات وه‌ک واتای ناخوتن. پراگماتیکس ئه‌و تیۆرییه گرنگ بوو که توانی چاره‌سه‌ری هه‌ندی ئاریشه‌ی ناخوتن بکات و ده‌ربخست که واتای ناخوتن له زۆر باردا هیچ پێوه‌ندی به واتای ڕه‌سه‌نی وشه‌کانی ڕسته نییه، به‌لکو ده‌وربه‌ر ڕۆلی سه‌ره‌کی ده‌بینی له دیارخستنی واتای ناخوتنه‌که. له پراگماتیکس چه‌ند ئامرازێک هه‌ن که هه‌ریه‌که‌یان به‌جۆرێک له ئاریشه‌کانی ناخوتن ده‌دوین له‌شرۆفه‌کردنی ناخوتن و کرده‌ی ناخوتن ده‌فامریته‌وه که پراگماتیکس هه‌ر په‌یوه‌ست نییه به‌ده‌قی ڕووتی ناخوتن، به‌لکو هه‌ر له ڕینگای پراگماتیکسه‌وه له به‌شیکی

تری زمانهوانی بدوین نهویش زمانهوانیی کومه لایه تییه. ههروه ها له رینگای
کرده کانی ناخاوتن ده کری پلهی کومه لایه تی و چینایه تی و ناستی رۆشنییری
قسه کهر دیاری بکری...*

Prague school

قوتابخانهی زمانهوانی پراگ

بریتیه لهو قوتابخانه زمانهوانیهی پراگ. نهو بازنه زمانهوانیه سالی ۱۹۲۶
له لایهن فیلیم ماسیوس ۱۸۸۲-۱۹۴۶ دامه زرا. جهختی سه ره کی نهو بازنه یه
بریتی بوو له وهی زمان وهک سیسته میکی نه رکیی یه که په یه دهسته کان شروقه
بکهن، ئیستاشی له گه ل دابی نایدیه کانی پراگ له لایهن زمانهوانانی چیکی
پراکتیزه ده کری. نهو قوتابخانه یه له ژیر کاریگه ری هزره کانی سوئیر دابوو.

Predicate

گوزاره

بریتیه له بهشی سه ره کی ستره کچه ری رسته ، بریتیه له په یه وهندی سه ره کی
له گه ل بهشی نیهادی رسته .

Prelinguistics

پیش-زمانهوانیی

نهو وشه یه له سی روانگه ره شروقه ی بو کراوه:

یه که م ، قوناغی پیش دهرکه‌وتنی کتییی سۆسیر که ناسرابوو به فیلؤلۆژی و فیلؤلۆژی به‌راورد ،

دووم ، بریتیه له وه‌سفکردنی قوناغه‌کانی گریمانه‌یی ئافرانندی ناخاوتن که پیش ئه‌و قوناغانه ده‌که‌وێت که په‌یوه‌ستن به رینک‌خستنی ستره‌که‌چهریی زمان.

سییم ، له پرۆسه‌ی زمان وه‌رگرتندا بریتیه له وه‌سفکردنی ئه‌و ماوه‌یه‌ی راسته‌وخۆ پیش دهرکه‌وتنی پاتره‌نی زمانه‌وانیه له ده‌نگی منداڵ به‌ره‌و کۆتایی سالی یه‌که‌م.

Primitive

به‌رایی سه‌ره‌تایی

یه‌کی له واتا‌کانی به‌رایی بریتیه له‌و یه‌کانه‌ی دارنۆژیاوی هه‌لناگرن ، به‌لام وشه‌ی دی له‌و وشانه‌ دروسته‌که‌رین وه‌ک وشه‌ی به‌رایی مان و فیش، به‌لام وشه‌ی وه‌ک فیشی و مانلینس وشه‌ی دارنۆژپاون. له‌ لایه‌کی دی ، به‌راییبوون به‌ ساده‌بوون شرۆژه ده‌که‌ریت وه‌ک زمانی مرۆژی به‌رایی ... له‌ روانگه‌ی بونیاده‌ریه‌وه هه‌موو زمانه‌کان وه‌ک یه‌ک له‌ فۆنیم و مۆرفیم و وشه‌ دروستبوون ، که‌واته به‌راییبوون جوۆریکه له‌ به‌ که‌مدیتنی مرۆی به‌رایی.

Productivity

به‌به‌ره‌مه‌یی

بریتیه له‌ توانای به‌کاره‌ینه‌ری زمان له‌ ئافراندن و تینگه‌یشتنی ژماره‌یه‌کی بیکۆتا له‌ وشه‌ی نویی زمان. ئه‌و ئه‌دگار تاییه‌ته به‌ زمانی

مرۆڤ، ئه‌و ئه‌دگاره‌ وشه‌ی نوێ به‌ پێوه‌رنکی پێیندراوی ستره‌کچه‌ری زمانه‌ی ده‌بیته‌. هه‌روه‌ها وشه‌ نوێیه‌کان که‌س پێشتر نه‌یوتون وه‌ که‌س گوی بیستی نه‌بوون.

Pronoun

راناو-جیناو

راناو ڕووی دووه‌می ناره‌ و گوزارشت له‌ دووباره‌نه‌کردنه‌وه‌ی هه‌مان ناو ده‌کات. راناو به‌شیکێ ناخاوتن و شتیه‌ نه‌گۆرن جگه‌ له‌ پاشگری کۆ هه‌روه‌ها هه‌لگری ژماره‌ و سیکس و کۆ و تاک و حاله‌تی دۆخی وشه‌بن له‌ رسته‌دا:

نازاد :ئه‌و ، نێر ، بکه‌ر و به‌رکار

نه‌سرين :ئه‌و ، می ، بکه‌ر و به‌رکار

Prose poem

په‌خشانه‌ شیعیر

ده‌قی په‌خشانه‌ شیعیر هه‌ردوو ئه‌دگاری په‌خشان و شیعیری له‌ خۆوه‌ گرتوه‌ ستره‌کچه‌ری په‌خشانه‌ شیعیر له‌ لایه‌ک ده‌لاله‌ت له‌ نه‌فسکورتی هۆزانفان ده‌گه‌یه‌نیت و له‌ لایه‌کی دی ته‌ئویل جیهانبینی هۆزانفان له‌ وشه‌ ده‌گه‌یه‌نیت. سنووره‌کانی یاسای شیعیری ڕیگره‌ له‌ ده‌رپرینی و ویستی شاعیربۆیه‌ یه‌که‌یه‌کی ئه‌ده‌بی دی به‌دیلی شیعیر ده‌بی و ئه‌و به‌دیله‌ش په‌خشانه‌ شیعیره‌ که‌ خۆی له‌ شکاندن و به‌زاندنی یاساکانی شیعیر ده‌گه‌یه‌نیت.

Proverb

په‌ند

په‌ند بریتیه له وتیه‌کی کورتی ریزمیکی و کرۆکدار و مه‌غزدار نه و
وتهیه باوه‌ر و راستی ده‌ده‌بریت.

Psycholinguistics

زمانه‌وانی ده‌روونی

سایکۆزمانه‌وانی لقیکه له زمانه‌وانی که دیراسه‌ی په‌یوه‌ندی دوو قسۆلی
نیوان په‌فتاری زمانه‌وانی و پرۆسه‌ی و به‌هره‌ی هۆشه‌کی بۆ جه‌ختکردن و
دیارکردنی نه و په‌فتاره‌کاتی جه‌خت له سه‌ر به‌کاره‌یتانی زمان وه‌ک هۆکارێک
بۆ رۆشنکردنه‌وه‌ی تیۆر و پرۆسه‌ی سایکۆلۆجی له و کاته زاراوه‌ی زمانه‌وانی
سایکۆلۆجی به‌کار دیت.

له لایه‌کی دی زمانه‌وانی ده‌روونی یان سایکۆلۆجی بریتیه له توێژینه‌وه‌ی
زمان له روانگه‌ی سایکۆلیجیه‌وه. له شه‌سته‌کانه‌وه بواری زمانه‌وانی دوو
بواری لاره‌کی سایکۆلۆجی خراونه‌ته ناو نه و بواره‌وه: یه‌ک توێژینه‌وه‌ی بواری
یان نه‌زموونی له په‌ره‌سه‌ندنی زبانه‌وه لای منداڵ‌دوو، نه و لیکۆلینه‌وه‌ی له
خیلالی نه‌زموونه‌کانی میکانیزمی سایکۆلۆجی بۆ ئافراندن و تیگه‌یشتنی
ناخاوتن.

Pun

وشه‌بازی

وشه‌بازی زیاتر له دهقی بوونی هه‌یه‌وشه‌بازی یاریکردنه به واتای جیاوازی
وشه هه‌روه‌ها بریتیه له نزیک‌کردنه‌وه‌ی دوو وشه‌ی وهك ، به‌لام نه‌و دوو وشه‌یه
واتا جیاوازن.

Punctuation

خالبه‌ندی

خالبه‌ندی دهق دهق پته‌و ده‌کات هه‌بوونی نوخته و ویرگول..واتای دهقه‌که
ده‌گۆریت.

Pure language

-زمانی پەتی

په‌تییه‌تی له زماندا و دووری له شارستانییه‌ت

به وه‌له‌دبوونی زمانی شارستانییه‌ت

مه‌سه‌له‌ی " په‌تییه‌تی له زماندا " له باشووری کوردستان زۆر قسه‌ی له سهر ده‌کری. بۆچی باشووری کوردستان کردۆته نمونه؟؟ باشووری کوردستان جاریکی تر له لایه‌ن ده‌سه‌لاتی کوردوه دووچاری سایکس_بیکیۆیه‌کی کوردی بۆته‌وه ، نه‌وه‌ک دوو ده‌قهری له یه‌ک جیا‌یان بۆ خۆیان پawan کردوه ، به‌لکو ناویکی تریان بۆ باشووری کوردستان داتاشیوه به‌ ناوی " هه‌ریمی کوردستان " که له بنه‌ره‌تدا له ئۆتۆنۆمیه‌که‌ی مسته‌فا بارزانی زیاتر نییه ، به‌ واتای ئه‌وه‌ی له ١٩٧٥ مه‌لا مسته‌فا پیتی پازی نه‌بوو ، ده‌سه‌لاتی کوردی له ٢٠٠٣ به‌و هوکمی‌زاتییه به‌ ناوی فیدرالی پازی بووه.هه‌موو حیزبه‌کانی کوردی له قۆناغی " پرزگاری نیشتمانی " ده‌رباز بوونه و ئیستا له قۆناغی " حکومه‌تکاری " ده‌ژین ، بۆیه له‌و قۆناغه‌خه‌ریکی بیناکردنی که‌سی‌تی کوردین. زمانی کوردی یه‌کێ له‌و شتانه‌یه ده‌بی زۆر نیشی له سهر بکری ، خاوی‌نکردنه‌وه‌ی زمانی کوردی له وشه‌ی عه‌ره‌بی یه‌کی‌ک له ستراتیژییه‌تی دووری ده‌سه‌لاتی ناسیۆلیزمی کوردیه‌!

جاری با ئاماژه‌یه‌ک به‌ دیارده‌ی په‌تییه‌تی له زماندا بکه‌ین. خاوی‌نکردنه‌وه و پاککردنه‌وه‌ی زمان له وشه‌ی زمانی بینگانه ته‌واو واتای ناوبراو ناگه‌یه‌نی‌ت

، بە لکو داتاشینی وشەى نوێ بۆ دیاردەیهك دیاردەى داتاشینی وشەى نوێ سەرەپای میدیای باشووری له کۆن و نوێ گرتۆتەو.

هیچ زمانێك له سەر گۆی زەوی نییه ، وشەکانی زمانەكەى تەنها وشەى رەسەنى خۆى بن! هەر زمانێك بۆ ھەموو بواریك :فەلسەفە ، یاساناسى ، کیمیا ، ئابین...ھتد وشەى ھەبێت! پەتھەتى له زماندا نییه یان دیاردەیهكە ناسیۆنالیزمى دەیهوێت بیسەپینێت. وشە وەرگرتن عەییە نییه ،شورەیی نییه! هیچ زمانێك نییه له ھەموو بواریك وشەى خۆى ھەبێت. ئەم پرۆسەیه پەيوەندى بە گۆرانی زمانەو وە نییه ، بە لکو ئەو دیاردەیه —نەبوونی وشە بۆ ھەموو بواریك— دیاردەیهكى سروشتى زمانە. نە زمانى ئینگلیزى ھەموو وشەکانى بواری فەلسەفە و یاسا و بایۆلۆجى ئینگلیزین وە نە زمانى عەرەبى دەتوانى دیاردەیهكى نەبووى نیوخۆى بە زمانى عەرەبى له کەسى بەرامبەر بگەیهنێت! پروفیسۆرى جووتستاندەر زۆر پەخنە له ناسیۆنالیستی کوردی دەگرێت بەوێ له میژورى نوێی خۆیدا زۆر گرنگی بە دیاردەى پەتھەتى زمانى کوردی داو. ئیمەش چۆن باوەرمان بە تاکستاندەرى زمانى کوردی ھەیه بە ھەمان شێوە باوەرمان بە ھەول و پینکۆلى ناسیۆنالیستی کوردی نییه! زمانى کوردی بەو دەبیته زمانیکى سەرانسەرى ، کە له زمان و شارستانیەکان نزیک بیتهو. زمانیکى وە ئینگلیزى بە یاریدەى زمان و شارستانی ترەو بۆتە ئەو زمانە!

ھەر زمانێك دەرپرێ شارستانیەكە ھەروەھا ھەر شارستانیەك وشەى خۆى ھەیه لەوانەیه له زمانى بەرامبەر بوونی نەبێت. وشەى " فیرعدون " کە له شارستانی مسریە دێرینەکان ھەبوو و پەیدا بوو له زۆربەى زمانەکان پەگى

پیتی

Q

قتهر----Qatar

پیتی Q

Qatar

قهتهر

ولایتیکی دانیشتون که مه ، به لام کاریگه‌ری سیاسی فره‌یه دانیشتونانی
قهتهر له ملیونه‌ک زیاتره ، له سه‌دا شهستی به عه‌ره‌بی ده‌دوین ، له سه‌دا
بیست و پینجی به فارسی یان ئوردو قسه‌ده‌کن . زمانی ئینگلیزی له
نیوه‌نده نیوده‌وله‌تیه‌کان به‌کار دیت.

Quantitative linguistics

زمانه‌وانی بری

لکیکه له زمانه‌وانی گشتی ، دیراسه‌ی دیارده‌ی چه‌ندجاری و دابه‌شکردنی
یه که زمانه‌وانیه‌کانه به به‌کاره‌یتانی ته‌کنیکه ستاتیستیه‌کانه .

Quantitative method

میتۆدی بر

ئو میتۆده کار له سه‌ر داته‌کانی به‌رده‌ست ده‌کات به ته‌کنیکی
ستاتیستیکی ، نه‌ک وه‌سفی .

Q-principle

پرانسیپی کوانتیتی

بریتیه له پرانسیپیکی پراگماتیکی نیو-گریسیه‌ن که تئیدا چاوه‌ری ده‌کری ناخو‌ه‌وان چهن‌دی ده‌کری زانیاری بیه‌خشن. هه‌موو ئه‌وانی تر یه‌کسانن .
 ئه‌و پرینسیپه ناسراوه به‌کیو-پرانسیپ .

Quantifier

پر—چهن‌د

بریتیه له هه‌ر وشه‌یه‌ک و ده‌سته‌واژه‌یه‌ک په‌یوه‌ست یان دیارنه‌کراوی نیشانه‌ی پر وه‌ک زۆر ، که‌م .

Quirk

سی‌ر چارلز واندۆلف کویرک

کویرک ریزمانووسینکی به‌ریتانیایه هه‌روه‌ها نووسه‌ریکی ناودار و ناسراوه له‌مه‌ر دیراسات له‌ سه‌ر زمان و ریزمانی ئینگلیزی. نووسینه‌کانی له‌ شه‌سته‌کانی سه‌ده‌ی بیست شوین په‌نجه و ناسه‌واری له‌ سه‌ر زمانی ئینگلیزی هه‌یه. له‌ گه‌ژ گرین بۆم له‌ که‌سه ناوداره‌کانن له‌ جیهان . له‌ سالی ۱۹۸۵ گه‌وره ریزمانی ئینگلیزی بلا‌وکرده‌وه . ئه‌و ریزمانه هینده شامیل و فره‌لایه‌نه هه‌روه‌ها چۆن کاهینه‌کان ریزمانی سانسکریتیان به‌ پی‌و‌ژ ته‌ماشاده‌کرد ، ئیستاش هه‌ندیک ریزمانووس کتیبه‌قه‌به‌که‌ی کویرک به‌ ئینجیلی ریزمانی ناوده‌به‌ن.

Quotation marks

ئاماژهی وهرگیراو

بوونی دوو کۆما له ناوهپاستی دهقدا، دهقی نووسهر له دهقی پاستهوخۆ
وهرگیراو جیا دهکاتهوه. ئه‌و دوو کۆما هه‌لگه‌پاوهیه ئاماژهیه که دهقی نێوان دوو
کۆما هه‌لگه‌پاوه که پاستهوخۆ له ژێدهر وهرگیراوه.

بیتی

R

ریژمی ناخاوتن --- Rate of speech

R پیتی

Rajasthani

راجاستانی

بریتیه له چندهها شیوهی جیاوازی گروهه زمانی میدلاندی هیندو
ناریانی که له لای هندیك کهسهوه به زمانی سدرهخو و جیا دادهنرین. نهو
زمانانه نزیکه ی ۳۰ ملیون ناخویوان له هندستان و پاکستان ههیه.

Rapid reading or speed reading

خویندنهوهی خیرا

نهوه تهکنیکیکه له بواری خویندنهوه و وتنهوه ههیه. نهو تهکنیکه
قوتابی رادههینیت که بلهز بخوینیتتهوه کاتیک مژولتی تیگهیشتن وه بیر خوی
دههینیتتهوه.

Rate of speech

ریژهی ناخارتن

بریتیه لهو خیراییه ی ناخو کاتیک دهقینک دهخوینیتتهوه. نهو خویندنهوه به
ژماره ی برکهکانی وشهیهک له خولیکیکدا دهپورئ.

Readability

شیانی خویندنه‌وه

بریتیه له‌و ئاسووده‌یی و ره‌ه‌تی ده‌رونیه‌ی ده‌قیکی نووسراو که مرۆ به‌ده‌ستی ده‌ه‌نیت له‌ کاتی خویندنه‌وه به‌ تیگه‌یشتنه‌وه.

Reduplication

دووباره‌یی

بریتیه له‌ چنده‌ها جۆری دووباره‌یی له‌ پیکهاته‌ی وشه‌یه‌کدا ، نه‌و دووباره‌یه‌ ئاماژه‌ به‌و ر‌یانه‌ ده‌کات که پیشگر و پاشگری وشه‌که له‌ چهند نه‌دگاریکی فۆنۆلۆژی ره‌گه‌ که ره‌نگه‌داته‌وه. دووباره‌یی بریتیه له‌ دووباره‌ی پیشگر و پاشگره‌کانی ره‌گه‌ که.

Refrence

سه‌رچاره‌ —چاووگ

بریتیه له‌و په‌یوه‌ندی له‌ نیوان ده‌سته‌واژه‌یه‌کی زمانه‌وانی و نه‌و شته‌ی یا بوونه‌ی له‌ جیهانی ده‌روه‌دا ئاماژه‌ی پیده‌کات، بۆ نمونه‌ چاووگی وشه‌ی میژ بریتیه له‌ شتی میژ که‌واته‌ ژیده‌ر-چاووگ بیرۆکه‌یه‌کی له‌ سه‌روو زمانه‌وانیه‌ که هه‌ندی لایه‌نه‌کانی جیهان ده‌وریکی به‌شه‌کی یاری تیدا ده‌که‌ن.

Refrential language

زمانی سهچارهیی

ئهو زمانهیه که ئهرکی بنه‌په‌تی بریتیه له ئالوگۆپ و گواستنه‌وه‌ی هزر و فاکت و را و بیرۆکه‌ی دی جۆری رۆشنبیرییه. ریجیسته‌ر ئه‌و زاراوه‌یه له دوو بوار قسه‌ی له سهر ده‌کریت:

یه‌که‌م ، له فونیتیکی‌دا

له‌و به‌شه‌دا بریتیه له کوالیتی ده‌نگیه‌ی به‌هۆی پیکه‌ینه‌ری فسیۆلۆژی قورگ دروسته‌یه‌ت هه‌روه‌ها ده‌نگی له‌رزۆک یه‌کی له‌و ده‌نگانه‌یه.

دووه‌م له‌ شتوازگه‌ری و کۆزمانه‌وانیدا

له‌و دوو به‌شه‌دا ریجیسته‌ر شتویه‌کی زمانه‌، که به‌ پیتی به‌کاره‌ینانی له‌ ره‌وشی کۆمه‌لایه‌تیدا پێناسه‌ده‌کریت وه‌ک تۆمارکردنی زانستی وه‌ تۆمارکردنی فۆرمالی.

Relational grammar

رێزمانی په‌یوه‌ندی

مۆدیلێکه‌ له‌ رێزمان که‌ وه‌ک بیرۆکه‌یه‌کی ناوه‌ندی په‌یوه‌ندی رێزمانی وه‌رده‌گریت وه‌ک به‌که‌ر و به‌رکار.

Repertoire

رێپێرتوا

بریتیه له‌ زنجیره‌ی زمانه‌کان یان شتویه‌ی زمان که‌ هه‌ن و هازرن بۆ به‌کاره‌ینانی که‌سی هه‌ر یه‌که‌یان را له‌ مرۆ ده‌که‌ن که‌ رۆلێکی کۆمه‌لایه‌تی

تایبەت راپەرئینیت ھەروەھا زاراوە کە بریتییە لە زنجیرە ی یان پلە ی شینۆی
زمانەوانی لە ناو کۆمەڵگە ی ئاخووتن.

Research

لێکۆڵینەوە-تۆیژینەوە

لێکۆڵینەوە یان نزیکبوونەوە لە بابەتێک بە پێوەری ئەکادیمی کرۆکی
لێکۆڵینەوە کاریە . لێکۆڵینەوە بە سێ جۆر ھەیە وەک :
یە کەم ، لێکۆڵینەوە ی بابەت یان رێبازی لێکۆڵینەوە
لەر شتوویە دا باس لە پرانسیپەکانی رێبازی لێکۆڵینەوە دەکریت ھەروەھا
پێیدەگوترئ سیستمی سەرچاوەگیرئ وەک سیستمی ھارڤارد یا سیستمی
شیکاگۆ.

دروەم ، میتۆد یا مۆدیل
نزیکبوونە لە بابەت بە پێوەری ئەکادیمی دەیت وەک بونیادگەری ،
ھەلۆھاندنەو.

سییەم ، پرۆسیجەری بابەت
لەر بەشەدا قسە لە سەر ئۆرگانیهتی بابەتە کە و پاش و پیشکردنی
چاپتەرەکان دەدریت.

Reported speech

ئاخاۋتنى راستەوخۇ

ئەو ئاخاۋتنە دوررە لە دەسكردنى رېزمانى كەۋاتە لە بەكارهينانى
ئاخاۋتنى كردهىى بەبى دەسكردنى رېزمانى ئاخاۋتنە كە ۋەك بەشيك لە
گىرپانە ۋەيە .

Rhetoric

رەۋانپىتى

بريتيە لە دىراسە كردنى لايەنى كاريگەر و قەناعەت پىھينانى ئاخاۋتن و
نوسين لە وتارى گشتيدا .

rhyme

قافىە

بريتيە لە دەنگى كۆتابى ھىل . قافىە زياتر لە شىعردا ھەيە بە تايبەتى
شىعرى كلاسكى .

rhythm

رەزم-كىش

كىش ۋەك قافىە ئەدگارېكى شىعرە زمانەكان لە جۆرى رەزمى سەرەكى
دەگۆردرين و دەناسرينە ۋە بە برگى ستريسدان و بىستريس سكاني شىعر
دەردە برن .

Roman alphabet

ئه‌لفبێی رۆمانی

سیسته‌میکی ئه‌بجهدیه له رۆمای کۆنی لاتینی هاتووهرۆربه‌ی زمانه هیندوئه‌وروپیه‌کان سیسته‌می رۆمانی به‌کاردێتن. ئه‌و سیسته‌مه به ئه‌لفبای لاتینی ناسراون.

Romance

رۆمانس

گروپه‌ زمانیکن له خێزانه‌ زمانی هیندوئه‌وروپی، ئه‌و گروپه له شیوه‌ی ئاخاوتنی لاتینی هاتوون کاتی خۆی له سه‌راپای ئه‌مپراتۆری رۆمانی به‌کارهاتوون.

Root

ره‌گ

شیوه‌ی به‌یسی وشه‌یه که ناتوانرێت به‌ بێ‌ رنکردنی شوناسی وشه‌که‌ شرۆژه‌ بکری‌ت. ره‌گ ئه‌و وشه‌یه‌یه که پیشگر و پاشگری پێوه‌نیه‌ره‌گ له‌وانه‌یه مۆرفیمی سه‌ربه‌خۆ بێ‌ یا مۆرفیمی به‌ند.

Russia

رووسی

له‌ پرووسیا زمانی رووسی ۸۰% دانیش‌توان پێک‌دێ‌ن. له‌ سه‌رده‌می کۆمۆنیستی زمانی رووسی و ئه‌لفبای سلاقی چه‌تری شیوعیه‌ت بوو. له‌

کۆمارهکانی یه کیتی سۆقیهت و پروسیای قهیسهری زمانی دی وهک تورکمانی
،نهرمهنی ، نازهری و یۆنانی ... ههتا زمانی کوردیش ههبوو.

Rwanda

پوهنده

پوهنده ناوی ولات و زمانه له ۸۰٪ خهتکی روهنده زمانی پوهندی
به کاردیتن. زمانی فهرهنگی وهک زمانیکی په یوهندی ئهنته رناسیۆنال
به کاردیت.

پیتی

S

Saharan ----- سه‌حران

S پیتی

Saharan

سهحران

سهحران گروپینکی بچووکى گروپه زمانى نیلۆ-سهحرانه له چاد و ولاتانى دهوروبهري وەك نیجریا ، نیجەر ، لیبیا ، سودان قسهی پیدهکریت.

Salish

سالیش

ئهو بیست زمانهى ئەمریکى -هیندیه که په یوهندیان به گروپه زمانهکانى ئەمریکای باکوور ساغنهبوتهوه . ئهو زمانانه له ئەمریکا و کهندها و زهریای هینمن قسهیان پیدهکریت.

Sanskrit

سانسکریت

ئەندامیکه له گروپه زمانى هیندۆ-تاریانه. زمانى کلاسیکی هیندۆسهکانى هیند بووه. هیندۆسهکانى هیند ئەوهنده به پیروزی تهماشای زمانى سانسکریتیان دهکرد ههتا نه یاندههیشته هیچ گۆرانکاری له زمانه که بکریت. له سهدهى حهڤده ههتا کۆتایی سهدهى نۆزده فیلۆلۆجیستهکان دیراسهیان له سهر پینکچوون و جیاوازی زمانهکان دهکرد ، بۆیان خۆیا بوو که زمانى سانسکریتی دایکه زمانى هیندۆ-ئهوروپیه.

Sapir , Edward 1884-1939

ئیدوارده‌ ساپیر

ساپیر زمانه‌وانی‌کی ئه‌م‌ریکی بوو ، که بیر‌کردنه‌وه‌کانی کاریگه‌ری فۆرمه‌تی‌شی هه‌بوو له‌ سه‌ر په‌ره‌سه‌ندنی زمانه‌وانی له‌ ئه‌م‌ریکا. ساپیر وه‌ک بلۆم‌فیلد به‌ هو‌ی کتیبه‌که‌ی که‌ ناوی زمان بوو ، ناسرا‌ساپیر به‌ زمانه‌وانی به‌ر له‌ چۆم‌سکی ناسراوه‌.

Sapir-whorf hypothesis

گریمانی ساپیر و ژرف

گریمانه‌که‌ قسه‌ له‌ سه‌ر په‌یوه‌ندی نیوان زمان و هزر ده‌کات|. سه‌ره‌تا بیرۆکه‌که‌ هی ساپیر بوو ، به‌لام له‌ گه‌ل قوتابی خو‌ی بنیامین لی ژرف ۱۸۹۷- ۱۹۴۱ په‌ره‌ی پیدراو به‌ گریمانی هه‌ردووکیان ناسراوه‌. هه‌ردووک ده‌لێن که‌ زمان کاریگه‌ری هه‌یه‌ له‌و پێگه‌یه‌ی بیر ده‌که‌ینه‌وه‌ هه‌روه‌ها گریمانی ئه‌وه‌ ده‌که‌ن که‌ جیاوازیانه‌ی له‌ زمانینکدا بالا ده‌ستن له‌ زمانی دی هه‌بن. گریمانی ژرف و ساپیر جه‌خت له‌ سه‌ر پێکهاته‌ی واتایی ئه‌و زمانه‌یه‌ که‌ ناخێو قسه‌ی پێده‌کا بۆ ئه‌وه‌ی بریار له‌ سه‌ر سنووری ئه‌و پێگایه‌ بده‌ن که‌ تییدا ده‌توانن فۆرمی ئه‌و تیگه‌یشتنه‌ی جیهان بکه‌ن که‌ تینده‌ژین. هه‌روه‌ها ئه‌و گریمانه‌ پێیده‌وتریت په‌یوه‌ندی زمانه‌وانی یان بریارده‌ری زمانه‌وانی. میژووی ئه‌مه‌ و ئه‌و په‌یوه‌ندیه‌ ئاییدیایه‌ زۆر له‌مه‌ درێژتره‌ و درێژده‌بیته‌وه‌ بۆ هومبولدت و لایه‌نگرانی له‌ سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌م.

Saudi Arabia

سعودیا

پازده تا شازده ملیۆن دهبن ، زۆربهی هه‌ره زۆری به عه‌ره‌بی ده‌دوین .
زمانی ره‌سمی عه‌ره‌بییه هه‌رچی زمانی ئینگلیزیه له مه‌به‌سته نیوده‌وله‌تیه‌کان
به‌کار دی‌ت . دوو شوینی پیرۆز —مه‌که و مه‌دینه— له سعودیا هه‌ن .

Saussure , Ferdinand de

فیردیناند دی سۆسیر ۱۸۵۷-۱۹۱۳

سۆسیر پوه‌تی زمانناسی گۆری.پیشتر نه‌وه‌ی هه‌بوو بریتی بوو له فیلۆلۆژی
به‌راوردی نیوان زمانه‌کان .کاری ئه‌و فیلۆلۆژیانه له سه‌ر ده‌ره‌وه‌ی زمان
بوو به‌لام سۆسیر کاری له سه‌ر خودی زمان کرد ، ئه‌و وتی زمان
سیسته‌میکی وردی هه‌یه ، هه‌روه‌ها به‌راوردیکی له نیوان زمان و ده‌ره‌وه‌ی
زمان کرد .زمان یه‌که‌یه‌که هه‌موو ره‌گه‌زه‌کانی له‌گه‌ل یه‌که له په‌یوه‌ندی دان
وه‌که ره‌گه‌زه‌کانی یاری شه‌تره‌نج : به‌جۆریک جووله‌ی هه‌ر یاریکه‌ریک ، سه‌رباز
، قه‌لا ، شا...، کار له‌وی تر ده‌کات . گۆره‌پانی شه‌تره‌نجه‌که زیر-ئالتوون یا
دار بیت هیچ له جووله‌ی یاریکه‌ره‌کان ناکات.

له لایه‌کی تر سۆسیر چهند دووه‌کی پیچه‌وانه‌ی له نیو زماندا داهینا ،
پاش سه‌ده‌یه‌که له مه‌رگی خۆی ئاماده‌کیان له بواری زمان هه‌یه .
نه‌وه‌ی سۆسیر له کتییی کۆرسیک له زمانه‌وه‌ی گشتی له ۱۹۱۶ پاش سی
سال له مه‌رگی خۆی ده‌لێت بریتیه لهو تیبینیانه‌ی سۆسیر که له لایه‌ن دوو
له قوتابیانی خۆی کۆکراونه‌توه‌.

Scale and category grammar

پێوەر و پێژمانی کاتیگۆری

بریتییە لە پێژمانی سیستەمی ، بۆیەش پێیدەگوتری پێوەر چونکە پێوەرە
بۆ ئەدواوە کەهاتنی پایەکان تا سیستەمەکان بە گەر بکەون وەک مۆرفیم و
وشە و گری.....

Scandinavian

سکەندیناڤی

زمانی باکووری گێرمەنییە ھەروەھا زمانەکانی فینی –ئوگریک و سامی
(نەرویج) پێکدەھێنێت . زمانی سکەندیڤانی ھەلگری دیاردەی سەیرن ،
وەک زارەکان تیگەیشن لە نێوان زمانی سویدی و نەرویجی و دانیمارکیدا
ھەیە ، ھەرسێکیان زمانی سەرەخۆن.

Schleicher ,August

ئۆگست شلیخەر

شلیخەر ۱۸۲۱-۱۸۶۸ فیلۆلیستیکێ ھیندۆئەوروپییە ھەروەھا یەکیکە
لەوانەی تیۆری بۆ زمان دانائە شلیخەر رۆژنکی سەرەکی ھەبوو لە دەییە
پیش پێژمانووسانی گەنج لە دیارخستنی لایەنەکانی میتۆدی فیلۆلۆژی
بەراورد .

Schuchardt , Hugo

هوگۆ شوخارد ۱۸۴۲-۱۹۲۷

له بنهچهدا هوگۆ زمانهوانیکی پۆمانسه نووسینهکە ی به زمانی باسک و زمانی دی بلۆکردهوه.هوگۆ له نهیاره سه‌سه‌خته‌کانی ریزمانووسی گه‌نج و سۆسیتر بوو.له ره‌خته‌کانیدا زۆر زه‌ختی له سه‌ر ئاخاوتنی تاک و به‌رده‌وامی نووسین ده‌کرد به‌تایبه‌تی ئه‌و رایانه‌ی قسه‌ له سه‌ر جیاوازی زمان و دایه‌لیکت ده‌که‌ن.

Second language

زمانی دووهم

زمانی دووهم له کۆمه‌لگه‌ی زمانه‌وانی چهند زمانی بوونی . له باشووری کوردستاندا زمانی عه‌ره‌بی زمانی ره‌سمی دووهمه هه‌روه‌ها ئه‌و جوژه زمانه له رینگای قوتابخانه و (کۆمه‌لگا) تاکی کورد به ده‌ستیده‌هینیت.

Semantic feature

ئه‌دگاری واتایی

ئه‌دگاری واتایی بریتیه له‌و ئه‌دگاره‌ی واتای وشه له ئه‌دگاری وشه‌ی تر جیا‌ده‌کاته‌وه هه‌ندێ تاییه‌تمه‌ندی واتایی وه‌ک نیر+ ، می+ ، هه‌راش + ، زیندوو+.....له زماندا هه‌یه .

Semantic field theory

تیۆری بواری واتایی

ئهو تیۆره قسه له سهه ديارده وهك يه كه كانی بواره كه دهكات. كهواته بواری واتایی بریتیه لهو بهشهی دیاری لیکسیکۆن. له کوردیدا بواری واتایی پهنگ وشهی وهك پهش و سوور دهگریتهوه كه رهنگهكان جیاذهکاتهوه یان ئهو دوو رهنگه بریتین له هاپیۆنیمی وشهی باوی پهنگ.

Semantics

واتاسازی

واتاسازی بریتیه له واتای وشه.

Semantic triangle

سیگۆشهی واتایی

سیگۆشهی واتایی مۆدێله كه له واتا . سی شت لهو پرۆسهیهدا بهشدارن : هیمما ، شت ، هزر-چهملك. مۆدێله كه له واتادا كه تییدا هیمما و شت به شیوهیهکی ناراستهوخۆ له ریگای هزرهوه بهیهك پهیهستن. وشهی نهسپ له یهك لاوه له سیگۆشه كه پهیهسته به چهمکی نهسپ نهویش له لای دووهمی لایهکی سیگۆشه كه پهیهسته به گیانهوهرهوه. هیلله شکاره كه كه لایهنی سییهمی سیگۆشه كه پیکدینیت تهنیا حالهتی پهیهندی دارژتن له نیوان گیانهوهر و وشه كه پیشاندهدات. له بیستهکاندا ریچاردز و ئۆجین ئهوه هیلکاریهیان داهیناوه.

Semeiology

سیمیلۆی - نیشانه سازی

بریتیه له سیمیلۆتیکس - نیشانه کاری (بروانه سیمیلۆتیکس).

Semiotics سیمیلۆتیکس

بریتیه له توێژینهوهی هیماکان و بهکارهێنانهکانیان که جهخت له سهر میکانیزم و پاترنی په یوهنده مرۆیهکان و له سهر سروشت و وهرگرتنی مهعریفه ، شیوهی دی سیمیلۆتیکس ، سیمیلۆژیه .

Sense and sense relation

سینس و په یوهندی سینسی

سینس بریتیه له واتای یه که یه کی لیکسیکی که جیاوازه له واتای فرههنگیی. کورسی یه ک واتای - سینسی - ههیه که ئاماژه وهک به شیک له ناوماان به کاردیت. واتای دووهم هیمایه بو ئه و که سهی سه رکردایه تی کۆبونه وهیه ک ده کات. ئه و دوو واتایه وهک واتایه ک به کاردین که جیاوازن له ریزمان واتایه کی دی سینس بریتیه له شوینی یه که یه کی لیکسیکی له ناو سیسته می سیمانتیکی زمان که واته کورسی وا پیناسه ده کری به و په یوهندی که جیای ده کاته وه له که رهسته ی ناوماان. په یوهندی سینسی بریتیه له ههر په یوهندی که له نیوان یه که لیکسیه کان له ناو سیسته می سیمانتیکی زمان.

Sentence

رسته

رسته بریتیه له مهزنترین یه کهی پیزمان ههروهها به گویرهی چۆمسکی
رسته بریتیه له چهند یاسایه کی بهرهمهینهری سنووردار که نهونده یاسایه
ژمارهیه کی بیکوتا رسته پیکدههینن.

Serbo-Croatian

صربۆکروات

بریتیه له ئەندامی گروپه زمانی سلاقی باشوور. ئەو زمانه له زۆر شوین
ههك بۆسنا ، کرواتیا ، مهكدۆنیا ، مۆنتینگرو ، صربی ، سلوڤانیا...قسهی
پێ دهکری. ئەو زمانه بووه قوربانی دینی ، ئیسلامی-مسیحی ، مهزههبی
کاسۆلیک و نهرسه دۆکس. زمانه که بۆته سی بهش و سی ئهلفیی: کرواتیی که
له لایه ن کاسۆلیکهکان به کار دیت و به ئهلفییی رۆمانی-لاتینی دهنووسری
ههرجی چربۆیه له لایه ن نهرسه دۆکسهکان قسهی پێ دهکری و به ئهلفییی
سلاقی دهنووسری ههروهها له شیوهی بۆسنایی که له لایه ن موسلمانهکان
به کار دیت ئهلفبای عهربهی بۆ خویندنهوهی قورئان به کار دیت.

Sexiest language

زمانی سیکیسی

پرسی جیندهر له زماندا تهواو مهسه لهیه کی زمانهوانی نییه ، به لکو
مهسه لهیه کی ئایدۆلۆژییه زمانی سیکیسی ههك مهسه لهیه کی زمانهوانی
بریتیه لهو زمانه کی ههلوێستی رهنگدهداتهوه بهرانبهر ههردوو پهگهز

خودی مه‌سه‌له‌که بریتیه له له لایه‌نگری زمانه‌وانی که ده‌گوتری ئاراسته‌یه‌کی نیرنامیزی له کۆمه‌لگا دروسته‌کات باشترین نمونه ، رانای ئه‌و سه‌ له ئینگلیزیدا ، که هه‌لگری هه‌ردوو ره‌گه‌زه ، به‌لام له به‌شی زمانی می‌ئه‌وه‌مان پروونکرده‌وه که سیکسی بایۆلۆژی هیچ په‌یوه‌ندی به سیکسی گرامه‌ری وه نییه.

Shortening or shorthand

کورتنووسی

دیاردە‌ی کورت‌ده‌برین یان کورت‌کردنه‌وه له هه‌موو زمانه‌کان بوونی هه‌یه.

کورتنووسی له زمانی کوردیدا

ده‌روازه

کورتنووسی دیاردە‌یه‌کی شارستانییه .ئە‌و کورتنووسیه زۆر جیاوازه له دیاردە‌ی هیمانیاسی و کرتاندن و له جیاتیدانان.ئە‌وه‌ی ده‌گوتری کورتنووسی زیاتر بۆ نووسینی نێو ئیداره ده‌ست‌ده‌ات ، نه‌ك ده‌قیکی ئالۆز .

ئە‌م نووسینه‌ی ئێمه ته‌نها ئاماژه‌یه‌ك بۆ دیاردە‌ی کورتنووسی یاخود نووسینی به خەت ده‌كات زیاتر جه‌خت له سه‌ر دیاردە‌ی کورتنووسی به زمانی پیت ده‌كات .ئە‌و جوژه نووسینه قسه له سه‌ر زۆر دیاردە ده‌كات وه‌ك:

١. زمانی ئه‌نته‌رنیٲ

٢. زمانی قسه‌کردن و تیچوونی ماددی و کاریگه‌ری ماددی له سه‌ر

کۆمپانیا

٣. زمانی دایه‌لۆگ

له‌م نووسینه هه‌ولده‌ده‌ین کورتنووسین له‌و دیاردانه ده‌رخه‌ین .

نووسینهوهی کۆنوس به زمانی خهت

هه‌ندی باوه‌ریان وایه که ده‌کری کۆنوس به زمانی خهت له بریتی زمانی پیت ده‌برپیت به‌وه‌ش کورتنوسی مه‌یسه‌ر ده‌بیت ده‌قیکی وه‌ک پۆمان ، شانۆگه‌ریی ، شیعر به زمانی خهت-هیل گوزارشتی لیناکریت .ئهو کورتنوسینه‌ ته‌نیا له ئیشه ئیداریه‌کان -کارگیریه‌کاندا سوودی ده‌بیت . به‌لام ناکری بیته زمانی ده‌قیکی ئالۆز .

قورئان و زمانی خهت

قورئان به زمانی پیت له لای خوداره هاتوه و هه‌ر به‌و زمانه‌ش نووسراوه‌ته‌وه . ناری قورئان هه‌ر خۆی له " خویندنه‌وه " ی کوردی دیت . گوتاری قورئان ئه‌وه‌ایه ، که تاکه‌کانی کۆمه‌لگا له نه‌خوینده‌وار بکاته کۆمه‌لگایه‌کی خوینده‌وار شیکردنه‌وه و ته‌فسیری قورئان به زمانی خهت هه‌لاتنه له گوتاری قورئان ، که بریتیه له دروستکردنی کۆمه‌لگایه‌کی نیسانی و خوینده‌وار.

کورتنوسی کوردی

ئهو کورتنوسیه‌ی ئیمه مه‌به‌ستمانه ، زمانی ئاخواتنه به پیت .ئهو جوژه ئاخواتنه نه هه‌ژده له‌گه‌ل گوتاری قورئانی نه بانگه‌شه‌کردنه بو نه‌خوینده‌واری ، چونکه زمانی خهت په‌یوه‌ندی به چه‌مکی خوینده‌واریه‌وه نییه . کورتنوسی به پیت دیارده‌یه‌کی زمانه‌وانی هه‌رچه‌رخه بیجگه له په‌یوه‌ندی به زمانه‌وه ، په‌یوه‌ندی به پێژه‌ی دارایی تاک و کۆمپانیاه هه‌یه . ده‌کری له‌م حاله‌تانه‌دا ببینرین:

ئهنته رنیت

زمانی ئینگلیزی لهو زمانانهیه به شیوهیهکی بهر فراوان له ئهنته رنیت به کار دیت . بۆ نمونه له بریتی : How are you? ده کرێ بنووسین : hau? یان له بریتی : age , person single , male..... ته نیا پیتی یه کهم له وشه کان به کار بێن وه a,p,s,m.

له زمانی کوردیدا ده کرێ زمانی کوردی وه زمانی ئینگلیزی ، پسته کانی زمانی کوردی له زمانی ئهنته رنیتی به کار بێت . ئهو جوژه زمانهش له زمانی چات یاخود ئاخواتنی چات به کار بێت و کاتیکی زۆر بۆ ئاخیهوهر یان چاتکهه بگه رنیتتهوه .

گه رانهوهی پیت و کات دوو دیاردهی مرۆفی سه رده من . ئهو زمانهش کیماسی ههیه بهوهی زیاتر بۆ چاتکردن دهستدهات نهک نووسینهوهی دهقیکی ئالۆز .

زمانی کۆمپانیا

کۆمپانیا به واتای به دهستهینانی پاره . کۆمپانیا بۆ پاره پهیدا کردن دروست ده کریت . ئهم ئاخواتنهی کۆمپانیاکان به کاریدههینن دیاردهی کرتاندن Ellipsis = یان له بریتی دانان- Substitution نییه . بۆ ئهوهی خوینهر زیاتر ههردوو دیاردهه درک پێ بکات ، ئهوا به نمونه ههردووک رووندهکهینهوه :

-ئهو زمانی فهرهنگی دهزانی .

-ئهو زمانی ئینگلیزی دهزانی.

که ټو دوو پرسته‌یه له یه‌ک ده‌ده‌ین هه‌تا پرسته‌یه‌کی لیک‌دراو
دروست‌بکه‌ین ، بکه‌ر و کرداری دووهم ، چونکه وه‌ک هی یه‌که‌من ټوا
هه‌ردوویکیان-بکه‌ر و کرداری پرسته‌ی دووهم - په‌شده‌که‌ینه‌وه:
ټو فره‌نسی (ده‌زانی) و (ټو) ټینگلیزی ده‌زانی .
نه‌گه‌ر ټاو‌لک‌ردار و ټاو‌لټار له هه‌ردوو پرسته وه‌ک یه‌ک بن ، ټوا ټو‌وی
دووهم پرسته ژي ده‌به‌ین.

ده‌بین له دیارده زمانه‌وانیه هیچ وشه‌یه‌ک بو وشه په‌شکراوه‌که دانانین ،
به‌لام له حالتی "له‌بریتی دانان" دا ، وشه‌یه‌ک له‌بریتی وشه په‌شکراوه‌که
دانه‌نین :

کراسی‌کی په‌شم ده‌وی .

- یه‌کی په‌شم ده‌وی.

بی دانانی وشه‌که ، پرسته‌که واتای ته‌واو نابیت .

ټاخاوتنی کومپانیای ټوتیل و سه‌یاره به‌کړیدان و شت فروشتن...کرتاندنی
وشه‌ی وه‌ک یه‌کی تیدا نییه ، به‌لام کرتاندنی هه‌ندی وشه‌ی تیدایه ، وه‌ک :
-من ناوم نه‌رمینه ، فره‌موو بی زه‌حمت چون یارمه‌تیت بده‌م ؟.

ټو پرسته‌یه ده‌بیته :

چون یارمه‌تیت بده‌م ؟

کرتاندنی ټو هه‌موو وشه‌یه سوودی‌کی ماددی زړی هه‌یه! کومپانیاش
له سه‌ر قازانج دامه‌زراوه.که‌واته ټاخاوتنی کورت‌نوسی ، نه‌گه‌ر له دوو
دیارده‌ی کرتاندن و له بریتی دانان نزیکه ، به‌لام هیچ کامی‌کیان نییه پرکت

بلىن ئەو دووھ كار لە سەر زمان دەكەن و بە پىي رېسا رېزمانىيەكان دەبن ،
بەلام كرتاندنى كورتىنوسى لە سەر پارە دروست دەبى ، نەك رېزمانى .

زمانى دايەلۆگ و ئاخاوتن

ئاخاوتن لە سەر كورتبىژى نەك درىژدادى فۆرمەلە كراوھ .ھەر
دايەلۆگىك بۆ ئەوھى خوينەر بىزار نەكات دروستكراوھ .بە واتاي ئامانجى
سەرەكى دايەلۆك كار لە سەر لايەنى سايكۆلۆژى خوينەر دەكات . پۆمان بە
شانۆگەرى كردن لە سەر كوشتنى وەسفى نىو پۆمان دامەزراوھ .

كورتە

ئەوھى ئىمە كارى لە سەر دەكەين زمانى پىتە-ئەوھى بە پىت دەردەبىرپىت-
نەك زمانى خەت ، چونكە بە دیدى ئىمە زمانى خەت ھەم كىشەيەكى
ئايىنى دروست دەكات ، ھەم بەرتەسكە تەنيا لە كۆنوس و ھىلكارى
دل...بەكار دىت ناتوانى وەك زمانى پىت دەربىرى ھەزرى ئالۆز بىت-بۆپىرى
ئەوانەش ، زمانى خەت يان ھىلكارى بانگەشە بۆ نەخويندەوارى دەكات ،
بەلام لە زمانى پىت نەخويندەوارى شوینى نابىتەوھ . زمانى خەت يەك قازانجى
بۆ كورد ھەيە دەكرى بىتە زمانى بادىنى و سۆرانى ، چونكە زمانناسىكى
كورد دەيەوى لە پىگای زمانەوھ ، سايكس-بىكۆيەكى كوردى بەيىتە
كايەوھ!!

Sign

هیتا - ئاماژه

هیتا له زمانه‌وانی هیتایی و زمانی جه‌سته و زمانی هیتا و سیمپوتیکس هه‌یه .له‌و هه‌موو بارانه‌دا هیتا جودایه ، به‌لام نه‌وه‌ی له هه‌موو باره‌کان هاوبه‌شه نه‌وه‌یه خوینده‌واری په‌یوه‌ندی به خوینده‌وه‌ی هیتا نییه .

Sign language

زمانی هیتا

زمانی هیتا تایبه‌ته به زمانی ئاماژه . به ده‌ست و به‌شه‌کانی جه‌سته به‌کار‌دین بۆ جیگرته‌وه‌ی ناخاوتن.ئه‌و زمانه له نیوان خه‌لکه که‌ره‌کان و مرو‌ی گو‌ی لی‌بوو .

Sino-Tibetan

سینۆ تیبتان

سینۆ تیبتان خیزانه زمانیکه که پۆلین و نه‌ندامیتی جینگای مشتومره .ئه‌و خیزانه زمانه زۆر زمان ده‌گریته‌وه له زمانی تیبتی ، زمانی چینی ، زمانی بۆرمایی هه‌ندی سکۆله‌ر زمانی دی به نه‌ندامی ئه‌و خیزانه‌زمانه ، بۆیه دیارکردنی ناسنامه‌ی ئه‌و زمانه دژواره .

Slavic

سلافی

لقینکه له خیزانه زمانی هیندۆئه‌وروپیی به‌دریژایی ئه‌وروپای ناوه‌ند به‌ره‌و رۆژه‌ه‌لاه‌ته‌وه قسه‌ی پیده‌کری سلافی دابه‌ش ده‌کری بۆ سۆ لق : سلافی

رۇژھەلاتى، روسى و ئۇكرانى دوۋەم سىلاڧى رۇژناۋايى، پۇلەندى و چىكى و سىلۋاكى و صربى سىلاڧى باشورى، بولگارى و مەكەدۆنى و صرب-كرواتى و سىلۋانى زامانى سىلاڧى نىكتە لە نىۋ ھىندۇئەوروپى لە بەلتىكى لە ھەر لىكى تر بۆيە بە بەلتۇ-سىلاڧى ئاماژى پىدە كرى.

لە سەردەمى زىرپىنى كۆمۇنىستى ۋەك زامانىكى چەترى ئاماژى پى دەكرا، چونكە چەترىك بوو بۇ كۆكردنەۋى كۆمۇنىستەكانى سۆڧىەت و بەلقان.

Slip of the tongue

خلىسانى زمان

خلىسانى زبان بۇ دركاندى راستىەكان نەو دياردەيەكى ھەلەيەكى ئاخوتنە ئەوجا چ دەنگىك يا وشەيەك لە شويىنىكى ھەلە بەكارىت.

Slovak

سىلۋاك

بەشەك لە لى سىلاڧى رۇژناۋايى پىكەدەھىنى زامانىكە زۆر نىكە لە زامانى چىكى زامانى رەسىمە لە كۆمارى سىلۋاك. زامانى چىك و سىلۋاك لە لايەك ھەروەھا سويدى-نەرويجى-دانىماركى لە لايەكى تر ھەردوو كۆمەلە زمان زۆر نىزىكن لە نىۋخۇيان لە يەكەۋە بەلام زامانى سەربەخۇن.

Social dialect

دایه‌لینکتی کۆمه‌لایه‌تی

ئاخاوتنیک پینکده‌هینّی که په‌یوه‌سته به‌ چینیکی کۆمه‌لایه‌تی له‌ نێو کۆمه‌لگادا که جیاواز و پینچه‌وانه‌ بێ به‌ چه‌مکی دایه‌لینکت به‌ مانای ئاسایی.

Social diactology

دایه‌کته‌لوژی کۆمه‌لایه‌تی

بریتیه له‌ پیاده‌کردنی میتۆده‌کانی دایه‌کته‌لوژی له‌ سه‌ر پینکهاته‌ی کۆمه‌لایه‌تی به‌ تایبه‌تی له‌ سه‌ر په‌یوه‌ندی نێوان ئە‌دگاره‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان و فاکته‌ری وه‌ک چین ، سی‌کس ، ته‌مه‌ن ، پیشه‌ ، ئە‌تنیک.جه‌ختکردن له‌ مه‌سه‌له‌یه‌دا بریتیه له‌ ئە‌ندامی‌تی گروپی وه‌ک بریاده‌ری شیان‌ی دایه‌کتۆلوژی.

Socio-historical linguistics

زمانه‌وانی کۆمژ

لقینکه له‌ زمانه‌وانی که‌ لینکۆلینه‌وه له‌ سه‌ر فۆرم و به‌کاره‌ینه جیاوازه‌کانی زمان له‌ کۆمه‌لگادا هه‌روه‌ها دیراسه‌ی ئە‌وه ده‌کات که‌ چۆن ئە‌هرکیکی زمانه‌وانی تایبه‌ت و جو‌ره جیاوازه‌کانی په‌رده‌سه‌ینن له‌ نێو زمانیکی تایبه‌ت و کۆمه‌لگایه‌کی ئاخاوتن و گروپه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان و تاکه‌کان.

Sociolect

سۆسىئەلىكت

شىۋەيەكى زمانەۋانىيە كە لى سەر بونىيادى كۆمەلەيتى ۋەك چىنى كۆمەلەيتى يان گروپى پىشەيى، نەك دەقەرىي، پىناسە دەكرىت. لى ۋە رۋانگەۋە بە دايەلىكتى چىن يا دايەلىكتى كۆمەلەيتى ناۋدەبرىت.

Sociolinguistics

كۆزمانەۋانى

كۆزمانەۋانى لى چار چەمكى زمانەۋانى نويىيە. كۆزمانەۋانى بۋارىك لى بۋارە جياۋازەكانى زمانەۋانى نويىيەكەھىنيت. لى ۋە لىقەي زمانەۋانى لى ۋە رېگايانە دەدويىت كە زمان دەبەستىتەۋە بە كۆمەلگاي مرويىي ۋەك رەگەز ، ئەتىكى |، چىنى كۆمەلەيتى ۋە سىكس ۋە دامودەزگاي كۆمەلەيتى بابەتى كۆزمانەۋانى لى سۆسىئەلىكتىي زمان جياۋازە كە ئەۋەي دۋايى ھەۋلەدات خالىك يا مەسەلەيەك لى رۋانگەي سۆسىئەلىكتىي بەگەرخات. لى ئەۋرۋپادا ئەۋ دىتەنە پىتەلەين زمانەۋانى سۆسىئەلىكتىي كە ناماچىتى زمان ۋەك بەشىكى جيانە كراۋەي تيۋرى سۆسىئەلىكتىي بىيىت.

كۆزمانەۋانى بىرىتە لى دىراسە كەرنى زمان پەيۋەند بە كۆمەلگەۋە، ئەۋ دىتەنە لى كۆتايى شەستەكان لاي لايۋۇۋ لايەنگەرنى درۋستبۋر.

Somalia

سومالیا

دانیشتوانی سومالیا زیاتر له هه‌شت ملیون کس ده‌بن، زوږبه‌ی تاکه‌کان زمانه‌ی سومالی به‌رته‌ی ۹۵٪ به‌کارده‌هینن. نی‌تالی له‌به‌شی باشوور به‌کار دی و زمانه‌ی عه‌ره‌بی و نی‌نگلیزی وک دوو زمانه‌ی جیهانی له‌په‌یوه‌ندیه جیهانیه‌کان به‌کار دین.

Sound change

گوږانی ده‌نگی

نه‌و گوږانه‌ تایبه‌ته به‌گوږان له‌سیستمی فونولوژی زمان له‌ماوه‌یه‌کی دیارکراو. که‌واته‌ پرؤسه‌که‌ بریتیه له‌گوږانی ده‌نگی چه‌ند ده‌نگیکی په‌یوه‌ست به‌یه‌که‌وه له‌قوناغیکی دیاری می‌ژوی زماندا.

Spanish

یسپانیا

زمانه‌ی یسپانی نه‌ندامه له‌خیزانه‌ زمانه‌ی رومانس که‌نزیکه‌ی ۳۰۰ ملیون کس له‌مه‌کسیکو و یسپانیا و کولومبیا و نه‌رجه‌نتین و فه‌نزویلا و نه‌مریکا و پیرو و کوبا و زوږبه‌ی ولاتانی نه‌مریکای لاتینی بی‌جگه له‌به‌رازیل به‌رته‌ی جیاواز قسه‌ی پیده‌کړی. که‌واته‌ خیزانه‌ زمانه‌ی رومانس نه‌و خیزانه‌ زمانه‌یه که‌ سنووری کی‌شووړه‌کان ده‌بریت.

Speaker's recognition

ناسینهوهی قسه کهر

لقینکه له فۆنیتیکیس که له دهنگی ئاخپو ده کۆلّیتتهوه به نیازی ناسینهوه.

Speech act

کرده قسه

له پرۆسهی کرده قسهیدا سی فاکتهر ناماده گیان ههیه : قسه کهر —گوییگر —کۆنتیکست. ئه و گواستنهوهیه گواستنهوهیه کی میشکیه له نیوان ئاخپوی بهرهمهیهنی ئاخوتن و وهرگری ئاخوتن. له نیو کۆنتیکستی ئه و چالاکیه گه یاندنده ژمارهیه کی بهرفره له ئاخوتن وه ئاراسته کردن ، داخوازی ، به لّین ...پیشنیاز ده کرّیت.

Speech community

کۆمه لگای زمانهوانی

بریتیه له پیناسهیه کی ده قهری یان کۆمه لایهتی گروپه مرۆیه کان که به ده ناسرینهوه که زمان یان شیوهیه کی هاربهش به کاردینن.

Sri lanka

سريلانکا

ولا ئتیکی فره ته وهیه زمانی سیهالا زمانی له ۷۲% خه لکه و زمانی تامیل زمانی له ۲۰% تامیلیه کانه زمانی سینهالا زمانی ره سیه هه رچی زمانی تامیله زمانی ناوچه ییه.

Standard

ستاندهر

پروژهی ستاندهریبون له رۆژئاوا له روانگهی دایه لیکتی زمانیکهوه بریاری له سهر دهریت ههروهه لای عهربه کان ههژموونی رۆحی قورنان کۆکهروهی عهربه ههروهه لای فارسه کان فاکتهری ههزاریبون هویه که بۆ سهپاندنی فارسی کهچی لای کورد دهقهر و میژوو و ژماره فاکتهری ستاندهریبون.

Structure

پیکهاته

پیکهاتهی زمان ناسنامهی نهتهوهی زمانه پیکهاتهی ههرشتیک گرینگه شتروس باوهری وایه که ههموو نهفسانه کان له بنههتدا وهک یهکن بهر له سۆسیتر قسه له سهر دهرهوهی زمان دهکرا ، بهلام نهو هات وتی زمان سیسته مه. له نیوهه بونیادهگری دروستبوو ، کهواته پیکهاتهی ههر زمانیک بریتیه له تۆرێک له یهکهی پیکهوه گریدراوی ناوهکی.

Stylistics

ستالیستیکس-شیوازهگری

له روانگهی دیستنی کلاسیکی زاواوه که ، شیوازهگری بریتیه له لیکۆلینهوهی شیوازه زماندا له نووسینی جیایی له نیوان دهقی نهدهبی و دهقی تر کهچی له نویدا شیوازهگری بریتیه له جیایی سیستیماتیکی له نووسین و ناخواتندا که پهیههستن به جۆری دیسکۆرس و کۆنتیکسدا.

Subjacency

ھاۋسىيى

ھاۋسىيى پىرانسىيىنىكى رستەسازىيە لە لايەن چۆمسكىدە لە كۆتايى
خەفتاكان فۆرمە لە كرا بىرۆكە كە برىتيە لە جولاندن و بزاونى يەكەيدەك
بلۆك دەكرى گەر ھەردوو يان زياتر سنوورى كاتىگورى پىكھىنەرى بەزىنىت.

Subordination

پارستە

ھەبۇنى پارستەيى ئەو مانايە دەبەخشەيت كە لە يەككە لە رستەكاندا
بىرۆكەي پاشكۆيى ھەيە بىرۆكەي سەبۆردىشن پىچەوانەي كۆتۆردىشنە لە
يەكەمدا تەنيا رستەيەك سەربەخۆيە كەچى لە دووہمدا ھەموو رستەكان
سەربەخۆن.

Sudan

سودان

ولاتىيىكى ئەفرىقىيە كە تىيىدا زمانى عەرەبى لە لايەن نىسۋى دانىشتوانى
زمانى رەسمىيە يان ھەرچ نەبىت زمانى عەرەبى بەشىۋەيەكى بەرفرەھ لىنگوا
فرانكا يەكە. لەر ولاتەدا موسلمان و مەسىحى و ۋەسەنى... ھەيە. لە سالى
۲۰۱۱ پاش شەر و ئاشتەيەكى زۆر سودانى باكور — دەسەلاتى خەرتوومى
نيۋە ئىسلامى — پازى زۆربەي مەسىحى و ۋەسەنيەكانى باشور دەولەتەك
بۆخۇيان دامەزرىن.

Sumerian

سۆمهري زمانتيكى كۆنى باشوورى ميسۆپوتاميايه بهلام پهيوه ندى
 ئۆرگاني به هيچ زمانتيكى باشووره وه نييه . زمانى سۆمهري به شيوى
 ميخه كى - كيونيفورم دهنوسريت. هه ندى پيكتوگرام له زمانه دا ههيه كه
 نه كه ديه كان له هه زاره دوه مى پيش زايى به كاريان هيناوه . كرده وى نه
 سۆمهريانه كه له باكوور كوچيان كرده بو باشوور به شارستانى دۆلى
 رافدين دهناسرى بۆيه توركه قهوميه كان له ريگاي تيورى زمانى رۆژه
 بانگه شهى نه وه ده كن كه نه سۆمهريانه تورك بونه هه رچى كورده كانيشن
 ده لىن نه گهر نه سۆمهريانه كورد نه بن نه دى چين ؟ ناسيونا ليستى عه ره بيش
 بانگه شهى نه وه ده كات كه عه ره بن ، بهلام له راستيدا زمانيان ناگه رپته وه
 سه ر خيزانه زمانى سامى!

Surface structure

پيڤهاتهى سه ره وه

بريتيه له نواندى لايه نى سينتاكسى رسته كه وهك دارىژراو ده بى ندرىت به
 هۆى هه ندى ياساى گوازتنه وه كه به سه ر پيڤهاتهى ژيره وه پياده
 ده كريت.. چۆمسكى زمانه وان له ناوه راستى شهسته كانى سه دهى بىسته م نه وها
 پيئاسه ي پيڤهاتهى سه ره وه ده كات : "به شىك له وه سفى سينتاكسى رسته
 پيڤهاتهى نهى كه بريار له سه ر نواندى فۆنه تيگى رسته ده دات، به و پييه
 پيڤهاتهيه كى نه وتۆ وا ده كات هه موو به كه سينتاكسيه كان له ريزبوونيكي
 فۆنه تيگى دابن كه داينده هين . هه ر چۆمسكى له ناوه راستى هه فتاكان كه
 پيڤهاتهى سه ره وه نواندى سيمانتيكيش بنويئى . له مۆديلى كوتايى

حه فتاکاندا ناری ئه و پیکهاتهی نا ئیس-پیکهاته ههروه ها له مینیمالیست
پرۆگرامدا چی تر گرینگی به پیکهاتهی سهروه نه دا.

Sweet, Henry

هینری سویت ۱۸۴۵-۱۹۱۲

هینری ریزماننوس و دهنگساز و نهجیلناسی بهریتانییه، که
به شداریه کانی له بواری فۆنه تیک و دهسپیککی میژوویی زمانی ئینگلیزی
بنه چین. فۆنه تیک له روانگهی سویته وه بنه چه یه کی جیانه کراویه له
تویژینه وهی هه موو زمانه کان. له وه سفکردنی ئاوله کانی زمانی ئینگلیزی
دهرده که وی سویت چهند بلیمه ته. له و پرۆسه یه شدا بیژکه ی ئینجیلی تیکه له به
بواری زمانه وانێ ده کات.

Syllable

برگه

برگه به هزی هه بوونی ئاوله وه دروستده بیته برگه دوو جۆری هه یه: برگه ی
کراوه و برگه ی داخراو. له لایه کی دی، چه مکی برگه له بواری هونه ری
ئه ده ب به تایبه تی شیعر به کاردیت: به ژماره ی برگه کان وه زنی شیعره که
دیاری ده کريت.

برگه یه که یه کی فۆنۆلۆژی به پیکدیت له ئاول یا یه که ی تر که ده کری
به ته نیا به ره مه به یتریت. ئه و یه که یه به ته نیا بیت یا له دوا یه که یه که وه
بیت که که م و زۆر یه که ی ده نگدار بیت.

Symbol

هێما

به پیتی تیۆری پیترسی ئاماژه تایبته کراره بهو ئاماژانه که په یوهندیان به شته کانهوه شتیکی تهواو ئاسایه ، نهو نه دگاره له زۆربهی وشه کانی ههر زمانیکدا ههیه .

Syncategorematic

سینکاتیتیگۆرماتی

وشه وهک یه که یه کی واتادار ده بینیت به تایبتهی په یوهندی هه بیته به وشه ی ترهوه .

Synonym

ههرواتا

وهکیه کی له واتادا زۆر ده گمهن له زماندا دروستده بیته ، بۆیه سینۆنیمی به شه کی له سینۆنیمی رهها زۆرتره.خودی سینۆنیمی به هۆی هه بوونی چه ند زاراوه یه که بهرپایه : ئاروو -خه یار ، زار-دهو و دهم ، چۆن -کوو، ده شه- ناوچه ...

Syntax

سینتاکس

سینتاکس بریتیه له دیراسه کردنی په یوهندیه ریزمانییسه کانی نیوان وشه کان و ره گهزه کانی دی ناو رسته یه که هه رچه نده مۆرفۆلۆژی خوشکی

سینتاکسه له ریزماندا ، به لām ههردوو وشه تهواو له یهك جودا و ئهرك جودان: مۆرفۆلۆژی له پیکهاتهی نارهوه و دهركی و تاکی وشه و گری دودیت ههرجی سینتاکسه له سهه ریزبونی ئهه و شانه به پیی سیستمیکه له پستهدا، کهواته ئاستی مۆرفۆلۆژی وشهیه وه ئاستی سینتاکس رسته .

Systemic grammar

ریزمانی سیستماتیکی

شیوازیکه له سینتاکسی ئهركیه.ئهه ریزمانه هالیدهی له کوتایی په نجاکان په ره پیتدا. ئایدیای بنه رتهی ئهه ریزمانه ئهوهیه ههه کردهیه کی په یوه ندی کردن کۆمه لیک هه لبارده ده هیئتیه دی.

ههه کۆمه له هه لباردهیهك سیستمیک پیکده هیئت ، وهك جه مسه ری پرس و پرس ده بلیۆتیچ یهك سیستم پیکده هیئن بهه پیه ریزمانه که وه سفی سیستمه کانی زمان ده کات ههروه ها په یوه ندی نیوانیان و ئهه رییانه ی ده هیئیه دی.

پیتی

T

Taboo language زمانی تابوو

T پیتی

Taboo language

زمانی تابوو

زمانی تابوو زمانیکه تژیه له وشه‌ی تابوو هه‌ر به‌ر وشانه‌ش نه‌و نه‌دگاره وهرده‌گریت.

Taboo words

وشه‌کانی تابوو

بریتیه له‌ر وشانه‌ی ناسراون له‌ لای ناخیه‌ر ، به‌لام له‌ هه‌ندی فۆرم و کۆنتیکستی ناخاوتنی خۆی خۆیان لی‌ دور ده‌گری به‌ هۆی گه‌له‌هۆیه‌کی دینی و مه‌زه‌به‌ی و پۆلاینس--پیز .له‌ کۆمه‌لگای ئیزیدی ناخیه‌ر ده‌بی وریا بی‌ پیتی --ش- به‌کارنه‌هینیت هه‌روه‌ها له‌ هه‌ندی کۆمه‌لگادا وشه‌ی مردن تابویه

Tacit knowledge

زانیا‌ری ناخی

نه‌و فریزه‌ ده‌رهاو‌یشه‌ی عه‌قلی چۆمسکی-یه .له‌ نه‌زه‌ر نه‌و ، زانیاری ره‌گذاکووتووی ناخی دروسته‌ نه‌و زانیاریه‌ دروسته‌ ، به‌لام له‌ واقیعدا به‌ر دروستیه‌ جی به‌ جی نا‌کریت.

Tagmemics

تاگمیکس

ئەو ریزمانە مۆدێلە که لە سینتاکسی ئەرکیی ئە لایەن پایکەوه ئە ۱۹۵۰ کانهوه پەرهی پێدرا. چه مکی سەرەکی تاگمیک ئە پە یوەندی نیوان خانە ی سینتاکسی و ئەرکدا وەک بکەر و بەرکار و نار.

Tamil

تامیل

زمانی تامیل که پێیدەگوتری دراڤیدی هیندیەکانی دەوڵەتی تامیل نادو لە باکور و رۆژهەڵاتی سریلانکا قسە ی پێدەکریت

Target language

زمانی ئامانج

زمانی ئامانج بریتیه لە زمانی بۆ وەرگیرداو پیکهاتهی ئەو زمانە لە گەل زمانی سەرچاوه لە یەك جودان.

Terror in language

تێژر لە زماندا

لە ناوێشانە که سێ چه مەك قسە ی لە سەرکراوه : تۆقاندن ، ترساندن، تیرهاب -تێژر، زمان :هەر زمانێك بە گشتی ، زمانی کوردی :دوور لە سیاست و لایەنگیری زاریك نووسەر باوەری بەوێه زمانی کوردی بوونی هەیه و ئە گەر نزیک بێ لە زمانی ئاخواونی کرمانجی ناوەراست ئەوا کاریگەری یان مۆرکی زاریکی دیارکراوی بە سەر وه نییه.

چەمکی تۆقاندنی زمان هەرچەندە لە رووی کاتەوه لە ئەدەبیاتی کوردیەوه نویسه ، بەلام پەگی ئەو دیاردە زمانهوانیە بە قەد دروستبوونی کۆمەڵگای مەزەبە کۆنە! تۆقاندنی زمان زۆر نزیکە لە کوشتنی زمان. ئەو دیاردەیه لەگەڵ دروستبوونی دەمارگیری نەتەوایی و پەرگیری لە دین و کۆلتوردا پەیدا بوو ، بە واتای دەمارگیری بە تایبەتی دەمارگیری مەسیحی و پەرگیری دینی و کەلتوری بنەما و شەنگستی تۆقاندنی زمان بوو!

تۆقاندنی زمانی عەرەبی

موسلمانە عەرەبەکان لە پێشەوهی ئەو نەتەوانی رۆژھەڵات بوو ، کە لە پێناو پاراستنی دینە کەیان دووچاری تۆقاندنی زمان بوو . ناسیۆنالیستی عەرەب بە هەمان سیاسەتەوه بوو بەرامبەر کەمینە و نەتەوانی جیهانی عەرەبی بەرامبەری عەرەب — دژەکە — زەنی و بوو کە زمانی عەرەبی زمانی دەقی قورئانە بۆیە گرنگە لە پێگای ئەو زمانەوه قسە لە سەر بکری! ستراتیژیەتی لە مەڕ قەلاچۆکردنی بخریتە چوارچیوەی کار. دژەکانی موسلمانە عەرەبەکان دەیانزانی عەرەب پێش موسلمانبوونی بە چەندەها زار و بنزار قسە کردوو ، بەلام ئێستا هەموو ملکەچی زمانیکی ئیلاھین و بە هیچ زاریکی عەرەبی ناچیت و ئەو زمانە دەقی قورئانی پێ نووسراوەتەوه و وشەکانی لە نێو سیستەمیکی مۆتەلەق جێ خۆی گرتوو. ئەو ھارمۆنیەتە تەنھا لە زمانی قورئان ھەیە ھەتا خۆی نەتەوای و شە و رستەکانی لە خۆی نەتەوای دەقیکی عەرەبی مەزەبە ناچیت ھەر دەقیکی عەرەبی: رۆمان ، شانۆگەری ، شیعەر ، لێکۆڵینەوه بە شێوەی تەجۋید و تەرتیل ناخۆیندیریۆتەوه ، بەلام دەقی قورئان ئەو خەسلەتەھی ھەیە.

قسه‌کردنی عه‌ره‌ب جوړیکه له زمانى دایک و دایه‌لیکتیکه له زاره جیاوازه‌کانى عه‌ره‌بى ، زمانى ده‌قى قورئان هم پاراوه هم زمانىكى ئیلاهییه و گه‌یشتوته ناستیک پییښگوترى زمانى بالآ.ئو زمانه‌ش ته‌واو جودایه له هه‌ر زاریک یان بنزاریكى عه‌ره‌بى.له‌ پروى زمانه‌وانیش ناکړى " زمانىكى ئیلاهى " به " زاریكى ناوخویى " به‌راورد بکړیت.هه‌ر زاریک به‌ چنده قوناغیک داده‌چیت و ده‌بى چنده نه‌دگاریكى هه‌بى و له هه‌مووى گرنه‌گر ده‌بى له نه‌دگارى هه‌ریمى یان ناوچه‌یى رزگار بى تا ده‌بیته زمان!!ئوه وه‌یکردوه زمانى قورئان له دایه‌لیکته‌کانى عه‌ره‌بى جودا بى.

نه‌وروپیه‌کان ، هه‌رچنده له چه‌مكى دین هه‌ل‌دین ، به‌لام هه‌ر که دینىكى تر وه‌ك ئیسلام بۆ نمونه له نه‌وروپا ده‌سه‌لاتى په‌یدا کرد، ده‌سه‌لاتدارانى ولات ستراتیژییه‌كى تر پیاده ده‌کن و نه‌و یه‌کتر قه‌بوول‌کردنه‌ی نه‌ویتر چوارچینه‌یى تر وه‌رده‌گرى! نه‌وته ولاتىكى وه‌ك سوید بانگه‌شده‌ی نه‌وه ده‌کات که تاكه‌کانى له سه‌دا هه‌شتا و پینجى ۸۵% له سه‌ر هه‌یچ دینىک نین، به‌لام به‌رامبه‌ر ده‌رکه‌وتنى ئیسلام له هه‌ناوى نه‌وروپا هه‌مان هه‌لو‌یستیان ده‌ییت؟نه‌ی نه‌وه‌ی له بۆسنه و نه‌لبانیا پرویدا زۆربه‌ی نایدۆلۆژیه‌کانى یه‌کتر قه‌بوول‌کردن که‌وته ژیر پرسیار به‌تایبه‌تى به‌رامبه‌ر نه‌و قه‌ساجانانه‌ی له ولاتىكى وه‌ك یۆگسلافیا پرویدا! له‌و پرۆسه‌یه دین و که‌لتور و زمان که‌وته ژیر ره‌حمى تۆقاندن!

بۆیه نه‌و نمونه‌م هه‌نایه‌وه ، چونکه ره‌گى تۆقاندنى زمان له ده‌رکه‌وتنى ئیسلام له نه‌سپانیا سه‌ریه‌ل‌دا.نه‌وروپیه‌کان له به‌ر دوو هۆى بنه‌ره‌تى له موسلمانه‌کانى نه‌سپانیا نزیک بوونه‌وه : یه‌که‌میان دیارده‌ی زانستى: له‌وى به‌

تاییه تی پزیشکی! وه رگرتنی پزیشکی له موسلمانان دهوه میان پرۆسهی فیربوونی زمانی عه ره بی بۆ ئه وهی له رینگای زمانه وه تۆمهت بۆ ئیسلام بدۆزنه وه. گومان له سه ر دهقی قورئان دروست بکه ن. له به ر ئه وهی دهقی قورئان به زمانی عه ره بیه ، هه ولیاندا وه له رینگای زمانی ئه وه دهقه وه ، پیڕۆزی ئه وه دهقه له لای تاکی ئه ورۆپی بشیوینن و گومانی بۆ دروست بکه ن. هه ر له سه ر ئه و بنیاته ش سه رتا قورئان له سه دهی پازده به غه له تی ته رجومه ی زمانیک له زمانی ئه ورۆپی کرا!

ئه و جوړه رۆژه لاتناسیه له دوا ی گرتنی غه رناته ده رکه وت. ئه و سا تۆقاندنی زمانی عه ره بی ، به تاییه تی زمانی قورئان کاری له سه ر کرا. ئه و تۆقاندنه و کوشتنه عه ره ب و له پاشان ئه و جو له کانه ی ناسرابوون به جو له که ی دۆمه به ره و ده ولته ی عوسمانی کو چیان پی کرا. هه رچه ند ه تۆقاندنی عه ره ب و جو له که له دوو وه ختی جودا و به دوو سیاسه تی جودا کرا وه ، به لām ئه وه گه لانی ئه ورۆپا بوون سیاسه تی تۆقاندنی زمانیان به موسلمان و جو له که په یڕه و کرد.

تۆقاندن و زمانی کوردی

کورد میژوو یکی دوور و درێژی له سه ر نه خویندنه وهی زمانه که ی له ته ره ف ئه وانی ته ره و، هه یه تیژۆرمی زمان پرۆسه یه که کورد له هه موو نه ته وه یه ک زیاتر هه سستی پی ده کات ، چونکه خو ی له هه ناوی ئه و پرۆسه یه ده ژیت. حاله تی داگیرکردنی کورده ستان وه یکردو وه گه لانی داگیرکه ر تورک و عه ره ب و فارس زمانی خو ی وه ئه لته رناتیقیکی بکوژی زمانی کوردی له په ره ره ده هتا له پۆشاکیش به خو هیشتی بسه پینیت. ئه و میللته

داگیرکه رانه ههولیانداوه به توند و تیژی یان به ناشتی زمانی کوردی له شارهکاندا تیۆر بکه. بۆیه دهلیم شارهکان ، چونکه شارهکان به ناوی شارستانی بونهوه ژیده ریکی باشن بۆ پیسبوونی زمان به وشه ی گهل و نهتهوه ی ترهوه ، بهلام زمانی کۆمه لگای گوند پاروێکی هینده ئاسان نییه وهك ئهوه ی شارسه رکهوتنی شوړشی ئهتاتورك پاش له سی چاره گه سهده نهیتوانیوه به ههموو توند و تیژی هك تورکی به سهر زمانی کوردی به پیتیت.

جوهرهکانی تۆقاندنی زمان

دوو جوهری سه رهکی تۆقاندنی زمان ههیه :

یه کهم ، تۆقاندنی ده رهوه

ئهو جوهره تۆقاندنه له سه رهدهمی ئهستیایگ دهستیپیکردوه به تایبهتی پاش نهوهی کوپی خوشکی له گهل دهستیپهوه نهکانی کودهتایه کی سه ربا زیان له سهر دهسه لاتی کرد و ئهستیایگان زیندانی کرد. له پاش ئهو کودهتایه زمان و زمانی ناین — ئافیس تا — ئهلفینی کوردی ونکرا یاخود ههخامه نشینه کان — فارسه کان — خویان کرده خاوهنی. ئهو بی ناسنامه یی و تۆقاندنه ی زمانی کوردی ههتا ده رکهوتنی حو جره ی کوردی درێژه ی هه بوو. جاریکی تر زمانی کوردی له حو جره ی کوردی له سهر دهستی مه لای کوردی ژیاوه و زمانیک دروستبوو به ناوی زمانی مه لایی! ههر بهو زمانهش پیش هه موو گهلانی ئه وروپا ، مه لایه کی کورد زمانی به راودی له نیوان عه ربه ی و کوردی و فارسی دانا! ههروه ها به زمانه بابه تا هیری هه مه دانی چه ند سه ده بهر له ئینگلیز شیعی پیهۆنیه وه!

پاش دابەشكردنى كوردستانىش بۆپىنچ بەش ، تەنيا لە باشوور نەبى ، لە بەشەكانىدى زامانى كوردى لە پەرورەدە قەدەغەكرا! بە كورتى سياسەتى دەسلەتتى تورك و فارس و عەرەب گەورەترىن تۆقاندنى زامانىان دژ بە زامانى كوردى بەكارهیناۋە!

دووھەم ، تۆقاندنى ناوھكى

كورد بە خۆى بىئەھەى ھەست بگات تىۋۆرمى زامانى دژى زامانى كوردى بە كارەينەۋە دەكرى ئەم تۆقاندنە لە چەند خالىك كورتبەكەينەۋە:

۱. فەرامۆشكردنى زامانى ستاندر و فەرمى لە دامودەزگا تايبەتەكان! خەلك يان بە ھەلە لە زامانى ستاندر و فەرمى-پەرمى- گەيشتوۋە يان نايەۋى لە راستى ئەو دوو بگات. زامانى ستاندر زامانى خويندەنە ، زامانى نووسىنە زامانى قسەكردن-ئاخاوتن- نىيە. ئەو جۆرە زامانە تەنھا لە پەرورەدە ئىشى لە سەر دەكرى. لە مائەۋە ، لە ميديا خەلك ئازادە بە چ زارىك و بنزاريك دەۋى. كە لە رىڭگاي پلانى زامان زارىك يان بنزاريك ھەلدەبژىدىرى بە زامانى ستاندر ، كورد لە نەتەۋەبوون نزيك دەكاتەۋە! كە د. ئەمىر پوور باس لەۋە دەكا بە پەسندكردنى زارىك دوو نەتەۋە لە نەتەۋەيەك دروست دەبى ، ئەمەشى پى دىموكراسىيە زۆر لە نەتەۋەبوون لە رىڭگاي زامانەۋە دوورە. ئەگەر پىنى دىموكراسىيەت بى كە (صرب و كروات) و (چيك و سلۆفاك) لە رىڭگاي زامانەۋە ھەر يەكەى بووتە دوو نەتەۋە ، كوردىش ئەۋھا بىيئە دوو نەتەۋە ئەۋا پرۆژى داڭىر كەران پىادە دەكات و ھەر خۆى پەيرەۋى تىۋۆرمى زامانى كوردى دەكات. ئەو رايە سايكس - بىكۆيەكى كوردىە! زامانى فەرمىش تەنيا زامانىكى كارگىريە مەبەست لىنى فەرمانبەرانى حكومەتە لە

سه‌رانسه‌ری ولات. نه‌و زمانه‌ش له مائه‌وه ، بازار قسه‌ی پێ ناکری. که‌واته جووتستانده‌ری پرژه‌یه‌کی پر تۆقاندنه‌ ده‌ره‌ق به‌ زمانی کوردی!

۲. دایه‌سپۆرای کوردی

له‌ کۆمه‌لگای نامۆ و دوور له‌ ده‌سه‌لاتی زمانی کوردی پرۆسه‌ی تۆقاندنی زمانی کوردی. پاش مانه‌وه‌ی کورد له‌و کۆمه‌لگانه‌، خۆیان خزمه‌تی زمانی کوردیش بکه‌ن ، نه‌وه‌کانیان له‌ به‌ر به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانیان له‌ بیر ده‌که‌ن.

۳. نه‌و کوردانه‌ی به‌ هه‌ر هۆیه‌کی سیاسی یان ئابووری چوونه‌ته‌ به‌غدا ، ته‌هران ، دیمه‌شق ، نه‌سته‌مبۆل ، نه‌وه‌یه‌کی بێ ئاگا یان نه‌زان له‌ زمانی کوردیان لێده‌رده‌چی!

۴. فهرامۆشکردنی زمانی کوردی له‌ خۆتندن یان پێژنه‌گرتنی زمانی کوردی له‌ لای کورده‌کان یان نووسینه‌وه‌ی یاساکانی په‌رله‌مانی کوردستان به‌ زمانی دی!!

Test

تیست

تیست تاقیکردنه‌وه‌یه‌که‌ بۆ پشت‌پاستکردنه‌وه‌ی بۆچوونه‌که‌ تیست جۆری سه‌بجه‌کتیف و ئۆبجیکتیفی هه‌یه‌. هه‌روه‌ها تیست قوناغی هه‌یه‌ وه‌ک تیستی پایلۆت و فاینه‌ل.

١.١.١

دهق

دهق یان تیگست بواریکی دی زمانه‌وانیه پییده‌وتری دهقناسی یان زمانه‌وانی دهق. دهق شیوه و تیور و نمونه‌ی خوی هه‌یه. له لایه‌کی دی، دهق بنیات و سینتاکس و تیگه‌یشتنی خوی هه‌یه. سی جوره روانگه بۆ دهق هه‌یه:

١. دابه‌شکردنی سینتاکسی دهق،

٢. دهقی سینتاکسی لای فندایک،

٣. شرۆقه‌ی سینتاکسی-سیمانتیکی دهق یان دیتنی دهق لای زمانه‌وانی به‌ره‌مه‌یتان. له لای کریستال دهق بریتیه له پارچه ناخاوتنیکی و تراو و نووسراو و تیمزاکراو به مه‌به‌ستی شرۆقه‌کردن و ده‌سفکردن هه‌روه‌ها دهق وهک یه‌که‌یه‌کی زمانه‌وانی دامه‌زراوه له‌گه‌ڵ ئه‌رکی په‌یوه‌ندیکردن وهک کۆنڤه‌سییشن. ئه‌و دیراسه‌یه له ئه‌دگاری دهق ده‌کۆلیتته‌وه پییده‌وتری دهقکاری.

Textlinguistics

دهقناسی - زمانه‌وانی دهق

بروانه سه‌ره‌وه

Torany

تۆرانی

په‌گه‌زی تۆرانی وهک کۆکه‌ره‌وه‌ی تاکی تورک له دوا‌ی کوده‌تای ته‌موزی ١٩٠٨ بۆ روخاندنی سیسته‌می خه‌لافه به په‌نهنانی ده‌رکه‌وت. گروپی ئیتحاد و ته‌ره‌قی له ١٩٠٨ ده‌ ئیشی له سه‌ر کۆکردنه‌وه‌ی تاکی تورک

بە ھۆى تۆرانىيەتەو ە کردوو ەك لە پىناسە کردنەكەى كرىستال دەردەكەوى زامانى توركى تەنھا زمانىكى تورك-ى دەگرىتەو ە ەوى ، نەك ەممو زمانەكانى تورك ، بەلام ناسىونالىستى سىكىولەرى تورك لە رىگاي تۆرانىيەت و زامانى ەور كارى لە سەر ئەو ەردوو زمان و نەتەو ەوى ەوى بە سەر كورد بسەپىنىت.تۆرانىيەت ستراتىيەك بوو ناسىونالىستى تورك لە ۱۹۰۸ەو تا ەئەشاندنەو ەى تەيار و سىستەمى كۆمۇنىستى كارى لە سەر دەكرد بۆ كۆكردنەو ەى تاكى تورك.نوسەرىكى ەك ەزىز نەسین لە سەر ەالەتى توركەكانى بولگارىيا بە دەنگ ەات.

Tongue

زبان

زبان ئەندامىكەرى خولقىنەرى دەنگە لە نىو دەمداهەموو ئاوالەكان لەگەل زۆرى ەى نابزوينەكان قەردارى ئەو ئەندامەن .خوداش لە قورئاندا مەنى ەو ەى بە سەر بنیادەم دەكات كە زبان و دوو لىوى بەخشیو ەتە مرؤۇ .ئەو دوو ئەندامە -زبان و لىو پىكەينەرى زۆرى ەى وشەى زمانن .ەروەها ەك كورد دەلەيت : زبان بەلاى سەرە ، زبان سەرچاوى نافەتەىكى مرؤى ، كۆمەلەى ەتى ، سىاسین.

Transformation

رێزمانی گواستنهوه

رێزمانی گواستنهوه که ناسراوه به رێزمانی تی بریتییه له زنجیره هێمایهك که ریزده کرێن به پێی دهستووری زمانه که .ئهو گواستنهوهی رهگهزهکانی رسته ، بۆ نمونه له رستهی پرسدا به پێی ریسایهك مهیسهر دهبیته:

It is there ____-----Is it there?

رێزمانی گوێزانهوه زیاتر به رێزمانی چۆمسکی ناسراوه ، به تایبهتی مۆدیلی یه کهم.

Tree diagram

هێلکاری داری

قسه له سههر په یوهندی ناوخوکانی هێماکانی وشه دهکات، وهك په یوهندی نیتوان دایک ، خوشک ، کچ زیاتر ئهو هێلکارییه له رێزمانی بههه مهیتنان ده رکهوت بپهژکه که بریتییه له لقیکی دوو په ههندی وهك هوکاریک —ناوهندیک به کارده هینری بۆ پيشاندانی په یوهندی ناوکی پینکهاتهی زنجیره یی رهگهزهکانی رسته که به هوێ چهند یاسایه کی به رهه مهیتنان دروستده بن.

Turkic

زمانى تورک ، زمانى تورکى ، زمانى تورکمانى

لە پېناسە کردنى ئەو تىرمانەى سەرەو مەسەلەى نەتەوہى تىکەل
بە مەسەلەى زمان دەکریت ھەرەھا ھەردو پايەى راگرتنى زمانى
تورکى تۆرانىزم و زمانى خۆر لەو سى تىرمە ھەيە .

زمانى تورک

Turkic

زمانى تورک- وەك زمانى ھىندوئەوروپى و زمانى ئارى داىكە
زمانىكە ژىدەرى زمانى تورکى و تورکمانىە دەيىد کرىستال
(۱۹۹۲، ل ۳۹۷) دەربارەى ئەو ژىدەرە زمانە دەنوسىت : " گروپە
زمانىكە لە نىو مالباتە زمانى ئەتلەتىكى بە پىى سەرژمىرى
۱۹۹۰ سەد مىليۇن خەلک لە ئاسىاي بچووک و باشورى ئاسىيا قسەى
پىدەکات . ئەو گروپە چەند زمانىک لە ھەندى دەقەر لە خۆ دەگرى ،
لە باشورى رۆژئاوا ئەو زمانە لە خۆ دەگرى : زمانى تورکى ،
ئازەربايجانى و زمانى تورکمانى . لە باشورى رۆژھەلات ئەو زمانانە
دەگرىتەوہ زمانى ئۆزبەگ ، زمانى ويغور ، وە لە باکوورى رۆژئاوا
زمانى تەتەر و زمانى کەزەخ و کىرغىز و زمانى باشکىر " ئەو
زمانانە بە يەك ئەلقبا نوسىنى پىنکراوہ ، بەلام لە دواى کودەتاي
ئۆکتۆبەرى ۱۹۱۷ ى پروسىا و کەمالىەکان لە تورکيا ، زۆربەى

كۆمارە توركىەكانى يەككىتى سۆڭيەت بوۋە ئەلفباى سلاڭى و لە
توركىاش لە سالى ۱۹۲۹ بە رەسمى بوۋە ئەلفباى لاتىنى.
گروپى ئىتحد و تەرەقى لە ۱۹۰۸ ۋە ئىشى لە سەر كۆكردنەۋەى
تاكى تورك بە ھۆى تۆرانىيەتەرە كىردوۋە ۋەك لە پىناسە كىردنەكەى
كرىستال دەرەكەۋى زىمانى توركى تەنھا زىمانىكى تورك-ى ، نەك
ھەموو زىمانەكانى تورك ، بەلام ناسىۋنالىستى سىكىۋولەرى تورك لە
رېڭاى تۆرانىيەت و زىمانى خۆر كارى لە سەر ئەۋە كىردوۋە زىمان و
نەتەرەۋى خۆى بە سەر كورد بىسەپىنىت.

زىمانى توركى

Turkish language

زىمانى توركى —لەگەلّ عەلمانىيەتى توركى ۋەك زىمانىكى نەتەرەۋىيى
لە توركىاي كەمالى دەرەكەۋت بەر لە دروستبۇنى بزاڭى ئىتحد و
تەرەقى و بزاڭى ئەتاتورك ، زىمانى رەسمى دەرەۋەتى عوسمانى زىمانى
عوسمانلى بو .ئەۋ زىمانەش بە ئەلفباى عەرەبى دەرەۋىيى ، بەلام لە
۱۹۲۹ پاش ئەۋەى ئەتاتورك سىستەمى خەلافەى لە ۱۹۲۴
ھەرەۋەشاندەۋە ھەرەۋەها بە ھىزى دەستور توركىاي كىردە دەرەۋەتى تورك
و زىمانى كوردى بە پىيى ياساى ۸۸ دەستورى ۱۹۲۷ ياساغ كىرد .
دەيشىد كرىستال لە ھەمان سەرچاۋەى پىشوو بە گۆيرەى لۆژىكى
ئەتاتورك ئەۋھا پىناسەى زىمانى توركى دەرەكەۋت: " ئەۋ زىمانە ئەندامە

زمانیکی سه‌ره‌کی ژیدره‌زمانی تورک-ه، که ئه‌ویش له لای خۆیه‌وه ئه‌ندامه له مالباته زمانی ئه‌لتیکی. به گویره‌ی سه‌رژمیری سالی ۱۹۹۰ زمانی تورکی ئه‌و زمانه‌یه که ۴۵ ملیۆن تورکی له تورکیا قسه‌ی پیده‌کات هه‌روه‌ها ئه‌و زمانه‌ بیجگه له تورکیا له هه‌ندی ده‌قهری ده‌روه‌ی تورکیا قسه‌ی پیده‌کری وک

۱. تورکه‌کانی بولگاریا ،

۲. قبرسی تورکی که له‌وی زمانی په‌سمیه ،

۳. له هه‌ندی ولاتی ئه‌وروپی وک زمانی کوچه‌ری "زمانی تورکی وک زمانی ئینگلیزی و زمانی کوردی به چهند قوناغیک تیپه‌ریوه، له‌و باره‌یه‌وه کریستال ۱۹۹۲ ، ل ۳۹۷ ده‌نوسیّت: " زمانی تورکی به سی قوناغ تیپه‌ریوه

۱. زمانی تورکی کۆن سه‌ده‌ی ۱۳- ۱۵ زایینی ،

۲. تورکی ناوه‌ند سه‌ده‌ی ۱۶- ۱۸ زایینی ،

۳. زمانی تورکی نوی "له‌ پروانگه‌وه نه‌ته‌وه‌وه ده‌توانین ئه‌و سی قوناغه‌وا شرۆفه‌ بکه‌ین :

۱. تورکی کۆن ده‌رکه‌وتنی تورک له ئه‌نادۆل،

۲. تورکی ناوه‌ند : عوسمانیه‌تی په‌سمی ،

۳. تورکی نوی : تورکی تۆرانی و ئەتاتۆرک ، کەواته تورکی ناسیۆنالیزمی سیکۆلەری تورکی ۱۹۲۹ هەتا هاتنی داد و گەشەپێدان.

زمانی تورکمانی Turkmen

زمانی تورکمانی وەک کریستال لە سەرچاوه‌ی سەرده‌وه‌ی باری
دەنوسیت: " زمانی تورکمانی لقیکه‌ی گروپه‌ی زمانی تورک .ئەو
زمانه‌ی بێ پێی سەرژمێری ۱۹۹۰ سی‌ ملیۆن ئاخیوه‌ری هه‌یه‌ به‌
شیوه‌یه‌کی له‌ تورکمانیا و به‌شه‌کانی کازەخستان و ئۆزبگستان و
ئێران و ئەفغانستان و پاکستان و عێراق و باشووری کوردستان ". ئەو
زمانه‌ی پێشتر به‌ ئەلفبای عەرەبی دەنوسرا ، بە‌لام دوا‌ی کۆده‌تای
ئۆکتۆبەر له‌ کۆماره‌کانی یه‌کیته‌ی سو‌قیه‌ت به‌ ئەلفبای سلاخی هه‌تا
۱۹۹۰ دەنوسرا هه‌روه‌ها تورکه‌ قه‌ومیه‌کان داوایان کرد که وەک
تورکه‌کانی تورکیا به‌ لاتینی بنوسن.

ئەو تورکمانانه‌ له‌ ئازەربایجان به‌ ئازەری ناسراون ،بە‌لام له‌ ئێران
ناسراون به‌ عه‌جەم وه‌ له‌ باشووری کوردستان به‌ تایبه‌تی له‌ شاری
هه‌ولێر هه‌تا راپه‌رینه‌ی ۱۹۹۱ ناسرابوون به‌ هه‌ولێری ،بە‌لام حیزبی
قه‌ومی تورکمان جاریکی تر به‌ تورکمان ده‌یانناسیته‌ به‌ حوکمی
ئەوه‌ی ئەو تورکمانانه‌ له‌ ناو کۆمه‌لگای کوردستانی ده‌ژین ، بۆیه

هه‌رده‌م له داموده‌زگای هه‌ریم دووچارى ديارده‌ی زمان-گۆرین ده‌بن .
 حکومه‌تى کوردی به پێی پرۆژەى ده‌ستورى کوردستان زمانى
 تورکمانى وه‌ک زمانىکى ره‌سمى ناساندوه، به‌لام قه‌ومیه‌کانى ئەو زمانه
 ئاماده نین ئیعتراف به ده‌سه‌لاتى کوردی و زاراوه‌ی جیۆگرافى
 کوردستان بکه‌ن .

په‌گه‌زى تۆرانى

تورکه‌کانى تورکيا خۆيان به تۆرانى ده‌ده‌نه قه‌لهم . بانگاشه‌ی
 تۆرانىبون به‌شیک له ستراتیژیه‌تى تورکه قه‌ومیه‌کانى ئیتحاد و
 ته‌ره‌قى پێکده‌هینا.

تیۆرى زمانى خۆر

تیۆریك بوو ئەتاتورك هینایه ناو ئەده‌بیاتى تورکى به پێى ئەو
 تیۆره زمانى تورکى و ره‌گه‌زى تورکى براگه‌وره‌ی هه‌موو زمانه‌کانى
 دنیاىه چونکه هه‌موو له زمانى تورکه‌وه سه‌رچاوه‌یان گرتوه هه‌روه‌ها
 هه‌موو نه‌ته‌وه‌کان له په‌گه‌زى تورکیه‌وه په‌یدا‌بون . که‌واته زمانى
 تورکى وه‌ک خۆر وایه بۆ زمانه‌کانى تر.

T/V forms

فۆرمى تۆۋەن

ئەو دور فۆرمە فۆرمى كۆمەلەيتى و سىياسىن .تاكەكانى كۆمەلگا لە
ھەندى رەۋشى زىمانەۋانىدا بە پىنى تقووس و تىگەيشتنى چىنەكان بەكارى
دەھىنن (بۆ زىاتر زانىارى بروانە فۆرمى ئىۋە)

Typology of language

تايپۆلۇزى زىمان

تايپۆلۇزى زىمان خۇى لىقەكە لە زىمانەۋانى.ئەو لىقە زىمانەۋانىيە تويژىنەۋە
لە خالە لە يەكچوۋە ستراكتهرى نىۋان زىمانەكان دەكات و بىگويىدانە
فاكتەرى مېئرو.تايپۆلۇزى بەراۋرد بەشىنەكە لە ھەۋلىك بۆ دامەزىراندنى
پەيۋەندى زىمانى بە تايپەتى لەو دۆخانەى كە ھىچ بەلگەيەكى مېئروۋى
نىيە.بۆ جياكردنەۋەى زىمانەكان لە يەكتر ، چەند رىگەيەك ھەيە:

۱. پىكھاتەى سىنتاكسى

۲. پىكھاتەى مۆرفىمى

پیتی

U

Uncountable noun ناوی نه ژمیردراو

پیتی U

Uncountable noun

ناوی نه ژمیتردراو

ناوی نه ژمیتردراو نه هه موو زمانه کاندایه یه ک نییه. له زمانیکدا وشه ی هه وال -خه بهر- وشه یه کی ژمیتردراوه ، کهچی نیوز-هه وال- وشه یه کی نه ژمیتردراو. ناوه نه ژمیتردراوه کان به زوری پاشگری ئیس وهرناگرن. ههروه ها کرداری رسته ی ناوی نه ژمیتردراو تاکه کۆ نییه.

United Arab Emirates

ئیمارات

له ئیماراتدا له سالی ۱۹۹۰ دا ته نیا یه ک ملیۆن و نۆسه د و سی ههزار کهس بوو. نهو ولاته ولاتینکی کهنداوییه ، زمانی رهسی ولات زمانی عه ره بییه زیاتر له ۲۰ زمانی کۆچبه ر وه ک هیندی ، به لوچی ، بنگالی ، فارسی ، پشتوی.

United kingdom

مهمله که تی یه کگرتوو

نهو ولاته زیاتر له شهست ملیۆن ده بیته. ئینگلیزی زمانی رهسی ولاته. هه رچی له ویلزدا ویلش و له سکولانتدا گارلیکی سکوتی زمانی

ره‌سمیه‌له ولاتدا ۱۰۰ زمانی کۆچبه‌ری هه‌یه وه‌ک هیندی ،ئوردو ، چینی ،
یۆنانی ، ئیتالی ، به‌نگالی ، بینجایی

United States of America

ویلایه‌ته‌یه‌گرتوه‌کانی ئەمریکا

له‌ سه‌رژمێری ۱۹۹۰دا ۲۵۱ که‌س زیاتر بوو .ئینگلیزی به‌ ره‌سمی
زمانیکی ره‌سمی نییه .ئینگلیزی ناسراوه که‌ زمانی یه‌کیته‌ی ئه‌و ولاته‌یه .
زمانی فهره‌نسی که‌ ناسراوه به‌ کاژون پایه‌کی ره‌سمی هه‌یه له‌ لویزانی ،
که‌چی له‌ ویلایه‌تی نیو مه‌کسیکو زمانی ئیسپانی زمانی ره‌سمی
ویلایه‌ته‌یه‌له‌ ئەمریکادا ۱۶۰ زمان هه‌یه . زۆربه‌ی زمانه‌کان به‌ ریژه‌ی زۆر
هه‌نه زمانی ئینگلیزی ۲۲۰ ملیۆن (به‌ پێی سه‌رژمێری ۱۹۹۰) ، ئیسپانی ۱۷
ملیۆن ، ئیتالی نیو ملیۆن ، چینی و روسی و فهره‌نسی نزیکه‌ی نیو
ملیۆن،

Universal

یونیڤێرسه‌ل

بیژکه‌ی یونیڤێرسه‌ل زیاتر زاده‌ی بیرکردنه‌وه‌ی چۆمسه‌کیه‌ له‌
زماندا بانه‌گه‌شه‌ ده‌کری که‌ نه‌دگاری یونیڤه‌رسه‌ل نه‌دگاری هه‌موو
زمانه‌کانه‌ برێزمانی یونیڤێرسه‌ل به‌شیک له‌ ده‌رهاویشه‌ی یونیڤێرسه‌له‌ ،ئهو
رێزمانه‌ هه‌ول ده‌دات فۆرمه‌ مومکینه‌کانی رێزمانی مرۆڤ نامێزی دنیا
دیاریخات.جگه‌ له‌ رێزمانی یونیڤێرسه‌ل ، ئهو رێزمانانه‌ش له‌ زماندا هه‌ن :

۱. یونیڤێرسه‌لی ستاتسته‌ستیکه‌ی -سه‌رژمێری

۲. يۇنىڭسەلى ئىمپلىكەشىنى ، كە دەلىت ئەگەر ئىكس لە زاماندا
 ھەبوو (دەركەوت) ، ئەوا ۋاى ھەيە - نىيە (دەردەكەۋى يان دەركەۋى)
 ۳. ئەسولوت يۇنىڭسەل : ئەو ئەدگارائەى رەھان لە ھەموو زاماندا
 ھەن.
 ۴. يۇنىڭسەلى رېلەتېف. ۵. يۇنىڭسەلى فۇرمى.

Urdu

ئوردو

زمانى ئوردو ھەم زمانى نەتەۋەيە ، ھەم زمانى دىنى ھەم زمانى
 كىشۋەريە. ئەو زمانە ئەندامە لە گروپى مىدلاندى خىزانە زمانى
 ھىندۇئارى-ئەو زمانە زىاتر لە ۵۰ مىليۇن ئاخىۋى ھەيە لە پاكىستان و
 ھىندىستان ھەروھە لە بەرىتانىا زمانى كۆچبەرانى پاكىستان و ھىندىيە كانە.
 لە پاكىستاندا زمانى رەسمى ۋلات و نەتەۋەيە ھەروھە لەۋى زمانى عەرەبى
 و فارسى ھەن. لە ھىندىستاندا زمانى موسلمانە كانە. لە سەر ئاستى
 جىھانىشدا زمانى موسلمانانى كىشۋەرى ھىندىيە.

Uzbek and Uzbekistan

ئۆزبەك و ئۆزبەكىستان

زمانى ئۆزبەك ئەندامە لە لىقى تورك-ى خىزانە زمانى ئەتلەسى. ئۆزبەك
 زىاتر لە ۱۷ مىليۇن ئاخىۋى ھەيە. ئەو زمانە لە ئۆزبەكىستانى كۆمارى
 سۆڧىيەتى پىشور زمانى رەسمىيە. ئەو نەتەۋەيە لە ئۆزبەكىستان و توركىستان و
 تاجىكىستان و كازاخستان و ئەفغانىستان و بەشىك لە چىن ھەن.

ھەرچى ئۆزبەكىستانە پېشتىر كۆمارىك بوو لە سۆڭىيەتى پېشتووبە پېنى
سەرژمىرى ۱۹۹۰ رېژەى دانىشتوانى ئۆزبەكىستان ۱۹ مىليۇن و ۹۰۵ ھەزار
كەس بوو.ئەو ۋىلاتە ۋىلاتىكى فرەنتەۋەيە ، نەتەۋەكان لەو ۋىلاتە بەو جۇرە
بوو:

-۶۵% ئۆزبەكى،

۱۲% رووسى،

۱۰% نەتەۋەى ھەلگىرى زىمانى تر.

پیتی

V

به‌ستنه‌وه ----- Valency

V

پیتی

Valency

به‌ستنوه

ژماره و جوړی بژنده‌کان که په‌گه‌زه‌کانی سیناتیکی له‌وانه‌یه له‌گه‌ل یه‌کتر بسازین، پریزمانی قالینسی نه‌و پریزمانه‌یه که په‌گه‌زه‌ بڼه‌په‌تیه‌کانی پرسته‌ی تیدایه وه‌ک کردار ه‌روه‌ها ژماره‌یه‌ک له‌ په‌گه‌زی لاه‌کی — ناسه‌ربه‌خو وه‌ک ته‌واوکه‌ر و نارگو‌مینت که ژماره و جوړیان له‌ لایه‌ن کرداره بریاری له‌ سره‌ دد‌ریت. کردار ه‌یه ته‌نیا بکه‌ر وده‌د‌گریټ ه‌یه به‌رکار وده‌د‌گریټ ه‌یه هیچیان وده‌رناگریټ ده‌کری ه‌موو نه‌و دیاردانه به‌ ژماره ۱، ۲، ۳، گوزارشتی لیټ‌گریټ.

Variety

شینوه

شینوه وه‌ک ته‌لته‌رناتیقیټکه بو پو‌لینی زمان و زار ، چونکه نه‌و پو‌لینه زیاتر سیاسیه له‌وه‌ی زمانه‌وانی بیت. له‌لایه‌کی دی وشه‌ی ټه‌رایه‌تی له‌ زماندا واتای زمانی فهرمی و قانونی و زانستی و ستانده‌ر ده‌گه‌یه‌نیت. نه‌و پو‌لینه سیاسیه‌ی زمان-دایه‌لیکت ، زمان به‌رز ده‌کاته‌وه و دایه‌لیکت بچووک ده‌کاته‌وه ، به‌لام وشه‌ی شینوه نه‌و ململانیه‌ی د‌روست ناکات‌زمان خو‌ی وه‌ک

بوونیکى نهزهلى وایه ، بهلام دایهلیکت له نهجمایى جوگرافیای و فاکتهرى سیاسى و کومه لایه تی دروستده بیټ. یتگومان خودى مرؤفه بریار له سهر چاره نووسى زمانه که ده دات، بو نمونه له نه وروپا له بهرام بهر هه بیهت و ده سه لاتی دینى و سیاسى و نه ده بى لاتینیدا ، یتنگلیزى و فره نسی و یتالى ٲیرنا کوله ریکى ناوچه بى بوون به هوى ریتیسانس و ناسیونالیزم نهو نه ته وانه گرینگیان به زمانى نه ته وه بى خو یاندا له نه جامدا زمانى ناوچه بى خو یان بووه زمانى ره سمى ولات و زمانى ستانده رى په روه رده و زمانى لاتینیش له کومه لگادا مرد. که واته پرؤسه ی مردنى زمان په یوه سته به به کاره یتنانى مرؤفه به و زمانه وه.

Vatican city

شارى ٲاتیکان

به پیتى سهر ژمیرى سالى ١٩٩٠ دانیشته وانه که ی به ١٠٠٠ کهس ته خین ده کرازمانى فره مى نهو شاره بچو که یتالى بو. نهو کیانه کیانیکی کاسولیکى مه سیحیه ، لهو ولاته لاتینى پایه کی ره سمى هه یه ههر نهو زمانه ش زمانى ره سمى که نیسه ی کاسولیکى رۆمانیه.

Velar

ٲیلار

دهنگى ٲیلار نهو دهنگانه ن که به هوى سهرى پشته وه ی زبان دژ به مه لاشو دروستده بیټ هه روه ها دیارده ی ٲیلار ههر ئافران دنیکی لاوه کی

دەگەییەنیت بە جوولانی زبان بەرەو مەلاشو و جوۆرە ئافرانندنە دەنگیە ،
دەنگیکی قوولّ یان تاریک دروستدەبیت

Verb

کردار

کردار لە زمانیکی وەك زمانی ئینگلیزی و ھەروەھا كوردی زۆر گرینگە ،
بە جوۆرێك دەتوانین بڵێین پێكھێنەری رستەییە ئە رستەیی کرداری ، چونكە لەو
جوۆرە زمانە بەبێ ھەبوونی کردار رستە دروست نابیت ، بەلام ئە زمانی
عەرەبی مەرجی ھەبوونی کردار ئەوەندە گرینگ نییە ، چونكە رستەیی ناوی
ھەیە. کردار بە شێکی گرینگی بەشەکانی ئاخاوتنە ھەروەھا بەشێکی
بنەرەتی رستەیی كوردی و ئینگلیزیە. لە زماندا گریّ ی کرداری ، کرداری
سەرەکی ، نیمچە کردار....ھەییە.

Verbless clause

كلۆزی بیّ کردار

لەو جوۆرە كلۆزەدا کردار ھەروەھا بکەرەکی سێوانەتەو وەك
ئەگەر ئامادەبووی ، زەنگم بۆ لیبدە.
ئەگەر ژیاي ، دەبیە پاشای ولات.

Vernacular

زمانى پەمەكى - ئاوپەمى

ئىرنىكولەر زمانى ھالەتلى يان زمانى ئاوخۇتنى كۆمەلگايە. زمانى پىچىن زۆر جار بە زمانى پەيۋەندى دادەنرەت. ئەو زمانە ئە زمانەۋانيدا پايەكى ۋەك زمانى ستاندرى نىيە زياتر زمانى دايكە ، مادەرزادەيە.

Verner's law

ياساى ئىرنەر

كارل ئىرنەر ۱۸۴۶-۱۸۹۶ ئەو زمانەۋانەيە كە ئە سەر ياساى رېزىماننووسى لاو گرېم پەخنى نووسى. گۆرپانى دەنگى لاي ئەو زمانەۋانە دانماركىە ئەۋەيە سترېس-شەدە ئە سەر بېرگەي كۆنسۆنەنت واتاي كۆنسۆنەنتەكە دەگۆرپەت. ئەمەي ئە دىراسە كەردنى ياساى گرېم بۆ دەركەۋت. ياساى گرېم ئە زمانى سانسكرىتدا كاتى سترېس -ھىز دەكەۋىتە سەر بېرگەي پەگ ئە وشەي سانسكرىتى دروستە، بەلام كە شەدە دەكەۋىتە سەر بېرگەيەكى تر ، ئەۋا نەبزوینەكان بە شىۋەيەكى جىۋاز رەفتار دەكەن، كەۋاتە دەنگى پلۇسىقى كپ ۋەك دەنگى دەنگى فرىكەتىقى كپ نامىنن، بەلكو دەبنە پلۇسىقى دەنگدار .

V-forms

شیتوازی ئیوه

له زۆر زماندا دیاردهی سیسته می تۆ-ئیوه ههیه .له زمانی کوردی و
فهرهنگی ئه و دوو شیتویه له پووی فۆرمه وه جیاوازن.ئهو دوو وشهیه له رووی
واتاوهش له یه کتر جودان:

-تۆ :که گوینگر بیت،

ئیوه : که گوینگر بیت.

ئهو دوو حاله ته دیکتاتۆر دروستده کهن.

تۆ: گوینگری قسه کهری ئیوه، بۆ بچوو کردنی تۆیه وهک گوینگر.

کهواته سیسته می تۆ-ئیوه گوزارشت له چینهایه تی له زمان دهکات:

-ئیوه پادشای ولاتن !

-تۆی کرمانج هه ر ئه وهنده مافت ههیه که گوینرایه ل بی!

-ئیوهی ئاغا

-تۆی سه پان!

Vibrato

فیراتۆ

به رزی و نزمی قیه و قهبارهی دهنگیککی بچووک و تیژ و کۆنترۆلکراو به
زۆری ئه و دهنگه ته نیا له گۆرانی ده بیسترا. فیراتۆ گهرمی و چری به دهنگ
ده به خشی.

Vocabulary

دانه وشه

سیتیک له وشه ی لیکسیکی زمان ده گه یه نیت ، نه و دانه وشه یانه پیی ده و تریت لیکسیکون زمان نییه بیوهری بیت به لیکسکون ، به لکو خودی رسته له چوند که رسته یه کی بنه رته پیکیدیت ، له وانه وه کردار ، ناو که پیکهینه ری رسته.

Vocal folds or vocal cords or v. lips

گوریسی دهنگی

دوو پشتینه ی تیشوی ماسولکه له قورگ-گه روودا له ره له ر ده کات به وده لمی بو ری هه و ، نه و له ره له ر کپ و ده نگدار جیاده کاته وه.

Vocal organs

دهندامه دهنگیه کان

نه و پیکهاته فیزیولوژیانه که چالاکانه ده وریان هه یه له پرۆسه ی قسه کردندا . بو سی گروپ و سیسته م دابه شده گرین:

۱. سیسته می هه ناسه :سیه کان و تراچیا ،
۲. سیسته می سوپرا لارینجین :زبان ، لیو ، شه ویلاک
۳. سیسته می لووتی :لووت

Vocal tract

فۆكەل تراكت

بىرىتپە لە تەواۋى ھەوايى دالان سەرەۋەي قورگ ھەروھە شىۋەي ھەردوۋك
كارىگەرى لە سەر جۆرى دەنگەكانى ئاخوتن دەكەن ، ئەو ناۋچەيە بۇ دوو
ناۋچەي لوتى و زارى دابەشەيىت.

Voicing

دەنگ - دەنگى

بىرىتپە لە لەرەي ژىيە دەنگەكان لە ۋەلامى بۆرى ھەوا كە بە نىۋ
ژىيەكان رەتدەيىت. ئەو دەنگانەي ژىيەكان بەكاردەيىنن و لەرە لەر
دروستدەكەن ، پىياندەوترى ژىدار - دەنگدار ئەوانەي ژىيەكان بەكارنايىنن و
لەرەلەر دروستناكەن پىياندەگوترى بىندەنگ - كپ .
ئەو دياردەيە وشەي داك لە تاك ، سالا لە زال جىادەكاتەۋە.

Vowel

فاول - بزوين

ژمارەي فاول ژمارەي برگە ديارىدەكات . بزوين سى جۆرى ھەيە تاكە بزوين
، جوۋتە بزوين ، سىبزوئى . لە فونىتىكىس دياردەي ھەبوئى فاول لە زماندا
شىتىكى ھەتمىيە. ئەو دەنگە ژىدارە ناسراۋە بە دەنگى ئاخوتن ھەروھە لە
فونۇلۇژىدا يەكەي سىستەمى ناۋكى برگە دەگرىت .

Vowel shift

گۆرانی بزۆینی

بریتیه له زنجیره گۆرانیکاریهك له بههای ئاؤل له میژوی زماندا. ناسراوترین نمونهی گۆرانی ئاؤلی له میژوی گۆرانی ئاؤلی ئینگلیزی له سالی ١٤٠٠ روویدا، کاتیک شهش ئاؤله درێژهکهی ئینگلیزی دهستیانکرد به گۆرانی بههایهکیان به شیوازیکی سیستماتیکی. نهو گۆرانیکاریه دهنگیهش قهرداری جیفری چۆسهری باوکی زمانی ئینگلیزین. بهلام نهو گۆرانیکاریانه نهوه له بیر ناکهه که زمان ملکهچی یاساکانی گۆرانی زمانن، بۆیه ههندی لهو وشانه (وشه نویانه) له گهڵ وشه کۆنهکان بوونهته وشهی جیا.

پیتی

W

فۆرمی لاواز-----Weak form

W بیتی

Weak form

فۆرمی لاواز

له پرسته دا دوو جوۆری وشه هه ن : وشه ی سه ره کی وه ک ناو و کردار و ئاره لکردار و ئاره لئاو به زۆری فۆرمی به هه یزن هه رچی جوۆری دووه مه وشه ی لاوه کین ، پاشگر ، پرپۆزیشن و په یوه ندی...بوونی تهو دوو جوۆره وشه یه پێدقین ، چونکه به هه بوونی تهو دوو جوۆره وشه یه سکانی دێره شیعره که ده که ن بۆ تهو ی کیشی شیعره که بکات. که واته وشه ی

Play+ed

هه ردوو جوۆری فۆرمه که ده خه نه روو .پاشگری رابردوو فۆرمی لاوازه و خودی وشه که فۆرمی به هه یزه .

Well-formed sentence

رسته ی دروست

رسته ی دروست به شیکه له ته دگاری ریزمانی بوون ، به واتای ته وکاته ریزمانی بوون مه یسه ر ده بیته که رسته ی دروست هه بوو پرسته ی دروست و ساخله م پابه ندی یاسایی زمانی زمانه که ده بیته ، بۆ نمونه :

_ له زمانی عه ره بیدا دیاره ی ریککه وتن له لای زۆربه ی په گه زه کانی پرسته هه یه

-ورده جميلة

كانت امنة طالبة زكية

كه چى زمانى كوردى و ئينگليزى كه له زۆر بواردا دياردهى سىكسى
زمانه‌وانيان تيدا غائيبه رىككه‌وتن له نيو زۆربهى ره‌گه‌زه‌كانى رسته نيبه.

Wernicke's aphasia

نه‌فاسياى وىرنىكا

ئه‌و جوړه نه‌خۆشيه زمانه‌وانيه له نه‌نجمى وروشانى ناوچهى
وىرنىكايه، كه ده‌كه‌وته به‌شى سه‌ره‌وى مېشك. ئه‌و به‌شه كار له پرۆسه‌ى
بيستنى نه‌خۆش ده‌كات، ئه‌مه‌ش له بيستنى به‌ركه‌وتوو ره‌نگده‌داته‌وه.

Whorf

ۆرف

زانايه‌كى بوارى زمانه‌وانى بوو هه‌روه‌ها قوتابيه‌كى چالاكى ساپىرى زانا
بوو. گريمانى بنيامين لى ۆرف له گريمانى ساپىر-ۆرف به‌ دريژى قسه‌ى له
سه‌ر ده‌كرىت.

Word

وشه

له رېزمانى ته‌قليدیدا وشه بچووكترين يه‌كه بوو له رسته‌دا به‌لام له
رېزمانى بنياتگه‌ريدا جه‌خت له سه‌ر ئه‌وه ده‌كرىت كه وشه بچووكترين يه‌كه
نييه له رسته‌دا، به‌لكو موّرفيم له وشه بچووكتره‌وشه بوّ وشه‌بوون چهند
مه‌رجىكى زمانه‌وانى هه‌يه:

ھەر وشەيەك مانا و فۆرمى ھەيىت وشەيە -
 - ھەر وشەيەك لە نيوان زنجىرە وشەكانى دى وەستان تەبەبۇل بىكات وشەيە .
 ھەر وشەيەك گۆكردنى ھەيىت ، وشەيە
 وشە جۆرى ھەيە :
 وشەى سادە ،
 وشەى دارىژراو ،
 وشەى لىكدرائو
 وشەى ئىدىيۆمى ،
 وشەى پىكھاتوو لە لىكسىكەل سترەكچە .ئەوئى كۆتايى جىارازى بىنەردەتى
 لە گەل وشەى لىكدرائو ھەيە ، بەوئى وشەى لىكدرائو يە كەيەكى سەرەبەخۇيە
 و شروڤە كردن ھەلناگريت وەك لىكسىكەلى سترەكچەر .

Word blindness

-كوئىرى وشە

كوئىرى وشە پەيۋەندى بە نيوان مېشك و زامانەو ھەيە .ئەو دياردەيە بە
 دىسلىكسىيا . لە چەند حالەتتەكەو ھەيە :
 -تيرمى دىسلىكسىيا بە كاردىت بۆ لە دەستدانى تواناي خويندەو
 پاش وروشاندى مېشك ،
 -دژوارىەكانى بەردەم زارۆك بۆ فېربوونى خويندەو ، لە پاش
 نامادەنەبوونى مېشك ،
 -زەھەمەتى لە خويندەو .

Word class

پۆلە وشە

كۆمەلە وشە يەككە كە ھەمان ئەدگارى سىنتاكسى و مۆرفۆلۇژيان ھەيەلە بواری سونەتكاریدا پىئاندەگوترا بەشەكانى ئاخاوتن بە ھوكمى ئەۋەى ئەو پۆلە وشە يەككە بواری فۆرمەۋە قسەيان لە سەر دەكرىت ، بۆيە پىئاندەوترىت چىنە فۆرم يان پۆلە فۆرم ، كە برىتىن لە نار ، كدار . ئاۋەلناۋ ، ئاۋەلكار ، ئامرازى ناسىن و نەناسىن ، ئاماژە.....

Word formation

رۇئانى وشە

وشە رۇئان پرۆسە يەككى مۆرفۆلۇجىيە . ئەو رۇئانە چەمكىتىكى سىمانتىكىش دەبەخشىت بە واتاى لەر دارژتنە واتاش دەۋرى خۇى دەيىت زۆر رىگا لە زۆر زامانان ھەيە بۆ دروستكردىنى وشە لە زاماندا ژمارەيەككى زۆر لەر وشانە جىئى خۇيان دەگرن لە نىۋ كۆمەلگادا ۋە ھەندىكى تر كە لەر رىگايانە دروستدەكرىن يان ھەر لە بەرايى بە مردوۋى لە دايك دەبن يان لەگەل گۆرۋانى كۆمەل و كەلتورى كۆمەلگان دەبن .

Word game

گەمەى وشە

خۇدى پرۆسە كە برىتىيە لە فۆرمى ھەر گەمەيەك ، مەتەلنىك ، پىكابەريەك كە تىياندە لايەنىكى زامان بىنەمايەك دەبەخشىت بۆ بەردەنگارى . گەمەى وشە لە ئەدەبى كلاسىكى كوردىدا بوۋنى ھەيە . ئەو دياردەيە بۆ ئەۋەيە ، كە

هه‌ندی واتای شاراوێ نێو زاگیره‌ی وه‌رگر زیندوو بکاته‌وه‌. نالی گه‌وره‌ شاعیری کورد له‌و باره‌ ده‌ستیکی بالائی هه‌بووه‌.

Word order

پێزیبونی وشه

پێژه‌که‌ قسه‌ له‌ سه‌ر پێزیبونی په‌گه‌زه‌کانی رسته‌دا ده‌کات. نه‌و پێزیبونه‌ زیاتر لایه‌نی سینتاکسی زمانه‌که‌ ده‌ده‌خات. هه‌ر به‌ر پێگایه‌ش زمانیک له‌ زمانیکی تر جیا‌ده‌کاته‌وه‌.

پێزیبونی ئاوه‌لئاو که‌ به‌شیکه‌ له‌ پێزیبونی وشه‌. نه‌و دیاردیه‌یه‌ پابه‌ندی چه‌ند یاسایه‌کی زمانه‌وانی و واتاسازی هه‌تا پراگماتیکیه‌.

Writing system

سیسته‌می نووسین

پێژه‌ی نووسین له‌ دوای ئاخاوتن دێت. ئاخاوتن له‌وانه‌یه‌ بوونیکی بایۆلۆژی بێت هه‌رچی سیسته‌می نووسینه‌ پێژه‌یه‌کی مرۆڤکردیه‌. توانای مرۆڤ بۆ قسه‌کردن گریمان ده‌کرێت ده‌یان هه‌زار ساڵ به‌ر له‌ ئیستا بێت هه‌رچی سیسته‌می نووسینه‌ ته‌نها پێنج هه‌زار سالتیک پێش ئیستایه‌. ئاخاوتن یان توانای قسه‌کردن له‌ سه‌ر پێویستی مرۆڤ دامه‌زراره‌ و په‌یوه‌ندی به‌ هه‌بوونی قوتابخانه‌ نییه‌، هه‌رچی سیسته‌می نووسینه‌ له‌ کتێبه‌ پێژه‌ ئاسمانیه‌کان و قوتابخانه‌کان سه‌رچاوه‌ی گرتوه‌وه‌ک گوتمان سیسته‌می نووسین به‌رهه‌می عه‌قڵی مرۆڤه‌ هه‌رچی ئاخاوتنه‌ بوونیکی بایۆلۆژی میتشکی مرۆڤه‌ و زاده‌ی ئامیتری وه‌رگرته‌نی زمانه‌...

جۆره‌کانی سیسته‌می نووسین

سیّ جۆری سهره‌کی سیسته‌می نووسین هه‌یه:

۱. هه‌یما.ههر مۆرفیمینکی زمان به هه‌یما گوزارشتی لینگراوه.
۲. ئاییدیالۆجی . هه‌رچه‌نده ئه‌و سیسته‌مه به‌کاره‌ینه‌ری له سیسته‌می
یه‌که‌م که‌متره .
۳. نه‌لفییی.

پىتى

X

تېۋرى ئىكس بار ----- X-bar Theory

پێتی X

X-bar Theory

تیۆری ئێکس بار

پاش بە دەستەهێنانی ئامانجی مۆتلەق و یەکلاکەرەوە لە پێکھاتەى سینتاکتیکی و تیۆری ستاندر و دەسلالت ، چۆمسکی بیرى لەوە کردووە کە بە چاوی تیۆری ئێکس بار لە زمان بروانیت .

تیۆری ئێکس بار سیستمێکە لە شروژەکردنی زمانەوانیی بەرھەمھێنان . ئەو سیستمە وەک ئەلتهرناتیفتیک بۆ شیکردنەوێ تەقلیدی پێکھاتەى فریزی و کاتیگۆری لێکسیکی پەرەى پێدرا . لەو بۆچوونە یاساکانی رێزمانی پێکھاتەى فریزی زۆر سنووردارە وە کاتیگۆری فریزی دی دەناسیتیت بە شێوەیەکی تایبەت لە نێو فریزی ناویدا کاتیگۆری ناوەندی کە گەورەترن لە ناو و بچووکتەن لە فریز . ھەر ئاستیک لە فراوانکردنی فریزی پێی دەگوتریت تیۆری ئێکس بار پرونتر ، ناوی نێو فریزی ناوی وەک ئاوەلناوی ناو فریزی ئاوەلناوی و کرداری نێو فریزی کاری وایە .

x-interrogative

پرسیاری ئێکس

ئەو جووڕە پرسیارکردنە وەک ئەلتهرناتیفتیک بۆ پرسپاری زانیاری پێشنیازکراوە . ھەریۆیە بەم دواوە کەم و زۆر لە نووسینی زمانەوانی وەک پرسپاری ئێکس دەردەکەوێت

پیلیتی

Y

یهمان ----- Yeman

پیتی Y
Yeman
یەمەن

یەمەن یەکی لە ولاتانەی نیشتمانی عەرەبیە ،کە خاوەن کۆمەڵگایەکی چەندزمانیە.دانیشتوانی یەمەن بە پیتی سەرژمیری ۱۹۹۰ زیاتر لە یازدە ملیۆن و نیو کەسە.لە سەدا نۆوەدی خەڵکە کە ی بە زمانی عەرەبی دەدوێت و لە سەدا دە کە ی تر بە زمانی هیندی ، سۆمالی ، ئینگلیزی دەدوین .ئینگلیزی زیاتر توێژەکانی دەسلالت و رۆشنیرەکان لە مەبەست و پرسە نێودەولەتییەکاندا بە کار دێت .

Yes no Question

پرسیاری بەلێ و نەخێر

لەم جۆرە پرسیاردا ، وەلام هیچ زانیاریەك هەلناگریت ، تەنیا بە بەلێ یان نە ، وەلام دەدریتەو .
وەك تۆ ناوت ئازادە؟بەلێ
یان تۆ مامۆستای ؟ نەخێر
لە هزر و ئەندیشه لەوانە وەلامەكە نیگەتیی یان پوزەتیف نەیت ، بەلام لە دەربریندا بە بەلێ یان نەخێر وەلام دەدریتەو .

Yiddish

ייִדיש

זמאני יידי זמאניִכע , קע דוּו סעד העזארו ביסט ו סײַ סאל סאל בער לע
סאלי 2013 קעסאני ניו סענטער ו רוֹזעֶהלאַטי טעוּרפּא ו טעמריקא ו
טסראַיל וּדֵק זמאני יעִקעם בעַקאַריאַנדעִהינאַ וּזֵיאַטֵר לע דוּו מיליִון קעס וּדֵק
זמאני דוּוּם בעַקאַריאַן דעִהינאַ.טעו זמאנע בע זמאני רוֹזנאַוּאי גיִרמעני
בעִנאַבאַנגע.

پىتى

Z

زىرۇ ئەنافۇر ----- Zero anaphora

Z پیتی

Zero anaphora

زیرۆ نهافۆر

بوونی راناری دووهم وەك یه كهم ، هه ندی جار زیرۆ نهافۆر یان ههر لیلی دروست دهكات . نه گهر راناری دووهم له رسته دا په یوه ندی جینیتیکی به راناری یه كهم نه بوو ، نه وا لهو حالته هه چ جوړه په یوه ندیه کی دوو سه ره دروست نابیت ، وەك -ئازاد وتی نهو نایهت.
نهو " نهو" ه كه سیکی تره ، كه واته هه چ نهافۆرێك دروست نابیت.

Zoosemantics

واتاسازی ئاژه

نهو دیراسه یه به شیکه له هیماسازی . نهو زاراوه یه له شهسته گانی سه دهی بیستم به سه ره وه هاته ناو زمانهوانی . نهو دیراسه یه قسه له سه ر سیسته می زمانی ئاژه لآن دهكات . نهو بابته په روی پندرا بۆ نه وهی وەك توژی نه وه یه کی به راورد کاری خوی بنوینیت له نیوان زمانی مرۆ و زمانی ئاژه .

ژبانه

ئه‌م فهره‌نگه وشه‌ی له زۆر سه‌رچاوه‌ی
ئینگلیزی وەرگرتوووه ، به‌لام به‌شیوه‌یه‌کی
سه‌ره‌کی له سه‌ر ئه‌م سی سه‌رچاوه‌ی خواره‌وه
، دامه‌زراوه :

1. David , C.1992. An
Encyclopedic Dictionary of
language &
languages,Cambridge
:Blackwell publishers
2. Horsey ,R.1975. 101 key
Ideas, USA
3. Matthews,PH.2007.Oxford
concise Dictionary of
Linguistics.oxford

فەرھەنگی زمانەوانی ناوخۆش
فەرھەنگی بچووکە ، بەلام بە پێی
زانباری من، یەكەم فەرھەنگی
زمانەوانی ئینگلیزی - کوردیە لە
باشووری کوردستان نووسرا بێت،
کە جەخت لە سەر ھەندی میتۆد و
بۆچوون و تیۆر و زمانەوانی و
کەسی زمانەوانی دنیای رۆژئاوا
دەکات، کە ئەو زانیاریانە لە
نووسینی کوردی تارا دەیکە نوێن.
ئەم فەرھەنگە لەگەڵ فەرھەنگی
یاسایی ئۆکسفۆرد لە پەروو
مەعریفەیی زمانەوانی و یاسایی
بەشداری دەکەن لە بنیاتنانی
مەعریفی وەرگری کوردی. ئەو
بنیاتنانە مەعریفەیی تاکێ کورد
دوا ئامانجی نووسەرە ، چونکە ھەر
ئەو دەسپێکی ھەنگاویکە بۆ
دامەزراندنی دامودەزگا و عەقڵی
مەعریفی لە دەولەتی کوردیدا